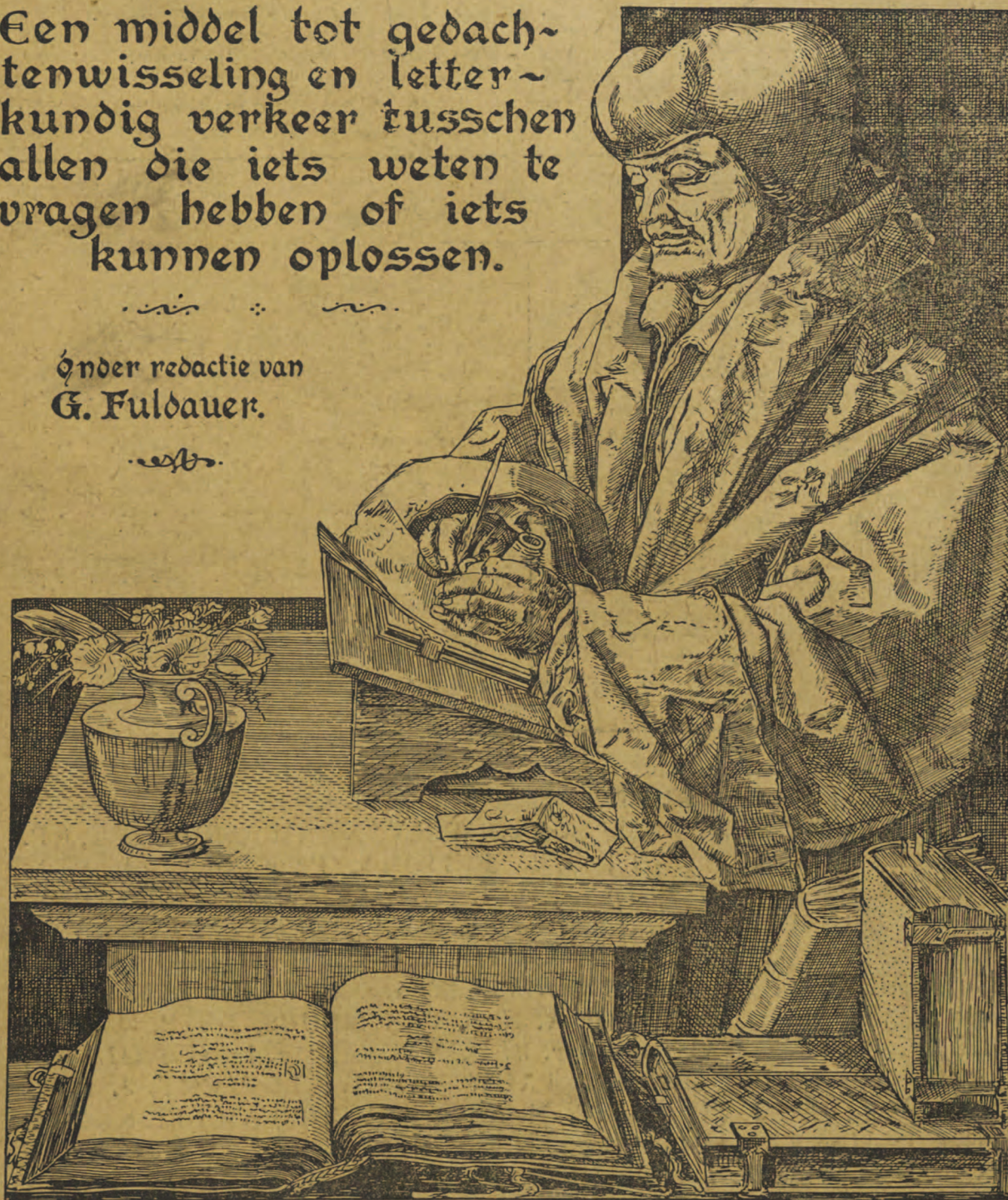
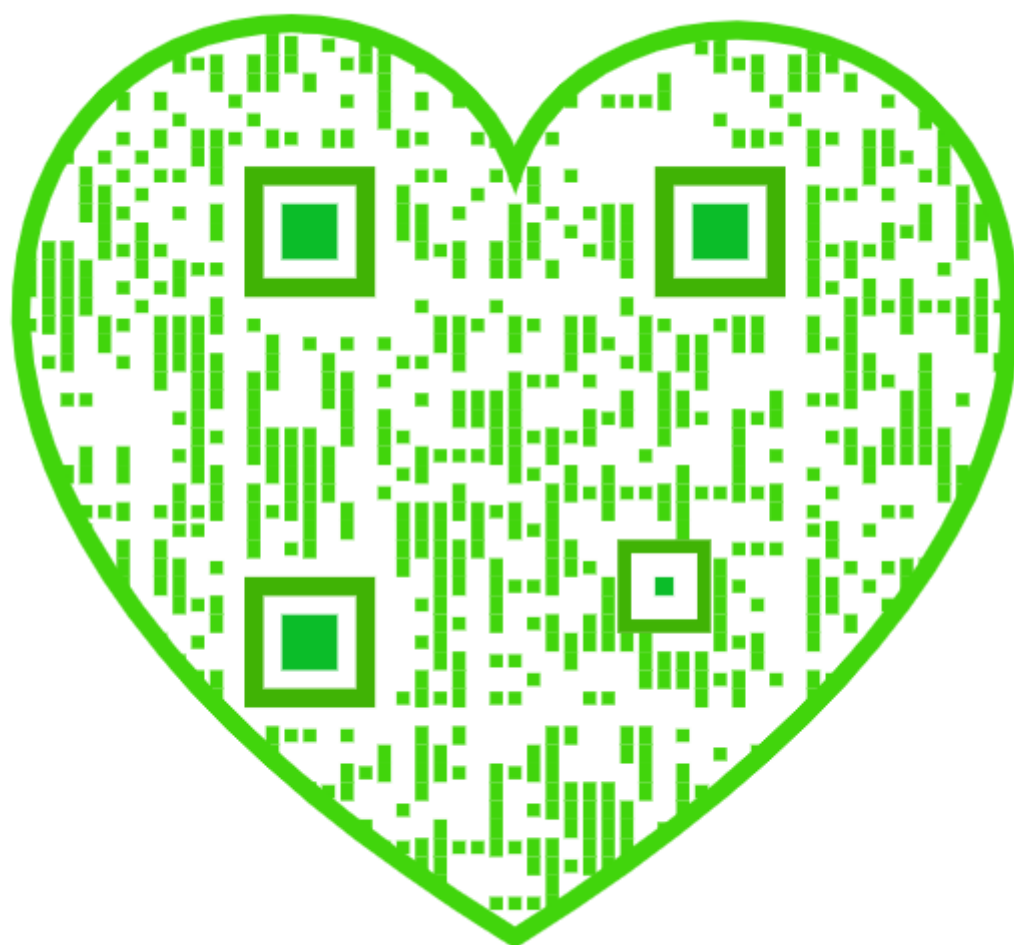

DE NAVORSCHER

•••
Een middel tot gedach-
tenwisseling en letter-
kundig verkeer tusschen
allen die iets weten te
vragen hebben of iets
kunnen oplossen.

•••
Onder redactie van
G. Fuldauer.

DE NAVORSCHER verschijnt maandelijks, in afleveringen van 3 vel.
 Afzonderlijke afleveringen, voor zoover voorhanden, worden à f 1.25 geleverd.
 Bij iederen jaargang behoort een uitvoerig register, titel en omslag, die den inteekenaren worden toegezonden met de 1ste aflevering van den volgende jaargang.
 De prijs bedraagt f 8.50 per jaar. Voor 't Buitenland [met porto] f 9.60.
 Men abonneert zich voor niet minder dan een jaargang.
 Opzegging moet geschieden vóór 1 December.
 H.H. Medcwerkers wordt beleefd verzocht, hunne copie slechts aan *één kant* te schrijven en *rechtstreeks* toe te zenden aan de Redactie, **Andreas Bonnstraat 25, Amsterdam**.
 Men gelieve de in te zenden stukken liefst met zijn *vollen* naam te onderteekenen. Inzendingen, waarvan de schrijver der Redactie onbekend is, worden vernietigd.
 De copie wordt geplaatst naar tijdsorde van ontvangst, doch stukken van Abonnés, vervolgen en antwoorden op vragen gaan daarbij voor.
 Op verlangen geschiedt toezending van proef en copie ter correctie aan den schrijver; alle verdere correctie geschiedt door de Redactie. Ingrijpende correctie van dien aard, dat de tekst geheel gewijzigd wordt of groote tusschenvoegingen moeten worden vermeden.
 Overdrukjes gelieve men tegelyk met de toezending der drukproef bij den uitgever aan te vragen. Zij worden berekend à f 2.50 per 15 stuks van 16 blz. of minder.
 Zij, die een ingezonden artikel verlangen geïllustreerd te zien, zijn gehouden de clichés daarvoor bij te voegen, tenzij deze op hunne kosten kunnen vervaardigd worden.
 Nieuw verschenen werken op het gebied der wetenschappen, waarover in dit tijdschrift gehandeld wordt, kunnen beoordeeld worden na ontvangst van een presentexemplaar, aan het adres van den Uitgever.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
GESCHIEDENIS.		VOLKSKUNDE.	
De geschiedenis van Anna Doornbosch, de Oranjegezinde vroedvrouw door Dr. F. W. Grosheide en A. Eikelenboom	1	Volks- en straatliedjes verschenen in 1813—15, door W. P. J. Overmeer . 31	
De krankzinnigheid (?) van Karel den Stoute, door Dr. G. C. van Walsen . 17		Amsterdamsch Volksgeloof, door een Amsterdammer	34
Extracten uit de Crimineele Ordonnantien van Holland, door J. C. Gijsberti Hodenpijl van Hodenpijl	20	MEMORANDA.	
De moeder van Gustav Gustavsson, Bisschop van Osnabrugge, door G. Eschauzier	24	Klaas van Kyten, Kaap de Geer, Opmerkelijke gravures in Zacharias Heyns' »Emblemata«, door Corn. J. G. . 35	
Commissaris van politie, door C. W. B. . 26		Brandaris, door Corn. J. G.	36
KRIJSGESCHIEDENIS.		Opschriften en mededeelingen dienaangaande van het Raadhuis te Leiden, door S. K. Feitsma	36
Ordres en Reglementen voor het Garnizoen van Sluys in Vlaenderen en de onderhorige forten, door J. K. . 27		GESLACHT-EN WAPENKUNDE.	
		Vragen en antwoorden	39
		Mededeeling	47
		Onder de studeerlamp	48

MEDEWERKERS: A. AARSEN, MR. C. BAKE, GEN.-MAJ. F. DE BAS, JOH. H. BEEN, ED.VAN BIEMA, DR. H. BLINK, DR. JOH. C. BREEN, C.W. BRUINVIS, PROF. DR. P. H. DAMSTÉ, KAPT. W. E. VAN DAM VAN ISSELT, J. P. ENKLAAR, A. N. J. FABIUS, S. K. FEITSMA, PROF. DR. J. J. A. A. FRANTZEN, PROF. R. FRUIN, E. E. GEWIN, J. E. TER GOUW, PROF. MR. J. E. HEERES, DR. F. BUITENRUST HETTEMA, BARON VAN HOEVELL, C. F. GIJSBERTI HODENPIJL, J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL, DR. J. M. HOOGVLIET, DR. EDWARD B. KOSTER, BARON A. VON LINDEN, MR. P. A. N. S. VAN MEURS, DR. P. C. MOLHUIJSEN, DR. G. A. NAUTA, PROF. R. D. NAUTA, MR. M. C. NIJLAND, W. P. J. OVERMEER, RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, J. PENNINCK M. A., CH. J. POLVLIET, M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, DR. H. J. REIJNDERS, JHR. H. H. ROËLL, F. H. A. SABRON, A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, W. BARON SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, J. F. VAN SOMEREN, KAPT. J. C. STEENKAMP, JHR. MR. VICTOR DE STUERS, J. W. DES TOMBE, PROF. DR. C. C. UHLENBECK, PROF. DR. J. VERCOULLIE, DR. R. VERDELJEN, A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN, J. VRISENDORP, J. D. WAGNER, M. G. WILDEMAN, JOH. WINKLER, DR. W. ZUIDEMA E. A. — — — — —

GESCHIEDENIS.

De Geschiedenis van Anna Doornbosch, de Oranjegezinde Vroedvrouw,

voorzoover die gekend wordt uit het oud-archief der gemeente Schipluiden,

medegedeeld door

Dr. F. W. GROSHEIDE en A. EIKELENBOOM.

Waar men Schout en Zetters van Schipluiden van mag beschuldigen, zeker niet van niet te hebben gezorgd voor de intrede in de wereld hunner onderdanen. Van de oude notulen van Schout en Zetters te Schipluiden is zeer weinig bewaard. Hetgeen nog is overgebleven, handelt ongeveer uitsluitend over de jaarlijksche gewone en buitengewone verpondingen.

Bijna het eenige, dat behalve de belastingzaken werd genotuleerd, is de aanstelling van nieuwe vroedvrouwen. Zoo berichten ons de notulen van 7 Juni 1701, dat Jaapje Pieters van Dijk door de stadsdoctoren van Delft is onderzocht en bekwaam gevonden. Zij werd aangesteld op een salaris van f 42 'sjaars en moest schriftelijk beloven, dat zij buiten het ambacht zijnde, op eerste aanmaning van een ingezetene te Schipluiden te hulp zou komen. De armen moest ze gratis helpen. Ze had een eed af te leggen, waarvan aan de gemeentenaren afkondiging werd gedaan. In de notulen vindt men de verklaring opgeteekend en daaronder Jaapje's handteekening (Japje Pieters).

3 April 1721 wordt weer een vroedvrouwzaak besproken. Thans betreft het Anetie Ariens Brunswijk. Zij wordt aangesteld op f 50 car. De levensstandaard ging blijkbaar omhoog. Haar salaris zou vervallen bij plichtsverzuim. Zij moest beloven om, als ze mocht vertrekken, de f 118 leergeld, die ze bij Geertie Gerrits te Maasland en de f 12, die ze bij de stadsdoctoren (van Delft) voor rekening van Schipluiden had verleerd, terug te zullen geven.

Hoe het nu eigenlijk met de aanstelling enz. eener vroedvrouw te Schipluiden in zijn werk ging, toont het bovenstaande reeds eenigermate. Op welke wijze men op het einde der 18^e eeuw handelde, leert zeer duidelijk de geschiedenis van Anna Doornbosch. Van haar handelen de notulen meer dan eens en verscheidene stukken op haar betrekking hebbende berusten nog

in het archief. Over de aanstelling spreekt een schrijven van Schout en municipaliteit van Schipluiden aan Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland, gedateerd 22 Febr. 1797. Er bestond een keur van Delfland. Volgens deze werd een aspirant-vroedvrouw allereerst geëxamineerd en beëdigd voor het College van Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland. Op grond van dat examen en dien eed had zij vrijheid om binnen Delfland overal haar beroep uit te oefenen. Acte van admissie werd verleend en een instructie gegeven. Het dorpstractement mocht het gemeentebestuur haar om de een of andere reden onthouden, men kon haar niet beletten om werkzaam te zijn (Rekest van beklag van A. D. en T. G., 9 Juni 1798). Een octrooi der Staten van Holland uit 1663 machtigde Schout en Schepenen (zetters) om gemeente-vroedvrouwen aan te stellen of te ontslaan. Het traktement was in den hier besproken tijd niet zoo gering. Als men weet, dat het Hoofd der school in den revolutietijd f 50 salaris uit de publieke kas ontving, dan doet het eigenaardig aan te lezen in de rekeningen, dat aan de vroedvrouw, die toch ook nog door de burgers werd bezoldigd, werd uitbetaald f 80 met f 30 voor huishuur (1793); f 77, 10 st. (1796); f 85 + f 30 huishuur, f 10 contributie van Hodenpijl, f 5 van 't ambacht (1801-1807).

Anna, ook wel genoemd Johanna Doornbosch of Doornbos, woonde in het jaar 1787 nog te Zegwaard. Reeds daar schijnt zij niet bepaald tot de stillen in den lande te hebben behoord, evenmin als haar man. Wat er nu precies te Zegwaard is geschied, is moeilijk uit te maken. Eens wordt van schenderij gesproken. (Rek. v. bekl. A. D. en T. G. 9 Juni 1798). Niet onwaarschijnlijk heeft Anna ook daar reeds uiting gegeven aan haar liefde voor het huis van Oranje, doch niet op de kalmste wijze.

In 1789 werd Anna aangesteld als vroedvrouw van Schipluiden, Hodenpijl, 't Ambacht van 't Dorp en Sint Maartensrecht op het bovengenoemde traktement.

Verder blijkt van haar, dat zij was gehuwd met Teunis Giel of Giele. Haar man was metselaarsknecht en had het niet slecht, daar hij ook 's winters geregeld werk vond (Schout en mun. v. S. aan B. enz. van Delfl. 27 Juni 1797). Anna was lid van de Gereformeerde kerk. Duidelijk blijkt dit uit het Gereformeerde Doopboek, waarin staat opgeteekend, dat geboren werd 3 Mei

en gedoopt 9 Mei 1790 Johanna, dochter van Teunis Giel en Anna Doornbos. Ook had Anna een kind der Geref. armen bij zich aan huis (Schout en mun. aan B. v. D. 27 Juni 1797).

Anna schijnt het als vroedvrouw tamelijk druk te hebben gehad. In 8 jaren had zij in 200 gevallen hulp geboden. Ook was zij niet ongelukkig in haar praktijk. Van 1789—1797 is het slechts eenmaal voorgevallen, dat een door haar behandelde kraamvrouw stierf. Het was de vrouw van Willem Essevelt te Maasland, begin 1797. En zelfs dit geval schijnt niet geheel op rekening van Anna te mogen worden gesteld. Doch daarover later meer.

De burgerij van Schipluiden en omstreken was dan ook over Anna blijkbaar goed tevreden. Want ook, toen andere vroedvrouwen reeds benoemd waren en zich hadden gevestigd, bleef men zich tot Anna wenden. En het is juist hierdoor, dat de kwestie van Anna Doornbosch niet slechts voor een dorp metterdaad een kwestie van beteekenis is geworden, maar zelfs gebracht is voor den Agent van Nationale Opvoeding.

Want kwestie kwam er. En wel met de komst der Bataafsche Republiek. De Fransche tijd onthield ook aan Schipluiden zijn zegeningen niet. Ook daar kwam een comité, dat onderzoek moest doen naar de politieke gezindheid der ambtenaren, opdat ze, zoo noodig, konden worden »geremoveerd«. Natuurlijk werd ook Anna gewogen. En even natuurlijk was het op een klein dorp als Schipluiden reeds lang geen geheim, dat Anna nu niet juist »een onveranderlijken afkeer had van het stadhouderschap, »de Aristocratie, de Regeeringloosheid en het Foederalisme«. Eigenaardig is het, dat de vroedvrouw meer dan eens wordt geacht tot de politie te behooren en in die kwaliteit den eed moest afleggen (blijkens een aantekening op de instructie voor de onderscheiden municipaliteiten van het voormalig gewest Holland, 15 Mrt. 1798, ook in de notulen 17 Mrt. 1798). Hoe het zij, aan Anna werd in 1795 verzocht den eed af te leggen en, wat misschien niet was verwacht, zij deed het.

Immers Anna deelt mede, dat zij in Aug. 1795 haar verklaring heeft afgelegd. En de waarheid dezer bewering wordt door het Keur en Electie boek van Delfland bevestigd (29 Juni 1797). Volgens Anna heeft bij die gelegenheid de schout Mirell tevens gevraagd aan de aanwezige leden van het comité, of iemand iets ten haren nadeele kon zeggen. En toen niemand eenige bezwaren

had, is haar gezegd, dat zij met de uitoefening van haar bedrijf kon voortgaan (Rekest van beklag van T. Giele en A. Doornbos, 9 Juni 1798). Mirell daarentegen schrijft in zijn stuk aan den Agent der Nationale Opvoeding 19 Juni 1798, dat hij, zooals al de leden kunnen getuigen, niets heeft rondgevraagd en haar evenmin heeft toegestaan om haar arbeid voort te zetten. Wie heeft nu gelijk? Het is moeilijk uit te maken. Notulen uit dien tijd ontbreken. Men krijgt voortdurend den indruk, dat de municipaliteit te Schipluiden Anna, het koste, wat het koste, weg wilde hebben en haar aan de andere zijde toch niet goed aandurfde, omdat zij blijkbaar bij een niet onbelangrijk deel der burgers als vroedvrouw zeer gezien was. Het waarschijnlijkst lijkt ons, dat de beraadslagingen over Anna in haar tegenwoordigheid hebben plaats gegrepen. Dat Anna hetgeen niet officieel was, als officieel heeft opgevat en dat men haar eindelijk heeft laten gaan met een boodschap, die ieder kon opvatten, gelijk hij wilde.

Ongeveer op dezelfde wijze zal moeten worden verklaard, dat ook verder de voorstelling van zaken, gelijk Mirell die geeft en die van de zijde van Anna komt, niet onbelangrijk van elkander afwijken. Vooral ook, omdat de Schout niet onduidelijk meer dan eens laat doorstralen, dat de municipaliteit Anna om haar Oranjegezindheid niet mocht lijden.

Volgens Anna dan is er in October 1795 een nieuwe publicatie gedaan, inhoudende, dat ieder, die de bewuste verklaring had afgelegd, als burger moest worden erkend. Om toen Anna toch te removeeren heeft men eerst getracht haar werk af te keuren. En toen dat onmogelijk bleek, werd de oude geschiedenis van Zegwaard uit 1787 opgehaald. Volgens Teunis Giele zou bovendien niet zijn vrouw, maar hij zich aan de bewuste schenderij hebben schuldig gemaakt. Zoo werd dan Anna 17 Nov. 1795 afgezet en werd haar akte ingetrokken. Deze geheele historie speelde zich af, terwijl Mirell in Friesland vertoefde. (Alles in het genoemde Rekest van Beklag). Het verhaal van Mirell stemt te dezen opzichte geheel met dat van Anna overeen. Maar toch hebben we hier weer een bijzonderheid, waardoor de aap duidelijk uit de mouw komt. Als Mirell in zijn brief aan den Agent der Nationale Opvoeding heeft gezegd, dat hij nooit aan Anna heeft toegestaan weer als vroedvrouw te fungeeren, laat hij er op volgen, dat in de notulen het volgende staat opgeteekend: »De Commissie

»Declareerd dat Johanna Doornbosch, Huisvrouw van Teunis Giele »vroetvrouw alhier valt in de terme der publicatie dato 12 October »1799, (verschrijving voor 1795) Met dade geivert te hebben »tot voortzetting of bevordering van het orange Aristocratisch »Seystema en zig als zodanig verzet teegens de Inkomst der »Fransche Broeders« enz. Maar in het nog aanwezige Extract uit de Resolutiën der gecombineerde commissie etc. van 17 Nov. 1795 wordt van die Oranjegezindheid met geen woord melding gemaakt. Die passage ontbreekt geheel, al zijn overigens de berichten volkomen eensluidend. Dit is voor 't minst zeer vreemd. Of Mirell heeft in zijn stuk aan den Agent de bewuste zinsnede met opzet ingelascht, òf ze is opzettelijk uitgelaten in het aan Anna gezonden Extract, gelijk zij ook geheel ontbreekt in de afkondiging aan de burgers van Schipluiden dato 25 Maart 1796. Men moet hier òf Mirell beschuldigen van vervalsching der notulen, òf men heeft in de afkondiging en het extract aan Anna gezonden die Oranjegezindheid niet durven vermelden. Zuiver staat de zaak in geen geval. Evenzeer geeft Mirell aan het eind van zijn extract: de uitdrukking »beneevens Permissive aan »den Steede Houder van Delvland tot Informatie«. Ook deze woorden ontbreken in het Extract, dat Anna ontving. Hier is denkelijk oneerlijkheid van de zijde van Mirell in het spel. Zooals we n.l. zullen meedeelen heeft Delfland er aanmerking opgemaakt, dat Schipluiden buiten weten van Delfland een door Delfland gegeven vroedvrouw-akte had ingetrokken. Vermoedelijk heeft Mirell dit na ontvangen berisping eenigermate goed willen maken om niet weer zijn vingers te branden. Maar natuurlijk een eerlijk Extract uit de notulen gaf hij daardoor niet meer. Daar de notulen zelf ontbreken, is verdere contrôle onmogelijk. Duidelijk blijkt, dat de overheid te Schipluiden Anna niet al te welgezind was en dat men zich zelfs niet ontzag minder waardige wapenen tegen haar te gebruiken.

Wij hebben reeds meegedeeld, dat Anna door de gecombineerde Commissie was afgezet 17 Nov. 1795 en dat de mededeeling daarvan aan de burgerij eerst geschiedde 25 Maart 1796. Een opvallend verschil! Men durfde Anna niet goed aan! Maar die betrekkelijk lange tijd is niet zonder gebeurtenissen voorbijgegaan. Mirell ging voor de tweede maal naar Friesland. In zijn afwezigheid heeft volgens Anna de municipaliteit haar weer afgezet en

haar traktement sinds Febr. ingehouden. Dat Anna het zich zoo voorstelde, is begrijpelijk. Zij heeft de afkondiging van het besluit van 17 Nov. 1795 op 25 Maart 1796 voor een nieuwe afzetting gehouden. Een zeker vergeeflijke dwaling, daar niets dan bangheid de reden kan zijn geweest, dat het besluit niet dadelijk werd uitgevoerd. Hier heeft Mirell dan ook gelijk, als hij zegt, het betrof een en dezelfde afzetting.

Volgens Anna is zij Maart 1796 naar de vergadering der municipaliteit gegaan en heeft vier ducaten aangeboden, twee voor de Gereformeerde en twee voor de Roomsche armen, als men haar wettig kon beschuldigen en kreeg zij ten antwoord, dat zij dat niet behoefde te doen. Volgens Mirell wist in 1798 niemand van de toen aanwezigen zich iets van dit voorval te herinneren.

De afzetting van Anna beteekende niet veel meer, dan dat haar dorpstraktement werd ingehouden. Zij had haar eed als vroedvrouw afgelegd voor Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland en daarom kon de municipaliteit haar de particuliere uitoefening van de verloskunde niet beletten. En de Schipluidensche vrouwen bleven van Anna's diensten gebruik maken.

Toch wilde men Anna niet met rust laten. Allereerst werd in 1796 een nieuwe gemeentelijke vroedvrouw benoemd n.l. Apolonia de Greuter. Doch men was van Pleuntje niet gediend. Zij had niets te doen, zoo moeten Schout en mun. van Schipluiden zelf verklaren aan Baljuw en Welgeboren Mannen van Delfland 22 Febr. 1797.

Of deze Apolonia niet behoorlijk gediplomeerd is geweest, men zou het haast gaan denken, als men verder vindt, dat na het vertrek van Apolonia is aangesteld als vroedvrouw Paulina Hendrina de Joode, vrouw van Cornelis Duyn en van haar wordt vermeld, dat zij ingevolge de keuren van de vierschaar van Delfland is geëxamineerd, goedgekeurd en beëdigd en daarna behoorlijk door de overheid te Schipluiden aangesteld. (Zie voor een en ander de aanklacht van Schout en municipaliteit te Schipluiden bij Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland 22 Febr. 1797.)

Evenwel, Anna Doornbosch bleef fungeeren. Men kon het haar niet beletten. De gemeentelijke vroedvrouw leed er schade door. Het gaf allerlei kwestie en tweedracht op het dorp.

Wat moest er worden gedaan? Het geluk scheen Schout en municipaliteit te Schipluiden te dienen. Begin 1797 was Anna

minder gelukkig bij een verlossing onder Maasland en men had een reden om Delfland te verzoeken haar akte in te trekken.

Laat ons eerst nagaan, wat er te Maasland was geschied. Schout en municipaliteit schrijven in hun aanklacht, dat Anna »verscheyde »maele doorslaande blijke van onkunde heeft gegeven wegens »haar beroep en waardoor onlans onder de jurisdictie van Maas- »land de droevigste gevolge door haar onbekwaamheid zijn ge- »proflueert.« Blijkbaar is dit alles, wat men van haar onkunde kan zeggen. Was er meer bekend, dan zou men heusch niet nage- laten hebben het te vermelden.

Anna zelf geeft ons een gansch andere voorstelling. In haar rekest aan den Baljuw van Stoecke deelt zij mede, dat zij acht jaar lang als vroedvrouw binnen Delfland is werkzaam geweest. In dien tijd heeft zij met Gods hulp meer dan 200 verlossingen gelukkig volbracht. In Maasland was zij bij een vrouw geroepen, die zij evenwel had overgegeven in handen van den vroedmeester Bentinck uit Vlaardingen. Deze had de bewuste vrouw verlost, doch de vrouw was gestorven. Anna is zich van geen schuld bewust en dringt er op aan, dat dit geval door onpartijdige deskundigen zal worden onderzocht. Zij twijfelt er niet aan, of dan zal haar onschuld aan het licht komen.

De Baljuw heeft metterdaad de zaak door een dokter laten onderzoeken. En het resultaat was, dat Anna weliswaar niet geheel onschuldig was, maar dat haar toch geen groot verwijt kon treffen.

In allen gevalle 22 Febr. 1797 verzochten Schout en municipaliteit van Schipluiden aan Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland om Anna's akte in te trekken en haar te verbieden langer binnen Delfland te fungeeren. De punten van aanklacht waren de volgende: 1. Zij bleef haar ambt uitoefenen. 2. Er kwam moeite op het dorp. 3. Verscheiden blijken van onkunde.

Op dit schrijven kwam reeds 9 Maart 1797 antwoord van Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland. Zij hadden een onderzoek ingesteld en vervolgens de akte van admissie van Anna Doornbos ingetrokken. Anna zou bij Extract in kennis worden gesteld met dit besluit. In hetzelfde schrijven berichtten echter Baljuw en Welgeboren mannen van Delfland aan Schout en municipaliteit te Schipluiden, dat deze laatsten niet het recht hadden om, zooals blijkbaar was geschied, aan een door Delfland aangestelde vroedvrouw de uitoefening van haar kunst te verbieden.

Wie de geschiedenis tot dusver heeft gevolgd, begrijpt wel, dat Anna het hierbij niet liet zitten. Zij zond een ongedateerd rekest aan den Baljuw, dat hem in allen gevalle vóór 1 Juni 1797 heeft bereikt, want op dien datum is de zaak ten rechthuize van Delfland behandeld.

Anna dan schrijft, dat zij met leedwezen en met verwondering het bewuste Extract heeft ontvangen. Zij werd beroofd van haar middelen van bestaan. Redenen werden niet opgegeven. De politieke denkwijze van een vroedvrouw kon toch geen reden zijn. Misschien wel voor een dorpsmunicipaliteit, maar toch zeker niet voor het Bestuur van Delfland. Haar burgerlijk gedrag was onberispelijk. In de uitoefening van haar beroep was zij steeds gelukkig geweest. En mocht het Maaslandsche geval (waarvan wij reeds spraken) de reden zijn, laat een onderzoek worden ingesteld, dan zal haar onschuld aan het licht komen! Laat men haar eerst hooren en dan een besluit nemen. (Dit was zeker een billijke eisch). Intusschen hoopt Anna, op opheffing der resolutie van 9 Maart 1797.

Dit rekest werd blijkens een daarop geplaatste aanteekening op 1 Juni 1797 gesteld in handen van Schout en municipaliteit van Schipluiden. Schriftelijk advies werd ingewacht tegen Donderdag 29 October. Thans werd dus minder haast gemaakt.

Schout en municipaliteit van Schipluiden zonden een antwoord in, gedateerd 27 Juni 1797. In de eerste plaats brengen zij den Baljuw onder 't oog, dat zij wel degelijk het recht hadden om een vroedvrouw te ontslaan, blijkens octrooi der voormalige staten van Holland van — schrik niet — 1663. Eigenlijk behoefden zij dus geenerlei inlichtingen te geven. (Dit klinkt vreemd, als men bedenkt, dat ze zich zelf in deze zaak tot Delfland hadden gericht). Evenwel, zij willen aan het verzoek voldoen. Het rekest van Anna bevatte tal van onwaarheden. Zij was niet in armoede gedompeld, want haar man was metselaarsknecht en had 's zomers zoowel als 's winters werk. Bovendien had zij een kind van de Geref. armen in huis. Om haar politieke denkwijze was zij niet ontslagen.

Zeer geraakt toonden zich de heeren over de wijze, waarop Anna zich in haar rekest over hen had uitgelaten. Zij hopen, dat Baljuw en Welgeboren mannen meer vertrouwen in hen zullen stellen dan in Anna en verwijzen voorts naar hun vorig schrijven.

Schout en municipaliteit kregen echter niet, wat zij begeerden. Op den »ordinaire Regtdag« van Delfland 29 Juni 1797 werd hun brief voorgelezen. De zaak werd goed overwogen. De Baljuw liet, zooals we reeds meedeelden, het Maaslandsche geval — de verlossing van de vrouw van Willem Esseveld — op nieuw onderzoeken (zeker beter dan de eerste maal) door een doctor en chirurgijn van Delfland. Deze rapporteerden, dat Anna wel niet geheel te verontschuldigen was, maar toch niet verdiende te worden afgezet. Verder werd overwogen, dat Anna den vereischten eed had afgelegd, daarom besloten Baljuw en Welgeboren mannen overeenkomstig het verzoek van Anna Doornbosch hun besluit van 9 Maart 1797 in te trekken en haar weer toe te staan om haar ambt uit te oefenen. Anna werd ernstig vermaand zich voorzichtig te gedragen. De tijd, dien zij buiten bediening was geweest, zou straf zijn voor haar gedrag te Maasland. Verder had ze zich naar de bevelen van het civiel bestuur te richten.

Hoe moet nu worden verklaard, dat Anna haar zin kreeg en het besluit werd herroepen? Het is moeilijk aan te nemen, dat, waar men haar eerst zoo spoedig had ontslagen, nu het tweede onderzoek maakte, dat ze weer werd aangesteld. Wij vermoeden, dat Baljuw en Welgeboren mannen de heeren te Schipluiden eens hebben willen laten voelen, dat aan Delfland het recht stond om een vroedvrouw aan te stellen of te ontslaan.

Anna mocht over dat alles dankbaar zijn, voldaan was zij niet. Zij wilde niet minder dan volledig rechtsherstel en uitbetaling van traktement.

Spoedig kwam er reden voor nieuwe klachten. In de notulen van Schout en municipaliteit van Schipluiden 20 Maart 1798 lezen we, dat besloten is door den gerechtsbode aan de oude vroedvrouw aan te zeggen om haar bordje binnen tweemaal 24 uur in te trekken en haar bedrijf niet verder uit te oefenen te Schipluiden, Hodenpijl en 't Ambacht van Dorp. Men stoorde zich dus niet langer aan de bevelen van Delfland. Of er voor dit besluit nog een bijzondere aanleiding is geweest, valt niet uit te maken. Misschien heeft de nieuwe staatsregeling er op eenige wijze iets mee te maken.

Hoe het ook zij, Anna zocht het »hooger op«. Teunis Giele en zij wendden zich 9 Juni 1798 met een rekest van beklag tot den Agent van Nationale Opvoeding. In dit rekest vertellen zij

de geheele historie. Zij had den eed afgelegd, dan volgt de reeds vermelde omvraag en ducatengeschiedenis. 1797 had men haar aangeklaagd »op de poort van Delfland, dat zij een vrouw mishandeld zou hebben«, haar akte was door Baljuw c.s. ingetrokken wegens die mishandeling. Zij had haar beschuldigers uitgedaagd ten overstaan van gepromoveerde vroedmeesters hun aanklacht waar te maken, doch niemand was verschenen. Zij was na gedaan onderzoek door Delfland onschuldig verklaard en haar acte was haar teruggegeven.

Vervolgens had de municipaliteit Giele ook als burger erkend. Hij had zijn verklaring afgelegd, en alle grondvergaderingen bijgewoond. Maar nu »met het verwerpen van de voorgestelde consetusie en het aannemen van de nieuwe consetentie« (in 1798 ook al moeite met de vreemde woorden!) had de nieuwe municipaliteit hem het stemrecht ontnomen, Anna moest haar bordje intrekken en mocht niet meer de vrouwen helpen.

In dezen tijd valt ook de geboorte van een onecht kind ten huize van Giele, waarover straks meer. Althans het Doopboek van de Geref. kerk vermeldt, dat 11 Juni 1798 is geboren (gedoopt 15 Juni 1798) Jacob de Vries, zoon in onecht van Johanna van Leeuwen. Een andere onechte geboorte in dien tijd wordt in het Doopboek niet genoemd,

De Agent stelde 12 Juni 1798 het bovengenoemde rekest van beklag van Teunis Giele en Anna Doornbos in originali in handen van de Administratieve municipaliteit te Schipluiden met opdracht binnen tweemaal 24 uur na ontvangst met terugzending van het origineel rapport te doen van de redenen hunner handelingen en intusschen niet voort te gaan met de benoeming van een nieuwe vroedvrouw zonder den Agent daarin te kennen.

Dat klonk niet malsch, vooral niet de laatste centraliseerende eisch.

Mirell heeft namens de municipaliteit een antwoord opgesteld, wel niet binnen twee maal 24 uur, maar toch reeds 19 Juni 1798. Dit antwoord is zeer uitvoerig. Men had de leden der toenmalige municipaliteit en van het college van remotie opgeroepen om inlichtingen te verkrijgen. Vervolgens wordt allereerst gesproken over de rondvraag, het voortgaan met het ambt, dan het besluit uit de notulen medegedeeld, gehandeld van de ducaten geschiedenis, hetgeen alles reeds door ons werd meegedeeld. Het gedrag te Zegwaard (wat daar eigenlijk is geschied, vernemen we weer niet)

was verre van correct. Te Schipluiden was Anna ook niet bijzonder stil geweest en in een rekest aan den Baljuw had zij de municipaliteit onverlichte en domme Dorpsmunicipalen genoemd (men herinnert zich, dat Giele deze uitdrukkingen naar de letter genomen niet had gebruikt). Ontkend wordt verder, dat er een provisioneel weer aanstellen of nieuwe afzetting heeft plaats gehad. Dan handelt Mirell over het Maaslandsche geval. Hij zal niet in détails treden. Waar is, dat dikwerf andere vrouwen of vroedmeesters te Schipluiden werden te hulp geroepen, de reden daarvan laat hij in het midden. Het is zeker geen bewijs van kunde, dat een bij Anna inwonend nichtje buiten haar weten onverwacht bevallen is van een onecht kind. Op de grondvergaderingen was Giele niet meer dan eenmaal verschenen. Van ontnemen van stemrecht was geen sprake geweest. Hij is niet gekomen om zich te laten inschrijven en al was hij gekomen, dan had hij toch volgens art. 15 Staatsreg. geen stem kunnen krijgen. Daarom is hij zeker weggebleven. Een andere vroedvrouw was er wel degelijk benoemd. En eindelijk, hoewel het een plaatselijke aangelegenheid was, was de municipaliteit toch bereid zich ten allen tijde te verantwoorden.

Na ontvangst van dit schrijven — wanneer precies blijkt niet — besloot de Agent, dat Anna's verzoek als zoodanig niet voor inwilliging vatbaar was. Maar niettemin moest haar vrijheid worden gelaten om in Delfland en in 't bijzonder te Schipluiden het beroep van vroedvrouw uit te oefenen,

Waarschijnlijk viel dit besluit omstreeks 28 Juli 1798, althans op dien datum berichtte de Agent aan de municipaliteit te Schipluiden, dat aan Anna op grond van haar examens niet kon worden verboden als vroedvrouw te fungeeren, dan alleen, voor zoover zij als dorpsvroedvrouw was aangesteld. Extract uit de notulen houdende het besluit van den Agent in zake Anna vergezelde dit schrijven.

De notulen der municipaliteit te Schipluiden, waarvan slechts zeer weinig is bewaard, spreken nog eenmaal van Anna Doornbosch. 28 Sept. 1798 werd een vergadering gehouden ter behandeling van belastingreclames. Ook Anna verscheen. Zij verzocht allereerst om althans de helft van het traktement als vroedvrouw te mogen genieten. Doch haar werd geantwoord, dat men daarover op dien dag niet kon spreken. En dan volgt er dood leuk: »Verder verzoek om mindering van eene schreef (n.l. in den aanslag) gecondemneert te betaalen«. Arme Anna!

Anna heeft zich echter nog maar niet zonder meer bij de beslissing van den Agent neergelegd. Te Schipluiden berust nog een Extract uit het Verbaal der Handelingen van den Agent van Nationale Opvoeding van Woensdag 8 Mei 1799. Daaruit vernemen we, dat Teunis Giele weer een rekest had gezonden. Waarover dat liep, valt niet op te maken. Maar natuurlijk was het weer over het traktement, misschien ook over de aanstelling tot gemeente-vroedvrouw. De Agent besloot het rekest in handen te stellen van de municipaliteit te Schipluiden met verzoek om spoedig advies. Wat er verder geschied is, weten we weer niet, daar notulen en verdere stukken ontbreken. Er is ook geen Extract van het besluit van den Agent aanwezig.

Nog slechts één ding kunnen we meedeelen. 15 Juli 1803 schreef de advocaat J. van de Kastele te 's-Gravenhage een brief aan den Schout te Schipluiden. Hij deelt daarin mede, dat zich bij hem heeft vervoegd Anna Doornbosch, vroedvrouw te Loosduinen, die van 1789-1801 vroedvrouw te Schipluiden was geweest. Zij was aangesteld op een traktement van f 110.— met f 30.— huishuur, doch had dit niet meer ontvangen sinds 1795. Wil de municipaliteit dit haar nog toekomende geld niet betalen, dan zal Van de Kastele trachten het in den weg van rechten te verkrijgen.

Hieruit vernemen we dus, dat Anna tot 1801 te Schipluiden bleef. Of ze het toen heeft moeten opgeven, of dat ze te Loosduinen een betere werkkring kon krijgen, blijkt niet, in allen gevalle vertoefde ze Juli 1803 te Loosduinen en handhaafde ook toen nog haar aanspraken.

Hoe het afgelopen is, weten we niet. Notulen ontbreken weer. Doch het is zeer onwaarschijnlijk, dat Anna het geld heeft gekregen, daar de Agent haar wel als vroedvrouw doch niet als gemeentevroedvrouw had gehandhaafd.

Zoo eindigt de geschiedenis van Anna Doornbos. De municipaliteit van Schipluiden komt nu niet bepaald in een gunstig daglicht te staan. En Anna — ze moge dan wat rumoerig en koppig zijn geweest, het is toch een vrouw, waarvoor men zekeren eerbied krijgt, een pootig wijf! De heele geschiedenis geeft een aardig kijkje op de toestanden van dien tijd.

Schipluiden.

Dr. F. W. GROSHEIDE.
A. EIKELENBOOM.

Extract uyt de Resolutien der Vergaadering, van de gecombineerde commissie, aangesteld in gevolgen extract uyt de Decreten der Vergaadering van de Provisioneele Represantante van 't Volk van Holland dato 5^e October en Publicatie 12 dito 1795, zoo uyt de Municipaliteyt van Schipluyden, Hoodenpijl, St.-Maartensregt en 't Ambagt van Dorp als de stemgerechtigde Burgers.

Dingsdag den 17 November 1795.

De Commissie Declareert, dat Johanna Doornbos, Huisvrouw van Teunis Giele alhier, valt in de Terme der Publicatie dato 12^e October 1795 enz. en dus verklaart werd vervallen te zijn van haar Post als Vroetvrouw en niet meer kan of mag Fungeeren, onder den ambagte Van Schipluyde Hodenpijl 't Ambagt van Dorp of St. Maartensregt in qualiteyt als vroetvrouw der gemelde Jurisdiction en dus haar acte als zoodanig ingetrokken en buyten effect gesteld en zal haar hiervan bij Extract Resolutie kennisse werden gegeven tot derzelven naricht enz. (:ter zijde stond:)

Onderstond, Accordeert met de voorseyde Resolutie.

Was geteekent

Copie.

C. A. DE MIRELL.

Medeburgers

Ingevolge Resolutie der gecombineerde Commissie aangesteld alhier volgens Publicatie der Provisioneele Representanten van 't volk van Holland, dato 12 October 1795, is alhier voor vervallen verklaart van de Post als Vroetvrouw van Schipluyde, Hodenpijl, 't Ambagt van Dorp en St. Maartensrecht, en dus niet meer als zoodanig mag of kan Fungeeren, Johanna Doornbos, Huisvrouw van Teunis Giele geevende hiervan per Missive aan UE. kennisse als specialijk daar toe gelast zijnde door 't Committe van onderzoek alhier ten Eynde gij U als daar van legaliter kennis hebbende zoude kunnen gedraagen tot meynteyn der keuren ten dien Eynde Exteerende en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van Broederschap, U

Medeburgers

De leeden van 't Committe tot onderzoek der amptenaaren.

Als Secretaris

C. A. DE MIRELL.

Schipluyde, den 25 Maart 1796.

2 J. D. B. V.

Extract uyt de Resolutiën der

Gecombineerde Commissie aangesteld ingevolge Publicatie.

Dato 12 October 1795.

Conneerende de vroetvrouw te Schipluyde dato 17 November 1795.

V. G. B.

Schout en De Munic. van Schipluyde aan Bailliuw en Welgeboore mannen van Delfland.

Medeburgers

Alzoo Johanna Doornbos Huysvrouw van Teunis Gielle in voorige jaaren alhier is aangesteld geworden als vroetvrouw van Schipluyde Hodenpijl en 't Ambagt van Dorp, dog door desselfs schuldig gedrag alhier als elders gehouden nu gedemitteerd en desselfs plaats door eene Commissie daar toegesteld alhier is aangesteld eerst Apolonia de Greuter dog dewelke uythoofde dat dezelve niets te doen had en daardoor een behoorlijk bestaan miste (alszoo de gedemitteerde vroetvrouw Johanna Dorenbos niettegenstaande tegens alle rezolutie van de Regering aan bleef fungeeren als vroetvrouw met de zwangere vrouwen te bedienen) is vertrokken van hier en door gemelde schout en de Municipalitijt voorn. in derzelve plaats is beroepen Paulina Henderina de joodse Huysvrouw van Cornelis Duyn dewelke ingevolge de keuren van De Vierschaar van Delfland voor Ul. Collegie is geëxamineert goedgekeurt en beëdigd en daar van, zoo wel als van ons ontvange, een behoorlijke instructie en actens van admissie hebbende bij haar komst alhier ingevolge rezolutie van ons Schout en de Municipalitijt alhier tot betragting der goede Orde Eensgezindheyd en meyntjeyn der door ons genome rezolutiën en voorkominge van nieuwe koste voor onze ingezetenen door publiceren en affigeeren de hiernevens gevoegde copie publicatie Littera A dan niettegenstaande de bovengemelde aanstelling van vrouw Duyn en gedane publicatie laat voornoemde Johanna Doornbos niet na alle rezolutiën en vermaning te verachten, disobedieren en tegen te werken met het bedienen en aannemen van die vrouwen dewelke haare dienste begeren hetgeen veele van onze ingezetenen brengt in ongelegentheyd door het doen kragt sorteren der gedane publicatie een verdeeltheyd onders anders onze vreedzaame burgers

veroorzaak, waardoor de haat en nijd meer en meer aankweekt, zij Johanna Dorenbos zig gedraagt als een oproerige van tegens de resolutiën der wettige aangestelde regering aan te kante en die tegen te werken welk gedrag volstrekt strijdig is met de publicatiën en resolutiën ten dien eynde geëmaneert als niet eerbiedigende en zig gedragende naar de genoome resolutiën en gestatueerde beveelen iets hetgeen in een geregelde maatschappij niet kan nog mag bestaan en zig ten hoogste schuldig maakt en waardoor het enthousiasme meer en meerder tegen elkandere werd aangevuurt en indien zulks nog moet blijven voortduuren de gevaarlijkste en nadeligste gevolgen van te dugten zijn te meer daar gemelte J. Dorenbos verscheyde maale doorslaande blijke van onkunde heeft gegeven wegens haar beroep en waardoor onlans onder de jurisdictie van Maasland de droevigste gevolge door haar onbekwaamheid zijn geproflueert.

Reedene waarom Schout en de Municipalitijt voorn. gemeent heeft dit ter kennisse van U Bailliuw en Welgeboore manne van Delfland te moete brengen als meenende dat gedrag ten hoogste strafwaardig te zijn van gemelte Johanna Dorenbos en vooral aan Ul. te verzoeken dat de door Ul. aan haar gegeven acte van admissie mag werden ingetrokken en buyte effect gestelt en haar verboden nimmer in Delfland te mogen Fungeeren in de qualijt van Vroetvrouw tot voorkoominge van veele onheylen, twist en Tweedragt die anders notoor uyt moeten voorkomen mede tegelijk aan Ul. verzoekende ons van het gerezolveerde kennisse te doen geworde en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van broederschap

Medeburgers

Schout en de Municipalitijt van Schipluyde.

Geschreeve ten Recht-
huyze van Schipluyde den
22sten Februari 1797.

A. T. B. L.

Ter ordonnantie van dezelve
Als secretaris

.....

Aan Schout en Municipaliteit van Schipluiden.

Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap.

Bailluw en Welgebore mannen van Delfland aan Schout en de Municipaliteit van Schipluiden.

Medeburgers

Ter rescriptie op Ulieder Missive van den 22 Febr. l.l. aan ons collegie toegezonden, dient dat Bailluw en Welgeboore Mannen van den Stove en hooge Vierschaar van Delfland na bekoome informatie ten opsigte van de persoon van Johanna Doornbosch, hebben goedgevonden en verstaan om reedenen hun daartoe moveerende de acte van admissie, waarbij dezelve 't exerceeren van 't vroedvrouwenampt binnen Delfland was geconsenteerd in te trekken en het daarbij verleende consent buiten effect te stellen, zullende van deeze Resol. aan bovengen. Johanna Doornbosch bij extract worden kennis gegeven. Terwijl verder Bailluw en Welgeboore Mannen voorn. Ulieden bij deeze aanschrijven het daarheen te dirigeeren, dat in Ulieder district geen verbod van de municipaliteit in 't vervolg plaats heeft ten opzichte van 't employeeren van vroedvrouwen, welke door Bailluw en Welgeboore Mannen in die qualiteit behoorlijk zijn geadmitteerd. Hierop ons verlaatende zijn wij na toewensching van heil en aanbod van broederschap

Medeburgers

Bailluw en Welgeboore Mannen van den
Stove en hooge Vierschaar van Delfland.

Tot ordonnantie van dezelve

M. VAN STOECKE.

Geschreven ten Rechthuize van
Delfland den 9 Maart 1797.

(Wordt voortgezet).

De krankzinnigheid (?) van Karel den Stouten,

DOOR

Dr. G. C. VAN WALSEM (*Meerenberg*).

De mededeelingen der geschiedschrijvers omtrent de min of meer duidelijke verschijnselen van geestesziekte, welke Karel de Stoute in zijn laatste levensjaar heeft aangeboden, zijn niet geheel met elkander in overeenstemming. Blok ¹⁾ beschrijft, dat de Hertog twee malen een soortgelijken aanval zoude gehad hebben, en wel het eerst na den slag bij Granson (2 Maart 1476) en voor de tweede maal na den slag bij Murten (21 Juni 1476). Omtrent den eersten aanval schrijft Blok: »De Hertog, voor de eerste maal zijns levens in een veldslag overwonnen, verviel eenige weken lang, somber en in zichzelf gekeerd, in een toestand van halven waanzin, waaruit een Italiaansch geneesheer hem met moeite redde»; en over den tweeden aanval: »Ook ditmaal verviel de verslagen vorst in een toestand van sombere moedeloosheid, die aan krankzinnigheid grensde. Twee maanden lang bleef hij zoo goed als verborgen in een afgelegen kasteel bij Pontarlier in de Jura, in woeste smart over zijn ongeluk«. »Een inval van Hertog René van Lotharingen, die van de gelegenheid wilde gebruik maken om zijn verloren hertogdom te heroveren, schrikte den Hertog wakker uit zijn machteloze apathie«. De Barante ²⁾ deelt omtrent den eersten aanval meer bijzonderheden mede. Als voor het beoordeelen van den toestand van gewicht zijnde is daaraan het volgende ontleend. »Le Duc ne voulait se laisser voir à personne, et laissait même croître sa barbe. Lui qui ne buvait jamais de vin, et qui, pour se calmer et se rafraîchir, avait coutume de manger de la conserve de roses, maintenant, pour surmonter sa douleur et sortir du découragement où il était plongé, buvait du vin pur en abondance«. »Un médecin italien qu'il avait, et qui se nommait Angelo Catho, homme habile et d'un grand esprit, que le roi attira bientôt après à son service, prit soin du Duc, s'efforça de lui rendre courage et de le guérir. Il lui appliqua des ventouses, afin de rappeler le sang au coeur,

¹⁾ P. J. Blok, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, Groningen, 1893, Deel II, p. 287 en 288.

²⁾ M. de Barante, *Histoire des Ducs de Bourgogne de la Maison de Valois (1364—1477)*. Nouvelle édition, par M. Gachard, Bruxelles, 1838, Tome Second, p. 515 en p. 528.

comme on disait alors, le détermina à se laisser raser, et enfin lui rendit, si non le calme d'esprit, au moins la santé». Over den tweeden aaval wordt slechts dit vermeld: »Il vivait (pendant près de deux mois qu'il se tint à la Rivière) solitaire, passait des journées entières sans vouloir parler à personne». Aan Comines ¹⁾ is het volgende ontleend: »Na de Nederlaeg bij Granson viel hij in een zware ziekte, in diervoegen, dat deszelfs natuurlijke Hitte en Gal dermaten vermeerderde, dat, de Wijn hem gansch verboden, hij niets dan eenige verkoelende middelen, als Garstewater en Conserf van Rozen tot zijne verfrissching gebruiken mogt. Dan de vleesch en bloet verterende droefenis veranderde zijne gesteltenis zoodanig, dat hij zich wel haest genoodzaekt vond zeer sterke Wijnen, zonder eenig Water daerin, te drinken, en zich voórts te bedienen van alle middelen, die tot versterking en verwarming strekken konden. De Baerd, die hij zeer lang had laten wassen, werd hem afgeschoren op raed van den Heer van Vienne, die hem, gedurende die gansche ziekte, getrouwelijk bijstond. Deze ziekte trof hem zoodanig, dat hij, mijns oordeels, na dien tijd, zijn Verstand en Zinnen, nooit zoo volkomen als te voren, te baet gehad heeft». Omtrent den toestand van den Hertog na den slag van Murten vind ik bij Comines geen bijzonderheden vermeld.

Zooals men ziet, worden de bijzonderheden bij Comines en bij Barante verschillend medegedeeld. Beiden verschillen op hun beurt van Blok daarin, dat zij van den tweeden aanval of weinig, of in het geheel niet spreken. Bepaal ik mij dus tot den toestand na Granson, dan moet ik zeggen, dat de voorstelling, die Comines geeft, mij aannemelijker voorkomt dan die van Barante, inzonderheid wat het gebruik van wijn betreft. Nam men aan, wat Barante mededeelt, dan zoude men eigenlijk te doen hebben met een geheelonthouder, die door verdriet aan den drank raakte, maar van dat euvel na enkele weken weer hersteld was. Dat klinkt weinig natuurlijk. Veel aannemelijker lijkt de voorstelling van Comines, die mogelijkerwijze de berichten persoonlijk aan den geneesheer, die Karel behandeld heeft, ontvangen heeft. De lijfarts heeft het blijkbaar op twee manieren beproefd. Toen de eerste behandelingsmethode niet slaagde, is hij tot de tweede overgegaan, bij welke laatste het gebruik van wijn een rol speelde.

¹⁾ Filip van Comines, Gedenkschriften, vertaald door Frans de Haes, Amsterdam, 1757, p. 381.

De vraag, of de toestand van den Hertog met den naam van krankzinnigheid in den thans geldenden zin van het woord moet aangeduid worden, komt mij twijfelachtig voor. De gedachte, dat dit wel zoo zoude geweest zijn, ligt daarom vooral voor de hand, omdat naar het schijnt de oorzaak zoo duidelijk is. De waarde van een dergelijke oorzaak — verdriet over tegenslag — wordt echter vaak overschat. Om dit duidelijk te maken, zij hier medegedeeld, dat in het groote fransche handboek voor psychiatrie ¹⁾, een omvangrijk werk van 1600 pagina's, aan de oorzakenleer der krankzinnigheid een 50-tal pagina's gewijd wordt, waarbij de »émotions« zich met zes regels tevreden moeten stellen. In verdere moeilijkheden komt men, wanneer men de vraag stelt, welke bekende klinische vorm van krankzinnigheid dan wel bestaan heeft. De inactiviteit, het zwijgen, het in zich zelf gekeerd zijn, de verwaarloozing van de eischen van het toilet, wijzen het meest op melancholie, mede in verband met de aetiologie. Maar tracht men nu met een der ondervormen te etiketteeren (in het genoemde handboek worden er vier genoemd: *mélancholie simple*, *m. avec idées délirantes*, *m. avec stupeur*, *m. anxieuse*) dan komt men weer in moeilijkheden. Geen der genoemde ondervormen past op den toestand. Voor elk is te veel en te weinig. Ook de betrekkelijk korte duur van den toestand pleit tegen het aannemen van het bestaan hebben van een eigenlijken toestand van krankzinnigheid, evenals het spoedig terugkeeren, zij het dan misschien in mindere mate, na den slag van Murten. De onderstelde vorm is daarbij betrekkelijk niet zoo frequent, vooral niet bij mannen. Voor zoover ik heb kunnen nagaan, bestaat ook in het aan de ziekte voorafgaande leven van den Hertog, behalve dan het verdriet door den verloren slag, geen feit, dat het ontstaan van krankzinnigheid bij hem waarschijnlijk zoude hebben kunnen maken. Ook het »wakker geschrikt worden« door de omstandigheden pleit tegen de opvatting van den toestand als ziekelijk. Veeleer schijnt het mij toe, dat we te maken hebben met een wel hevige, maar nog physiologische reactie, zooals deze bij een heftig temperament te verwachten is, die bij Karel meermalen voorkwam. Mevrouw Bosboom—Toussaint ²⁾ heeft een dergelijke reactie dramatisch verwerkt, n.l. die welke bij Karel ontstond, toen

¹⁾ *Traité de pathologie mentale*, publié sous la Direction de G. Ballet, Paris, 1903.

²⁾ A. L. G. Bosboom—Toussaint, *Een kroon voor Karel den Stouten*.

de Keizer den avond vóór de voorgenomen kroning in Trier (November 1473) heimelijk vertrokken was. Ook de toestand na het verdwijnen van de crisis, zooals die na Granson bestond, en weer aanwezig was vóór den slag bij Nancy, schijnt mij niet als ziekelijk in den engeren zin des woords beschouwd te mogen worden. Karel was een gebroken man, maar in wezenlijk opzicht niet veranderd. Hij bezat niet de gaven om zich door de moeilijkheden, welke trouwens door zijn gebreken grootendeels geschapen waren, heen te slaan. Wil men den toestand met Blok een »halven waanzin« noemen, dan is daar veel voor te zeggen. Gestipuleerd zij echter, dat ter beoordeeling daarvan de psychopathologie in engeren zin niet kan bijdragen. Ik heb dus gemeend in den titel van dit opstel een vraagteeken te moeten inlasschen.

Van de behandeling van den bedoelden toestand in de litteratuur is mij niets bekend. In Scott's *Anne of Geierstein* komt deze wel ter sprake maar geheel terloops.

EXTRACTEN uit de Crimineele Ordonnantiën van Holland,

medegedeeld door

J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL.

12^e Boek. Dit Boek is door eene vergissing niet eerder opgenomen.
Zie Nav. XLIV, 333; XLV, 185; XLVI, 475; XLVIII, 457;
XLIX, 45, 335, 442, 543, 548.

26 Januari 1702 e. v. Appel van: *Dr. Hillebrand van der Shuijs*.
Nog genoemd: *Pieter van Rhec*, deurwaarder.

26 Augustus 1702. *Pieter Jansz. Hogeveen* C^a *Dirck Blom*, Bailliu
van Bleyswijck.

Get: *W. v. Epenhuijsen*, *Jacob van Ravesteijn*, *P. van den Velde*.

8 Maart 1703. *Hendrick Frederick van Renssen*, Drost van Baart-
wijck C^a *Jan Anthonij van der Plas*, beschuldigd van brand-
stichting.

Nog gen.: *Mr. Johan Hoofd*, Heer van Baertwijck.

29 Junij 1703. *Johan van Teijlingen* en *Nicolaas van Lugtigheid*
C^a *Abraham Cambier*, off. der stad Schiedam over gepleegden
moedwil op de Burgerwagt aldaar.

- 7 September 1703. Verbod aan den Cipier van de Voorpoorte zonder verlof den Haag te verlaten.
- 18 September 1703. *Willem Maerten Coenen* C^a *Thomas Chadborn*, bailliu van Giesenburg en *Dirck Jacobsz*, Romeijn over agresië van *Arnoldus* en *Joosten van Os* en van *Huijbert Jansz*.
Nog gen.: *Leijntje Pieters*.
- 23 May 1704. e. v. Request betr. *Johan van Eersel* en z. vr. *Lijsbeth van Tilborgh* over aanranding van *Cornelis van Cortstanje*, allen te Doveren.
Nog gen.: *Arent Adriaan van Dorp*, drossaard van Heusden; *Coenradus Lecmans* en *Johannes Wagemans*, chirurgijns; *Jochim Pannekoek* en *Joost Sprong*, schepenen; *Willem Johan van Beveren*, chirurgijn; *Jan Dircksz*, van Delft; wed. van *Ary Lambertsz Doedeijns*, herbergier; *Dirck Hillebrandsz* vendrig in Reg^t *Schratenbagh*, Capt *Camminga*; *Hendrik Kivit*; *G. Hillebrandst*; *F. G. Swaluc*; *G. C. H. Schwan* en *Jan Cuock* (of Cuocx.)
- 20 December 1704. *Maximiliaan van der Gugt*, Schout van Spijk C^a, *Euwout Bol*, schout van Daalhem.
- 6 November 1705. Requeste *Willem van Zuyl*, wiens vrouw ondeugend was.
- 19 December 1705. *Pietertje Pieters Braat*, wed. v. *Cornelis Costershock* C^a, Mr. *Aarnout van Zuijlen van Nieveld*, bailliu van Schieland.
- 20 February 1706. *Jurriaan Beck*, Heer van *Strevelshoek*, *Arent Plempfonteyn* en *Hendrick Wolfraet* wegens particulieren en verboden handel in Oost-Indië.
François de Vicq, Off. v. Amsterdam, Mr *Ferdinand van Coln* (*Collen*).
- 17 April 1706. *Willem Hoofd*, Bailliu van Woerden C^a, *Maritje Onnosel*, vr. v. *Gerrit Jacobsz. van der Heijden* te Bodegraven, over verkoop gestolen vlas.
Nog gen.: *Maria Hagens*; *Cornelis Beukelsz. Verhoef*; Mr. *Gijsbert Costerus*.
- 22 April 1706. *Cornelis Weldijck*.
- 21 Mey 1706. Mr. *Wolpherd Nobeling* C^a, *Moses Bendix*, wegens inbraak en diefstal met *David Samuelsz.* en *Isaac Jacob* by Commis *Cunes*. Nog: *van Gulig*; *N. Guichcrij* en *Geldorp*.
- 3 January 1707, *Omert Kerssenboom* te Breda vermoord door *Pieter Pacqui* (15 Oct. 1705).

- Nog gen.: *Andries Pacqui* en diens vr. *Geertruyd Hosselman*; *Caspar Blesch*; *Pieter van der Weyde* en *Teklenburgh*.
- 2 Julij 1707 e. v. Mr. *Pieter Dierquens*, bailliu van 's Hage C^a. *Johan van der Kloot*, koopman.
- Nog gen.: *Maria Bom* en *J. van Banchem*.
- 14 November 1707. Over *Cornelis Langercyts* te Hoorn.
- 13 January 1708 e. v. *Adriaan van der Hoeven*, Notaris te Alkmaar C^a. *Margareta van Egmond van der Nyenburg*, erfgen. van wijlen *Adriaan v. E. v. d. N.* en voor de minderj. kindⁿ. van *Johan v. E. v. d. N.*
- 22 December 1708 e. v. Over *Jan van der Laan* te Leyden.
- 20 July 1709 e. v. *Daniel van Hulseneccq* C^a. *Rogier van der Burg*, Bailliu van Valkenburg.
- Nog gen.: *Jan Frederick Hulseneccq*.
- 3 September 1709. *Anna Strijpe*, vr. v. *Jacob van Brouwershaven* te Middelburg.
- 7 October 1711. *Arij Slof* te Nieukoop.
- Nog: Mr. *Reinier Bongaart*, bailliu; *Isaac Smevens* en *P. v. Brakel*.
- 2 Maart 1712. Luit. *Dominicus de Virieu*, request over boete.
- Nog: *W. Roosenboom*, *W. Coelemey*.
- 9 Maart 1712. Mr. *Johan v. Stapelen*, Adv. C^a *Adriaan Vogel*, Bailliu. Aftrekken van een billiet (biljet).
- 7 May 1712. e.v. *Jan van der Burgt*, *Adriaan Verdonck* en *Jacob de Kloppert* wegens moord op *Arij van den Bogaert*, schoonzoon van *Abraham Bart* te Delft.
- Nog: *Cornelis de Haas*; *Johanna Bart*; Mr. *Abraham Vrolijk*, proc.; Doctor *van Wouw*; Apothecar *Hürnius*; Proc. *van Campen*; Deurw. *Simon Stoffelsz.*
- 7 November 1713. Notulen voor den Rade Prov. gehouden.
- Genoemd worden *v. Campen*; *Jan Struijf*; *Stipel* voor *Nanning Kiën*; *Ruijl* (?); *Ricus Thijsz.*; *Teunis Klimop*; *Cornelis Cornelisz* alias *Brande Kees*; *Kees Duijn* en *Kees Metzelaar*.
- 21 Maart 1715. *Cornelis Perponcher de Sidleniski* over tienden.
- 19 December 1715 e. v. Baillui en Leenmⁿ van Voorne C^a, Mr. *Hendrick van der Staal* te Rotterdam.
- Over rechtsgebied. Nog gen.: *Willem Boogacrt* en *Theunis Jansz. Wetdorp*.
- 13 Maart 1716. Req. *Ary Leendertsz Boer*, gedetin^d op de Voorpoort.

Nog gen.: *Joan de Mey*, hr. v. IJsselmonde; *Gerrit Hendricksz. van Hoven*; *Ary Jansz. Vermeij*; *Pieter de Weerdt*; *Cornelis Nederhof*.

{ 26 Juli 1694. Exemple causa hic over een req. van *Juriaan* }
 { *van Luijnen* uit 's Hertogenbosch. }

11 July 1726. *Nic. Tavenaer*, manslag te Delft.

9 April 1718. Req. *Huybert Coomans*, brouwer tot Niervaerd, gesegd de Clunderd.

Nog *Hugo v. der Mast*, Bailliu; *Feltrum de Vries*; *François van der Hoop*; *Joh. v. d. Haer*.

19 May 1718. *Jacob Frederick Muller* alias *Jaco gedetin*^d Ca Mr. *Ferdinand van Collen*.

Nog: Adv. *Tierens*; Proc. v. der *Horst*; *Cornelis Pietersz.* te Blanckenheym; *Claas in de Caste* op het Campereyland; *Dirck Jansz. de Groot*, by de Haerlemmerpoort; *Jan van Leeen* op 't Hasepadt; Mr. *Jacob Trist*; Mr. *Lucas de Jong* te Diemermeer; *Fruijting*.

21 October 1718, *Christina Hennij* over verkoop van boeken, getr. met *Frederick Muller*.

Nog: *Rudolph de Bruijn*.

Aangehaald worden *Ari Ariensz. Hector*, alias *Adriaan Bal* van Rosendaal; *Sion Lus* te Leyden; *Maerten Maertensz.* en *Colyn Gerritsz.*; *Jacobje Jacobs* en *Jaques de Villers*; *Jean George*; *Esau van der Heyden*; *Jerominus Felices*; *Hans Beverning*; *Daniel Gleser*; *Guilliam Hulsbosch* en *Hubert Pyl*; *Jacob Jacobsz. Hoek*; *Jacob Aartsz.*; *Guillaume de Vos*.

12 Maart 1709. *Cornelis Willemsz. Graver* te Ammers.

4 December 1716. Mr. *Simon Hendrick Cruger*, schout van Berkel en Rodenrijs c^v. *Cornelis van der Voort*, over verkoop van ziek vleesch.

12 July 1719. *Foris Krijnen Patyn*, timmerman te Wateringe over zijn verbanning, enz.

18 November 1713. *Vanning Kien*, bailliu van de Zype over gevangenneming van zes (niet genoemde) personen.

Deze 4 laatste stukken vormen het slot van het 12^e Boek.

De Moeder van Gustav Gustavsson, Bisschop van Osnabrugge.

Het is bekend, dat *Gustav Gustavsson*, die geboren in 1616 gedurende eenige jaren (Luthersch) Bisschop van Osnabrugge is geweest, doch spoedig weder het tooneel van den krijg betredende in 1646 werd verheven tot *Graaf van Wasaborg* en in 1653 met achterlating van vrouw en kinderen overleed, de natuurlijke zoon is geweest van *Gustaaf Adolf* Koning van Zweden verwekt bij eene Hollandsche juffer.

In buitenlandsche werken wordt zij genoemd *Margaretha Cabbeljau* dochter van een rijken Hollander in Zweden gevestigd, uit het volgende schijnt echter te blijken, dat zij tot eene andere familie heeft behoord.

Zekeré Haagsche wijnkooper en handelaar in krigsbehoeften genaamd *Engelbrecht Sloth* was in 1631 gehuwd met de weduwe van den lakenkooper *Nobel*, die uit haar eerste huwelijk twee zoontjes had, wier goederen ter weeskamer werden beheerd. Toen *Sloth* in 1634 eene handelsreis wenschte te ondernemen, doch gebrek aan contanten had, vroeg hij aan het Hof van Holland toestemming om uit de goederen dier kinderen f 1600 te mogen lichten, welk bedrag hij voor kost en inwoning op hen te preten-deeren had. Men vindt dienaangaande in het Reg. der Haagsche weeskamer Z. f°. 218 het volgende aangeteekend.

A°. 1634. Alsoo *Engelbrecht Sloth* als getrouwd hebbende *Annetge Pietersdr.* wed. *Henrick Nobel* den Hove van Hollandt bij requeste te kennen heeft gegeven, dat *Hendrick Nobel* voornoemd een boedel heeft achtergelaten met zware schulden belast, en hij compt nu gereed stond om naar Mecklenburg te vertrekken »te meer door occasie dat de welgeboren Heere *Gustavus* natuerlyck soon van loffelijk en onsterfelijk memorie *Gustavus* nu als bisschop van Osnabrug resideerende, hem suppliant als bij zijn suster geprocreeerd zijnde ¹⁾ hadde ontboden soo ter occasie van diverse geïnverteerde krijgsamunitien onder hem berustende als anders, door welks bisschops recommandatie ende voorschrijven aen de respectieve Stadthouders van Pommeren en Mecklenburg

¹⁾ Dergelyke stelfouten komen dikwijls in oude schrifturen voor, (of liever onze tegenwoordige taalregels waren toen nog niet in gebruik), de bedoeling kan echter geene andere zijn dan dat eene zuster van *Sloth* de moeder is geweest van den Bisschop. Tegen eene andere lezing zouden zich ook chronologische bedenkingen verzetten, Koning Gustaaf Adolf is geboren einde 1594, *Sloth* in 1595 en de Bisschop in 1616.

voornoemd, den suppliant niet en twijfelt off soude tot zijn achterweten geraken,» verzoekende om terugbetaling van 8 jaar onderhoud der kinderen Nobel f 1600 of op rekening dier som voor kosten van zijn aanstaande reis f 800 en de rest bij zijne terugkomst in Mei of Juni. Waarop 't Hof beschikte, dat suppliant voor zijn reis uit de goederen der kinderen f 400 zal ontvangen. Actum 16 Maart 1634.

In dit stuk wordt dus gezegd, dat de Bisschop een zoon was van *Sloths* zuster, en nu had deze inderdaad eene zuster *Margaretha*.

We zullen nu de genealogie dier familie uit vertrouwbare gegevens trachten op te maken.

Jacob Sloth uit Nimwegen vestigde zich te 's-Gravenhage en dreef daar de herberg »de Swaen«. Uit een latere sententie blijkt terloops, dat hij te voren in krijgsveld was geweest en o.a. in 1580 met zijn troep, waarin hij eenig commando, welk blijkt echter niet, voerde, in de omstreken van Vierssen en Venlo had vertoefd. Op 14 Juli 1589 kocht hij »de Pelicaan« ¹⁾ een der voornaamste hotels in den Haag, N. Z. Plaats, waar o.a. de Staten Genrl. soms hooge bezoekers herbergden, zoo b.v. in 1595 en 1602 de gezanten van den Paltzgraaf ²⁾.

Op 10 Novbr. 1614 werd »de Pelicaan« namens zijn kinderen en erfgenamen verkocht ³⁾ en was ook zijne weduwe *Harmken Willemsdr.* reeds overleden. Zij lieten vier kinderen na:

1. *Johanna Sloth*, zij huwde eerst *Johannes Feronimus Concordus* en teekende later op 27 Jan. 1613 opnieuw te 's-Gravenhage aan als volgt:

Joncker Claudy Hamelton luitenant van capiteyn *Franchoy's Henderson* garnizoen houdende in 't overpat by Sluis in Vlaenderen, met Jouffrouwe *Johanna Slots* weduwe *Johannes Feronimus Concordus*, wonende alhier in 's-Gravenhage. In 1616 was zij opnieuw weduwe ⁴⁾.

¹⁾ 14 Juli 1589. *Mr. Joost de Menyn* Raad en Pensionaris van Dordt verkoopt *Jacob Sloth* van Nimegen waard in »de Swaen« zijn huis N/Z Plaats. Belegen O. »de Moriaen«, W. de erfgen. van *Mr. Gijsbrecht van Hogendorp* N. het Hertogsteegje. Z. de Plaats. Voor den koopprijs stelde *Nicolaas Ruysch* wijnkooper te Dordt zich borg voor f 3850.

²⁾ Haagsche Jaarboekje 1900, blz. 232, 245.

³⁾ Willig decreet van 10 Novbr. 1614. *Cornelis Jacobzn. van Wovw* zijdenlakenkooper geautoriseerd door Burgemeesteren van den Hage tot verkoop van een huis nagelaten door *Jacob Sloth*, en *Harmken Willemsdr.*, Impetrant ten overstaan van *Engelbrecht, Margaretha, Johanna* en *Anna Sloth* allen kinderen en erfgenamen van voornoemden *Jacob Sloth* en *Harmken Willemsdr.* verkoopt *Mr. David van Orhens* Majoor en Ingenieur der stad Sluys, een huis en erf genaamd »de Vergulde Pelicaan«, staande op de Plaats, belegen O. *Jan van Houten* waard in »de Moriaen«. W. de Wed. en erfgenamen van *Jan van Noordingen*.

⁴⁾ 25 Mei 1616. *Pieter van Wassaert* mede namens zijne moeder *Catarina van Meerssen* wed. *Jacob van Wassaert*, contra *Jannetje Sloth* wed. *Claude Hammelton* i. z. l. luitenant

2. *Margaretha Sloth*, zij zou dan de moeder zijn geweest van den in 1616 geboren *Gustav Gustavsson*.

3. *Anna Sloth*, van wie na 1616 niets meer bekend is en

4. *Engelbrecht Sloth* geboren 1595¹⁾ wijnkooper en handelaar in kriegsbehoefte te 's-Gravenhage huwde 1°. op 19 Novbr. 1614 (aanget. 2 Nov.) *Cornelia Claesdr. van Gremmersveen* wed. *Gerrit Fansz. Schilperoort*, en 2° (aanget. 2 Maart 1631) *Anna Pietersdr. Smouth* eerder wed. met 2 kinderen van *Hendrick Fansz. Nobel* lakenkooper op de Grootte Markt. Verder is niets van hem gebleken. De familie Sloth schijnt nog al internationale relatien te hebben gehad, misschien woonde Margaretha bij eene Hollandsche familie in Zweden, die Cabbeljau kan hebben geheeten, mogelijk wel bloedverwanten van moederszijde, hetgeen aanleiding kan hebben gegeven haar ook zoo te noemen, misschien komt er nog wel eens eene akte uit een ander archief hier meer licht brengen.

G. ESCHAUZIER.

Commissaris van Politie.

Keizer Napoleon benoemde 18 April 1811 als zoodanig te Alkmaar Speet. In September 1812 zond de directeur-generaal der politie te Amsterdam Devilliers Duterrage ter vervanging van „le Sr. Speet” aan den onderprefect te Alkmaar Mr. Boogaard (Johan Theodoor, geboren te Utrecht 1776, overleden te Alkmaar 1855), met een brief tot bijzondere aanbeveling van den benoemde, wiens ijver en geschiktheid hij zeer prees.

Ik wensch te vragen: welken voornaam droeg Speet? Van waar is hij te Alkmaar gekomen, werwaarts is hij van daar gegaan?

Het is mogelijk, dat zijne verplaatsing veroorzaakt is door ongunstige verstandhouding met den franschen plaatscommandant, bataillonschef Nicolas Chaudron. In Augustus 1812 schreef deze aan den maire der stad, dat hij „m. le commissaire de police, m'ayant manqué essentiellement”, naar de gevangenis had doen brengen, waarom hij verzocht een ander met het beleid der politie te belasten. De gevangenhouding moet zeer kort geduurd hebben, want reeds één dag later berichtte Speet den maire, dat hij op aanraden van den onderprefect zijne functie als te voren waarnam.

C. W. B.

mede namens haar minderjarigen broeder en zusters, te zamen kinderen en erfgenamen van wijlen *Jacob Sloth* waard in „de Pelicaan” alhier, en van zijne weduwe en boedelhoudster, hun za. ouders.

Hot. Civ. Sent. Reg. 638. No. 82.

¹⁾ In eene attestatie van 22 Juni 1635 gaf hij op toen 40 jaar te zijn.

(Prot. J. VAN WARMENHUIJZEN, Notrs. Den Haag).

KRIJGSGESCHIEDENIS

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.¹⁾

Medegedeeld door J. K.

Zijne Excelentie den Heer Gouverneur Last en ordonneert hier mede aende Militie, alhier in Guarnisoen Leggende, en aen alle daer van dependeerende persoonen, dat zij aen de Naarvolgende, articulen, zoo verre die ijeder in't bijzonder, off alle in het algemeen aengaen wel stipt en precisselijk zullen hebben te obidieeren en te doen obidieeren, als hebbende de zelve dus bevonden te behoren tot Maintenuue van orde millitaire Discipline en tot affweeringe van alle ongerechtigheeden als volgt:

GENERALE ORDRES.

Art. 1.

Voor Eerst zal het Guarnisoen onder sig niet alleen, maer ook met de burgers en inwoonders deser Stadt, in alle vriendschap en eendracht samen leven zonder elkander in het een off ander, eenige verhindering off onrust aen te doen, op poene dat de ruststoorders na bevint van Saeken Exempelaer zullen gestraft werden.

Art. 2.

Indien Egter onverhoopt, eenige disordres, ofte questien mogten koomen voor te vallen sullen de officieren en onderofficieren, zulks aenstonds trachten te beletten, hetzij door haere autoriteit, ofte door assistentie vande naaste wagt.

Art. 3.

Men sal de ambaghtsgasten van het Guarnisoen, op het Ernstigste, recommanderen, niet dan voor het Guarnisoen te werken, op poene van contrarie doende het werken verboden te worden, dit gaet speciael aen de Schoemakers en de Kleermakers, want indien eenig werk bij haer mogt gevonden worden van ijemant die niet actueel in dienst en van het Guarnisoen mogt zijn, het zelve door de geintresseerde gildens, die werkluijden Soude kunnen afgenomen worden, sonder dat daer eenig verhaal op sal kunnen vallen.

¹⁾ Volgens aantekeningen van wijlen Maurin Nahuys.

Art. 4.

Het Guarnisoen werd ook verboden eenige publieque neeringe te doen soo inde cassernes als buijten de zelve woonende.

Art. 5.

Men sal man voor man aenseggen dat geene tarwe nog rogge meel van vreemden bodem op Staeten gebied mag gebragt werden mits sulks in het tarriff verboden is, en dat niemant sig sal verbodren te smokkelen, brood, meelspek, vleesch of ijets dat de pachten Subject is op poene van agterhaelt wordende, na de placaten van den Landen gestraft te worden. de pachters zijn geauthoriseert om dat werk na te gaen, en sullen de wagten, indien de pagters sig presenteeren om hier off daer op de wallen off in de werken op te passen, off oppassers te setten sulks toelaeten en haer de sterke hand bieden.

Art. 6.

Insgelijks werd man voor man gewaerschouwt dat niemant sig direct off indireckt sal hebben te bemoeijen met de oppassers van de Pagters aen de poorten, hetzij met de selve te hinderen in het doen van haere functie de selve uijt te lachen, off met de selve te spotten die te dregen het zij in Ernst off Jock, ter contrarie sal men haer in alles, wat haere commissie aengaet, de sterke hand bieden des gerequireerd zijnde.

Art. 7.

Werd ook gelast aen het volk dat turff gaet haelen, off de ledige mandens, na de Stadt te rugge brengt die mandens te laeten visiteeren indien sulks gevergt word, alles op poene voor die geene die deese ordres sullen overtreen, van op het strengste met spitsroeden gestraft te zullen worden alle officieren en onder-officieren, eenige post commanderende, worden ten Ernstigste gerecommandeert, hier de hant aen te houden, en sullen sulcke commandanten, die het selve genegligeert sullen hebben, gestraft worden na Exigentie van saeken.

Art. 8.

Het Guarnisoen werd ook scherpelijck verboden, het schenden van Boomen, het wegneemen van Rijshout van de rijswerken, alsmede van Heckens off Baliën van weijden soo binnen als buijten de stad, op poene van rigoureuse straffe.

Art. 9.

Men sal man voor man aenseggen dat niemant sig sal hebben

te verstouten de wal aff ofte op te klimmen op poene van na de riguer van den articulbrief gestraft te worden, item dat niemant sig sal hebben te baden ofte te swemmen in de Stads grachten, off in de visvijver van de Gouverneur, sulks bevonden wordende, sal sulk een sonder oogluikinge met spitsroeden gestraft worden, yeder hebbe sig te wagten mits daer Naukeurig op gepast sal worden.

Art. 10.

De Battaillons, worden gerecommandeert, de Suijverheijdt, soo in als voor de cassernes, en speciael, het schoonhouden en door spoelen van de goten om alle stank en quade lugt te weeren en moeten alle vuijligheid, gebragt werden inde assie backen.

Art. 11.

Men sal man voor man aenseggen dat niemant sig sal hebben te vervorderen, eenige velt vrugten van wat natuer die ook zijn mogen, op het velt te plunderen op poene van na de riguer van den articulbrief, gestraft te worden, de wagten sullen alle soldaten. der selver vrouwen, ofte kinderen met saken, packen ofte mandens inkomende visiteeren, en indien bij haer Eenige veltvruchten, gevonden wierden, en zij geen briefken kunnen toonen waerbij blijkt, dat zij sulke vrugten gekogt hebben en van wien sullen de wagten die afneemen, en die de selve ingebragt heeft, in arrest senden, en de vrugten sullen zijn voor de wacht, die se aengehaelt heeft, daer en boven moet een ijeder weeten dat de Landlieden ordre hebben om die geene die zij sullen vinden haere ackers te plunderen, een handvol hagel in de billen te schieten Ja sullen met de stucken kunnen betaelen.

Art. 12.

Het Guarnisoen werd, gewaerschout dat de boeren over al de wagt houden en gelast zijn, alle soldaeten die zij bij nacht, buijten sullen vinden aen te houden en op te brengen en sulcke die sig tegen haer ter weer stellen, ter Neder te schieten.

Art. 13.

Het Guarnisoen werd ook gewaerschout dat niemant sig sal onder winden, eenige kooijen, paarden off andere beesten, die in de wijden van de stadt graesen, eenige overlast te doen, veel minder te slaen off te stooten op poene van rigoureuse straffc.

Art. 14.

Het Guarnisoen werd op Lijffs straffe verboden eenige mosselen van de rijswerken, off mosselbancken te raepen, de wagten

werden gelast om de soldaeten der selver vrouwen off kinderen, die de selve binnen brengen, aen de poorten aff te nemen en op de hooftwagt in arrest te zenden.

Art. 15.

Des Zondags, off andere feestdagen, endes maendags, sullen, geen soldaeten cannonniers en tamboers buijten de poort gelaeten worden als die voorsien zijn met een pas off schriftelijke permissie, op poene van de provoost voor de schildwagt, die se heeft laeten passeeren.

Art. 16.

De officieren en onderofficieren die op Sondag en andere feestdagen, buijten willen gaen, sullen moeten betaelen het arm gelt, dat van haer gevordert sal worden agter volgens de ordre en authorisatie van den Heer Gouverneur.

Art. 17.

Alle gemeene die op de andere dagen willen buijten gaen, sullen haer zijdgeweer, bij de Commandant van de wagt neder setten, en het selve weder van daer haelen als zij binnen koomen met deese aenmerkinge dat geen soldaet zijn zijdgeweer, dat hij bij de Commandant van de wagt, hadt afgelegt, sal mogen vandaer neemen, sonder off buijten kennis van gemelde Commandant de welcke alle zijdgeweeren die bij het sluijten van de poort, niet mogten affgehaelt zijn met de sleutels nade Hooftwagt sal senden.

Art. 18.

Alle die sig sonder zijdgeweer aen de poorten sullen presenteeren om uijt te gaen sullen in arrest genomen, en nade hooftwagt gesonden worden.

Art. 19.

Men sal aen de poorten off omtrent de wagten geene billetten laeten aenplacken, sonder dat daertoe permissie gegeven sal zijn.

Art. 20.

De Commandanten der wagten, worden Ernstelijk aanbevoelen, sorg te draegen dat bij nacht, altoos een derde part aller blijven daer twee Sergeanten en twee Corporaels de wagt hebben, sal altoos een serg^t en een corp. sig allert houden, dewijl de twee andere soude kunnen slapen, en daer maer een serg^t. en een corp. de wagt heeft sal altoos een van beide allert zijn.

(Wordt voortgezet).

VOLKSKUNDE.

**Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815
betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling
en Oranje.**

Verzameld en opnieuw uitgegeven door
W. P. J. OVERMEER.

(*Voortzetting van pag. 568.*)

XI.

Afscheid aan de Franschen.

Landverwoesters! Bloedafzuigers! Menschenbeulen, *Rooversrot!*
Bondgenoten van den Satan! die met deugd en Menschheid spot;
Heilbedervêrs! Zieltijrannen! Deugdverbastraars! Helgespuis!
Neem met uwe zaamgezwoorne, mijnen vloek met u naar huis;
't Welzijn kan geen Belg u wenschen, dit gedooft de *Godheid* niet,
Die uw gruw'len, hier en elders (voor den mensch verborgen) ziet;
Neen, mijn wensch is dat ge als *Kain* nergens lust of rustplaats vindt,
Dat de ellende en 't bang geweten u allom aan ketens bindt,
Dat u angstkreet van uw offers, overal in de ooren klinkt;
Ja dat zelf bij iedre schaduw u den Franschen moed ontzinkt.
Ga, en zeg nu aan uw Helvorst, dat geen Hollandsch bloed ontaardt,
Maar op de eerste wenk van de Eendracht zich weer manmoedig schaardt.
Ga, en zeg ook aan dien wreeden, die zich noemt der Franschen Vorst!
Dat geen Batavieren schouder, langer 't juk eens vreemden torscht,
Ga en zeg Europa's vijand, de al te trotschen Corsicaan,
Dat ge op Hollands Eigendommen, weer de ORANJE leus zaagt staan,
Zeg dat elken Nederlander, hem en al zijn aanhang vloekt;
Dat in 's Lands historie rollen, al zijn gruw'len zijn geboekt.
Ga en zeg dien beul der volken, die zig noemt Napoleon!
Dat het heil van Bato's Telgen weer met zijnen val begon.
(Dit straatliedje werd in plano-druk verspreid).

XII.

Een Oranje Snuijje,

Napoleon aangeboden door de Nederlandsche Maagd.

WIJZE: De Wereld is in rep en roer.
o Groote Koopman in Tabak!
Vrees niet voor mij, 'k ben geen Kozak;

Mijn spiets zal u niet deren: *tweem*.
 Laat door de Nederlandsche Maagd,
 Eens door u uit haar' tuin verjaagd,
 Een snuifje u presenteren. *tweem*.

't Is gloed-oranje van koleur,
 Maar 't heeft den ouden lekkren geur
 Uw neus hoeft niet te schromen; *tweem*.
 Die kleur draagt elk op hoed of borst
 In Neêrland thans; gij niest; o Vorst!
 Het moog' u wel bekomen! *tweem*.

Een Telg uit 't echte Oranjbloed
 Beschermt nu weer mijn bloed en goed;
 Hij heeft zijn regt hernomen; *tweem*.
 Mijn Nederland is weder vrij;
 Gij niest alweer, ik wensch u blij:
 Wel moog' het u bekomen! *tweem*.

De Rus, de Pruis, de Brit, de Zweed,
 Zij weren van mijn' tuin al 't leed,
 Waarvan gij ligt mogt droomen: *tweem*.
 Gij niest, wel man! wat ik u biê,
 Is beetre waar toch dan Regie,
 Wel moog' het u bekomen! *tweem*.

Het Rijnverbond is naar de maan;
 Jeroenbroêr is naar huis gegaan;
 Hoe kwelt men thans de vromen! *tweem*.
 Het Hammenrijk dat is hij kwijt;
 Gij niest, 't is immers niet van spijt;
 Wel moog' het u bekomen! *tweem*.

Of wilt gij liever Spaansche Snuif?
 Broer Joseph, tam gelijk een duif,
 Is kroon en land ontnomen, *tweem*.
 Hij heeft den droes van Wellington:
 Gij niest alweêr; *Napoleon!*
 Het moog' u wel bekomen! *tweem*.

Uw Stiefzoon, voor uw rijk beducht,
 Ziet reeds den vijand, wjl hij vlugt,
 Itaalje binnenstroomen; *tweem*.
 Hij schreeuwt om hulp, eer hij 't verliest:
 Ei zend hem volk Maar hoe! gij niest;
 Het moog' u wel bekomen! *tweem*.

Uw Zwager Jochem kijkt heel vroom,
 Aan huis het katjen uit den boom,
 Maar zit toch niet te droomen: *tweem*.
 Dra volgt hij 't spoor van Karel Jan,
 Dien dappen Held Gij niest' er van;
 Wel moog' het u bekomen! *tweem*.

Nu nog een Snuifje? Wilt gij niet?
 't Is of het niezen u verdriet;
 Ik zal u niet meer deren. *tweem*.
 Stel Nederland slechts uit uw kruin,
 Laat me onverhinderd in mijn tuin
 En Willem 't volk regeren. *tweem*.

Ei ga dan heen, maar kom nooit weêr,
 Of vrees voor mijn geduchte speer;
 Pak voor altijd uw biezen; *tweem*.
 Of wacht, zoowel van klein als groot,
 Een krachtig snuifje kruid en lood,
 Waaraan ge u dood zoudt niezen. *tweem*.

Dit lied werd in 1813 uitgegeven te Haarlem bij *A. Loosjes Pz.* Het werd »ook aan een drukker der straatliedjes met vrijheid van drukken medegedeeld«, zooals we reeds zagen. Doch zoowel tekst als formaat werden gewijzigd, waarover de uitgevers hun misnoegen betuigden.

Het werd toch meermalen gewijzigd uitgegeven door verschillende personen. Wij deelen echter den oorspronkelijken tekst van *Loosjes* alleen mede. In de stedelijke boekerij van Haarlem bevinden zich eenige afwijkende exemplaren. Na den slag van Waterloo in 1815 verscheen een »Tweede Oranje-Snuifje«, dat eveneens op oranjepapier werd verspreid.

(Wordt voortgezet.)

Nav. LIX, 26, 78, 311; LX, 41, 182, 391.

Amsterdamsch volksgeloof.

Een pot of pan met zeewater gevuld en onder het bed of onder 't ledikant van een zieke neergezet, voorkomt 't zoogenoemde doorliggen. Ook brak- of grachtwater kan dienen.

Een ongeluk komt nooit alleen. Over twee, drie jaar volgt weer een gelukje. Dus maar — afwachten!

Als hier of daar een vogel of een vogeltje een woning komt binnenvliegen, dan brengt dat in die woning geluk. Als er de komst van den ooievaar verwacht wordt, secuur!

Men mag iemand om geldschuld niet op Zondag manen of lastig vallen. Waarom niet?

Als iemand door een hond gebeten wordt, geen beter middel om dien beet te genezen, dan een vlok haar van dien hond op die wond te leggen. De beet van een dollen hond al net zoo te behandelen!

Tegen wratten aan de handen drie recepten! 1°. Tel de wratten! Leg zooveel knopen in een touwtje als er wratten zijn! Begraaf dit touwtje met knopen ergens in den grond! Als 't touwtje verteerd is, zullen de wratten verdwenen zijn. 2°. Houd de met wratten bezette hand een uur lang uitgestrekt in het schijnsel van de volle maan, daarbij de woorden sprekende: »zeg, zeg, zeg! leelijke wratten gaat weg!« 3°. Het bestrijken van wratten over een lijk, over de bloote armen of het gezicht, ook al probatum! Enfin, helpt 't eene middel niet, dan maar 't andere genomen. Er is nu keuze.

Om kiespijn te genezen oftewel te voorkomen, den geëerden lezer aangeraden een stukje aluin, in een zakje genaaid, om den hals te dragen op de borstholte. Geen goud zoo goed als er maar een goed geloof bij is! Weg met de kiespijnwatjes!

EEN AMSTERDAMMER.

MEMORANDA.

Klaas van Kijten.

Was Klaas van Kijten, in Vondel's *Gysbreght* de bekende »Sparewouwer Reus«, een rijk man, die een buitenplaats bezat? Of bewoonde hij een eenvoudige boerenhoeve, die nog lang bekend is gebleven? Jan van Gijssen, de prulddichter, vertelt ergens: »Maar komende verbij half weegen (Halfweg), zag ik voort De oude Plaats van Klaas van Kieten zijn geboort.«

Is die plaats nog aan te wijzen?

Kaap de Geer.

Op de Westkust van Afrika tusschen den 30sten en 31sten graad N.B. ligt volgens Stieler's en Andree's atlassen »C. Ghir.« Op de befaamde atlas van Blaeu heet zij »Kaap Guer.« Toch is de kaap door een Nederlander ontdekt en naar hem genoemd, n.l. door den bekenden Lodewijk de Geer, van 't Huis met de Hoofden (Zie de studie over Lodewijk de Geer, door diens afstammeling en naamgenoot). De Zweedsche Biografisk Lexikon alleen spreekt nog juist van »Cap de Geer«. Bij 's mans landgenooten is de plek evenwel als zoodanig onbekend en vergeten.

Opmerkelijke gravures in Zacharias Heyns' »Emblemata« (1625), waarvan er verschillende eenige toelichting behoeven:

een dood paard, waaruit de wormen kruipen, die door een vogel worden opgepikt en genoemd worden »der nachtegaleen aes«;

een 3 door een 1 gestoken, als voorstelling van de Drie-eenigheid, in een landschap;

een eigenaardige voorstelling van een watermolen, machinerie met tentje, door een paard rondgedraaid;

een dolfijn, in 't begeleidend gedicht zee-koning genoemd, »tot arbeyt ende konst van spel en sang gesint«.

En in de »Emblemata Moralia«:

schelp van een reuzenschildpad, door een zwarte (arabischen visscher) als schuilplaats gebruikt tegen de zon en als schip op het water;

afbeelding van een kameleon, »'t lichtvaerdich listich dier Chamel'on«. Hierbij sprake van zekeren Willem Dirckx, »een nieu ondersoecker der Natueren«;

geïllustreerde fabel, waarbij gezegd wordt, dat de sperwer, wanneer hij verkouden is, zoo lang een musch (die »heet van nature« is) aan de borst houdt, totdat hij beter is, en hem dan weer vliegen laat;

afbeelding van een visch, genaamd »zeevos«, waarvan gezegd wordt, dat hij de jongen, in nood zijnde, in zijn lijf opneemt;

afbeelding van een »kukuye« (?), de »koningh der by nacht lichtende Dieren«, die gezegd wordt 's nachts een sterk licht van zich af te geven, waarbij men lezen en schrijven kan.

Brandaris.

Op een oud kaartje, van $\pm$ 1620 draagt de vuurtoren op het eiland »Der Schelling« den naam *S. Bradarius*.

CORN. J. G.

Nav. LX, 394, 512.

Opschriften en mededeelingen dienaangaande van het RAADHUIS te LEIDEN, door S. K. FEITSMA.

Wanneer het tot dezen stand gekomen is valt duister te raden: bij voorbeeld: in 't jaar 1481 wierdt het gebouw geweldig geschonden, en door het buskruit de gantsche Raadkamer met die er op en bij waren in de lucht gedreven, zoodat er vier aanzienlijke mannen en twee en dertig anderen onder het huis dood bleven. Na welke vernieling het weder opgebouwd, bruikbaar gemaakt en moogelijk zoo gebleven zal zijn tot omtrent den jaare 1597, toen het bijna geheel vernieuwd en verbeterd is geworden, hetwelk wordt bevestigd door het jaartal boven de groote trap, alwaar men in de hoogte deeze afgezonderde woorden, zoo aan de eene als aan de andere zijde leest:

Bewaert Heer Hollandt:
En Salicht Leyden.

En een weinig laager behalven dit rijmpje:

Uw Hand mij heeft geraeckt,
Heer!
Mijn Mond Uw Gunst Nu Smaekt
Weer.

Deeze Letters:
Anno 1574. geraakt».

En aan de andere zijde:

Anno 1597. gemaekt.

Boven de poort, die tot een doorgang van 't Raadhuis naar de Markt dient. Zinspelende op de Smertelijke belegering, de gelukkige verlossing en de verbetering van 't Raadhuis:

't Rijk van Spangnen hem verblijden
In 't beleg hen als jij sagen
Met gedult mij dragen 't lijden
Soveel letters zoveel dagen.

Na 's **W**arte h**V**ngers noot
Ghebra**G**t hadde te doot
Bi naest ses d**V**sent **M**ens**C**hen
ALst Godt den Heer Verdroot
Gaf hi **V**ns **W**eder brood
Soo Vee**L W**i **C**Vnsten **W**ens**C**hen.

Zoeckt en vindt 't jaer »van Lyden swaar«
Dat niet en was te herden;
De Heere maer »vrijd ons daer naer«
Den thienden maendt, den derden.

— — — — —
Het geheim is in de zes middelike regels, bestaande uit 129 letteren, in getal gelijk met de dagen welke de stad belegerd geweest is, van den 26 May tot den 2 October.

De Capitale Romeinsche letters brengen het jaar der belegering 1574 uit.

— — — — —
Boven de andere poort aan de oostzijde van de trap:

Indien Gods goedheit U brengt voort
Geluk en Spoet niet trots 't gemoet
Maer neer wilt dragen:
En sent bij [siet] weerom aan boort
Angstig verdriet »weest daarom niet«
Te seer verslagen,
U Heijl, sulcks hil» en toebehoort
Danct God, [×]Swijch stil »zo was zijn wil«
Begeer, behaagen.

Eene verklaring onder een schilderij, voorstellende:

Lucius Junius Brutus, dien grooten voorstander van de Romeinsche vrijheid is afgemaald; daar hij, die de stad Roome van den Tiran Tarquintus verlost hadt, zijne twee zoonen, welken tegen hem tot onderdrukking van de vrijheid saamen spanden, het hoofd deed afslaan.

Cum Brutus Patrios bibi Roma sacravit amores
Hoc Patriae, verum je probat este.

Patrem:

Magnanimum excelsis aequat quem gloria coelis
Quam bene natorum defuit esse pater!
Romanum est quodcunque vides, aemule Romae
Judicium Celebret candida Leyda fuum.

Zijnde door een liefhebber der dichtkunde in 't Nederduitsch gevolgd:

Toen Brutus zijn liefde als vader,
Roome aanbodt,
Deed hij als vader van zijn vaderlandt
Zich achten;
Hij straft de misdaadt van zijn zoonen
met den doodt.
Om dus grootmoedig en ontsterfelyke
eer te wachten.
't Is alles hier Romeinsch, O, Rome!
en Leiden toont,
Dat ook Rechtvaardigheid in deezen
Vierschaar woont.

Het volgende (*Bestaat niet meer*):

Op een klok in den toren staat:

Den derden October, als het tal aanwijst,
Is Leijden door Godes
Bermhertichheid gespijst

Boven de tonne in den toren zijn eenige rijmregeltjes aangebracht, als zelfspraak:

Tot Kasselt in der Stee
 Bij Luyck, Heinrich van Nuyft,
 Door Vier, Wint en hamers Cracht,
 Mij, die hier sta gezien
 Gesmeet heeft mette vuyst
 En sij uit 't schip ontvracht,
 't jaer 't Seventich en acht
 Met Vijftienhondert juyst,
 September, twaelve mee,
 Heb ick ter Waegh gebracht,
 Swaert twee en twintich duyst
 Twee hondert veertich twee.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Nav. LX, 530.

van Wijhe.

Hoe Rietstap er toe gekomen is achter Wijhe van Echtelt, Frise en achter Wijhe van Hemen, Frise en Gueldres, te plaatsen is onbegrijpelijk. De familie is van het zuiverst Overijsselsch-Geldersch bloed, zelfs is er geen alliantie met een Friesch geslacht. Herman is een naam, die in Wijhe voorkomt, doch een Herman zoon van Jan daarin onbekend.

_____ J. D. WAGNER.

Nav. LX, 530.

Familie op den Berghe.

Slechts is bekend dat Sibilla dochter is van Assuerus.

_____ J. D. WAGNER.

Nav. LX, 530.

Keuchenius.

De ouders van *Petrus Keuchenius*, geb. 20 Dec. 1755, predikant te Hilvarenbeek 1780 en te Geertruidenberg 1791, waren Paulus Keuchenius, geb. 22 Febr. 1701, overleden 12 Dec. 1779, predikant te Hilvarenbeek, Diessen en Riel (zoon van Wilhelmus Keuchenius

en Margaretha Peregrinus), en Emilia Eusebia Neomagus (dochter van Samuel Neomagus en Maria Stelt).

De ouders van Cornelia Angelica van Nieuwenhoven zijn mij niet bekend.

De stamvader van het geslacht Keuchenius was Arnold Keuchen, ook von Keuchen, uit Aken, geb. omstreeks 1460.

Het wapen van dat geslacht is in rood een zilveren kerkpilaar; dat van het geslacht Neomagus, gevierendeeld: 1 en 4 in blauw een vliegende duif met een olijftak in den bek; 2 en 3 een boom op een grond.

De stamvader der familie Neomagus was Johannes Eusebius Neomagus, die door Graaf Herman van Neuenahr in 1558 be-roepen en besteld werd tot predikant te Neder Boedberg, en in 1561 tot predikant te Haelen en Homberg.

v. R. v. D. K.

Nav. LX, 530.

Legger.

De ouders van Maria Christina Angelina Logger (niet Legger), echtgenoot van Dr. Paulus Willem Keuchenius, zijn mij niet bekend.

Hun dochter Samuela Jacoba Keuchenius, geboren te Schoonhoven 31 Oct. 1812, overleden te Utrecht 1 Oct. 1886, was 21 Oct. 1839 te Grave gehuwd met Quirinus Caesar Collard.

Hunne wapens zijn mij onbekend.

v. R. v. D. K.

Nav. LX, 522, 570.

Penninck.

Jor. Caspar Lieven *de Penninck*, kapitein i. h. Regt. v. d. b^{on} Lewe in Staatschen dienst, garnizoen houdende te Nijmegen, huwde 1° Maria Graven. dochter van Jan en Catharina Moors; zij was eene Maastrichtsche, 2° 21 Juli 1738 te Maastricht Cornelia Magdalena Dionysia Lenarts, ged. 1 Nov. 1702, aldaar (St. Jacob), begraven 13 Sept. 1775 aldaar in de kerk van St. Andries. Zij was 26 December 1749 te Wijck hertrouwd met Gerardus Servatius van Aken J. U. L., ged. 26 September 1693 te Maastricht (St. Catharina), overleden 8 October 1721 aldaar.

Uit het eerste huwelijk: Maria Emmerentiana de Penninck, gedoopt 1743 te, overleden 1 October 1823 en begraven te Meersen. Zij huwde 28 Augustus 1763 te Maas-

tricht (St. Maarten) Matthias Karel Lenarts J. U. L. gezworen raad en secretaris van Maastricht, ged. 17 October 1738 te Maastricht (St. Catharina) overleden 21 September 1800 op zijn kasteel Vlieck. Hun kleinzoon Jhr. Jan Lambert Lenarts. d' Ingenop werd in 1816 door zijn benoeming tot lid der Limburgsche ridderschap opgenomen in den Nederlandschen adel. Wie waren de ouders en grootouders van Caspar Lieven de Penninck, waar werd hij geboren en overleed hij?

Bergen op Zoom.

W. J. F. JUTEN.

Nav. LIX, 152, LX 447, 577.

Burggraaff.

Op het Rijksarchief in Den Haag (afd. arch. V. O. C.) bevindt zich een verzameling afschriften van testamenten, verleden voor ambtenaren der O. I. Compagnie in O. Indië, o.a. van de volgende personen:

H. Burggraaff 1712 (n°. 5978).

H. Burggraaff 1743 (n°. 3300).

J. L. Burchgraaff 1749 (n°. 6269).

C. A. Borggraaff 1773 (n°. 3794).

W. Burggraaf 1791 (n°. 2473.)

An.

Nav. LX, 478.

Van Soestdijk.

Naar aanleiding van een vraag van den heer J. P. E. omtrent de familie Van Soesdijk (Soestdijk) kan ik U mededeelen, dat in het kapittel-archief van St. Marie (Rijksarch. Utrecht) portef. 64 (Varia betreffende de prebenden in het kapittel) berusten twee requesten, d.d. resp. 13 en 23 Oct. 1684, van mr. Johan van Soesdijck, echtgen. van Beatrix, dochter van Cornelius Junius, schout van Cothen, en Agatha de Cock (wier andere kinderen waren: Geertruyt, geh. met Gerard van Beeck, en Diderick). De bedoelde requesten zijn ingediend bij het Hof van Utrecht door mr. Van Soesdijck in zijn qualiteit van vader en voogd zijner kinderen, verwekt bij Beatrix. Verder blijkt niets omtrent zijn familieverhoudingen.

A. DE BUSSY.

In de Ned. Mercurius vond ik vermeld als begrav. te A'dam i/d Luthersche oude Kerk. Anna Margaretha van Soesdijk huysvrouw

van Paul Christiaan Fuchs, vrij heer van Harencarspel. Regeerend schepen, raad en vroedschap van Haarlem. Wellicht kan dit den Heer J. P. C. van nut zijn.

Apeldoorn.

C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 401, 526.

Schutter.

Wellicht kan den Heer Schutter het volgende van dienst zijn, te A'dam huwden n.l.: 19 Mei 1793, Pieter Schutter en Bregitta Mennekens en 26 April 1795 Johannes Willem Schutter en Johanna Soetemans.

Apeldoorn.

C. W. VAN DAM.

Nav. LX, 220, 270, 397, 477, 576.

Wapen Tromp.

Naar aanleiding van Nav. LX, 477, laatste regel, kan ik thans mededeelen, dat de heer de Vos te Zierikzee mij medegedeeld heeft, dat het wapen *Tromp* in Nav. LX, 576, sub a. beschreven, hem bekend is als het wapen der door mij in vorige artikelen bedoelde familie *Tromp*. Het helmteeken is de zilveren trompet. Hiermede is deze kwestie dus volledig opgelost.

Nav. LX, 527.

Maria Knijff.

Alle reden scheen aanwezig om te veronderstellen, dat de in 1707 te Alkmaar overleden weeshuis-regentes M. K. te houden was voor de in 1650 met ds. Gerbrardus Schutter gehuwde dochter van ds. Joh. K. Immers naam noch data verzet'ten zich daartegen en bovendien: zij werd begraven in een 20 December 1657 door laatstgenoemden predikant gekocht graf. Toch is het anders geweest. Een nieuw onderzoek heeft aan het licht gebracht, dat zij van den Helder en in Maart 1687 gehuwd was met mr. Pieter Veldhuys, te Alkmaar vroedschap 12 Juli 1705, burgemeester in 1721, hertrouwd 1718 met Geertruid Engels en overleden 29 Maart 1742. Haar vader kan dus geweest zijn Henricus K., secretaris van den Helder en Huisduinen, die in Oct. 1654 te Delft in het huwelijk trad met Johanna van den Broeck, en deze

een vóór 1639 geboren zoon van ds. Joh. Knijff. De oudste Maria zou dan een tante geweest zijn van de tweede. Nog 3 kinderen van P. Veldhuys zijn in 1714, 20 en 21 in bovenvermeld graf ter aarde besteld. C. W. B.

Geslacht de Vries Robbé.

Door verschillende takken van dit geslacht worden verschillende wapens gevoerd, n.l.:

1e. Gevierendeeld, 1 en 4. in een aanzierende ossenkop van; 2 en 3. in een kroon van Over alles heen van met een kelk (beker) van

Helmteeken: de ossenkop.

2e. Gedeeld, 1. in goud de Friesche halve adelaar; 2. in zilver een rechter schuinbalk van purper (groen?), beladen met 3 rozen van goud. Helmteeken: een zespuntige ster.

Dit wapen komt voor als dat van *Theodora Magdalena Robbé* (1768—1806), gehuwd met ds. *Martinus Stuart* (1765—1826), op den kwartierstaat van *Mr. Theod. Heemskerk*, den tegenwoordigen minister van Binnenlandsche Zaken, uitgegeven bij W. P. van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage 1891 (collectie kwartierstaten, bewerkt door van Rhede van der Kloot en Bär). Zij was eene dochter van *P. F. Robbé*, hieronder bij 3e te vermelden.

3e. Gevierendeeld. 1. in zilver een gepantserde arm, uitgaande van den rechterkant, een zwaard hanteerende, waarvan de kling naar den rechterbovenhoek van het schild gericht is. 2. in zilver een springende eenhoorn. 3. gedwarsbalkt van en, van vele stukken met een zoom van zilver. 4. schuinschrechts doorsneden. a. in goud een beer aan een ketting, uitgaande van den rechterkant van het schild. b. in zilver 3 zwaantjes. Helmteeken: de gepantserde arm met zwaard. Dit wapen is hetzelfde als gebeiteld voorkomt op den zerk van het graf van *Pieter Frederik Robbé* in de kerk van Terschelling. Van dezen stammen de tegenwoordige *Robbé's* en *de Vries Robbé's* af. Het grafschrift luidt: »Hier legt Begraven Den WelEdele Gestrenge Heer Pieter Frederik Robbé In Leven Drossaard En Rentmeester Van den Eilande Terschelling en Griend Is overleden Den 10^{den} Januari 1797.«

Hij was 12 Febr. 1737 te Amsterdam geboren als zoon van *François Robbé* en *Catharina Anna Huygh* en trouwde met *Wil-*

helmina Eva de Vries te Schagerbrug (Oude-Zijpe) uit het geslacht *de Vries*, dat te Enkhuizen in de regeering zat. Een van hunne zoons nam later den naam *de Vries* bij den zijne aan. Een dochter was de onder 2e genoemde *Theodora Magdalena Robbé*.

Het wapen van het zooeven genoemde geslacht *de Vries* vond ik als volgt afgebeeld in de collectie kwartierstaten, bewerkt door v. d. Dussen en Smissaert.

Gevierendeeld; 1. in zilver een halve zwarte adelaar uitgaande van de deelingslijn. 2 en 3. in goud 6 (3, 2, 1) eikels van groen (met steeltje), 4. in rood 6 kepers van goud.

Gekroonde helm. Helmteeken: Uitkomende zwarte adelaar. Dekkleeden: rechts zwart-zilver, links groen-goud.

Gevraagd wordt nu:

1. de ontbrekende kleuren en metalen in de behandelde wapens aan te vullen, zoo mogelijk met nauwkeurige heraldieke beschrijving van het wapen onder 3e (d. i. het juiste).

2. of de wapens onder 1 en 2 beschreven wellicht van aangetrouwde geslachten zijn, waarvoor hier in aanmerking komen: *Kiers* en *van Diest*.

3. den stamboom *Robbé* hooger op te voeren, waarbij nog het volgende misschien van dienst kan zijn:

a. *Pierre Honoré Robbé de Beauveset*, geb. 1714. was een tijdgenoot van Lodewijk XV, poëet en romancier in den geest van dien tijd. † St. Germain in 1794. Zijn vader was in den handelsstand en woonde te Vendôme.

b. Volgens een gebrand glas in het bezit van *Mr. Th. Stuart* huwde *Adriaan Robbé Deckers* in 1690 met *Pieterken Claasen Trip*. Op dat glas komt het volgende wapen voor: Doorsneden: 1. in zilver een dubbele adelaar van zwart met rooden bek en pooten, in elken bek een rood gesteelde spade houdend, waarvan de ijzers steunen op de schouders van den adelaar, zoodat de dubbele hals van onderen als 't ware tusschen die ijzers gevat is. 2. in zilver een roode trap (3 treden) aan de bovenuiteinden voorzien van twee blauwe steunijzers.

Helmteeken: een vlucht, rechts zwart, links zilver, wrong en dekkleeden, zwart-zilver.

N.B. Het is niet bekend, of de *Robbé's* onder *a* en *b* genoemd tot hetzelfde geslacht als het in dit artikel bedoelde, behooren.

Slotemaker.

In Rietstap (A. G.) wordt het wapen beschreven: Trois rocs d'échiquier. C. un roc entre un vol. Naar lakafdrukken te oordeelen is het veld vermoedelijk zilver. Men vraagt de kleuren.¹⁾

Egeling.

Men vraagt de kleuren van het wapen, waarvan de onvolledige beschrijving luidt: In (vermoedelijk) zilver een huismerk (waarvan de nauwkeurige beschrijving later zal opgegeven worden) van ... Helmtteken: een vlucht van All. *de Vries Robbé*.

J. P. E.

Pieter Heynricxz. Bijleveld, Sypheer, sterft 20 Nov. 1610 te Alkmaar; aldaar begraven op 24 Nov. 1610.

Zijn zoon *Johan Pietersz. Bijleveld* huwt op 24 April 1622 met Elisabeth Barbringhs, j.d. uit Amsterdam. Is begraven te Alkmaar 30 Maart 1654 in de Groote kerk, koor no. 166. Hunne kinderen waren: Jacobus, Pieter, Joan en Judith.

Jacobus Bijleveld ged. 23 Febr. 1631. Hij huwt op 14 Dec. 1655 met Juffrouw Agatha Del Moll uit Voorburg, ondertrouw 28 Nov. 1655. Betoog naar Voorburg.

Vraag: wie waren hunne kinderen? Kan iemand mij ook iets mededeelen omtrent het geslacht Barbringhs (ook geschreven Berbringhs), dat ik elders nooit heb aangetroffen?

Leiden.

DR. T. BIJLEVELD.

Familie Daniël.

Adam Daniël arriveerde in Philadelphia 11 Sept. 1738, met het schip »Robert en Alice«, kapitein Walter Goodman, komende van Rotterdam. Wie heeft de goedheid iets meer mede te deelen omtrent Adam Daniël, vooral zijn herkomst? B.

Familie Manz.

Peter Manz kwam met het schip »Sandwich« kapitein Hazlewood 23 Sept. 1750 van Rotterdam te Philadelphia. Wie heeft de goedheid iets omtrent de voorouders van Peter Manz mede te deelen? Waar werd hij geboren? B.

¹⁾ Nadat deze vraag reeds geplaatst was, werd mij medegedeeld, dat de kleuren zijn: zwart op zilver. J. P. E.

Geslacht Topping à Gronsvelt.

Wie van de lezers kan mededeelen het ontstaan van dezen naam? Topping is een grafelijk Beijersch geslacht. Reeds in 1650 schreven zij zich aldus. In hun wapen komt het wapen van Gronsvelt (Limburg) voor, zijnde in goud drie roode besanten.

Later krijgt men den naam Gronsvelt de Diepenbroick—Impel. Heeft dit Gronsvelt iets gemeen met Gronsvelt bij Maastricht?

A.

A. A. V. v. O.

Geslacht Engels.

Midden 18^e eeuw leefde te Amsterdam Theodoor Isaac Engels, volgens aantekeningen zou hij geboren zijn (waar?) den 12 Oct. 1719 en stierf omstreeks 1818 (waar?). Hij was gehuwd te? den? met Frederica Christina Tuckerman, geb. te Duisburg den? 1765, sterft te Amsterdam 27 Nov. 1832, dochter van? en van? Haar ouders worden niet gemeld in de sterfacte.

Welk wapen voerde deze familie Engels?

A.

B.

Geslacht van Ouwenaller.

In 1613 werd geboren (waar, Amersfoort?) Barend Reyerse (Reinier) van O., hij was in 1642 gehuwd met... van Banchum. Zij hadden o.a. een zoon Reinier, deze was klerk (secretaris?) van Johan de Witt ¹⁾. Diens afstammelingen zijn bekend.

Inlichtingen omtrent de herkomst en omtrent hunne ascendenten worden beleefd verzocht. Het geslacht van Ouwenaller voert den ossenkop zooals van Aller.

A.

B.

1. Waar en wanneer is **Frans van der Breggen** Rem. Pred. te Oude-Wetering 1747—1758, te Brielle 1758—1772 geboren? (Vermoedelijk Rotterdam).

2. Zijn de families *v. d. Breggen* en *van der Bregge* twee verschillende geslachten, of wel is hier slechts sprake van verschillende schrijfwijze? (Beiden hebben vermoedelijk gewoond te Rotterdam ± 1720.)

¹⁾ A. J. van der Aa heeft de biographie van Reinier van O. willen geven, zooals blijkt uit verwijzing, dit is echter niet geschied.

3. Heeft Ds. Frans v. d. Breggen nagelaten 5 zoons en 1 dochter? Met name.

Ds. van der Breggen Paauw Rem. Pred.

Willem Dijkgraaf v. d. Wassenaarschen polder. gest. 13 Juni 1833 te Rhijnsaterswoude.

Cornelis vermoedelijk gewoond hebbende te Leiden en vader van Frans v. d. Breggen Prof. in de medicijnen te Amsterdam $\pm$ 1800.

Adriana geh. met Ds. Volkert Swart.

Jan bouwman in de omgeving van Leijmuiden.

Jacobus vermoedelijk bouwman te Noord-Waddinxveen.

4. Gaarne zullen inlichtingen of aanwijzingen ontvangen worden over de teruggaande takken der familie *van der Breggen*. Hierbij wordt opgemerkt, dat volgens overleveringen zij stamt uit den tijd en omgeving van Graaf Floris IV, of wel zij is afkomstig uit Friesland.

J. W. v. D. BREGGEN.

Mededeeling aan onze H.H. Medewerkers!

Bij de Redactie zijn nog enkele AFDrukKEN te verkrijgen van BIJDAGEN voorkomende in den 60sten Jaargang van ons tijdschrift. Zij stelt die gaarne, voor zoover de voorraad strekt, ter beschikking van de H.H. Medewerkers, indien deze daartoe den wensch kenbaar maken.

RED. NAV.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Volledige werken van Joost van den Vondel door Hendr. C. Diferee. Afl. 19—26.

C. L. van Langenhuysen — Amsterdam.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 26, 27 en 28 (2^e jrg. No. 10—12), October, November, December 1911.

's Gravenhage. — Martinus Nijhoff. — 1911.

Limburg's Jaarboek. Limburg, principaal genootschap voor geschiedkundige wetenschappen, taal en kunst. XVII, Afl. 3.

Sittard. — Bern. Claessens 1911.

De Nieuwe Gids, 26te jaargang. Afl. 11 en 12. November, December. 27ste jaarg. Afl. 1. Januari 1912.

N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche folklore, 22ste jaarg. Afl. 11—12.

Gent. — Ad. Hoste. Deventer. — A. E. Kluwer. 1911.

Tijdschrift voor Geschiedenis land- en volkenkunde, 26ste jaarg. afl. 4. 27ste jaarg. afl. 1.

P. Noordhoff. — 1911. — Groningen.

Taxandria, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde. 18de jaarg. Afl. 9—10.

Gebroeders Juten. — Bergen op Zoom. — 1911.

Der Deutsche Herold. XLII. No. 11—12. Nov.—Dec. 1911.

Verein Herold. — Berlin.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde. XII Jahrg. No. 5—6. November—December.

Gebr. Vogt, Papiermühle S.A.

Driemaandelijksche Bladen, uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van taal- en volksleven. XI Jaarg. No. 3—4.

H. H. Fongers — Uithuizen.

„DE NAVORSCHER“.

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor abonné's van „De Navorscher“ à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel en bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd :

Een complete »Navorscher« (1e—60e jaargang) gebonden of ingenaaid.

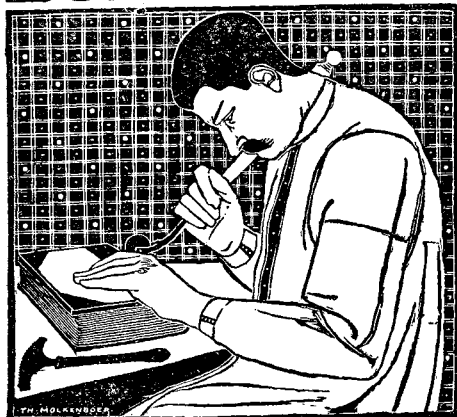
A. A. Vorsterman van Oyen, Les van Ghelen imprimeurs. Gand. 1883. 8°.

De Nederlandsche Heraut. 8e jaarg. 1895—1896, of wel afl. 1 en 4 van dien jaarg.

Aangeboden :

Diverse jaargangen, van »de Navorscher« tegen elk aannemelijk bod.

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

NAUTA & HAAGEN,

Het **BESTE ADRES**
voor uwe

Cliché's,
Teekeningen,
Boekstempels,
enz. enz.

AMSTERDAM,
Prinsengracht 750.

TELEFOON 5725.

Bodegravensche Bank,

Bodegraven.

— — GOEDGEK. BIJ KON. BESLUIT. — —

Telegram-adres „BANK”.

Telefoon Interc. No. 19. —

Kap^t 200.000

Raad van Commissarissen:

K. DOUWES DEKKER.

G. BERN. FORTUYN.

J. A. HOOGENDIJK.

Directeur:

H. AUG^r. DRIJVER.

KOOPT EN VERKOOPT EFFECTEN, COUPONS, CHEQUE'S

EN VREEMDE MUNT — — — — —

INCASSEERT WISSELS — — — — —

SLUIT HYPOTHEKEN EN ASSURANTIËN — — — — —

GEEFT CREDIETEN EN **ONTVANGT** GELDEN à DEPOSITO.

H. A. J. BROUWER,

DAGUERRESTRAAT 193,

DEN HAAG.

Telefoon 3316.

OPSPOREN, TEEKENEN EN

SCHILDEREN **IN OLIE-**

EN WATERVERF

VAN

FAMILIEWAPENS.

ONTWERPEN VAN

VIGNET, EX-LIBRIS ENZ.

**BAKKER &
TEERINK,**

**BOEKBINDERS,
AMSTERDAM.**

Telefoon 6828.

BINDEN

SCHOOL- en STUDIEBOEKEN

en GELEGENHEIDS ALBUMS.

PORTEFEUILLES.

Utrechtsche

Levensverzekering- Maatschappij

„HET MALIEHUIS”.

Verzekerd Bedrag

f 30.000.000.

Commissarissen:

G. C. D. D'AUMALE BARON VAN HARDEN-
BROEK VAN HARDENBROEK te *Driebergen*,
JHR. E. QUARLES VAN UFFORD te *Maartensdijk*.
F. A. R. A. BARON VAN ITTERSUM te *Utrecht*.
MR. C. H. Q. VAN STRIJEN te *'s-Gravenhage*.
JHR. J. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST te
's-Gravenhage.

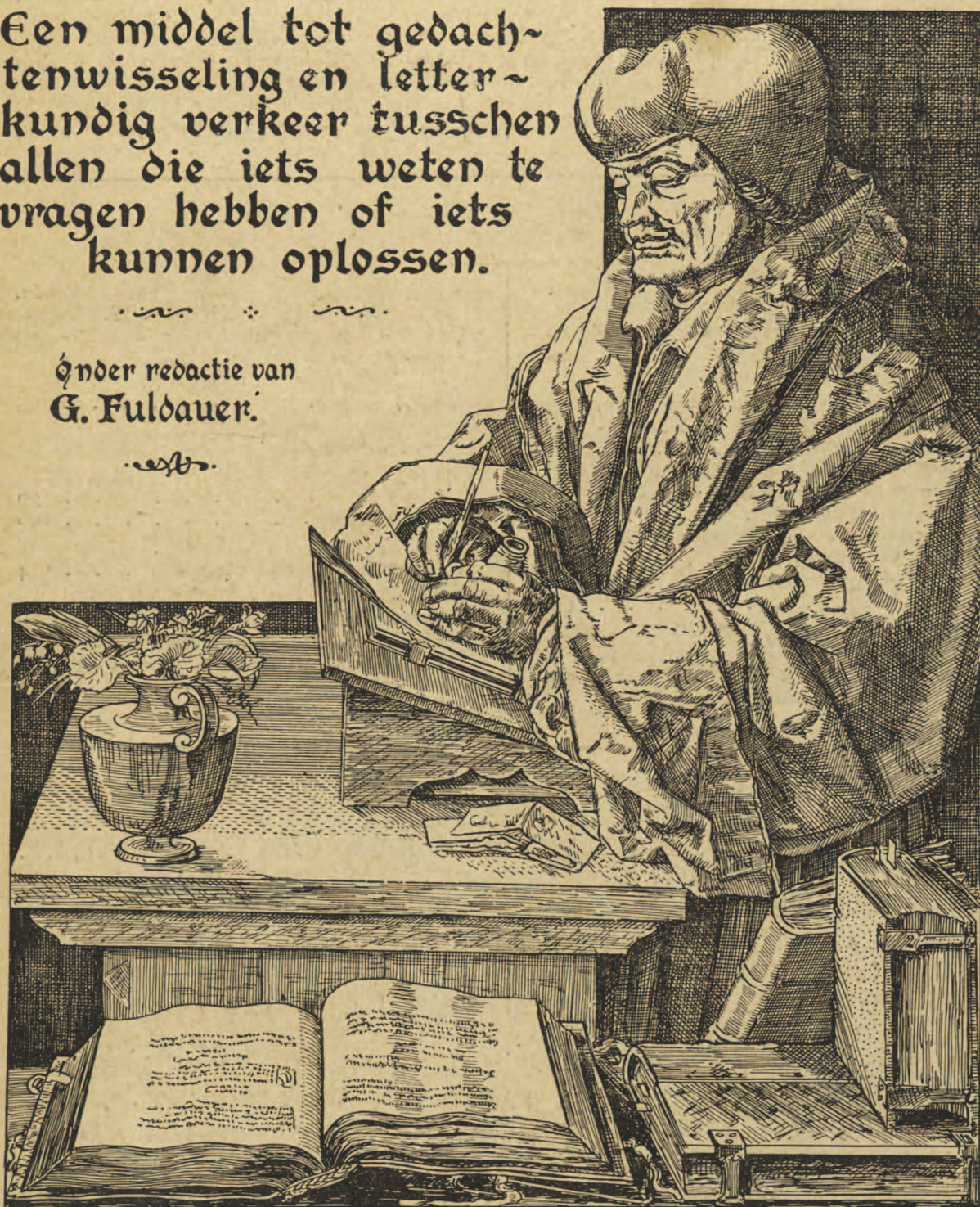
Directeuren:

JHR. R. A. VAN HOLTHE TOT ECHTEN.
S. P. TEN HOLT.

DE NAVORSCHER

~ ~ ~
Een middel tot gedach-
tenwisseling en letter-
kundig verkeer tusschen
allen die iets weten te
vragen hebben of iets
kunnen oplossen.

~ ~ ~
Onder redactie van
G. Fuldauer.
~ ~ ~

DE NAVORSCHER verschijnt maandelijks, in afleveringen van 3 vel.
Afzonderlijke afleveringen, voor zoover voorhanden, worden à *f* 1.25 geleverd.
Bij iederen jaargang behoort een uitvoerig register, titel en onslag, die den inteekenaren worden toegezonden met de 1ste aflevering van den volgende jaargang.
De prijs bedraagt *f* 8.50 per jaar. Voor 't Buitenland [met porto] *f* 9.60. Over de abonnementsgelden wordt in twee halfjaarlijksche termijnen bij vooruitbetaling beschikt.
Men abonneert zich voor niet minder dan een jaargang.
Opzegging moet geschieden vóór 1 December.
H.H. Medcwerkers wordt beleefd verzocht, hunne copie slechts aan *één kant* te schrijven en *rechtstreeks* toe te zenden aan de Redactie, **Andreas Bonnstraat 25, Amsterdam.**
Mer gelieve de in te zenden stukken liefst met zijn *vollen* naam te onderteekenen. Inzendingen, waarvan de schrijver der Redactie onbekend is, worden vernietigd.
De copie wordt geplaatst naar tijdsorde van ontvangst, doch stukken van Abonnés, vervolgen en antwoorden op vragen gaan daarbij voor.
Op verlangen geschiedt toezending van proef en copie ter correctie aan den schrijver; alle verdere correctie geschiedt door de Redactie. Ingrijpende correctie van dien aard, dat de tekst geheel gewijzigd wordt of groote tusschenvoegingen moeten worden vermeden.
Overdrukjes gelieve men tegelijk met de toezending der drukproef bij den uitgever aan te vragen. Zij worden berekend à *f* 2.50 per 15 stuks van 16 blz. of minder.
Zij, die een ingezonden artikel verlangen geïllustreerd te zien, zijn gehouden de clichés daarvoor bij te voegen, tenzij deze op hunne kosten kunnen vervaardigd worden.
Nieuw verschenen werken op het gebied der wetenschappen, waarover in dit tijdschrift gehandeld wordt, kunnen beoordeeld worden na ontvangst van een presentexemplaar, aan het adres van den Uitgever.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
TAAL- EN LETTERKUNDE.		KRIJGSGESCHIEDENIS.	
De Haegsche Mercurius, door S. Kalff	49	Ordres en reglementen voor het Guarnisoen van Sluys in Vlaanderen en de onderhoorige forten, (voortzetting) door J. K.	95
Vragen en antwoorden	66	VOLKSKUNDE.	
GESCHIEDENIS.		Volks- en Straatlidjes verschenen in 1813—15, door W. P. J. Overmeer (voortzetting)	99
De geschiedenis van Anna Doornbosch, door F. W. Grosheide en A. Eikelenboom (voortzetting)	70	ANTWOORDEN	106
Reizindruckken van Ch. F. Lebrun over Holland in de 18de eeuw, door C. F. Gijsberti Hodenpijl	83	MEMORANDA.	
Het doodmasker van Napoleon I, door M. G. Wildeman	86	Vragen en antwoorden	114
Beursinwijding te Amsterdam, door C. W. B.	90	GESLACHT- EN WAPENKUNDE.	
KUNSTGESCHIEDENIS.		Inventaris en Naamregister der grafzerken in en om de Nederl. Herv. Kerk van Paramaribo, door Fred. Oudschans Dentz	116
De geneesheer Augustijn van Teylingen, door C. W. B.	90	ONDER DE STUDEERLAMP	125
Eelke Jelles Eelkema, door S. K. Feitsma	92		

MEDEWERKERS: A. AARSEN, MR. C. BAKE, GEN.-MAJ. F. DE BAS, JOH. H. BEEN, ED. VAN BIEMA, DR. H. BLINK, DR. JOH. C. BREEN, C. W. BRUINVIS, PROF. DR. P. H. DAMSTÉ, KAPT. W. E. VANDAM VAN ISSELT, J. P. ENKLAAR, A. N. J. FARIUS, S. K. FEITSMA, PROF. DR. J. J. A. A. FRANTZEN, PROF. R. FRUIN, E. E. GEWIN, J. E. TER GOUW, PROF. MR. J. E. HEERES, DR. F. BUITENRUST HETTEMA, BARON VAN HOEVELL, C. F. GIJSBERTI HODENPIJL, J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL, DR. J. M. HOOGVLIET, DR. EDWARD B. KOSTER, BARON A. VON LINDEN, MR. P. A. N. S. VAN MEURS, DR. P. C. MOLHUIJSSEN, DR. G. A. NAUTA, PROF. R. D. NAUTA, MR. M. C. NIJLAND, W. P. J. OVERMEER, RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, J. PENNINCK M. A., CH. J. POLVLIET, M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, DR. H. J. REIJNDERS, JHR. H. H. ROËLL, F. H. A. SABRON, A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, W. BARON SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, J. F. VAN SOMEREN, KAPT. J. C. STEENKAMP, JHR. MR. VICTOR DE STUERS, J. W. DES TOMBE, PROF. DR. C. C. UHLENBECK, PROF. DR. J. VERCOULLIE, DR. R. VERDEIJEN, A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN, J. VRISENDORP, J. D. WAGNER, PROF. DR. G. C. VAN WALSEM, M. G. WILDEMAN, JOH. WINKLER, DR. W. ZUIDEMA E. A. — —

TAAL- EN LETTERKUNDE.

DE HAEGSCHE MERCURIUS.

DOOR

S. KALFF.

Een wijs man onder de uitgevers, en een die zijn publiek kende ('t was Hermanus Koning, drukker en uitgever van de *Noordhollandsche Courant*) gaf eens aan den kring zijner lezers de verzekering, dat hij hun het nieuws zou voorzetten »gemengt en aangezet, om alle droogheid voor te komen, met aartige reflectiën, 't zij een fixie of een fabel, anecdote of koddige toepassing; want zonder die saus is de kourantespys al te dor en valt voor zwakke magen al te hard om te verduuwen«.

Dezelfde methode volgde, in zijn jonge jaren, de vermaarde rechtsgeleerde Cornelis van Bynkershoek, toen hij van achter het schild der naamloosheid *De Nieuwe Oprechte Haagsche Mercurius* in de wereld zond. In die mate zelfs, dat de »saus« wel eens hoofdzaak werd. Hij heeft invallen als een oud dak, placht de tijdgenoot van dezen publicist te zeggen. En wat zou hem ook verbieden om met die invallen al lachende de waarheid te zeggen, en de historische personen van zijn tijd te kleeden in het lappenpak der satire? 't Had zijne beteekenis zoo hij zichzelven in het titelvignet voorstelde in de gedaante van god Mercurius gezeten op een olympischen wagen, en dien wagen door saters liet voorttrekken; zoo hij zich vertoonde tusschen Minerva, de godin der wijsheid, en Momus, den god der spotternij en der critiek. Van beiden, wilde hij zeggen, had hij een veeg weg. Maar 't liefst bezag hij de dingen van den vermakelijken kant. 't Was nu eenmaal zijne voorliefde zich bezig te houden met die dwaasheden der menschen, »waar Herakliet om lacht en Demokriet om schreit«.

Als een tijdspiegel, waarin de gebeurtenissen van den dag weerkaatsten, had deze *Mercurius* ongetwijfeld zijne verdiensten en zou nog lang als bron voor de historie, in de eerste plaats »l'histoire contemporaine«, geraadpleegd worden.

Ofschoon de auteur zich gestadig de zotskaproen opzette, ook zijn periodiek geschrift behoorde tot die dagbladen welke Schopenhauer eenmaal kwalificeerde als »de sekondewijzers der geschiedenis«.

Niet minder dan door den oorlog in oostelijk Europa werd, in Bynkershoeks tijd, (d. i. het laatst der 17de eeuw) de aandacht in Nederland gewekt door de komst van het gezantschap uit Rusland; of, gelijk men destijds veelal zei: Mosковиë. Vooral toen het ruchtbaar werd, dat de Czaar zelf zich onder de leden van dat gezantschap bevond. Het was de gekroonde zonderling, die als Peter de Groote zijn ontzaglijk rijk het eerst van de banden der barbaarschheid en der achterlijkheid trachtte vrij te maken; ondanks dat in hemzelf de grove instincten van het ras zich krachtig uitspraken. Fransche staatslieden plachten het destijds onomwonden uit te spreken: »Grattez le Russe et vous trouverez le Tartare«. 't Woord Tartaar had eene bedenkelijke klankverwantschap met barbaar; en Peter, die als amateur-scherprechter op het schavot fungeerde, behoefde ter zake van die gelijkenis niet eens »geschraapt« te worden.

Maar hij bezat tevens een open oog voor de behoeften van zijn rijk, een inventieven geest voor de staatkundige ontwikkeling en hervorming van het Heilig Rusland, geestkracht ook om zijne plannen door te zetten. Reeds met zijn vader Alexis Michaelowitz hadden de Staten getracht een verbond van koophandel te sluiten en daarvoor den Amsterdamschen burgemeester Albert Koenraadszn. Burg naar Rusland gezonden. Maar deze kwam in het vreemde land te sterven: en ofschoon de zoon, die hem vergezeld had, het mandaat des vaders overnam, het mocht hem niet gelukken een tractaat gelijk de Staten bedoelden tot stand te brengen. »Men meent«, schrijft Wagenaar, »dat zyne jonkheid hem veragtelijk gemaakt hadt by deesen woesten Landaart, die eerst in onzen tyd de beschaafdheid der andere europische volken heeft begonnen aan te nemen«.

Het russische gezantschap van 1697 stond officieel onder de leiding van Lefort, den geneefschen instructeur van Peter's nieuwbakken leger, en van de bojaren Golowin en Wisnizyn. Maar de Czaar zelf, als ware hij behept met de luimen van een Haroen al Raschid, school in het kleed eens gewonen volgelingen onder den grooten hoop, en toen de Staten aan de in pelzen gehulde ambassade plechtig gehoor verleenden was hij, kwanswijs onbemerkt, tegenwoordig als Peter Michailow, privaat persoon. Het kon nog minder; spoedig zou hij ook zijne nationale kleedij afleggen en in Hollandsche matrozenkleeren uit timmeren gaan op de werf te Zaandam.

Hunne Hoogmogenden lieten zich echter door dit schuilevinkje spelen geen ooren aannaaien. Zij wisten welke vogel er bij hen op til gevlogen was, zij onthaalden het gezantschap zoo luisterrijk, dat de kosten over de twee ton gouds beliepen. De Raad van State deed hiertoe een »bede«, waarin de provincie Holland, die wel het meeste voordeel hoopte te behalen aan den russischen handelsvriend, aanstonds toestemde.

Op dit onthaal heeft betrekking hetgeen de *Haegse Mercurius* kortswijlend te boek stelt:

»Op de aenkomste van de Moscovische ambassadeurs te Amsterdam zullen verscheide fraeye vuurwercken wesen, ten deele in de open lugt, ten deele binnens kamers; de laetste zullen een parfum van sich geven dat na tabac zal ruyken. Volgens de manier der Russen zullen de voornaemste kamers van 't logement met goudsant bestroyd werden; 't zelve doet een goed effect by de kaers. Ter tafel zal men opdissen heele wilde swynen met haer bonte rocken aan, opdat sy niet koud souden werden. Men zal ook schaften meerderjarige watervis rondom een patriarch van de gansen, die pareeren zal in een overgroote schotel als 'swaenhuisje in 't midden van de vyver.

»De troniën van benedictie, die de accompagnerende Moscovische edelen toonen, versekeren ons dat zy onderweg niet getracteert zyn op het kasteel *Schraelenburg*. Zo zy mee over zee gaen met den koning van Groot Brittanniën (Willem III, die herhaaldelijk van Hampton Court naar den Haag overstak) sou haer vigeur wel wat vermindering in Engeland kunnen lyden van die zoete en betoverende bloedsuygers, dewelke daer vrouwe-aengesigten hebben, en zo eenigsints overeenkomen met de drie harpyen, die hebben schoone oogen by dag en grypende klauwen by naght. Dewyl dese heeren Russen liefhebbers van de jacht zyn, zullen zy 't Amsterdam apparent in Venus polder al mee eens gaan schieten. Het gebiedt van de Liefde is onbepaeldt: *tout aime, jusques aux tigres et philosophes*.

»Misschien komt het woord Czaar van Caesar, of het moest komen van de Sarmaten, dewelke desen Prins zyn land bewoonen; mogelyk wel van Saardam.«

Zoo heette oudtijds Zaandam. Huygens staat er borg voor, waar hij in zijn klucht van *Tryntje Cornelis* de jonge schippersvrouw, die in haar eentje de stad Antwerpen gaat bekijken, door

Klaas haren man laat waarschuwen tegen de roomsche processies in de straten. In dezer voege:

Past voort wat op je stick, daer komt een dingh by tye
 Met belle langs de stract, dat moetje machtigh mye,
 Daer loope kaersen om by klaere Sonneschyn
 En 't volckje knielter voor dat moetje laete, Tryn;
 Als 't onse Domené 't Saerdam quam te verneme,
 'k Mien dat hy Claes en Tryn een poosje voor zou neme.
 Enz. Enz.

Deze etymologie van den *Mercurius*, die Czaar van Saardam wilde afleiden, was een zonderlinge; van zelf eene gewild-zonderlinge. Doch hij begon althans met de juiste afleiding door als het stamwoord van het russische *sarj* (evenals van het hollandsche »keizer«) het latijnsche »Caesar« te noemen. De schrijver liet met dien inval slechts een vonkje spatten van ouderwetschen luim. Zijne belangstelling echter volgde den russischen potentaat naar de verschillende plaatsen des lands, waarheen de nieuwsgierigheid, en ook de weetgierigheid hem dreef. B.v. naar het dorp Voorburg; waarover men leest:

»Den 25sten zyn de Russen tot Voorburg aangeland en hebben veel onrust alhier gecauseert, want jong en oud is op de been om deeze vreemdelingen te zien. Vooraf waren eenige kwartiermakers vertrocken naer de herberg de Swaen, daer alles abundantelyk na toe gevoerd was. Sedert de transformatie van Atalanta heeft men nooyt zo groten wilden swyn in de bossen of op tafel gezien als hier onder andere capitale schotels is opgedist. Om hetzelve te ontginnen is er expres een anatomist van importantie na toe getrocken. Buyten 't kostelyke tractement dat aen de heeren ambassadeurs zeer respectueuselyk gedaen is, was geordonneert voor de mindere domestyken een kragtige bouillon *d' eau de vie, de haut goût*. Ten dien einde was hier opgekogt veel ansjovis, gesulte (gezouten) steur, coriander, anys, knoflook, uien, prei en tabac. Sekeren uylskop, die geen quaden schelling waerd is, had geproponeert om de hoornen der koeyen tusschen Ryswyk en den Haeg met geprepareerde azyn op te lossen, vervolgens uit te kammen als haer en die te friseeren *en ondes* om de welstant en de rariteyt; maer 't sou die beesten te veel incommodeeren met dit windrig weer, gelyk den burgemeester van Voorburg, die zyn pruyk voor de eerste maal verkeert opzette met de krullen op zyn neus.

»Omtrent vier uren des namiddags quamen twee heeren gedeputeerden van de Staten-Generael haere excellentien de Moscovische ambassadeurs aan de Hoornbrug verwelkomen. Daarop begon de suite vooraf te marcheeren, door een dubbele *haye* van koetsen langs de Ryswykse weg. In 't begin zag men de Tarters (Tartaren) te paert, met pyl en boog gewapent. Vervolgens quamen in koetsen verscheide Princen, Boyaren en Kneesen ¹⁾; na deeze zag men de tweede koets van staet, daar de twee leden der generaliteyt in zaten, immediaan hierachter verscheenen de drie ambassadeurs van den Czaar, zeer kostelyk gekleed en met magnifyke livereyen, daarna de leedige koetsen van den Grootvorst en nog eenige andere. Twee princelyke dwergen, die mee in de suite waeren, verbeeldden het *abrégé de la nature*. Gedurende het tractement 's avonts op de Nieuwe Doelen was men matelyk sober, zo als dat past aan luyden van staet en gewigt. De keukenbazen hadden haerzelven gesurpasseert. Die van 't gevolg waeren beneden zo vrolyk als een veeltje (viool) op een bruyloft. Wanneer vreemde heeren gedefroyeert werden is 't een groote gerustheyd dat men niet te vreesen heeft voor een rekening van *stridor dentium* (tandeknarsen). Men bevind dat deeze noordse mannen in 't generael meer houden van een pyp tabac 's morgens als van den heelen dag niemendal, want dat is wat weinig; wyders schynen zy geen vyanden van den lieflycken ackerbouw, dewyl er eergisteren al eenige Voorburgse boerinnetjes met moskovisch zaed op de markt alhier zyn geweest«.

Over het gezantschap, waarvan men zich zoo voor de staatkundige als voor de handelsbelangen des lands veel profijts beloofde, verhaalt de *Mercurius* verder nog dat, bij gelegenheid van eene audientie in den Haag, de kleederen der gezanten zoo stijf van 't goud stonden »alsof ze in een myn van Peru gemaakt waren«. Vermoedelijk bevond de koning-stadhouder zich toen in de residentie; men vindt opgeteekend, dat de stroeve vorst veel behagen had in den ongelikten cousyn. Ten genoegte van Willem III poseerde de Czaar voor zijn portret door Sir Godfrey Kneller en schonk den koning, in ruil voor een engelsch vaartuig, een robijn welke sedert tot de kroonjuweelen bleef behooren. Op zijne gewone ongegeneerde manier nam Peter dit juweel, dat

¹⁾ Van *Княз* (russische edele).

op eene waarde van tienduizend pond sterling geschat werd, in zijn vestzakje mee naar het hof en reikte het, in een stuk grof bruin papier gewikkeld, Z. M. over.

Bij de audientie in den Haag werd door de drie ambassadeurs een geschenk in pelterijen aangeboden: Zij spraken bij die gelegenheid »zeer eloquentelijk« — maar russisch. Niemand zou hen verstaan hebben, ware er niet een tolk aanwezig geweest om hunne woorden te verdietsen. Omtrent russische gewoonten en gebruiken lichtte het tijdschrift zijne lezers op z'n eigen manier in; b. v.:

»Den Czaar draegt geen kroon, gelyk andere volken van Europa, maer een omgewonde sluyer, 't welck beter mode is als sommige Europische diadeemen, die te licht zyn afgevallen. Men plag dit koninklyke hoofdcieraet te macken in de gedaente van een schip, om te' verbeelden desselfs onstantvastigheyd, onrust en gevaer. Sekerlyk is een schip niet meer geëxponeert aen de perykels als de kroon aen de storm-buyen van ambitie, de klippen van vyanden en de tempeesten des volks. In 't gevolg der ambassadeurs is een kok, die zoo vet is of hy hennipzaed gegeten had. Ten minsten is hy wel eens zo dik als 't varken van St. Teunis (den heiligen Antonius) dat met goede woorden gemest was. Hy houd van geen sterken drank, maer uyt de menage dronk hy gisteren avont een dozyn bobbeltjes by een kleyn endje kaers. Op den dag voor de audientie was hier ergens een gastmael van *gens de bouteille*, men leefde er by den wyn als de boeren by de kaernemelk. Daer hadje een dronkemansklap en confuus geraes, dat de oude Bacchanten zou hebben doen bloosen. De een meende ryk geworden te zyn omdat hy dubbelt zag, de ander beloofde zyn eerste kint naer Bacchus te laeten noemen, een derde zong als een lyster, een vierde danste als een exter, een vyfde speelde wildeman in 't dolhuys, een zesde kon zyn eyge poort niet vee-gen, zo bestoven was hy. Enz.«

Hiermede duidde de *Mercurius* gansch niet dubbelzinnig de grove voorliefden en slechte manieren der vreemde bezoekers aan. Waar die zich neerzetten, daar ging het ook russisch toe. Trouwens, de vermomde Czaar gaf zelf het voorbeeld; »tel maître, tel valet«. Met al zijn schranderheid, zijn dorst naar kennis en ontwikkeling, zijn geestkracht en wilskracht stak deze hervormer in een ruwe huid, de huid van den tartaarschen khan. Niet alleen geschiedschrijvers als mr. Jacobus Scheltema in zijn werk over

»Peter de Groote beschouwd in zijne betrekkingen tot, en op zijne reizen in de Nederlanden«, maar ook bijzondere personen maakten destijds hunne aantekeningen over dezen zonderling onder de souverainen, en over de ongere trekken in zijne geestelijke physionomie. Coenraet Droste b.v., de auteur van een door prof. Fruin genietbaar en verstaanbaar gemaakten bundel gedenkschriften, zag den russischen alleenheerscher tijdens diens tweede bezoek aan Nederland, toen deze van zijne gemalin vergezeld was, en dat hij hem ter dege in het oog hield bewijzen de regels:

De Czaer van Ruslandt zelfs is in den Haeg gekomen,
Daer heeft hy het vermaak van d' Opera genomen.
Ik heb hem daer gesien met syne Gemaelin,
Die heerste nae syn dood als opperste Czarin.
Terwyl sy met malkaer, dat tytverdrijf genoten,
Heeft hy, niet in een doek, maer hand syn neus gesnoten
En aen haer kostlyk kleet syn vingers afgeveegt;
En, gaende somtyts uyt, een fles met wyn geleeft.
Schoon dat hy met meer geest als andren was gebooren,
Hy had den ruwen aert daerom nog niet verlooren.
Hoe seer men de natuer met reden tegen gaet,
Sy keert weer in het hart, schoon sy 't somtyts verlaet;
Men kan de nygingen niet uyt een Leeuw verdryven,
Van bloetdorst zal in hem altyt iets overblyven,
En die sig had vertrouwt op 't mak gemaekte beest,
Is in een boose lym daerdoor verscheurt geweest.

De executie der opgestane Strelitzen, na Peters terugkeer in Rusland en het feit, dat hijzelf daarbij als beul fungeerde, zouden aan die meening van den haagschen rijmelaar welhaast kracht bijzetten. De westersche beschaving, in wier brandpunten hij nog zooeven verkeerd had op zijne reis naar Holland en Engeland, was weinig gedijd aan den man, dien 't lustte de scherpte van zijn kozakkensabel te beproeven op de halzen der veroordeelde Strelitzen.

(»Plaats voor mij!« — riep bij die gelegenheid een hunner, toen zijn beurt was gekomen, en schopte tegelijk den bloedenden kop zijns voorgangers uit den weg. Slechts dien eene schonk Peter gratie.)

Dezelfde auteur van berijmde gedenkschriften wist mede te verhalen van Peters eerste bezoek (het tweede viel in 1717), hoe de verkleede Czaar des ochtends vroeg het arbeidsvolk op straat naar nering of ambacht placht te laten vragen, hoe veel loon zij verdienden, welke werktuigen zij gebruikten, enz.; welke antwoor-

den hij dan fluks liet opschrijven, opdat ze hem later in Rusland van dienst zouden kunnen zijn. Voorts hoe hij te samen met den koning-stadhouder Willem III ter jacht toog, en zich bij den maaltijd verwonderde over de vele nieuwsgierigen, die tot op den drempel van het vorstelijk salet werden toegelaten; in Rusland zouden ze ook getraceerd zijn — ja met de knoet. Hoe hij tegenwoordig was bij het vuurwerk ontstoken bij de viering van het Rijswijksche vredesfeest; nadat hij den Staten nog verwittigd had: indien hij Hunne Hoogmogenden altemet met een dertig-duizend man tegen Lodewijk XIV kon bijstaan — ze zouden er wezen. Een onbeperkt gebied over zooveel millioenen had inderdaad veilig mogen zeggen, met de woorden uit *Die Räuber*:

»Ich fühle eine Armee in meiner Faust.«

Echter lieten de Staten het russische gezantschap in zoover onverrichterzake terugkeeren, dat zij wel gaarne met den Moskoviet koopmanschap wilden doen, maar daarbij geen te hoogen inzet wagen; dat zij zich niet lieten overhalen den Czaar hunne vloot in bruikleen te geven. Peter wilde schepen hebben ten einde er zijn aartsvijand den Turk mee te lijf te gaan, en zoover ging de hollandsche toeschietelijkheid niet. Vooral niet omdat men zich den beheerscher van een land als Turkije, waarmee de Republiek belangrijke handelsbetrekkingen onderhield, niet tot vijand wilde maken. En zoo de bewoners van dat land ook als ongeloovigen en vijanden der Christenheid te boek stonden, men wilde liever turksch dan paapsch wezen.

Wel is waar, ook de betrekkingen met Rusland waren reeds lang vóór Peters komst aangeknoopt; volgens den geschiedschrijver Wagenaar omtrent het jaar 1598. Maar reeds ten vorigen jare was er bij een brand in de St. Anthonies Breestraat te Amsterdam een pakhuis verwoest, dat volgestuwd was met moskovische waren ter waarde van een halve ton gouds. De koopman Isaac Massa te Haarlem getroostte zich veel moeite en opofferingen om voor zijne landgenooten handelswegen in Rusland te openen, en onder Peters vader, den grootvorst Alexis, breidde de nederlandsche handel er zich aanzienlijk uit. Doch nimmer hadden de Staten aan den »Grooten Zaer van Moscovien« (gelijk hij op de uithangborden stond afgebeeld) een zoo aanzienlijk geschenk gezonden, met nog ettelijke »vereeringhen« voor de voornaamste rijksgrooten, als zij kort na het jaar 1612 den Grooten Heer te Stamboel

deden. De handel op de Levant was toen van meer beteekenis, wettigde derhalve grootere offers, dan de handel op de Oostzee. Het tractaat, door Cornelis Haga in genoemd jaar met de Verhevene Porte tot stand gebracht, was voor den nederlandschen handel zoo profijtelijk geweest dat de Staten een crediet van f 20.000 toestonden tot den aankoop van »gentillessen ende frayigheden«, allen bestemd voor den Padischah, zijne vrouwen en grooten. Nu kwam de Czaar van Rusland eene hollandsche vloot vragen om den handelsvriend aan den Gouden Hoorn te beoorlogen, en Hunne Hoogmogenden antwoordden met een *non possumus*. »Elk moet zijn gezondheid kennen!« zeiden zij in den trant van den gevangene, die gedurende den overtocht naar den kerker overboord sprong; met een »splendide tractement« aan het russische gezantschap hadden zij reeds hun goeden wil betoond, maar hunne schepen zouden in het dok blijven.

»Pieterbaas« had evenwel niet te vergeefs op een Zaandamsche werf gewerkt. Kon hij geen schip mee krijgen (behalve dat eene, hem door Willem III geschonken) hij wist nu, hoe een schip gebouwd werd. In zijn land teruggekeerd zette hij zich aan de hervorming, juist aan de vorming van het russische zeewezen en zoo hij Konstantinopel al niet veroverde, hij kwam althans zóó ver met zijn streven dat, in 1714, de Russische vloot bij de Alands-eilanden eene glansrijke overwinning bevocht op de Zweedsche.

Hoewel de zaken van den oorlog zoo veelvuldig in de nummers van de *Haegsche Mercurius* ter sprake komen, het was er verre van dat dit onderwerp des schrijvers eigene voorliefde zou wezen. Integendeel, telkens verneemt men uit zijne »Oyevaertjes« zijn protest. Liever wilde hij den vrede bezingen dan den oorlog verheerlijken, liever Mars aan den ketting houden dan voor Bellona wierook branden. Dat menschendooden, zoo ontboezemt hij zich, heeft mij noyt behaegt; ik sou er liever tien maeken als één breeken: autant de victoires, autant de crimes! Daer is maer een moment van doen tot de geboorte van dispuuten en querellen tusschen groote heeren, maer daer werden eeuwen vereyscht om dezelve te doen eyndigen zo als de historien ons overvloediglyk aanwysen. Men heeft nu tot Weenen gegooten en gereet twaelf nieuwe stucken geschut, van de helsche vond van den augustiner monnik Tigari, welke drie monden hebben om tegelyk te schieten, en daerom

met de naem van Cerberi ¹⁾ gedoopt zijn. Ik geloof dat Pluto peet heeft geweest. 't Is of de cloosterlingen in de werelt gekomen zijn om menschen te breeken, terwijl sij er ter contrary geen mogen maeken als *illicite* (ongeoorloofd): sonder twijfel is haer auteur geweest een impotente koue oude paei. Wat wet kan verbieden dat men zijns gelijke producere en 't leven overreike, gelyk onse voorouders hebben gedaen? Op duyvels ingeven is het boskruyd ook door een monnik uytgevonden, maar dit kruidje-roer-me-niet bedroog zijn inventeur, want als hij er de kragt van beproeven wilde, lei hij er een al te groote quantiteyt van onder een zark, ging er op zitten, stak het aen en vloog na 't firmament by St. Felten, een westphaelsen heilig. Tegens deese infernale vinding set ik de drukkonst, die door een hemelsche influentie is gekomen in de hersenen van Laurens Coster.

»Men spreekt sterk van eene aenstaende vrede (die van Ryswyk) en dat die binnen weynige dagen getroffen zal weesen; dan mag de maegdelyke Bellona, die goddinne van de wapenen is, haer piek wel schuuren. Nu zal men in Vrankryk zien de ydelheyd van de oorlogen, die niet uyt noodzakelykheyd gevoert werden. Nadat er zo veel bloed vergoten is als men rhyense wyn te Dort in de kelders vind, zal men niet een hair te gelukkiger leven dan of Mars aan de ketting was gebleven. Sommige staetkundigen meenen dat een oorlog altemets is noodzakelyk, gelyk een aderlating, om het overtollige bloed tot een behoorlyke quantiteyt terug te brengen, maer *Mercurius* zou de super-abondante inwooners van een land wel kunnen aenwysen onbebouwde plaetsen, die niet zouden manqueren hare bouwers te voeden. De mensch is voortgebracht naekt en teder, zonder eenige beschadigende of beschuttende wapenen, tot een teyken dat hy is geboren tot vrede, en niet tot het gevegt.«

Hier school achter het masker van Momus het aangezicht van Veritas. Maar de gekroonde hoofden van Europa namen, toen gelyk nu, liever Machiavelli's »Vorstenschool« tot richtsnoer hunner handelingen dan geschriften als de *Haegse Mercurius*. De eeuwig oorelogende koning van Frankrijk, Lodewyk XIV, had inderdaad bij het sluiten van dezen Rijswijkschen vrede de ijdelheid van zijn streven en het misdadige van oorlogen, anders dan ter verdediging, kunnen inzien. Niettemin rukte hij terstond het zwaard weer uit de schede bij de kwestie der erfopvolging in Spanje.

¹⁾ De helhond Cerberus, bewaker van den Orkus, had drie koppen.

Terecht zei het haagsche tijdschrift er van: »souverainen laeten haer niet binden aan haer woorden, of sy mosten er haer rekening by vinden.«

De vrede had dit nadeel dat, met de afdanking van een groot gedeelte der in het veld staande legers, het gilde der bandieten eene buitengewone uitbreiding bekwam. Van stonde aan, op vijftientig afgedankte huurlingen, minstens vijf straatroovers. De *Mercurius* maakte zich welhaast tot echo van de klachten over al deze »gratige voleurs, die 't geld van de passanten weten te krijgen al hadden zij het in 't merg van haer gebeente verborgen.« En verder:

»In Duytsland werden de wegen heel onveylig door de afgedankte soldaten en roofgierige boeren, die malkanderen beurtelinx plunderen. Daer moet honger in 't wout zyn, als de wolven malkanderen vreeten.«

Vondel had hetzelfde reeds gezegd, toen hy in *Gysbrecht van Aemstel* den versregel neerschreef:

Het wintert fel, wanneer een wolf den andren eet.

Een oorlog in Europa liet zich destijds haast niet noemen zonder dat in denzelfden adem genoemd werd de naam van den z.g. »roi soleil«, Lodewijk XIV, die met de levens zijner onderdanen omging als de duivel met de takkebossen, en over wien de geschiedschrijver Michelet in later dagen een oordeel zou vellen, waarvan de groote koning zich in zijn graf te St. Denis heeft moeten omkeeren. (Gesteld dat hij er nog in lag; gelijk bekend werden de koningsgraven te St. Denis tijdens de Fransche Revolutie door jakobijsche handen opgebroken en het stof der gezalfden in den wind verstrooid.) Aan de *Mercurius* kon gewis niet worden voorgeworpen het verwijt een hoveling des gezags te zijn; het tijdschrift sprak met eene voor die dagen opmerkelijke onbevangenheid over het »droit divin« en de z.g. gratie Gods. Zoo 't ter snede kwam, het liet zich niet weerhouden Pope's ironisch woord in herinnering te brengen over »the right divine of kings to govern wrong«. En wat die statieuse vorstelijke begrafenis betref, men zou, zoo schreef de redacteur, het gebeente van princen niet wel kunnen distingueeren uyt andere, indien dezelve gemeenlyk geen aparte begraefplaatsen hadden. Zo lang als het schaackspel duurt heeft de koning en de koningin meer macht als de mindere; maer als het spel uyt is, leid men

de stücken samen in een sakje, en men achtse alle evenveel.«

In Frankrijk zouden zulke naar den mutsaard riekende theorieën eerst gangbaar worden, toen de Groote Revolutie losbrak en het nationale scheermes (de guillotine) echt koningsbloed dronk. Nog onder Lodewijk XV was het koningschap eene geheiligde instelling, en van Lodewijk XVI deden zijne vleiers in den aanvang zijner regeering, hun best een halfgod te maken. Zijn persoon was onschendbaar, zijn naam een heilig, en een machtwoord tevens; al wat van hem kwam had *co ipso* zekere wijding. Het was toenmaals nog de tijd der zegelringen, der gouden snuifdoozen, der in een kostbaar kader gevatte miniatuur-portretten en met brillanten omzette horloges; het gold als een buitengewoon blijk der koninklijke gunst, wanneer den edelman zulk een onderscheiding »de par le roi« werd uitgereikt. Gewis was ze genietbaarder dan wanneer b.v. een oostersche potentaat zijne gunstelingen met een zijner buiten dienst gestelde bijwijven bedacht, zonder dat het den gebeneficeerde zou invallen om gelijk de middeleeuwsche ridder daarvan te zeggen:

»U sleete scoen en wil ick niet.«

Bij gelegenheid van den vrede van Rijswijk werden mede zulke geschenken uitgedeeld; en een enkele maal, waar men den man beloonen wilde, geschiedde de vereering aan de vrouw. De *Mercurius* bevat daarover:

»De Fransse gevolmagtigden hebben ontfangen 't portrait van den koning haer meester, rykelyk met diamanten gegarneert, met ordre van 't selve te vereeren aen haere excellentie mevrouwe de baronesse Lelieroet. 't Selve is driedubbelt deftig, zo ten opzichte van de glinsterende lyst als wel ten reguarde van 't principael ('s konings persoon en afbeeldsel). Dit accordeert wel by de merites van dese dame, wier schoonheyd in de Societeyt brilleert als de noordstar aen den hemel, even gelyk 't verstant en de capaciteit van haer gemael aen 't firmament van de vrede-handeling«.

Deze barones Lelieroet, *recte* von Lilienroth, was de echtgenootte van een der vreemde gezanten in den Haag, en eene »professional beauty« dier dagen. Maar, zij mocht dan »brilleeren als de noordstar«, er waren aan het stadhouderslijke hof meer zulke sterren, en zelfs die meer bewonderd werden dan zij. Of schoon de schoonheidswedstrijden destijds nog niet in zwang

waren, velen reikten den palm der schoonheid aan de vrouw van den russischen gezant Matheof. De bejaarde haagsche *Lebemann* Coenraet Droste zag beiden op de zaterdagsche concerten, die geregeld in het Mauritshuis gegeven werden, en schreef er van:

De vrouw van Leeljenrot werd toen hier ook gevonden,
Die saemen na den prys van grootsten schoonheyt stonden.
Geen uitspraak in die tyd daerover is geschiedt,
Elk had haer gunsteling, maer die was Paris niet.

D. w. z. er bevond zich onder de heeren der haagsche groote wereld geen, die bevoegd was om, gelijk Paris tegenover de drie godinnen, den appel der schoonheid toe te kennen. Er werd hier geen gezaghebbende uitspraak gedaan en een ieder stond het vrij hetzij de duitsche, hetzij de russische voor de schoonste vrouw van de residentie te verklaren. Tenzij dan dat hij bekennen moest »entre ces deux mon coeur balance«.

De naijver tusschen beide *lionnes* schijnt overigens niet gering te zijn geweest, althans een tijdgenoot schreef: »que la première à la vue de celle-cy tomboit presque en faiblesse par jalousie de beauté«.

Mevr. v. Liliënroth echter, met het vorstelijke, in diamanten gevat portret in den zak, kon zich altijd nog beroemen op den voorkeur van den Zonnekoning, die haar eens met zijn oplettendheid vereerd had. En het was bekend, dat Lodewijk in zake vrouwelijke schoonheid zich steeds *en connaisseur* gedroeg.

Behalve de waarde aan juweelen bezat zulk een portret gemeenlijk ook kunstwaarde. De miniatuurschilderkunst stond toen op een hoogen trap, terwijl in een tijd waarin de daguerrotypie nog niet was uitgevonden, of nog niet algemeen werd toegepast, het portretschilderen een kunst was, welke door de grootste meesters werd beoefend. Eigenlijk, volgens de *Haegse Mercurius*, kwam het alleen aan vorsten en huns gelijken toe om zich aldus door het penseel te laten vereeuwigen. Het geschrift uitte zich daarover:

»Men behoort geen portraiten van mediocre luyden te maeken, maer alleen van zeer excellente, en dat dan door groote meesters. Alexander de Groote wou alleen van den beeldhouwer Lysippus geboetseerd, en van den schilder Apelles geschildert zyn, omdat hy meende dat haer kunst niet alleen aan die meesters, maer ook aan hemzelven reciprocelyk tot glorie zou strecken. 't Is welbegrepen, wat men ziet altemets in de uythangborden voor

de boerekroegen zulke slechte effigiën van groote Princen, dat zy een quade impressie van haer merites aen den spectateur geven. Daarom verzocht Caritides, uyt de *Fâcheux* van Molière, den koning om aen te stellen, voor 't welwesen van zyn staet en de glorie van zyn ryk, een controleur, intendant, correcteur, reviseur en restaurateur-generael van alle diergelyke inscriptiën en verbeeldingen«.

Het denkbeeld is actueel gebleven — of wie, die de talrijke monster-pleisterkoppen en caricatuurportretten (op schoolprenten, Oranje-zakdoeken, enz.) van de tegenwoordige koningin van Nederland mocht aanschouwen, beseft niet, dat hier noch een Lysippus noch een Apelles aan 't werk was? En dat eenige controle op deze soort van kunst niet overbodig zou wezen?

De uitspraak van *Mercurius* zou door de geschiedenis der uithangborden maar al te zeer bevestigd worden, en ook Corneille's »grand roi« zou niet ontsnappen aan dit vulgariseeren van zijne verhevene beeltenis. Te Rotterdam b.v. stond hij afgebeeld op een schoenlappersbord boven een pothuis, te zamen met den door Willem III van zijn troon verdreven koning van Engeland Jacobus II, en geen van beiden was naar het leven gekonterfeit. De schoenflikker, tevens verzenflikker, had er onder geschreven:

Als ik met vreugt mag lappen, en rooken myn pypje met vrede,
Ben ik geruster als Louis de Veertiende en Jacobus de Tweede.

In beiden, vooral in den bigotten Jacobus, was het katholieke geloof belichaamd, en een poos vleide zich nog de onttroonde vorst, dat de krijgskans zou keeren en dat hij als geloovig zoon der Moederkerk het pleit nog winnen zou op zijn protestantschen schoonzoon. Willem's secretaris, Constantijn Huygens de zoon, teekende in zijn *Journal* op:

»Steenberck verhaelde savonts aen onse tafel dat de Coningh (Jacobus II) tegen Dorp, die mede van zyne garde was, geseght hadde: Que dans nostre armée il y avoit beaucoup de catholiques. Hij antwoorde: Ouy, Sire, mais ils ont des espees protestantes«.

De verdreven vorst zocht een schuilplaats in Frankrijk, waar z'n »cher cousin« hem een kasteel en een jaargeld gaf, maar zijn staatkundig aanzien en de beteekenis zijner partij verdwenen als schuim op het water. Ook het getal aanhangers, welke hem in de ballingschap gevolgd waren, dunde meer en meer, en de *Mercurius* schreef:

»Het hofgezin van den gewezen koning Jacobus vermindert dagelyx; als de pot omgestooten is, vertrecken de gasten.«

Ook deze Mercurius zong het liedje van: »Schilder, 'k wou me zelf eens zien — op papier geteekend«. Ook hij zou zijn portret willen laten maken, en dat niet door een schilder van uithangborden, luifels en wagenkratten, maar zoo goed als Alexander de Groote door een voornaam meester in de kunst. Alleen vroeg hij gedurende het poseeren het bijzijn van een zeker aantal mooie meisjes opdat, zooals hij voorgaf, »zijn weezen in een bekoorlyke vreugde mag zijn. De tegenwoordigheyd van een fraey voorwerp maekt alle menschen schoonder, of ten minsten minder leelijk, door de vrolykheid en 't contentement dat hetselve inspireerd.«

't Was een wenk voor lieden, welke hun portret gaarne geflatteerd zouden zien. Aan de reflecteerende kracht van eene vrouwelijke facie werd reeds van ouds een bijzondere invloed toegeschreven, en gelijk het Medusahoofd, in het pantser der strijdbare godin Pallas gehecht, de macht bezat stervelingen te versteenen, zoo kon 't voor eene Venus of Psyche ook wel mogelijk zijn hen te »veradoniseeren«.

Bij zijn boekhouden van de voorvallen zijns tijds viel het *Mercurius* niet zelden in de nationale ondeugden van eigen landaard over den hekel te halen. Menigen »neep« wist hij den tijdgenoot te geven ter zake van de erkende fouten van het volkskarakter, en een der meest grove was ongetwijfeld die voorliefde tot den drank welke Hooft op het oog had, toen hij de vreugde zijner landslieden varkensvreugde noemde. Niet dat de achter Momus' masker verscholen tuchtmeester hun eene uitvoerige strafrede over het misbruik van den alcohol zou wijden, maar hij vlocht zijne losse opmerkingen daarover tusschen de bonte reeks zijner onderwerpen in, hij stak nu en dan eene *moralische Rosine* in het politieke deeg.

Misschien had hij zijn »puntje van een gauwe pen« in de verdroogde inkt laten steken en de narrenkap van zich geworpen, had hij kunnen voorzien, dat tegenover *deze* volksondeugd zijn tactiek van al lachende de waarheid te zeggen evenveel uitwerking zou hebben, als had hij beproefd water te dorschen. En dat de erfzonde der vadersen zou beklijven tot in een tijd als de onze, waarin jaarlijks tachtig millioen van het nationaal vermogen in alcohol wordt omgezet. Het *record* van voorvaderlijke zwelgkunstenaren zou daarmee geslagen worden.

Zulk een blik in de toekomst had hem wellicht mede doen zwijgen over de »onafdrinkelijke drinkebroers« van zijn eigen tijd; over een volk waarvan inzonderheid de lagere standen geloofden dat, waar de brouwer is, behoeft de bakker niet te wezen, (wie veel drinkt, behoeft weinig te eten). Echter was 't aan deze, dat hij de waarschuwing voorhiel:

»Een man, die de kan in de hand heeft, manqueert nooyt dorst. Daerom, modereert uw zwelglust. De wynkopers zullen het morssen, mengen en smeeren al zo weynig kunnen laeten als de kleermakers het steelen; voornamentlyk de snyder N. die een pak voor zyn zelven zullende maeken, door gewoonte een el laken te veel liet afsnyden.«

(In gelijken zin luidde de provinciale zegswijze: Wat de gewoonte al niet doet, zei de kleermaker, toen stal hij een lap van zijn eigen laken).

Doch geen satire en geen accijns op het gedistilleerd kon bij de nathalzen in Nederland zoo preventief werken als een slechte wijnoogst in het buitenland. Daarom, toen in Frankrijk het misgewas de liefhebbers tot gedwongen onthouders maakte, schreef de *Mercurius* niet zonder eenig leedvermaak:

»Alzo de scherpe en langdurige kou so veel quaed aen de wynstocken gedaen heeft dat men een groot aental uitgevroren acht, vervallen de meeste likkebroers tot een groote desolaetheyd. 'T is te vreezen dat de wyn van dit jaer zo zuur, schrael en scherp zal zyn, dat niemant er zig van zal kunnen bedienen als de spitsvinnige sophisten. O vogtige sponsen, die hooge en laege jurisdictie exerceert in alle kitten en kroegen, nu heb je gelegenheid om je af te wennen van je dagelykse voyages in 't verkeerde kanael, daer zooveel verderfelyke klippen in zyn; droogt je netten en zingt het frans klaegdeuntje:

La vigne a des angelures,
Que ferons nous cet hyver?
Notre vin sera trop vert,
Et nos filles sont trop mûres.

En elders, waar de schrijver de droevige gevolgen der dronkenschap herdenkt, heet het:

»De Hollanders excelleeren in bedykingen en andre werken om 't water weg te krijgen; met de wyn weten zy ook raad. O Bacchus, Bacchus! wat drinkt men altemets een glaesje van broederschap 's avonts met je, daer men 's anderen daegs roukoop

van heeft; dan is het: »ce maudit vin de bourgogne!» Men heeft het slecht wanneer men in de gevanckenis ontwaekt en begint te reflecteeren hoe men zyn geluk in een kan wyn twee of drie verzoopen heeft. Als men te Gent de eerste nieuwe franse wyn ontfing, maekte men het aen een yder bekend door een Bacchus, meer als levensgroote, op een paert gezet, met wynrancken omhangen en van Silenus en andere bacchanten verzeld. De gecken en wyzen droncken er met veel smaek. Eenige geestelyken poogden te beweerden dat het met de menschelyke organen gaet als met de snaren van een viool, die niet wel raisonneeren (resoneeren) als ze vogtig zyn; maer men considereerde ze als luyden zonder verstand. Daer was een dronke man, die ging met de kaers zien of 't donker was. Een ander ging naer huys vol en dol, of hy op schaetsen ree. Twee à drie buycken zyn er aen stuck gedroncken. Messieurs les biberons! zo je door 't gulpen de natuur wilt dempen, zy zal het u doen. Door 't onmatig gebruyk van wyn komt het menschelyk lichaem aen een al te groote verkouwing van bloed, verslappinge van zenuwen, verstoppinge van zinnen en verwarring der bewegingen«.

't Scheen wel als had hier de zedemeester zijne wijsheid geborgd bij den ouden doctor Johan van Beverwyck, die in zijn *Schat der Gesontheit* op gelijke wijze zijne landgenooten zocht af te houden van den eeredienst der *dive bouteille*. In zijn hoofdstuk »Van den dranck, zyn mate ende tyt,« wederlegde deze het gevoelen van sommigen, dat het geenszints schadelyk was om zich een- of tweemaal 's maands een roes, of naar 't zeggen der kannekykers »zich den buik uit de kreuken te drinken«. Zelfs eene autoriteit als Galenus durfde hij in dit opzicht wraken, en wat daarover in het studentenlied voorkwam:

Galeen, dat puikje der doctoren,
Raadt ieder die gezond wil zyn.
Zich eens per maand tot over de ooren
Te vullen met den rooden wyn.

Integendeel, zoo voerde v. Beverwyck hiertegen aan:

»Men leest van den filosooph Anacharsis dat hy 't eerste glas rekende voor de gesontheit, het tweede voor de lust, het derde tot de smaek, ende de vordere tot dulligheyt. Het is voorwaer te verwonderen, dat onder alle dieren de mensch alleen, daer hy nochtans met reden ende verstant begaeft is, sonder dorst kan drincken. Daervan is een spreekwoord in Vrankryk

dat men een esel, als hy geen dorst en heeft, tot geen drincken sal kunnen krygen. Hetwelck oock inderdaet alsoo bevonden wert. Set hem voor den dranck, ende slaet hem soo gy wilt; hy en sal sonder dorst geensins drincken. De dronckers souden hierop misschien segghen, dat hieruyt blyckt, dat het rechte esels syn.«

Maar de bokken dan? Zeker was aan doctor Johan v. Beverwyck onbekend het geval door Jacobus Scheltema medegedeeld over een nieuwbenoemden vaandrig, die in den kring zijner mede-officieren weigerde om, volgens het oude gebruik, den enormen hensbeker vol wijn leeg te drinken, en op wien toen de romeinsche tafelwet *aut bibat aut abeat* (drinken of de kamer uit!) werd toegepast. Een van 't gezelschap stelde daarop voor den onaangevoerd gebleven beker wijn aan een bok te geven, die op het grasveld buiten het gebouw was vastgebonden. Nadat de wijn in een schaal gegoten was, slurpte het hoornbeest dien ongewonen drank ook werkelijk op, en spoedig begonnen de gevolgen zich te openbaren, n.l. in bokkesprongen, die zelfs voor een bok hoogst ongewoon waren. Daarmee vermaakte zich het gezelschap niet weinig; zelfs oordeelde men dat, in het burleske gebarenspeel, een besiste bok de voorkeur verdiende boven een besisten vaandrig. De voorstelling slaagde zoo wel, dat bij een volgende gelegenheid de proef herhaald werd. Maar ditmaal bleef de bok volstandig weigeren — hij herinnerde zich waarschijnlijk de haarpijn van de vorige keer. Waarop een der officieren zich ontboezemde:

»Ach, waren wij ook zoo wijs!«

Scepper = Kleermaker.

De beide Middennederl. romans *Fergunt* en *Beatrijs* brachten me op den Middennederl. naam voor kleermaker. In den *Fergunt* wordt de vrouw, die den mantel van de Koningin gemaakt had, de dameskleermaakster, om zoo te zeggen, de *scepterigge* genoemd. En in *Beatrijs* wordt van een goedpassend of goedzittend kledingstuk gezegd: »Wel gescepen int ghevoech«.

In een uitgave van *Der Leken Spieghel* vond ik *scepper*, en op 't gezag van Kiliaen durfde ik 't wagen het met *kleermaker* te verwisselen. Ook De Vigne in *Zijn Recherches historiques*, etc. kwam me te hulp. Daar vindt men als wapen van 't *sceppers-gild*

nu eens drie scharen, dan weder schaar, naald en vingerhoed. En elders de *causcescepper* met drie kousen in zijn wapen. En op twee plaatsen vertaalt De Vigne den naam *scepper* met 't ons bekende *tailleur*.

A. AARSEN.

Nav. LX, 192 wordt gevraagd de beteekenis van **gebbe**, terwijl op pag. 348 niet *die*, maar inplaats daarvan die van **gabbe** (dus van geheel iets anders) — volgens Bilderdijk — gegeven wordt.

Gebbe is een plat vierkant slagnet der visschers, ook *gabaar*, *gabare*¹⁾ geheeten, welk woord mede beteekent: een soort van schuit, praam, plat roeivaartuig: lichter.

Aangaande gabbe zij opgemerkt, dat ditzelve met *gapen* etymologisch verband houdt, als beteekenende ook: een gapende wond, door een houw of snede veroorzaakt. Het frequentativum *gabberen* wijst op een nog ouder *gabben*, Friesch *gabje*, dat vooral (of nog alleen) in combinatie met *gyszje* gebezigd wordt: *gyszje en gabje*, waarvan *gysgabje*, ook *gysgapje* en (waar de beteekenis van *gyszje* niet of niet meer gevoeld wordt) *gniisgabje*, d. i. meesmuilen, grimlachen, onnoozel spotlachen. Ook *gysgóbje*, *gysgouwe* en *-gnouwe*. Op zichzelf staande beteekent *gobje*, frequent. *gobberje* (op), begeerig toekijken, hunkeren (naar). Hwet stietst dêr wer to gob(ber)jen! Op eat gob(ber) je, — dit ook *longerje*, langhalzen, reikhalzen.

S. K. FEITSMA.

Nav. LX, 499.

Vegetarian.

Ik geloof inderdaad, dat bij Mayor de wensch de vader der gedachte is geweest. Om een Engelschman als »Latinist« te aanvaarden, moet men zijn leeftijd kennen. Nog niet zoo heel lang geleden werd (volgens Punch) op de hooggeprezen Engelsche kostscholen niet anders geleerd dan »good cricket and bad Latin«; in elk geval werd het Latijn geheel werktuigelijk onderwezen, zonder een zweem van die begrippen omtrent taalwording en woordvorming, waardoor het nu voor ons vanzelf spreekt, dat *vegetarian* niet kàn afgeleid zijn van *vegetus*. Bovendien waren de *cerste* vegetariërs wel degelijk alleen planteneters, gelijk de *echte* nog zijn.

W. ZUIDEMA.

¹⁾ Niet te verwarren met *gabarre*, oploop, volksrumoer.

Nav. LX, 381, 503.

Becleppen.

Zie Verdam *Middelnederlandsch Woordenboek* in voce *beclippen*.

Als in een strik of knip vangen, verstrikken, overvallen, verschalken.

Bij Kiliaan: *beclippen*, *becleppen*, deprehendere, capere transenna aut laqueo (vangen met een klep = knip).

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Bikleppe (Friesch): tusschen duim en vinger nemen, veel in combinatie met *biklauwe*.

S. K. FEITSMA.

Nav. LX, 504.

Handleiding voor Nederlanders om Deensch te leeren.

In 1908 is bij P. Noordhoff te Groningen verschenen: *Het Deensch voor Nederlanders. Uitspraak, omgangstaal, beschrijvingen, taalregels, woordenlijst* door H. Forchhammer en W. R. Ott. de Vries, met een voorwoord van Dr. Otto Jespersen, Hoogleraar aan de Universiteit te Copenhagen.

Uitgegeven met subsidie van de Deensche Regeering.

Prijs f 1.30.

H.

Nav. LX, 504.

Morituri salutamus, Poem for the fiftieth anniversary of the class of 1825 in Bowdoin College, vond ik in de Oxford Edition van »The poetical works of Longfellow« (Henry Frowde, Oxford University Press, London, New-York, Toronto, Melbourne 1910) op blz. 703—708.

Amsterdam.

J. VRIESENDORP.

Nav. LX, 504.

Titel van een boekwerk gevraagd.

Die titel luidt als volgt: »Nijmegen, de oude Hoofdstad der Batavieren, in dichtmaat beschreven, En met Aanteekeningen, de oudheden van de stad en die van het Quartier van Nijmegen betreffende, opgehelderd door H. K. Arkstée. Met Printverbeeldingen. Nieuwe Druk. Veel vermeerderd en verbeterd. Te Nijmegen.

Gedrukt bij Isaac van Campen, Boekverkooper, MDCCLXXXVIII«. 't Besproken plaatje, een mooie kopergravure, staat tegenover bl. 320 ervan. Als 'k den Medewerker D. er genoeg mee doen kan, met in een komend N°. van onzen Navorscher de uitvoerige beschrijving van dat plaatje uit Arkstée te citeeren, dan mag hij gerust zijn verlangen kenbaar maken.

A. AARSEN.

Nav. LX, 504.

Spreekwoord.

In het op bl. 131 (tweede kolom) van deel IV door mij medegedeelde, aan het vierde deel, blz. 302 van Scheltema's *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk* ontleende, is eene voldoende verklaring van dit spreekwoord te vinden.

C. W. B.

LX, 504.

Hondsbossche.

De vergaderingen van hooge en lage heemraden waren vroeger terecht of onrecht berucht als altijd gevolgd door zwelgpertijen. »... bij plegtige gelegenheden binnenskamers te eten en te drin- ken, wij laten het aan heemraden over!«

(Klikspaan, Studentenleven, Convocatie, blz. 531 der uitg. van 1844, verg. de vertelling in Omgang, blz. 596 v. o.)

En het Hoogheemraadschap van den Hondsbossche en de duinen tot Petten was bijzonder berucht. Hildebrand, altijd veel gematigder dan Klikspaan, zegt er van: »De beroemde Hondsbossche zeewering, tot welker instandhouding zooveel paalwerken en zooveel maaltijden onvermijdelijk zijn,«

(Teun de Jager, aanhef.)

Zelfs beweerde men wel, na zulk een maaltijd de zee vol drijvende kurken van wijnflesschen te hebben gezien (mondelling overlevering.)

W. Z.

Rim-ram.

Waar komt het woord *rim-ram* vandaan? en wat is de beteekenis?

C. V.

GESCHIEDENIS.

**De Geschiedenis van Anna Doornbosch,
de Oranjegezinde Vroedvrouw,**

voorzoover die gekend wordt uit het oud-archief der gemeente Schipluiden,

medegedeeld door

Dr. F. W. GROSHEIDE en A. EIKELENBOOM.

(Voortzetting van Nav. LXI, pag. 16.)

Aan Bailluw en Welgebooren Mannen van Delfland.

Geeft te kennen Anna Doornbosch woonende te Schipluyde dat de Suppl. met Leedweesen en niet minder verwondering, heeft ontvangen een extracht uyt Ulieder Resolutie van den 9^e Maart, 1.1: waarbij der Suppl^{te} acte van demissie tot het exerceeren van het vroedvrouwen ampt binnen delfland is ingetrokken en het daarbij verleende consent gesteld buyten effect.

Met leedwezen, vermits de Suppl^{te} sig daardoor vind beroofd, van haar middel van bestaan en gedompeld in de uiterste armoede en met niet minder verwondering vermits de suppl. sig geene de allerminste reedenen bewust is die aanleyding aan ulieden, tot deese voor de suppl. ongelukkige Resolutie konden geven en het ontvangen Extracht van deselve reedenen, geene de minste mentie maakt.

In deese Situatie verliest sig de suppl^{te} in meenigvuldige gissingen dog twijfeld telkens, het geheym niet te hebben geraaden.

Immers kunnen gesupponeerde's politique denkwijze van een vroetvrouw, bij ulieden genoege reedenen opleeveren om deselve tot het gebrek te dienen.

Sulks mag een Dorpsmunicipaliteyt of zoogenaamde commissie ontrusten, of derzelver partijdigheid soo verre drijven, dat teegen den Geest der decreten van de opperste gebiedende Macht, ymand na het doen van gerequireerde solemneele verklaringe nogthans van een gedeelte of van 't geheel bestaan werd ontset, soos als de suppliant tot haar Leedweesen ondervonden heeft, dog de suppl^{te} stelt te veel vertrouwen, in het meer verligt oordeel en gemaatiger denkwijze van ulieden dan dat de suppl^{te} het een oogenblik soudon waagen Ulieder gedagte resolutie daaraan te attribueeren.

Het Burgerlijk gedrag van de suppl^{te} is voor sooverre de suppl^{te} zig bewust is, onbesproken. Ook hier kan de oorzaak van haar ongeluk niet geleege zijn.

De Executie van des suppl^{te} Ampt als vroetvrouw ook dit was sedert een tijdperk van acht jaaren in Ulieder jurisdictie in meer dan tweehondert, door Gods hulp gelukkig volbragte verlossingen met de gewenschte gevolgen bekroond — of sal de suppl^{te} het Raaden heeft één geval uyt die alle onlangs in de jurisdictie van Maasland, met seekere vrouw, die na door de suppliantie in handen van den vroetmeester bentinck woonende te Vlaardingen, overgegeeven te zijn, door den selven is verlost en daar na gestorven, en welk geval so de suppl^{te} sig niet bedriegd, gantsch verkeerdelijk en beseydende waarheid, ter kennis van ulieden is gebragt, heeft dit eene geval aanleyding kunnen geeven tot bovengenoemde voor de suppl^{te} ongelukkige resolutie? Niets is de suppl^{te} dierbaarder dan haar Eer en reputatie in haar beroep en daar de suppl^{te} zig ten volste verseekert is, het voorgevallene met bewuste vrouw en haare behandeling aan deselve als vroedvrouw voor deskundigen en onpartijdigen op het dugstigste te kunnen Rechtveerdigen Ende suppl^{te} sig als nog onweederspreekelijk verseekert houd dat bedaarde Rechtvaardigheid met mannelijke Wijsheid in ulieder Vergaadering met Gelijckheid en dus omtrend allen sonder aansien van Persoonen werd uitgeoeffend.

Zo keerd de suppliantie zig tot ulieden en pleytende op het Recht haar als Mensch onweederspreekelijk toekoomende, dat niemand ongehoord in zijne defensie mag werden veroordeeld vraagd eerbiedig van ulieden Redenen waaromme de suppliantie is veroordeeld tot gebrek en Armoede en bij aldien het voorgesegde geval te Maasland, daar bij eenigermate mogte zijn betrokken verlangd de suppl^{te} op het seerst dat die saak door deskundigen en teffens onpartijdige (en dus ook vooral door sulke welke in de zaak in questie niet personeel betrokken zijn) mag werden ondersogt en wanneer het al moogelijk was, dat daarna bij ulieden des weegen Eenige swaargheeden overbleeven dat de suppl^{te} in dien gevalle in haare defensie mag werden gehoord niets verlangende dan het strikste recht, en dat intusschen de gedagte Resolutie van ulieden van den 9^{en} Maart l.l. mag werden opgeheeven en de suppliantie als vooren geadmitteerd tot het Exerceeren van het Vroedvrouwen ambt in ulieder Jurisdictie.

(: ter zeyde stond :) 't welk doende &^{ca}
 (: was geteekend :) ANNA DOORNBOS.

Kantteekening op dit stuk:

Bij deesen gesteld in handen van Schout en Municipaliteit van Schipluyde om de verg: daarop, voorzooverre betreft de demissie door dezelve Municipaliteit aan de persoon van Anna Doornbosch als vroetvrouw te Schipluyden gegeven te dienen van schriftelijk berigt teegens de volgende Regt, die zijn zal op Donderdag den 29 Octobermaand.

actum ten rechthuize van Delfland den 1 Juni 1797 (: lager stond :)

Ten ordonnantie van Bailluw en Welgebooren Mannen van Delfland.

(: was geteekent :)

_____ M. VAN R(?)OECKE.

G. V. B.

**Schout en de Municipalitijt van Schipluyde aan
Bailliuw en Welgeboore mannen van Delfland.**

Medeburgers,

ingevolge Appointement gestelt op de requeste van Anna Doornbosch dato den 1sten Juny 1797 is gemelte request in onze hande gestelt en voor zoo verre betreft de demissie van de suppl^t te dienen van schriftelijk berigt vooreerst daar het aan en afstellen van een dorpsvroedvrouw als zijnde daartoe reeds in den Jaare 1663 door een Octrooy der voormaalige Staate van Holland en Westfr. speciaal geauthoriseerd geworden een zaak is puur Domistik en allenig aan Schout en de Municipalitijt diend overgelaten werden, zoo zoude wij omtrend de Demissie van A. Dorenbos niets behoeven te zeggen dan daar wij egter ons niet willen ontrekken om voor zoo veel ons betreft mede te werken tot meyntjeyn der goede orde van zaake en tot het instant houden van alle genoome rezolutiën kunnen wij niet af zijn Ul. aan den aandagt te brengen, dat wat aanbelangt het Request van gemelte Johanna Doornbosch een stuk is onder verbetering, waar op geen regard behoord te werden opgeslaagen vermits hetzelve in zig bevat en zij suppl^t den rechter voorkomt met onwaarheede en loogentaal als daar de suppliante zegt dat zij door haar demissie sig vind berooft van haar middelen van bestaan en gedompelt in de uysterste armoede hetgeen volstrekt loogens zijn alzoo haar man is een Metselaarsknegt en daar zelve ruymmer bestaan in

vind dan wel andere Metselaarsknegt alzoo dezelve zoo wel des winters als des zoomers werd geamplojeerd door zijn baas en zij daar en boven nog eenige voordeelen geniet van de gereformeerde armen alhier door een kind van dezelve bij haar suppl^t besteed en dus nog niet tot gebrek gedoemt zoo als de suppl^t is aligeerende.

Ook is dezelve niet gedimiteert door haar gesupponeerde politieke denkwijze gelijk zij veronderstelt gedaan te zijn door een: (zoo als zij zegt Domme of minder verlichte:) Dorpsmunicipaliteit of (: zoo als zij een allezints wettig aangestelde :) zoogenaamde Commissie gelieft te noemen neen daar het een rechter past zoo wel als een daartoe behoorlijke aangestelde Commissie zijn eed en plicht getrouw te zijn en om liev of leed vrienden of maagen niet van het regt af te gaan maar altoos de te neemene resolutiën moeten gegrond zijn op recht en billijkheid en wetten zoo twijffelen wij geen oogenblik of Ul. inziende onze laast aan U toegezondene Missive van dato den 22sten Februari deses jaars zal overvloedige reedenen in houde waarom de suppliante is gedimiteert als disobediend zijnde aan de orders dien zij ontving van haar aanstellers en daar wij vertrouwen dat Ul. meerder credit hebben voor ons Schout en de Municipaliteit dan zij suppliante verklaart te hebben voor ons wettig aangestelde volksvertegenwoordigers en wij kortheidhalven ons refereeren tot gemelte missive zijnde dit en andere redene genoegsaam voldoende onzes bedunkens om te kunnen oordeelen in hoeverre zij suppl^t haar plicht voortaan en nu als nog is vergeten

meenende dit alles genoegsaam te zijn ter voldoeninge aan ulider apoinctement en zijn naar toewens van Heyl en aanbod van broederschap U

Medeburgers

Schout en de Municipaliteit van
Schipluyde. Ter ordonnantie van
dezelve Als secretaris.

.....

Geschreeve ten Rechthuyze van Schipluyde
den 27^e Juny 1797 het 3 jaar der B. V.

**Extract uit het Keur en Electie boek van Bailluw en
Welgeboore Mannen van Delftland, begonnen 17 Mei 1770.**

Ordinaire Regtdag gehouden op Donderdag 29 Juny 1797.

Is ter verg. voorgelezen &^{ca}

Waarop rijpelijk gedelibereerd en in agting genoomen zijnde,

dat het gedrag van Anna Doornbosch, onlangs bij de verlossing van de vrouw van Willem Esseveld, woonende onder Maasland, gehouden, conform mondeling rapport van Med. doctor & Chirurgijn van deese Bailluagie, in wiens handen de stukken relatief op gem. verlossing waren gesteld, ten einde dezelve te examineeren en over het bevondene aan dit Collegie hunne gedagten te suppediteeren, geensints konde gerekent worden te zijn van dien aard en natuur, dat hetzelfde een volkooime demissie meriteerde, egter niet geheel te verontschuldigen was, waarbij komt, dat de suppte Anna Doornbosch De bij het Provintiaalbestuur van Holland geeiste verklaring hadde afgelegd, en diesvolgens Desweegens ingevolge de zin en meening van de Decreeten van de Opperste gebiedende magt geensints viel in de termen van te worden gedimiteerd, hebben welgeboore Mannen van deesen Stove 'en hooge Vierschaar (&c) goedgevonden en verstaan de Resolutie van dit collegie op den 9 Maart l.l. genoome, conform het versoek van meergem. Anna Doornbosch op te heffen, en de suppte op nieuw te admitteeren tot het exerceeren van het vroedvrouwenamt binnen Delfland, wordende zij niet te min op 't serieuste geëschorteerd in de voors. bedieninge de nodige voorzigtigheid te gebruiken terwijl de tijd, gedurende welke zij buiten amptsbediening geweest is, bij het collegie haar word toegerekend als eene boeting wegens haar gehoude gedrag te Maasland, 't welk hoe ook genoome, geensints ongemerkt konde worden gepasseerd, recommandeerende verders aan de suppte haar met de behoorlijke onderdanigheid te gedragen ten opsigte van die geenen, aan welke het civiel bewind van de plaats haarer wooning is toevertrouwd.

En zal &c

Accordeert voor zooveel het geextraheerde aangaat

M. VAN R(?)OECKE

Secretaris.

Extract uyt het het Keur en Registerboek van
Bailluw en Welgeboore mannen van Delfland
d. dato 29 Juny 1797.

**De notulen van de vergadering der Municipaliteit
van 12 Maart 1798 vangen aldus aan:**

»geresolveert de oude vroetvrouw aan te late segge door de

»geregtsboode haar borretje in te trekken binne den tijd van »24 uure en niet te mooge fungeere onder de jurisdictie van »Schipluide Hodenpijl en 't ambagt van Dorp en bij manquement »van dien de gevolge zig selve zal te weyte hebben«.

(De notulen werden nooit geteekend G.—E.).

Copie.

L. S.

Een Rekest van beklag.

Hoe wij van de Municipalityde zijn behandeld van 't jaar 1795 tot nu toe in Augustus 1795 is er een publicatie geweest dat die geene die een ampt of bediening had een verklaring moest afleggen dat toen mijn vrou is opontbouden voor de Municipaliteyt van Schipluyde en zij is toen aanstons gekompareert en heeft haar verklaring gedaan en toen heeft den Burger mierel in de vergadering rondgevraagd of er ook iemand was die op de vrouw wat wist te zeggen waar op de munisiepalieteyt alle geantwoord hebben van neen en toen hebben zij tegen mijn vrouw gezeyd dat zij met haar ampt kon voortgaan gelijk zij altijd gedaan had maar in October 1795 is er weer een publicatie geweest dat die gene die haar verklaring gedaan had dat die als burger moest geerkent worde en niet haar ampt ontnomen worden, maar toen zijn er enkele geweest onder de burgerij van Schipluyd die getuijge wilde inleveren van wegens haar werk als vroetvrouw maar konde het niet gedaan krijge na alles ingespanne te hebben wat zij konde hebbe zij toen dat laten steken maar toen hebbe zij ingebragt dat ik mij zelve zou schuldig gemaakt hebbe aan schenderij in 't jaar 1787 op Zegwaart daar ik toen woonde daarop heeft de Municipalityt mijn vrou verbooden om uit te gaan als vroetvrou en geen kinderen meer te halen maar toen is den burger mierel tuys gekomen uyt Vriesland en heeft mijn vrou provisioneel weer aangesteld, vervolgens is den burger weer na Vriesland gegaan toen heeft de Municipalityt mijn vrou weer afgezet en hebbe haar tractement ingehoude toen is mijn vrou voor de vergadering geweest en heeft vier dukaten gepresenteert twee voor de gereformeerde en twee voor de roomsche armen als zij mijn wettig konde beschuldige maar zij antwoorde dat zij dat niet hoefde te doen maar dat zij in dat opzigt met haar evenmens konde doen na haar welgevallen en terwijl mijn vrou voor balyau en welgebooren

mannen van Delfland haar eed als vroetvrouw gedaan had, konde de Municipaliteyt haar het kinderhaale wel niet beletten maar hebben haar het Dorpstractement onthouden van Febr. 1796 tot nu toe, in de maand maart 1797 is mijn vrou aangeklaagt op de poort van Delfland dat zij een vrouw mishandelt zou hebbe toen is haar 't acte ontnomen als vroutvrouw zonder haar hier of elders mete beschuldigen maar toen heeft mijn vrouw een rekest ingelevert om wat reden baljau en welgeboren mannen het acte ingetrokken had is haar geantwoord dat zij een vrouw mishandelt had toen heeft zij haar beschuldigers voor de vergadering van de poort opgeijst voor Een of twee gepromoveerde vroedmeesters om haar werk daar voor oppen en bloot te leggen maar haar beschuldigers zijn niet gecompareert maar zeyde dat zij dat zoo niet gemeent hadde waar over een en andermaal is gedelibereert en mijn vrou als onschuldig verklaart van de Examinators en van baljau en welgebooren mannen van Delfland en heeft haar acte als vroutvrouw van Delfland weeromgekreegen en toen heeft de Municipaliteyt mijn ook als burger geërkent en ik heb mijn verklaring afgeleyt en heb vervolgens alle grondvergaderinge bijgewoond maar nu met het verwerpen van de voorgaande consetusie en het aannemen van de nieuwe consetensie hebbe de Municipaliteyt die toen aangesteld zijn hebbe mijn stemregt ontnomen en met de boode mijn vrou laten aanzegge dat zij haar bortje als vroetvrouw moest inhalen en geen kinderen meer te haalen onder Schipluyd hodenpijl ambagt van Dorp en Sint Maartensregt op bedreyging dat zij moest afwagten de schade die zij er van te wagten had.

Actum Schipluyde den 9 Juny 1798, was getekend
TEUNIS GIEL.

ANNA DOORNBOS.

Voor het Land
Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap

**Extract uit de Resolutiën van den Agent der
Nationale Opvoeding voor de Bataafsche Republiek.**

Den Haag 12^e Juny 1798

Het vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Is gelezen de Requeste van Teunis Giel en Anna Doornbos,
wonende te Schipluyde, daarin te kennen geevende &^{ca}

En is hier op bij den Agent besloten, gemelde Requeste in Originale te stellen in handen van de Administrative Municipaliteit van Schipluyde, en dezelve te injungeeren, gelijk geschied bij deezen, om binnen den tijd van twee maal vier en twintig uren na den ontvangst dezes, en met terugzending van gem. Requeste daarop te rapporteere, van haare handelwijze in de Requeste voorn. gedetailleerd, de redenen op te geven, en intusschen, vooral na de onderscheidene advertenties wegens de uitgestrektheid van het Departement der Nationale Opvoeding, in de Nieuwspapieren geplaatst, zonder voorkennis van hem Agent, niet voortgaan met het benoemen van eene nieuwe vroedvrouw. En zal Extract dezes gezonden worden aan de Administrative Municipaliteit van Schipluyde, om te dienen tot hare informatie en om zich daarnaar te reguleeren.

Accordeert met voors. d. Resol^u

J. P. VAN HEEKEREN JR.

Secretaris.

Copie. Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap
De Municipaliteit van Schipluyde

Aan

**Den Agent der Nationale opvoeding voor de
Bataafsche Republiek.**

Medeburger

Ingevolge U aanschrijving van den twaalfden deezer om raport wegens de Handelwijze in de requeste van Anna Doornbosch en Teunis Giele gedetailleert gehoude en om daar aan U te voldoen hebbe wij de toen der tijd plaats hebbende Municipaliteyt, gecombineert met het meede toe der tijd plaats hebbende collegie van remotie der Amptenaare (:ingevolge de publicatie van de provisioneele representanten van Holland, door de Municipaliteit verkooze:) opgeroepe: ten Einde zoo veel inligting te krijgen als doendelijk was, en na het voornoemde requeste geexamineert, te hebben hetzelfde bevonden verschillende onwaarheeden in zich te bevatten.

Als voor Eerst Regula 7^e *de Burger Mirell rontgevraagd* &^e dit heeft den Burger Mirell niet gedaan hetgeen alle Leeden getuigen.

Ten Tweede Regula 11 *dat zij met haar Ampt konde voortgaan* &^e dit is insgelijks Eene onwaarheid als zijnde toen reeds gere-

moveerd daar het collegie van remotie na gedaan onderzoek op Zegwaard wegens hun lieder beyder gedrag en declareert voorn. commissie in haare Notulen in de zaak van de Amptenaare gehouden het volgende,

»De Commissie Declareerd dat Johanna Doornbosch Huisvrouw
 »van Teunis Giele Vroetvrouw alhier valt in de terme der publi-
 »catie dato 12 October 1799, Met dade geivert te hebben tot
 »voortzetting of bevordering van het orange Aristocratisch Seystema
 »en zig als zodanig verzet teegens de Inkomst der Fransche
 »Broeders in deese Republiek en dus verklaart werd vervallen te
 »zijn van haar Post als vroetvrouw en niet kan of mag Fungeeren
 »in den Ambachte van Schipluyde Hoodenpijl, 't Ambacht van
 »Dorp of St.-Maartensrecht, in qualiteit als vroetvrouw der gemelte
 »Jurisdiction en dus haar acte als zoodanig ingetrokken en
 »buyten Effect gesteld, en zal haar hier van bij Extract resolutie
 »kennisse worden gegeven tot derzelver naricht beneevens Per-
 »missive aan den Steede Houder van Delvland tot Informatie.

Vervolgens staat Regula 16 *Getuigen wilde in leeveren* & van deese Periode weet geen der leede van eenig van beyde collegie iets; Regula 21 staat int Jaar 1787 op Zegwaard & de Informatie van hun gehoude gedrag op die plaats is zoowel Permissive als mondeling aan de Leeden van de Commissie van remotie van dien aart geweest dat geen de minste oogluiking (:hoe gaarne andersints geneegen:) volgens geweete konde plaats hebbe;

haargedrag alhier heeft ook getoont, dat zij alles was behalve Een Stik burgeres met de orders der toen ter tijd zijnde municipaliteyd geheel in den wind te Slaan en dezelve te beleedigen door een request aan Bailluw en Welgebooren Mannen te Presenteeren Waar in zij deselve bestempeld met de woorde van *onverligte en Domme Dorps-Municipale*

Regula 25 staat *Provisioneel Weeraangesteld* dit is een schandelijk onwaarheid daar het van zelve spreekt dat de schout het niet in zijn vermoogen heeft om de door de Municipaliteit afgezette vroetvrouw weder op Eyge autoriteyt zonder consent van iemand weeder aan te stellen hetgeen ook niet gebeurt is,

Regula 27 leest men *mijn vrouw weer afgezet* & dit is meede abusiev vide 't argument van regula 11.

Vervolgens op Pagina twee na ondere toe scheynt er kwettie voor Bailluw en welgebooren mannen van Delvland ontstaan te hebben over de al of niet bekwaamheid van haar Post in detail

hiervan zullen wij niet treede, dan dit is tot ons leedweese zeeker geweest dat er verscheyde kindere terwereld zijn gekoomen welke door andere vrouwen of vroedmeesters onder onse Jurisdiction zijn gehaald, of dit nu ontstaan is uit wantrouwe of overtuiging van de onkunde van Anna Doornbosch dit laten wij daar! Eerdaags is er ten minste ten haare huizen Een geval gebeurt, hetgeen wel geen bewijs van onkunde in de vroedkunde bewijst, dog ook geene kunde in de zaak haar metje betreffende namelijk Een Nigje van kinds been af bij haar inwoonende en daaglijks met haar omgaande is geheel buiten haar weete van Een voldraage onecht kind op het onverwagts verlost, zijnde dit voor ons reeds enorm zwaar belast ambagt, weer nieuwe en onaangename lasten.

Vervolgens, op Pag. 3 van voorn: request regula 4 leest men *alle Grondvergaadering bijgewoont* dit is meede Een onwaarheid, als zijnde T Giel niet meer (: van het begin van de omwenteling tot op heeden volgens Examinatie der Lijste van de Grondvergaaderinge alhier ter Secretarie berustende) dan eens verscheene:

De woorde of Perode regula 8 *Stem regt ontnoomen* dit is geheel buiten de waarheid.

T: Gielen is bij het inschrijven in stemregister niet gecompareert met verschillende andere Burgers meer, waarop de Municipaliteit Finaal Een dag bepaald heeft bij Publice afleezing en aanplakking van een Notificatie waarbij Een ieder Burger konde opkoomen die vermeende stemgerechtigte zijn en waarvoor ten rechthuyse gevaceert is en ook Burgers zijn verscheenen, dog niet T: Giele dan schoon gecompareerd zijnde was het municipaliteyt niet moogelijk geweest (:hetgeen hij ook zal vermoed hebben en de reede zal zijn geweest van zijn niet comparint:) hem voorn: T: Giele uithoofde van het 15 art: der Burger Stembevoegtheid in de Staatsregulen bepaald stemgerechtigd te verklaren, vervolgens Scheynt Gij door de verwaarde constructie van het request op het idee geraakt te zijn of hier nog geen vroedvrouw was, en is terstond na de afzetting van Anna Doornbosch Een andere beroepe, welke bij de aanvaarding van haar Post die zij sinds nu ruim Twee jaaren ten volle genoeg der Gantsche Burgerij heeft waargenoomen het Gewoonlijk traktement hier toe staande getrokken heeft

En daar het anders Een Puure domestieke zaak is, is niet te min de Municipaliteit gereed (:als ten volle bij zig zelve overtuigt van het wel zijn in allen deelen van de Burgerij behartigt te hebben:)

om in deese behandelde zaak ten alle tijde verantwoordelijk bij den Souverijn te zijn.

Hier meede zoo veel ons doendelijk aan Uw Intentie beantwoord, zo blijve na toewensching van Heil

Schipluyde
den 19^e Juni 1798,
't 4^e jaar der Bataafsche Vrijheid.

Uw Medeburger
Ter ordonnantie van de
Municipaliteyt voorn:
Als secretaris
(:was geteekend:)
L: J. J. De Mirell.

Gelijkheid, Vrijheid Broederschap.

**De Agent van de Nationale Opvoeding
voor de Bataafsche Republiek.**

Aan
De Municipaliteit van Schipluyde
In den Haag, den 28 July 1798.
Het vierde Jaar der Bataafsche Vrijheid.

Medeburgers!

Op Uwe Missive van den 26 dezer dient, dat het uitoeffenen der kunst als vroedvrouw, van *Anna Doorenbosch* huisvrouw van Teunis Geel uit hoofde haares gedaanen Examens niet anders kan belet worden, dan in zoo verre zij als dorpvroedvrouw hiertoe speciaal aangesteld was; dan dat haar juist dewijl zij Examen gedaan heeft, het recht om gemelde kunst in de Baluage van Delftland te mogen exerceeren niet kan ontnomen worden, waar-meede ik de Eer heb te zijn

De Agent der Nationale Opvoeding
van Kooten.

Ter ordonnantie van denzelven
van Heekeren
secretaris.

**Notulen van de Vergadering van de municipaliteit van
Schipluiden op 28 Sept. 1798.**

De Huisvrouw van Teunis Gielen com binnen versoeck aan 't collegie om te moogen genieten de helft van 't tractement als vroetvrouw de municipaliteit gezegt daar vandaag niet over te besonjeeren

(de verg. was belegd voor belastingklagers G.—E.) Verder verzoek om mindering van eene schreef gecondemneert te betalen.

Gelijkheid, Vrijheid, Broederschap.

**Extract uit het Verbaal der Handelingen
van den Agent van Nationale Opvoeding
der Bataafsche Republiek.**

Woensdag den 8^e Mey 1799.

Het 5^e jaar der Bataafsche Vrijheid.

Gelezen zijnde het Request van Teunis Giel den 3^{en} dezer (N° 1 A) bij het Agentschap ingekomen; is besloten hetzelve in originali te stellen in handen van de Municipaliteit van Schipluiden, om met terugzending van hetzelve den Agent daarop ten spoedigsten te dienen van berigt en consideratiën.

En zal benevens voorn. Request Extract dezès gezonden worden aan de Municipaliteit van Schipluiden, om te strekken tot derzelver informatie en zich daarnaar te gedragen.

Accordeert met voors. Verbaal

Coll.
van de Poll.
F. J. Wijnants.

Wenckebach.
Secretaris.

(Het watermerk van dit officieele schrijven bestond uit den den vrijheidsboom met 't onderschrift Liberte G.—E.)

Is gelezen de Requeste van Anna Doorn Bos, Huisvrouw van Teunis Giel, woonachtig te Schipluide, houdende beklag dat zij door de Municipaliteit van haar ampt als vroedvrouw is ontzet geworden en verzoekende in gemelde betrekking aldaar u worden gecontinueert enz.

En is hier op bij den Agent beslooten, dat in het verzoek zo als het zelve is leggende, niet kan werden getreeden. Latende egter aan de suppiante de vrijheid om haar kunst als vroedvrouw in de Balluagie van Delfland en wel bijzonder onder Schipluide enz. te mogen Exerceeren.

En zal Extract dezès gegeven worden aan de Suppiante, om te dienen tot haar informatie en naricht.

Aan Den Heer J. Morel
Schout & Secretaris te Schipluiden.

Mijn Heer!

Er heeft zich bij mij vervoegd zeekere Anna Doornbos Huisvrouw van Teunis Giel, thans vroedvrouw te Loosduinen, welke sedert den jaare 1789 tot het begin van den jaare 1801 ingevolge behoorlijke aanstelling te Schipluiden als vroedvrouw bij aanhoudendheid gefungeerd heeft en waarvoor haar bij die aanstelling was toegelegd een jaarlijks tractement van f 110 en f 30 voor huishuur; doch zij heeft dit tractement slegts genooten tot den jaare 1795, en ofschoon zij ook na dien tijd te Schipluiden haar officie is blijven waarneemen, en daartoe ook door Resolutien van den agent van opvoeding is geauctoriseerd, zo heeft zij nog thans van de municipaliteit geen voldoening van dat tractement, 't welk nu dus meer dan f 700 beloopt kunnen bekoomen. Zij heeft zich derhalve bij mij geadresseerd om hetzelfde door middelen van Rechten te erlangen, en ik heb haar praetensie zeer gegrond bevonden. Ondertusschen heb ik het best geoordeeld U in Uwe qualiteit hiervan alvorens te informeeren en te beproeven of deeze zaak alsnog in der minne kan geschikt worden waartoe ik zeer bereid ben en 't welk zeker ook het best voor de municipaliteit is, daar dezelve anders door een proces aan groote kosten wordt blootgesteld. Ik verzoek hierop van wegens de municipaliteit *binnen de eerstkomende veertien* dagen eenig antwoord, terwijl ik na verloop van dien tijd voor deze vrouw dien weg in zal slaan, welke het Regt tot verkrijging van hare wettige praetensie aan de hand geeft. Inmiddels blijve met de meeste achting
Hage d. 15 Julij 1803

UEd. Dw. Dienaar
J. v. d. Kasteele.

P.S. mijn adres is

Den advocaat van De Kasteele in het voorhout in de Hage.

Reisindrukken van Ch. F. Lebrun over Holland in de 18de eeuw.

Het raadplegen van achttiende-eeuwsche reisindrukken over ons land verschaffen dezen of genen dikwijls eenige ontspanning. Te dien tijde behoorde het reizen tot de zeldzaamheden wegens den grooten omslag en kosten daaraan verbonden. Typisch zijn wel de meeste indrukken, welke toeristen, die onze voornaamste steden bezochten, aan den druk toevertrouwden. In korte trekken wordt ons over de tournée door ons land van den lateren Gouverneur-generaal der Hollandsche departementen Lebrun, toen deze als jongmensch vreemde landen bezocht, een en ander medegedeeld in het weinig bekende werkje van Du Mesnil getiteld: »Mémoires sur le Prince Lebrun, Paris, 1828«. Eenige uittreksels hiervan, voor zoover deze zijn bezoek aan ons land in 1762 betreffen, achten we niet van belang ontbloot in onze taal overgezet, te laten volgen.

Vooraf zij vermeld, dat Charles François Lebrun den 19^{en} Maart 1739 werd geboren. Reeds als student aan het College Grassins had hij naam gemaakt door de vertaling der meest belangrijke passages van den Ilias van Homerus en van Tasso, terwijl hij na de voltooiing zijner studiën wel eens wat van de wereld wenschte te zien. Bestond aanvankelijk het plan Amerika te bezoeken, hieraan kon door een samenloop van omstandigheden geen gevolg worden gegeven weshalve hij het plan opvatte een reis door België, Holland en Engeland te ondernemen. We zullen hem niet bij zijn bezoek aan België reeds vergezellen, doch ons bij hem aansluiten, als hij de vesting Breda is binnengetroden. Hier interesseerden hem 't meest de vestingwerken, welke door diepe en breede grachten waren omringd. Bij het voortzetten zijner reis trok hij over den Moerdijk, waar het bij den minsten storm zoo kon spoken en welke breede waterplas reeds zoovele reizigers en loodsen had verzwolgen. Te Dordrecht viel hem voor het eerst de regelmatige huizenbouw en de Hollandsche zindelijkheid op. Van die plaats begaf hij zich naar Rotterdam. Niet weinig trok het aldaar zijn aandacht, dat de grootste schepen tot in het centrum der stad konden doorvaren, terwijl de mooie zware boomen aan de Boompjes elke beschrijving overtrof.

Van de verdere bezienswaardigheden dezer koopstad noemt hij het standbeeld van Erasmus. Rechtstreeks vertrok Lebrun van deze belangrijke plaats naar de luxe-stad 's-Gravenhage. Wordt deze plaats door hem een groot dorp genoemd, dit nam niet weg, dat het onder de voornaamste en rijkste steden van Europa kon worden gerangschikt. Over het natuurschoon laat hij zich met bewondering uit en wel voornamelijk over het Bosch. Dan volgt eene beschrijving van het Huis in 't Bosch, dat toen nog in zijn »fine fleur« was. Hoe kon Lebrun tijdens dat bezoek vermoeden, dat hij vele jaren later, in 1811, op nieuw den drempel van dit paleis zou betreden, maar dan niet als toerist, doch als Prins-Aartsthesaurier van het Fransche Keizerrijk, Hertog van Plaisance en Gouveneur-generaal der Hollandsche departementen.

Het werd de eerste maal, toen Lebrun naar hier kwam, nog niet voorzien, dat bij ons volk eenmaal »Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap« de leuze zou worden en de Republiek in een monarchistischen staat herschappen. Toen Lebrun hier zetelde moest hij de Hollanders regeeren ingevolge de instructies van Napoleon, maar haatdragend zou hij zich nimmer toonen wel inziende, dat met zachtheid en toegevendheid eerder wat te bereiken viel dan met den geesel van gestrengheid,

Met eenigen tegenzin verliet de jonge reiziger 's-Gravenhage, dat zulk een aangename indruk op hem had gemaakt, ten einde zich naar Leiden te begeven. Daar bezocht hij het overblijfsel van Boerhave's woning en de plek, waar de toren had gestaan, welken deze beroemde medicus iederen morgen placht te beklimmen om er den noordenwind in te ademen, hetgeen deze den bezem van de maag noemde. Te vergeefs zocht Lebrun in een gehucht nabij de stad naar Rembrandt's geboortehuis.¹⁾ Degenen, die hij er naar ondervroeg, wisten nauwelijks van het bestaan van dat genie iets af. Van de Leidsche Hoogeschool zegt hij, dat deze toen niet meer dat corps professoren van naam had.

Van de Sleutelstad ging de reis naar de Prinsestad, alleen met het doel om kennis te maken met die plaats, waar Hugo de Groot, voor wiens rechtspraak Lebrun zooveel eerbied bezat, het levenslicht zag. Ook hier was De Groot bijna een onbekende bij de goede inwoners van Delft. Deze nieuwe teleurstelling deed

¹⁾ Dit lag te Koudekerk.

hem de verzuchting slaken: »men kent dus niet meer zijn groote mannen in de plaats zelf, welke door hun geboorte vermaard mocht worden; ziedaar wat er van den roem overblijft.« Hier rijst de vraag tot wat voor personen Lebrun zich zoowel te Leiden als te Delft om inlichtingen heeft gewend. Rechtstreeks begaf hij zich van Delft naar Haarlem, waar de stadspoorten steeds met de noodige voorzorg gesloten werden alsof de vijand voor hare muren lag. Maar de vreemdeling schrijft dit toe aan de vrees der Haarlemmers, dat hun bloembollen zouden gestolen worden. Men wees Lebrun o. a. een zeer fraai huis, dat een liefhebber van bloemen in ruil zou hebben gegeven voor . . . een zwarte tulp ¹⁾.

Onze jeugdige Franschman kwam vervolgens te Amsterdam, waar hij eerst op 71-jarigen leeftijd — den 14^{en} Juli 1810 — zijn plechtige intrede zou houden als Prins Stedehouder van Holland. De machtige koopstad met zijn vele grachten scheen hem een tweede Venetië toe. Na eenige beschouwingen te hebben gegeven over haar palen-constructie spreekt hij vervolgens zijn lof uit over de monumentale huizen aan de met statige boomen beplante Prinse-, Keizers- en Heerengracht, welke hij minder huizen dan paleizen noemt en waarin al de luxe van prachtig Italiaansch marmerwerk werd aangetroffen. Ook de ophaalbruggen wekten zijne bewondering en niet het minst het gezicht van op een dezer over den Amstel op al die ontelbare masten van schepen, omgeven door een boog van schilderachtige huizen. Op dat tijdstip verheugde Amsterdam zich in een grooten rijkdom. In hare haven lagen wel duizend schepen, waaronder verscheidene van 800 ton, behoorende aan de O.-I. Compagnie. Het woelige havenbedrijf had den jongen Lebrun dermate verrukt, dat hij uitriep:

»Que ne peut la volonté de l'homme! La nature n'a presque rien fait dans tout ce qui frappe ici mes regards; la force, la constance et l'audace de l'homme ont réuni toutes ces richesses, ont créé toutes ces merveilles. Puissent ce luxe et cette splendeur, que la puissance du commerce étale en ces lieux, ne point affaiblir dans le coeur des Hollandais leur amour pour la liberté! Ils sont négociants; qu'ils n'en restent pas moins toujours attachés à l'indépendance de la patrie, cimentée autrefois du sang des Ruyter et des de Witt!«

¹⁾ F. Allan zegt in zijn Geschiedenis en beschrijving van Haarlem 1e deel blz. 226, dat dit huis, gelegen in de Groote Houtstraat, bekend stond als het Tulpenhuis en, gelijk de overlevering wil, voor één enkele tulp werd van de hand gedaan.

Het verwekte wel een weinig zijn bevreemding, dat de hoofdstad geen enkel monument bezat. Maar te midden van al die zoogenaamde paleizen der handelswereld onderscheidde zich op een groot plein in het centrum der stad een fors vierkant opgetrokken gebouw, waarvan een der zalen als een der grootste van Europa kan doorgaan. Welk gebouw hier wordt bedoeld kan een ieder wel spoedig gissen. Het is het voormalig verblijf der vroede vaders, waarover nog onlangs zooveel te doen is geweest toen het Paleis-vraagstuk krachtiger dan te voren op den voorgrond was getreden.¹⁾ Nu we deze oude »question brûlante« aanroeren, willen wij er met een enkel woord op wijzen, dat in 1811 de toenmalige Intendant van Binnenlandsche Zaken Baron d'Alphonse in zijn »Aperçu sur la Hollande«²⁾ aantekende, dat dit gebouw niet als paleis, maar als stadhuis volkomen aan het doel beantwoordde, want het bezat geen cour, geen tuin en geen hoofdingang. Doch keeren we terug tot de indrukken van Lebrun. Hij noemt voorts de Beurs een voor Amsterdam minderwaardig gebouw.

Wat hem hier onbegrijpelijk toescheen, waren wel de menigte belastingen, die op ons volk drukten. Niets bleef onbelast, zelfs moest aan de schatkist een zeker bedrag uitgekeerd worden, als men een dienstbode hield en deze beperkte zich niet tot luxepersoneel. Een stedelijke accijns drukte zelfs op de visch, de melk en de groente. Maar ondanks al die lasten leefden die inwoners van de Republiek daarom niet minder in welstand en gingen zij door voor de rijkste natie van Europa.

Toen Lebrun een schip trof, dat gereed lag naar Londen te stevenen, nam hij daarop passage. Na een voorspoedigen overtocht kwam hij in de hoofdstad van Engeland, welk land toen de jaloersche mededinger van Frankrijk was.

Vrijenban bij Delft.

C. F. GIJSBERTI HODENPIJL.

Het doodmasker van Napoleon I.

In de April-aflevering 1910 van de *Revue Napoléonienne*³⁾ haalt Georges Montorgueil, de directeur van de *Intermédiaire des Chercheurs et Curieux*, aan, hoe in Mei 1910 de dagbladen vermeldden,

¹⁾ Een dat zooals de stand van zaken op het oogenblik is, weer raadhuis zal worden. RED.

²⁾ Rijksarchief.

³⁾ *Revue Napoléonienne*, fondée par le baron Albert Lombroso. Rome. Cas Post, No. 188.

dat het doodmasker van Napoleon I zich in 't bezit bevond van de familie Antommarchi, en door den generaal Niox, den gouverneur der Invaliden het plan was geopperd om bij die familie stappen te doen, teneinde dit historisch voorwerp in de Invaliden naast de tombe van den keizer ten toon te stellen.

Montorgueil vraagt dan onder meer of het masker werkelijk berust bij de familie A., aangezien er in de overlevering dienaangaande nog al tegenstrijdigheden bestaan.

Daarop geeft dezelfde *Revue* het antwoord in hare April-aflevering 1911 in een zeer belangrijk artikel van de hand van den gepensionneerden officier van administratie 1ste klasse der militaire hospitalen F. N. Stella, ook volgens de redactie van het tijdschrift dáárom van bijzonder belang, omdat de schrijver een zoon is van de zuster van den beroemden Doctor Antommarchi.

Van de familie van Joseph—Marie Antommarchi, broeder van den doctor, die Napoleon op St. Helena verpleegde en de bekende mémoires schreef, leven nog vier dochters, waarvan er eene is gehuwd te Saint-Gaudens (Haute-Garonne) met den procureur Azémar. De drie anderen en hun broeder Albert Antommarchi houden verblijf te Bogota (Columbie). Van de zijde van de zuster van dr. Antommarchi, de moeder van den Heer Stella, is deze laatste, de eenig overblijvende. Zijn broeder, overleden als oud-kapitein der infanterie, liet een zoon na, thans onder-officier bij de administratie te Besançon, en eene dochter onderwijzeres te Romans. Dit zijn de eenige afstammelingen der gebroeders Antommarchi.

* . *

De Heer Stella wonende te Morsiglia (Corsika), begint dan met te zeggen, dat Frédéric Masson, *de Franschman*, in zijn werk *Autour de Sainte-Hélène* p. 143, van oordeel is, dat het origineel van het masker van den Keizer genomen is door den engelschen doctor Burton, terwijl Lord Roseberry, *de Engelschman*, het toeschrijft aan dr. Antommarchi.

Roseberry zegt dienaangaande in zijn: *Napoléon, la dernière phase*: »Il est un service rendu par Antommarchi, un service, qui, à lui seul, efface presque les mensonges de son livre: il a pris un moulage de la figure de Napoléon après sa mort. L'original de ce moulage est aujourd' hui en Angleterre; il nous rend la beauté première, l'exquise beauté de ce visage, après que la

maladie avait fait son oeuvre, substituant la patience à la passion, et après que la suprême et sereine touche de la mort avait restitué aux traits la finesse et la régularité des jeunes années. Tous ceux, qui ont vu le cadavre ont été frappés de cette transformation. *Comme il est beau!* s'écriaient les Anglais qui le virent alors.

Den 28 April 1821 zeide de keizer tot Antommarchi: »Je veux, j'exige que vous me promettiez qu'aucun médecin anglais ne portera la main sur moi, sauf Arnott, si vous en aviez absolument besoin«.

Hoe zou na dit voorschrift het masker door Burton kunnen zijn vervaardigd?

En, zoo gaat de Heer Stella voort, Lord Roseberry vergist zich, waar hij beweert, dat het origineel in Engeland zou berusten; het heeft het huis der erfgenamen van Dr. Antommarchi niet verlaten.

In 1869 richtte zich de broeder van den doctor (wiens in 1837 te Cuba geuitten wensch hij zich herinnerde) tot Keizer Napoleon III met het volgend aanbod:

»J'offre à Votre Majesté le Masque original en plâtre du chef très glorieux et auguste de Votre Maison, et je fais cette offrande au nom de feu mon frère«.

Te Morsiglia, zijne geboorteplaats op Corsika, vernam Joseph—Marie Antommarchi, dat door tusschenkomst van den prefect van Corsika, de keizer meermalen berichten had doen inwinnen aangaande dr. Antommarchi. Z. M. wenschte niet alleen de data van zijne geboorte en dood te kennen, alsmede het tijdstip, waarop hij het masker in brons openbaar maakte, doch ook de juiste schrijfwijze van zijn naam en eene opgaaf van de nog in leven zijnde leden zijner familie. J.-M. Antommarchi zond bij zijn terugkeer te Parijs op weg naar Venezuela, aan het Ministerie van Justitie alle gewenschte inlichtingen en biographische gegevens betrekking hebbende op zijn overleden broeder.

Bij zijne aankomst te Caracas ontving hij van den Franschen zaakgelastigde de volgende mededeeling:

PARIS, le 23 Septembre 1869.

A. M. le Consul général
Chargé d'Affaires de France à Caracas.

Lors de son séjour à Paris, M. Antommarchi, frère du médecin

qui soigna l'Empereur Napoleon 1er à Sainte Hélène, écrivit à Sa Majesté, le priant de vouloir bien accepter le présent d' un masque original en plâtre que son frère avait moulé sur le visage même de l'Empereur après sa mort.

M. Antommarchi a quitté la France pour retourner à Caracas avant d' avoir reçu la réponse à sa lettre. Je vous serai reconnaissant de lui annoncer de la part de Sa Majesté qu' elle accepte avec satisfaction l' offre qu' il a bien voulu lui faire, et je vous prie de lui témoigner, au nom de l' Empereur, l' expression de sa reconnaissance, Agréez, etc.

Le Prince de la Tour
d' Auvergne.

De heer Antommarchi antwoordde hierop in dato 21 Dec., dat hij zonder verwijl aan Z. M. de aangenomen relik zou doen geworden, en dat hij hoopte persoonlijk dit *souvenir sacré* te komen aanbieden.

Familie-omstandigheden en de politieke toestand van Venezuela beletten Antommarchi om zich naar Parijs te begeven, zoodat hij besloot zijn zoon Joseph met de opdracht te belasten.

De jonge Antommarchi kwam ongeveer half Juni 1870 te Parijs aan en vroeg direct permissie om aan den keizer een brief te mogen overhandigen. Maar de keizer, wiens gedachten geheel in beslag werden genomen door de Duitsche aangelegenheden, antwoordde hem niet. Hij besloot toen een onderhoud aan te vragen bij Sacaley, sous-chef van 't geheim-kabinet van den keizer, wien hij de nota overhandigde, die zijn vader van den heer de Saint-Robert, Fransch zaakgelastigde te Caracas had ontvangen. Na kennisname van dit document stelde de hr. Sacaley voor, om het masker in ontvangst te nemen, en hem alle gewenschte requs en andere overtuigings-stukken te verstrekken. Dat geschiedde op 31 Aug. Eene plaats van samenkomst voor de overdracht werd vastgesteld, maar vier dagen later stortte het keizerrijk in en het masker bleef in 't bezit der familie Antommarchi. Het is dus niet in Engeland en nog veel minder in het Museum te New-York.

Medegedeeld door M. G. WILDEMAN.

Nav. LIX, 399; LX, 553.

Beursinwijding te Amsterdam, 1845.

Het titelblad van 't 4^e Dl. van Van der Vijver's *Geschiedk. Beschrijving der stad Amsterdam* prijkt met een afbeelding van 't den 10ⁿ September 1845 toen ingewijde Beursgebouw. Tegenover bl. 332 van genoemd deel is de beurs van binnen, met bezoekers, voorgesteld. Verder wordt nog in dit deel verteld, hoe, tusschen 't uitschrijven van een prijsvraag voor een nieuw beursgebouw en de stichting er van, negen jaren gemoeid waren, en dat eindelijk een ontwerp van den Heer Zocher, wat uiterlijke gedaante en »emplacement« aangaat, werd aangenomen. Vervolgens komt nog de mededeeling »dat het Model van het Nieuwe Beursgebouw dagelijks, te beginnen met den 27ⁿ Januari 1840, te zien zou zijn in het voormalige Oude Mannen- en Vrouwenhuis, mits betalende ieder persoon telken reize 25 cents voor de algemeene armen«. Vier jaar is over de beurs gebouwd onder 't toezicht van den Heer Klijn, Commissaris over de Publieke Werken, en als uitvoerders van dien bouw worden genoemd de Heeren P. J. van Straten en J. de J. Teixeira de Mattos.

A. AARSEN.

KUNSTGESCHIEDENIS.

De geneesheer Augustijn van Teylingen.

In den Catalogus van het tweede gedeelte der verzameling-Nijland (1909) komt onder n^r 1677 voor: Teylingen, Aug. van, médecin à Douay, puis à Alkmaar où il fut bailli. A mi-corps à dr. ses gants à la main-aet. 73. Par C. van Kittensteyn 1622, in 4° v. Som. 5519. Van Someren beschrijft het portret, maar geeft over den afgebeelden man geen licht, slechts den aanhef van het zesregelig vers, 't welk hem als beoefenaar der geneeskunde te Douay doet kennen.

Bij E. W. Moes *Iconographia Batavia*, II, 160, leest men: Augustyn van Teylingen (1541—1625), Schout van Alkmaar. Geneesheer. Door C. Ketel. Was 1621 bij Cornelis Engelsz. Verspronck te Haarlem (*Oud-Holland* V. p. 150).

In laatstgenoemd tijdschrift vinden wij, dat Arent van Buchel

het portret van Augustyn van Teylingen Junior door Ketel te Leiden [niet te Haarlem] zag.

Op bovengenoemde gravure staat *Ætatis suæ* 73. 1622, zoodat de afgebeelde in 1549 moet geboren zijn; maar dan kan hij niet het schoutambt te Alkmaar hebben bekleed, want de benoeming geschiedde in het laatst van 1568, en het is niet denkbaar dat men in dien bewogen tijd de gewichtige betrekking van schout aan zulk een jong mensch zou hebben toevertrouwd. Bovendien is onze alkmaarder vele jaren vóór den geneeskundige overleden: in een vonnis van het hof van Holland van 15 Januari 1584 (*Batavia illustrata* 1117) heet het reeds: „wijlen” Augustijn, schout te Alkmaar en zoon van Dirk. Van zijne begraafing getuigt dus het grafboek begin Juni 1576.

Wie is dan de door van Kittensteyn afgebeelde Augustijn? Een stadgenoot van hem. Immers dominé Ampzing noemt in zijne *Beschrijvinge en lof der stad Haerlem*, bl. 493, onder de aanzienlijke aldaar wonende personen dr. Augustijn van Teylingen, in de Jansstraat, overleden 28 Augustus 1625, en Schrevelius in zijn *Harlemias*, bl. 402 van den tweeden druk, telt hem onder de geneeskundigen, van hem zeggende, dat hij in een apothekerswinkel gestaan had, aleer zich te begeven tot de practijk der medicijnen, waarin hij „niet ongelukkig gebesogneert heeft.” De heer Gonnet bericht ons, dat hij niet alleen geneesheer maar, gelijk te Haarlem meer gegraduëerden, ook brouwer was. Zijne weduwe, Maria Cornelisd. Cosyen, met wie hij in 1579 gehuwd was, verkocht 12 Februari 1629 en wederom 13 Juni 1634, telkens ten overstaan van haar zoon Jacob (overleden 1644), een woonhuis en eene bierbrouwerij, zijnde *het Bourgondische Cruys* en *het Seehardt*, beide aan het Spaarne en elke voor f 16000. De naam van den zoon doet vermoeden, dat onze Augustijn een zoon was van Jacob v. T., meermalen thesaurier van Alkmaar, overleden in November 1593 (zoon van den uit Henegouwen naar Alkmaar gekomen Augustijn) en Maria Jansd. van Assendelft.

De naam Augustijn komt in de aan kinderen zoo rijke familie van Teylingen zoo menigvuldig, ook gelijktijdig, voor, dat het moeite kost een enkele uit de verwarring los te maken.

C. W. B.

Eelke Jelles Eelkema,

in leven Bloemschilder te *Leeuwarden*, Oud-kweekeling van
het Doofstommen-Instituut te *Groningen*.

Navolgende »Korte Levenschets« van bovengenoemden man werd, op mijn verzoek, door een vriendenhand voor mij overgeschreven uit het familie-archief, en werd mij vrijheid gegeven, dit stuk te publiceeren. Ik heb gedacht, dat het in »De Navorscher« meer dan in iets anders, op zijn plaats zou zijn. Een paar prachtige schilderstukken van zijne hand, in het genre door hem beoefend, en ruim een eeuw oud, zijn nog in 't bezit der door mij bedoelde familie, die ze misschien voor een goeden prijs zou willen afstaan. Mocht iemand hierin belang stellen, dan ben ik wel genegen nadere inlichtingen te geven.

S. K. FEITSMA.

De Tempel der Wetenschappen en kunsten
is voor den Doofstomme niet meer ge-
sloten, — — — — —
— — — — —
hij is niet meer verloren voor roem.

Feith. Redevoering.

Onder de bekwaamste kweekelingen van het Instituut voor Doofstommen te Groningen gevestigd, bekleedde de met roem bekende bloemschilder Eelke Jelles Eelkema, van Leeuwarden, eene voorname plaats. Hij was aldaar geboren den 8sten Juni in het jaar 1788, en een der eerste doofstomme leerlingen van den hoogleeraar Guyot. Na een negenjarig verblijf op het instituut werd hij in het jaar 1808, in den ouderdom van 20 jaren, en zeer bekwaam, om in de maatschappij te verkeeren, als leerling van hetzelfde ontslagen. Als blijk zijner erkentenis heeft hij aan zijnen hooggeschatten leermeester en weldoener Guyot, in het jaar 1816, toen hij zich, op kosten van Zijne Majesteit Willem I, te Parijs bevond, om de schilderkunst te beoefenen het levensgroot borstbeeld van den abt De l'Epée ten geschenke gezonden, hetgeen thans prijkt in het schoolgebouw voor Doofstommen te Groningen,

naast het borstbeeld van den stichter van deze weldadige school, na deszelfs overlijden, op last des Konings, ter vereering van 's mans nagedachtenis vervaardigd. — Eenige jaren is Eelkema Lector geweest in de Teekenkunde aan het Atheneum te Franeker, en heeft hij die betrekking met veel lof waargenomen; hij bedankte echter voor dezelve om zich geheel aan de kunst te wijden, deed een kunstreis door Zwitserland, Italië en Engeland, en verwierf zich grooten roem als een uitstekend bloemschilder. — In de verzameling door de gewezen kweekelingen van het Instituut vervaardigd en door den heer Dr. C. Guyot verzameld, bevinden zich twee uitmuntende stukken van Eelkema's kunstig penseel, een landschap en een keurig bloemstuk, welke hij, als een blijk zijner erkentelijkheid, insgelijks aan zijnen leermeester vereerd heeft. Ook in het Rijksmuseum te Amsterdam bevinden zich drie bloem- en fruitstukken van zijne hand, onder de nos. 327, 328 en 329.

De laatste jaren zijns levens waren voor hem diep ongelukkig; bij het gemis van gehoor en spraakvermogen voegde zich eene volslagen blindheid, die hem voor de kunst geheel deed verloren gaan, en misschien zijnen dood heeft verhaast. De gelatenheid en het geduld, waarmede hij zijnen rampspoedigen toestand verdroeg, waren groot; de schat van kennis, welke hij op zijne reizen had bijeengegaard, zoowel als de herinnering aan de meesterstukken der kunst, welke hij gezien, en in zijn geheugen geprent had, hielden zijnen levendigen geest bezig, en schonken hem, zelfs in zijnen treurigen staat van afzondering, nog vele aangename oogenblikken, totdat de dood hem, op den 27 November 1839, in den ouderdom van 51 jaren, naar die gewesten voerde, alwaar geen tong geboeid, geen oog gesloten is.

Na het overlijden van zijnen leermeester en weldoener, den hoogleeraar Guyot, schreef hij diens weduwe den navolgenden brief, welke van eenvoudige hartelijkheid en van zijn onbegrensde dankbaarheid getuigt:

Mevrouw!

Hoogst treffend was voor mij het bericht van het overlijden van Uwen Echtgenoot, den Hooggeleerden Heer Henri Daniël Guyot, Professor honorair, Stichter-Instituteur van het Instituut

voor Doofstommen, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz.

Het zoude te vergeefs geweest zijn, indien ik met vele woorden wilde schetsen de groote verplichting, welke ik, benevens zoo vele mijner ongelukkige Lotgenooten, aan ZijnEd. heb, voor de groote weldaden, waardoor wij voorrechten zijn deelachtig geworden, welke wij anders zouden geheel moeten missen; ik neem alzoo het hartelijkst deel in Uwe droefheid wegens dit treffend verlies, doch het zal UEd. tot opbeuring verstrekken en vertroostend zijn, de gedachte, dat ZEd. zijne bestemming op deze wereld zoo luisterrijk heeft vervuld, en thans tot eene zalige rust is overgegaan; terwijl tevens in Mijne Heeren Uwe zonen waardige volgers worden gevonden, om, hetgeen met onvermoeide pogingen van hunnen Edelen Vader is gesticht en daargesteld, met roem te kunnen staande houden en bevestigen. Verder wenschende dat UEd. benevens de uwen lang moogt bewaard blijven voor meerdere smartelijke verliezen, noem ik mij met hoogachting en vriendschap.

Mevrouw!

U.Eds. bedroefde Dienaar en Vriend,
(w.g.) E. J. EELKEMA.

Leeuwarden, den 13 Januarij 1828.

WelEdele geb. Vrouwe, Mevrouw de Wedw.

Guyot geb. Iddekinge, Groningen.

N.B. Mevrouw Guyot overleefde haren Echtgenoot slechts 6 dagen; de bovenstaande brief werd op den dag van haar overlijden ontvangen.

Kan iemand mij soms mededeelen, waar zich het **schilderij** bevindt van **Maria Catharina Klein**, gehuwd te Harderwijk 8 Mei 1801 met Jan Hendrik Cornelis van Hasselt, kolonel van de Hollandsche Lanciers. Maria Catharina Klein overleed te Versailles 2 Sept. 1812.

Het schilderij stelt voor de moeder, met een dochtertje, een van beiden, of beiden in het blauw gekleed.

Rotterdam.

Dr. J. F. B. VAN HASSELT.

KRIJGSGESCHIEDENIS

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(Voortzetting van Nav. LXI, 30).

Art. 21.

Des gerequireerd zijnde sal men de stercke handt gevende aen Commisen van de admiraliteijd de pachters van de gemene middelen, off der selver bediendens, en off het gebeurde dat op der selver requisitie ijemant in arrest genomen was sal de Commandant van de wagt, sulcken arrestandt, aenstonds naer de Hooftwagt zenden, en sal die sonder ordre. van de Gouverneur off commandeerende officier niet mogen overgegeven ofte losgelaeten te worden.

Art. 22.

De Schildwagten in het generaal het zij op de wallen, in de stadt, off bij de magazijnen, zullen Exactelijck observeeren het geene haer over gegeven is, en sullen de corporaels ten dien Eijnde haere posten, soowel bij de nacht als bij dag rigtig opbrengen en wel toesien dat de ordres volmachtelijck overgegeven worden mits het gebreck in dit stuck op haer verhaelt sal worden waerom de selve scherpelijck aenbevolen word, haere posten wel en in de ordre op te brengen die daer aen mankeeren sullen rigourens gestraft worden, soo als gestraft sal worden, den schildwagt, die sonder corporael na sijn post gaet en daer van afkomt.

Art. 23.

De Posten sullen soo danig verdeelt worden dat drie een ende selve Nombres, tot eene post sullen gehouden worden geduerende de vier en twintig uren, om dus indien eenig defect, op de eene off andere post ontdeekt wierd, daer verantwoordinge van te kunnen vragen, aen de drie Nombres welcken op sulcken post gestaan hebben.

Art. 24.

De Schildwagten aende barrieres, sullen alle inkomende personen die onbekent zijn, aanspreken en afvraegen van waer zij koomen, die verder als den omtreck van deese stadt mogten zijn aende commandant van de wagt, aenbrengen die de selve sal ondervraegen, aengaende, haere Naemen, qualiteijt, waer zij vandaen koomen, en waer zij dencken te logeeren, daer van mentie

macken in zijn rapport aende Hooftwagt, alle soldaeten ende luijden, die men voor suspect konde houde, na de hooftwagt zenden Luijden van fatsoen, sal men laeten passeeren, mits aenstonds kennis van haer inkomen aen de hooftwagt gevende, gelijk ook gedaen moet worden wanneer eenige priesters van de omleggende plaetsen binnen koomen.

Art. 25.

De Schildwagten aende poorten, sullen niet leijden en absolut beletten dat niet meer dan eene wagen, te gelijk op de bruggens Rijden, de Eerste moet gepasseert zijn, eer de tweede daer op mag koomen, geen wagen sal op eenige brug mogen stil houden, nog in geen poort off voor de corps de garde off tusschen de barriere en avancees, men sal sulks fatsoenlijk aende voerluijden zeggen en indien Sij na geen reeden willen luijsteren, sal men deese ordre, met geweld doen observeeren.

Art. 26.

De wagten aende Poorten, sullen alle soldaeten, welcke met verloff passen inkoomen, aende hooftwagt senden, en sal de capiteijn, de passen van arbeijders die uijt ander guarnisoenen hier komen senden aenden Gouverneur off commanderende officier, houdende ondertusschen den thoonder van diergelijcke arbeijts pas aende hooftwagt, tot dat ordre sal gekregen hebben wat daer mede te doen.

Art. 27.

De Schildwagten aende poorten en barrieres sullen hebben sorg te draegen dat geen houd droog of groen, door ijemant binnen gebragt werde, en soo ijemant sig met eenig houd presenteerd, sal men hem het selve affneemen, ende persoon nade hooftwagt in arrest senden, ten waere hij konde aenhooren, het selve gekocht te hebben waertoe met eene quitantie van de geene die het houd aen hem verkogt heeft moet voorsien sijn.

N.B. de wagens die met houd te markt koomen moeten hier niet onder begrepen zijn.

Art. 28.

De Schildwagten aende magazijnnen sullen buijten den gouverneur commandeerende officier grootmajor, ondermajor, de commis van Slands magazijnnen off der selver onder commis) niemant in de selve laeten gaen, ten zij daer een ordonnantie van de hooftwagt bij is, de ondercommis sal voorsien zijn met een caert,

(waer op staet ondercommis van s'lands magazijnnen) met de naem en het cachet, van de gouverneur off commanderende officiers en als hij die caert aen de schildwagt verthoond sal de selve hem toelaeten, van deese caert sal een dubbelt aen de hooftwagt zijn, als mede in't schilderhuijs.

Art. 29.

De Schildtwagten op eenige batteriën staende sullen op haere verantwoording, sorg draegen dat alles aldaer in zijn geheel blijve, als aensetters, wissers. cappellen, stekhouten, Landspeeken, Lunsen, en voorts alles wat sig op de post bevind, en bij aldien eenig defect bevonden wierd, sal de geene die de post occupeert, ten tijde dat het defect ontdekt word, het selve vergoeden, off daer over gestraft worden na Exigentie van saecken, ende manniër konnende nijt gevonden worden sal het selve verhaelt worden, op de drie nombers die de selve post hebben waergenomen als mede op de corporael welcke die posten sal opgebracht hebben.

Art. 30.

De Schildtwagten staende op de wallen sullen mede toe sien en beletten. dat gene schade aende borstweeringe banhekken ofte boomen worde toe gebracht, niet leijende dat ijemand de borstweeringe beklimmen en indien de Een off ander op de selve benodigt hadt sullen de trap off ladder, moeten op ende afgaen, gelijk zij ook niet sullen toelaeten, dat ijemand molsalade off iets diergelijcks in de wal off in eenig gedeelte van de selve steeken ofte uijtgraven, sullen ook niet lijden, dat eenige Jongens ofte kinderen op de wal speelen maer de selve van daer Jagen.

Art. 31.

De Schildtwagten sullen niet lijden dat in de werken geschoten, off met honden gegaen worde iets diergelijcks ontdeckende, zullen zij indien mogelijk sulk eenen die sig daertoe sal vervordert hebben in arrest neemen off ten minsten recognosseeren, omdaer specefick rapport van te konnen doen aende hooftwagt, welcke daer van ook rapport sal doen, aen de Gouverneur off commanderende officier.

Art. 32.

De Schildtwagten staende bij Eenige palisaden, rijs off staket werk sullen niet lijden dat eenige schade aen de selve toe gebracht worde op poene van overtuigt zijnde sulk geleeden te hebben, daer over aengesproken en gestraft te worden, als Fauteurs van die geene die het Rijswerk schenden.

Art. 33.

Geen Schildwagt sal sig verstouten zijn post te verlaeten op poene van op het Rigoureuste, gestraft te worden en sal den onderofficier, welke een schildwagt in de corps de garde sal geleden hebben op de selve mannier als den delinqueerende schildwagt gestraft worden.

Art. 34.

Geene Schildwagten, sullen vermogen op hare posten te Rookken op poene van met spitsroeden gestraft te worden.

Art. 35.

Na het sluijten van de poorten zullen de corporaels bij de Eerste aflossinge de schildwagten die op de wallen staen het contresigne geven die dat van de corporaels die de patrouilles dan zullen afvraegen, en dat gevende seggen patrouille voorbij, en dat niet gevende te rug en van de wal doch gaen en afgelost zijnde, daer van rapport aen de commandant van de wagt.

N.B. het contrasigne moet ook gevraagd en gegeven worden als de corporaels die aflossinge doen.

Art. 36.

Alle de Schildwagten sullen met het slaen van den taptoe beginnen alle uren elkanderen aen te roepen (werda) aenvank neemende met die agter de vismarkt straet, en soo vervolgens de een op den anderen, de wal rond de schildwagten van de buijten posten moeten antwoorden op die het naest over haer post staet, de schildwagten die hier in nalaetig bevonden worden zullen met de provoost gestraft worden en werden de commandanten ende onderofficieren der wagten gerecommandeert dat wat attentie op te hebben.

Art. 37.

De Schildwagten zullen niemant in de stads grachten, nog in de Visvijver van den Gouverneur sig laeten baden off swemmen, nogte daer in laeten visschen, dan door die gene die daertoe gequalificeert zijn, zullende als er gevischt sal worden de schildwagten daer van geadverteerd worden.

(Wordt voortgezet.)

VOLKSKUNDE.

**Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815
betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling
en Oranje.**

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(*Voortzetting van Nav. LXI, 33.*)

XIII.

Tweede Oranje-Snuifje,

Napoleon aangeboden door de Nederlandsche Maagd, in Juli 1815.

WIJZE: De wereld is in rep en roer.

Daar is nu, zoo van klein als groot,
Het krachtig snuifje kruid en lood,
Dat ik u reeds voorspelde, *tweem*.
Indien gij 't weêr kreeg in uw kruin
Eén voet te zetten in mijn' tuin,
Of *Neêrlands* Volk weer kwelde. *tweem*.

En niest gij u nu nog niet dood?
Het schijnt, dat Snuifje kruid en lood,
Heeft u den lust benomen.
Ik noem u thans slechts *Quatrebras*,
Gij niest, en *Neêrland* roept mij na:
Dat zal u slecht bekomen.

Die snuif was u niet kras genoeg;
Schoon zij u 't bloed in 't aanschijn joeg,
Gij waart niet in te toomen;
Ik nood u dan op 't *Schoon Verbond*,
Gij niest; hoe bloedt uw neus en mond!
't Kan u niet wel bekomen.

ORANJES Prinsen, vol van moed,
Zaagt gij met *Neêrlands* Heldenstoet
En eer gij 't zelf kondt droomen,
Liet gij, al vlugtend zonder hoop,
Zelfs uwen Degen in den loop,
Dat moet u slecht bekomen.

Wat vlugt gij toch met zooveel spoed?
 Uw Koets, uw Zakboek ja uw Hoed,
 't Werd al aan u ontnomen:
 Uit *Lacken* dacht gij mij gewis
 De Wet te stellen, maar 't is mis!
 Gij zijt niet meer te schromen.

Ei haast u maar niet naar Parijs,
 Uw Keizerschap is weldra prijs
 Ik heb het wel vernomen:
 Nog vóór 't Bezoek van *Wellington*
 Was 't weg! gij niest *Napoleon!*
 Het moog' u wel bekomen.

Na uwe vlugt uit *Charleroi*
 Werd u *Maubeuge, le Quesnoi*,
 En al wat niet ontnomen,
 De Hoofdstad zelfs van 't Fransch Gebied
 Ex-Keizer foei, foei, nies zoo niet,
 't Mogt kwalijk u bekomen.

Maar al dat spartlen baat u niet:
 Held *Blucher* vindt u, waar ge ook vliedt.
 Kiest gij de woeste stroomen,
 Daar kruist de Brit aan alle zij,
 En brengt u deerlijk in de lij,
 Gij zult ons niet ontkomen.

Vergeefs hadt gij u hulp beloofd
 Van *Fochem* met de kous op 't hoofd,
 Heeft hij de vlugt genomen;
Bianchi was hem al te loos,
 Gij niest, och maak u niet te boos,
 Het mogt u slecht bekomen.

Europa, 't zij gij dreigt of vleit,
 Schenkt u geen schuilplaats; waar gij beidt,
 Wat weg gij ook moogt kiezen,
 't Vervolgt u tot in 's aardrijks schoot,
 En biedt u Snuifjes Kruid en Lood,
 Tot dat ge u dood zult niezen.

(Uitgegeven te Haarlem bij V. LOOSJES.)

XIV.

Schets van Napoleon.

OP DE WIJZE: Als gij met schulden zijt bezwaard,
 Dan met een oude vrouw gepaard.

Napoleon, nog bloot en naakt,
 Was pas aan eene vrouw geraakt,
 Op Barras requisitie. (*bis.*)
 Of hij vloog van zijn Echtkoets af,
 Die hem een Generaals-post gaf;
 Hij was toen vol ambitie. (*bis.*)

De eerste vlugt was pas geschied,
 Of hij verkreeg een groot gebied,
 Toen toog hij naar Egypte; (*bis.*)
 Maar daar vlood hij ten tweedenmaal,
 Wars van het Engelsch gul onthaal,
 En bang dat men hem knipte. (*bis.*)

Na deze vlugt, nooit vliegens moe,
 Toog hij, vol moed, naar Spanje toe;
 Dat Rijk zou hij verwinnen. (*bis.*)
 Maar nauw zag hij den Engelschman,
 Of 't was, al wie wat loopen kan!
 Hij vloog Parijs weer binnen. (*bis.*)

Dat warme Spanje stond den man,
 Om redenen, geheel niet an,
 Doch vol van Spekulative, (*bis.*)
 Verhaalde hij zijn schade en schand
 Op ons, en strekte Nederland
 Tot nadeel en temtatie. (*bis.*)

Doch hij nam alles niet voor niet,
 Maar gaf ons suiker uit den Biet:
 Uit zijn Regie een Snuifje; (*bis.*)
 Nam Heilgen uit den Almanak,
 Geef ons een moffe ¹⁾ Pijp tabak,
 Conscriptie voor een kluifje. (*bis.*)

¹⁾ Deutsche.

Nu rijk van geld en rijk van liên,
 Ging hij nieuwsgierig, Rusland zien:
 De reis is hem bekomen (*bis.*)
 Gelijk het worstje aan den Hond;
 Dat Russisch volkje, dom en bont,
 Heeft alles hem ontnomen. (*bis.*)

* * *

Nu wachten wij, tot zijn besluit,
 Toepassing en de kerk is uit:
 Wat heeft hij thans te hoopen? (*bis.*)
 Zo klein als hij in 't eerst begon,
 Word hij Petit Napoleon,
 Als men zijn Rijk ziet sloopen. (*bis.*)

A. K

XV.

De Bedelaars.

WIJZE: Cadet Roussel est bon enfant.

Vreeselijk raakten wij van huis,
 Door dat drommelsch Fransch gespuis; } *twceem.*
 Wreed mishandeld, slinks bedrogen,
 Uitgeplunderd, uitgezogen,
 Liet toch ons dat pak
 Niets schier dan den Bedelzak. } *twceem.*

* * *

Bedelaars dan, zonder tal, } *twceem.*
 Vond men bijna overal; }
 Doch nu moest men weer herleven:
 Wjl de Franschen zijn verdreven,
 En dus als weleer
 Duldt ons land geen Beedlaars meer. } *twceem.*

* * *

Maar zelfs in den hooger stand
 Zien wij 't beedlen voortgeplant. } *twceem.*
 In den Haag is 't dat zij woelen,
 Beedlend door elkaâr krioelen;
 Daar daar aan het Hof
 Gaat het thans met Beedlen grof. } *twceem.*

(Uitgegeven te Haarlem bij A. LOOSJES Pz., 1814.)

XVI.

De Basiliskus Eijeren.¹⁾

WIJZE: Wat is 't vandaag weêr vreeslijk heet.

Daar loopt het heen, ././ dat leelijk dier, *tweem*.

Dat ieder haat en doemt,

Schoon men 't om Keizerlijke gier

Een Basiliskus noemt. *tweem*.

* * *

't Is van ons erf ././ van Hollands grond *tweem*.

Verjaagd met schande en smaad;

Maar ziet nog gluipend in het rond,

Daar 't gloeit van spijt en haat. *tweem*.

* * *

Met regt gejuicht ././ van vreugd en dank, *tweem*.

De Basiliskus vlood;

Verliet ons land met schande en stank,

Nu zijn wij buiten nood. *tweem*.

* * *

Maar schoon dat dier ././ dat Fransche dier *tweem*.

's Lands tuin verlaten heeft,

Het liet nog van zijne eijers hier,

Waarin zijn zaad nog leeft. *tweem*.

* * *

Daar kruipt' er een ././ daar sluipt' er een *tweem*.

Al uit zijne eijerschaal;

Sla dood het jong; 't piept als voorheen;

Het heet de *Fransche Taal*. *tweem*.

* * *

Sla dood het jong ././ of 't heeft weêr kans, *tweem*.

Dat het hier geeft de wet,

En met den zwadder van het Fransch

's Volks reine taal besmet. *tweem*.

* * *

¹⁾ Onder *basiliscus* verstaat men een fabelachtig dier der Oudheid en Middeleeuwen. Volgens de beschrijving lijkt het op een hagedis en is het van horens, lobben en vleugelvormige aanhangsels voorzien, van een monsterachtige gedaante en zeer vergiftig. Zijn steek heeft een oogenblikkelijken dood ten gevolge, ja zelfs zijn blik is doodelyk, daar de mensch, die dit schepsel in de oogen ziet, door een inwendig vuur wordt verteerd; het sterft zelf, wanneer het door zijn eigen blik in een spiegel getroffen wordt. Het komt voort uit eieren zonder dooiers, door hanen gelegd en op een mesthoop uitgebroed. Doorgaans is het de bewaker van schatten en in vele huiveringwekkende geschiedenissen vervult het een belangrijke rol.

Zie uit dat ei .//. kruipt ook een jong, *tweem*.

Sla dood, hoe klein 't ook zij;

Het piept gelijk de vader zong:

't Is *Fransche vleijerij*. *tweem*,

* *

Zie hoe 't zich kromt .//. en kruipt in 't stof. *tweem*.

Voor Hollands Heer en Vorst:

Sla dood, zoo wordt het Neêrlands Hof

Niet door zijn tong bemorst. *tweem*.

* *

En uit dat ei .//. al lijkt het mooi, *tweem*.

Kruipt ook een booze geest;

Het is de *Fransche Pracht* en tooi,

Sla dood dat *Mode-beest*. *tweem*.

* *

Ban uit, ban uit .//. het vaderland *tweem*.

De Fransche Mode-pracht.

Wie kleedt zich naar den smaak en trant

Van 't volk dat hij veracht? *tweem*.

* *

Alweêr een jong .//. 't zwelt op van waan, *tweem*.

't Heet *Fransche Hoovaardij*.

Sla dat toch dood. Die moet vergaan,

Of Neêrland is niet vrij. *tweem*.

* *

Weg met dat schuim, .//. dat Fransche schuim *tweem*

Snuif met de winden heen.

't Draag bef of plak of pen of pluim,

't Is zot en snood met een. *tweem*.

* *

Nog weêr een jong .//. komt voor den dag, *tweem*.

Dat eeuwig liegt en plooit.

Ook Fransch gebroed. 't Heet *Ambtbejag*,

Dat zich met volksmin tooit. *tweem*.

* *

Sla dood dat dier, .//. dat, daar het kruipt *tweem*.

En nuttig' arbeid schuwt,

Als 't bloedzweet van de burgers zuipt,

Het volk in 't aanschijn spuwt. *tweem*.

* *

Wat 's dat voor jong? ././. ook Fransche bogt, *tweem*.

Het heet *Galanterij*.

Slaat dood, o meisjes, dat gedrogt,

Wanneer 't u sluipt op zij. *tweem*.

't Is geil en snood ././. en zonder trouw. *tweem*.

Echt teelt der Fransche hel,

Bederft het maagd en jonge vrouw,

En meined is zijn spel. *tweem*.

Kijk. weêr een jong ././. kruipt uit den dop, *tweem*.

Sla dood, hoewel 't u vleit.

Vermorsel dat zijn boozen kop,

Het heet *Ligtzinnigheid*. *tweem*.

Ligtzinnigheid, ././. die fijn vergift, *tweem*.

Wijl zij met alles spot,

Uit zwaddert, vol van helsche drift,

Op eer, op deugd en God. *tweem*.

Daar ligt een ei ././. maar wat geluk! *tweem*.

Er komt komt geen schepsel uit.

Best weet men, als men 't smijt aan stuk,

Wat of 't in zich besluit. *tweem*.

Smijt stukken dan ././. een *Wind-ei* is 't. *tweem*.

Hoe was ons oog verblind

Nog door die oude booze list:

Weg ei, vol Franschen wind! *tweem*.

Nog maar één ei ././. en 't broed is weg. *tweem*.

Wat of 'er binnen schuil'?

Trap stukken zonder overleg.

Waarachtig 't ei is vuil. *tweem*.

Weg Fransche stank ././. weg ver van hier. *tweem*.

Zoo raakt men, door den tijd,

Niet slechts het *Basiliskus*-dier.

Maar zijn *gebroed ook kwijt*. *tweem*.

(Uitgegeven in 1814 te Haarlem bij A. LOOSJES Pz.)

(Wordt voortgezet.)

Nav. LX, 508 en verv.

Spreekwoorden en volksuitdrukkingen uit de 16^e—18^e eeuw.

Hij is een bolworm.

De welbekende lintworm heeft in zijne vroegste ontwikkeling den vorm van een blaasje, dat als blaasworm in de hersenen van sommige zoogdieren, meestal planteneters, leeft. Vooral komt de blaasworm voor bij schapen en veroorzaakt door uitgebreide knopvorming, weleens ter grootte van een vuist, de z.g. draaiziekte, die zich openbaart door duizeligheid en ronddraaien van het aangetaste schaap.

De wetenschappelijke naam van dit dier is »*coenurus cerebralis*«.

In de volkstaal werd de dwaasheid, de malheid van sommige menschen spottenderwijze toegeschreven aan de aanwezigheid van zulk één blaasworm in de hersenen.

Reeds in den *Warcnar* komt eene toespeling voor op dat volksgeloof. Reym, de meid, zegt van haren meester:

De man heeft een wonderlijke *worm in de kop*.

Een hielen nacht leit hij wakker en staet vijftigh mael op! Daar die worm, zoo het heette, iemand tot razernij kon brengen, noemde men hem ook wel *raasworm*:

Ick wiet zij hebben den *raes-worm* een diel besuckt in het hooft.

(J. van Gesperdens, *Wanckelbaer Fortuyn*, Utr. 1636).

De naam *bolworm* komt echter het meest voor: *bol* beteekent toch *hoofd* (*Bol*, *bolle*, caput, Kiliaan).

Wel ik zou menen

Dat ou de *Bolwurm* rijdt, maar Man

Wat zal dit zijn?

(*Zeeman, De bedrogen Dokter*, 1669).

Feukt jou de *bol-worm*, kerel, of *rijd* je de witkwast, hoe heb ik het met je? —

(*Gezwaande Wewwenaar*, 1694—1715).

Omtrent een twistzoeker en vechtersbaas vraagt men:

Maar is hij inder daet alsulken *bolwurm* als j' er van opgeeft?

(*Vechter*, 1707).

De kei en de blaasworm werden in figuurlijken zin wel door-eengehaspeld, zoodat men ook zei: *van den bolworm snijden*, evenals: *van den kei snijden*; bijv.:

Mijn soete Jan broer, hoe queld jou de kij?

Heeft Crispijn verstant om de schaar net te leyen,

Zoo laat hij jou eerst *van de bolwurm snijen*.

(*Crispijn en Crispiaan*, Amst. 1708).

En ten slotte:

Hoe! *maalt* hem de *bolworm* weêr? ben ik deezen dag niet genoeg geplaagt? —

(*De Wanhebbelijke Liefde*, 2e druk, Amst. 1704).

Uit deze plaatsen blijkt, dat de bolworm *jeukt*, *maalt* en *rijdt*, welke drie werkwoorden nagenoeg hetzelfde beteekenen (*Rijden*, *Agitari ira*; *Rijdende-worm*, *Verminatio*, *Kiliaan*).

Dit schreef ik in 1905 in *Noord en Zuid*, 28e jaargang.

In al deze citaten, op één na, komt de mensch als passief voor: de bolworm jeukt, maalt of rijdt hem, de mensch heeft den worm in het hoofd. Slechts in dat ééne uit den *Vechter* van 1707 heet het, dat de mensch een bolworm *is*, en dus door zijn twisten en vechten anderen tot razernij brengt.

Verder vindt men in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* in voce *Bolworm* nog eenige andere citaten en eene toelichting.

Blauwe bloempjes aan iemand verkoopen.

Een blauwe boodschap doen.

Over *blauw* schreef ik in een der oudere jaargangen van genoemd Tijdschrift een uitvoerig artikel, terwijl men in het *Woordenboek* twaalf kolommen daarover vindt. De figuurlijke beteekenis van 't woord, waarop het in beide bovenstaande uitdrukkingen toch aankomt, is: onbeteekenend, beuzelachtig, ijdel (zie *Wdbk* blauw II) 2), alwaar »de blaauwe ellif penningh« er zeer te onpas bijgehaald is. Hierbij ad rem: *een blauwe boodschap*, een voorwendsel om iemand te verwijderen of te bedotten. Verder: 3) In verschillende figuurlijke uitdrukkingen, die iets bedriegliks aanduiden; zoo b.v. *Blauwe bloemen* ... leugens.

De piek schuren.

Deze uitdrukking is nog niet glashelder verklaard.

De meest gewone verklaring is: als een soldaat op de vlucht gaat, sleept hij zijn piek (t. w. een ouderwetsche piekenier deed dat) achter zich aan, zoodat het lansijzer door het zand glad geschuurd wordt. Maar dat gaat niet op: een soldaat, die op de vlucht slaat, gooit zijn wapens weg, want die hinderen hem in 't loopen.

Vondel zegt daarom terecht in den *Gijsbrecht*:

Hier, daer het leger lagh, is 't veld alom bezaeit

Met wapens en geweer, verbaest van 't lijf gereeten,

Van ingebeelden schrick en uit der hant gesmeeten,

Om zonder hindernis te vlieden langs den wegh.

Dr. Stoett heeft dit ook begrepen en zegt daarom in zijn *Nederlandsche spreekwoorden* n°. 1547: »Eig. gezegd van een soldaat, die *onder voorwendsel van zijne piek te moeten schuren*,, zich verwijdert en niet terugkeert«.

Dit is wel iets anders, maar 't bevredigt niet.

Hij wil de kroon der koekoeken dragen.

Een koekoek is de scheldnaam van den echtgenoot, wiens vrouw met een ander leeft; in 't Fransch *cocu*, en bij Prof. Verdam *Middelned.-Woordenboek*: *pseudo- of quasi-echtgenoot*. (Zie in voce: *cockuut*).

De uitdrukking wil dus beteekenen: hij laat het zich aanleunen, dat zijn vrouw het met een ander houdt.

Dezelfde beteekenis had ook *hoorndrager*: vergelijk het artikel in het *Woordenb. der Ned. Taal* en het daar gegeven citaat uit De la Croix. *Getw. Advoc.*: »Dat is een hoorendraagerskroon, het pluimpje van de koekernoeten«.

Hij kwijt zich als een koggel.

Een koggel heette oudtijds een kamerverhuurder, die dames van verdacht allooi huisvestte.

In *De Gelijke Tavelingen*, 4^e druk, Amst. 1715, komt zulk een op de planken, aangekondigd als »Joost Smuiger, een kochchel«.

Ze is een boosaardig montraveel.

Wij kennen nog het werkwoord *revelen* d.i. babbelen, rabbelen, haastig praten; bij Kiliaan: *ravelen, ravcelen*, tieren, razen. Een *montraveel* is dus eene vrouw, wier mond niet ophoudt te razen en te schelden.

Dat ambt is een hapschaars plaats.

Zie over *hapschaar* een uitvoerig artikel in het *Woordenboek der Ned. Taal*. Daarin worden de volgende beteekenissen behandeld: 1. een dievenvanger, rakker van den schout. 2. Veldbarbier. 3. Inhalig persoon. 4. Vreemde snuiter. 5. Een vrouw, die een grooten mond opzet. 6. Een naam voor een zekeren visch.

Een popelsie op het lijf krijgen.

»Een popelsie« is eene verbastering van »eene apoplexie,« beroerte. 't Woord komt in 't Middelnederlandsch voor, zie Verdam, *Woordenboek*. Bij Kiliaan: *Popelcyc, gheraecktheyd*, apoplexia.

Een gons hebben.

Een gons is een klap, een »opstopper«. Wij vinden dit woord o.a. in *de Nacht-wachts* van Jan de Regt, A° 1779:

Lou. Vat aan. Jan. Stil of je krijgt een gons.

En later in 'tzelfde stuk:

Jou slons, jou beest, ik geef je straks een gons,

Tot straf van je onverstandig zuipen.

Het woord is de stam van *gonzen*, want men kan van een klap op 't hoofd of om de ooren wel *suizchollen*.

Dat volk steekt vol sarmenijen.

Sarmenijen is eene verbastering van *ceremoniën*.

De Koekoek schende de luie knechts.

De *koekoek* is hetzelfde als de *pikke*, n.l. de duivel.

Zoo leest men in J. van Paffenrode's *Filibert of Oud Mal*, Amst. 1697:

»De Koekkoek schen de gek!

De Koekkoek schen die luye knechts!«

In *Noord en Zuid* 1903 heb ik een uitvoerig artikel geschreven over den Duivel en zijn bijnamen; daarin vindt men: de Viant, de man, die achter Sint Anthonis loopt, Hendrik, Heintje, Heyne, Hancxken, Heintjeman, Haentjeman, Heintjemaat, Heintje-pik, Haantje-pik, Pikheintje, de Pikken, de Pokken, de Kranken, de Droes, de Duyventer, de Duyve, de Duyster, de Duizend, de Duycker, de Nicker, de Icker, de Knicker, de Drommel, de Duivelkater, de Drommelkater, de Blikskater, de Donderkater, de Dekselkater, de Droelikater, de Bulleman, Joost, Belzebuyk, Satan, Henker, de duivel en zijn moêr, de duivel en zijn grootje, de nikker en sijn speelnoot, de moêr van Belsebuik, de duvel of sen bure, enz. Hier heeft de Vragger een fijne bloemlezing, alles be-
wezen met citaten uit de oude kluchtspelen en andere documenten.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

Met de Grieksche A trouwen.

De uitdrukking »de Grieksche A« heb ik nooit ontmoet, wel »de Grieksche P«.

Als de galg voor twee of meer personen plaats aanbood, gaf men haar den spotnaam van Grieksche P, om den vorm: **TT**. Die uitdrukking vindt men meermalen:

»Och vader, dit is Haelna en Almijn (twee gauwdieven) ontsiet 'er niet, maer geeft 'er de huyt vol slagen. Sulcke guyts haer namen behoort men op den Dam te stellen onder de Griekcxe P.«

(E. Luydens. *De List sonder Voordeel* 17^e eeuw.)

»'k Vrees voor een schuuring en een draai van Meester Hans
(= den beul.)

Of die hoog-leer-aar, o je weet wel van de zaaken,
Zouw Candidatus van de Grieksche pi u maaken.»

(*J. van Meekeren*. De doorluchtige Dienstboden, 1714.)

En bij *Jeroense* dit luifelschrift, dat hij in 1709 te Leiden zag:

»Hier paptmen allerlei lakens breed en smal,
God geeft wint en zon na zijn vermogen,
Daarbij hoop ik wel te drogen,«

alwaar een student onder schreef:

»Abeat ad Grecum **TT**» (d.i: »hij loop' naar de galg.« (*Noord en Zuid* 1903.)

In het *Woordenboek der Ned. Taal* vindt men onder A »de Grieksche A« niet vermeld.

Iemand karossen.

Een woordspeling van *rossen*, afrossen met *karos*, koets.

Het is geen deeg.

In sommige dialekten (o.a. op Over-Flakkee) heeft *deeg* den zin van plezier: »Wij hebben deeg gehad«.

Hij is een poltron.

Een poltron is een lafaard.

Zij is een tobteef, een turfteef.

Een teef is een wijf, zooals vischteef, wortelteef; hier dus een vrouw, die over alles tobt of: eene waschvrouw, tobbeteef, en een turfvrouw, n.l. eene turfvolster, eene vrouw, die de turfton moest schudden, opdat de klanten de volle maat zouden krijgen.

De galg geeselen en de dieven laten lopen.

Dit is heel duidelijk: men moet de dieven geeselen en niet de galg, want die voelt het niet.

Zij is eene krik en sluiphoer.

Een krik of kreek is een krekkel, die zich onder 't gras verschuilt. Alzoo eene clandestiene prostituée.

Iemand pieren.

Pieren is voor den gek houden, vulgo: een loer draaien.

Als een boon in een brouwketel.

Een zeer bekend gezegde, dat hetzelfde beteekent als »een druppel aan den emmer«, eene kleinigheid in verhouding tot eene zekere groote hoeveelheid.

Deuviken.

Een deuvik is een houten stop, waarmede in een biervat het gat gesloten is, waarin bij het aftappen de kraan moet geslagen worden.

(Zie het *Woordenboek* en ook Tuinman I.)

J. E. TER GOUW.

Nav. LX, 508.

Spreekwoorden.

1. Misschien proeven? vgl. wijnroeier = wijnkeurder.
2. *Karos* is een Z.-Afrik. benaming voor *zweep*; zij kan, gelijk zooveel in 't Z.-Afr., uit het moederland meegebracht, *hier* vergeten en *daar* in zwang gebleven zijn.
3. Ook vermeld in Euphonia 18 blz »De jongste schepnen wezen oudtijds het vonnis». 't Is best mogelijk (al vond ik het nergens vermeld, misschien juist omdat het algemeen was), dat de jongste schepen 't eerst zijn gevoelen moest zeggen, omdat hij wellicht de ouderen niet zou durven tegenspreken; evenzoo zegt in den kriegsraad de laagste in rang het eerst zijn gevoelen. En daar er natuurlijk altijd waren, die zich met den eersten spreker »conform« verklaarden, werd diens meening dikwijls het vonnis. Maar als *spreekwoord* gebruikt, beteekent het blijkbaar: »de jongsten (of wel: zij die 't minst van de zaak weten) hebben 't meeste praats«.
4. Buiten 't verband niet te verklaren.
5. Het deugt niet: mogelijk woordspeling met *terdege* of *degelijk*. Breeroo, *Sp. Brab.*:
't Is hier oock geen deech, ken weder geen huys te houwen,
Want hier is honger ebacken en dorst ebrouwen.

(vs. 486/87).

Jasper.

Daar speelt de nicker mce, het heele huys is leegh.

Balich.

O ackermenten, o doot! gants swongen, dats geen deegh.

(vs. 2110/11).

6. *Blauw* = ondeugdelijk, nagmaakt, valsch; naar de blauwachtige kleur van het sterk met lood aangezette zilvergeld, dat vele middeleeuwsche muntheeren zich veroorloofden te slaan.

Hendrik van Beieren, bisschop van Utrecht, heette om zijn zeer ongeestelijk gedrag de blauwe bisschop.¹⁾

Marnix spreekt (Bijencorf II, blz. 187 der Brusselsche uitg. v. 1858) van blauwe conciliën, d. i. die den waren geest eener christelijke kerkvergadering missen. Zoo ook Fr. *contes bleus* = praatjes voor de vaak. Blauwe bloempjes verkoopen dus = wat wijs maken.

8. Vermoeide vluchtelingen, die toch de piek niet wilden verliezen, sleepten haar meê, zoodat het ijzeren beslag als geschuurd werd. Dus = vluchten.

9. Zie 4.

10. Koekoek = hij die door zijn vrouw bedrogen wordt. De naam zal wel ontleend zijn aan den vogel; maar het verband is duister, daar deze immers geen eieren van anderen uitbroedt, maar zelf in anderer nesten legt.

11. 'Fr. lafaard; dit is dus geen zegswijze, maar 't gewone goochelen met vreemde woorden.

12. Beteekenis duidelijk; allicht geen zegswijze, maar aardigheid van den schrijver.

13. Zie 4.

16. Koggel l. kochel = bordeelhouder. Vergelijk in »De gelijke tweelingen« door N. V. A. de personenlijst²⁾

Oorsprong duister; in 't spreekwoord waarschijnlijk alleen opgenomen om 't aanrijm met *kwijten*.

17. Zie 4.

18. Zie 6.

19. Misschien Fr. *mon travail* = mijn werk, mijn moeite, mijn plaag, door volksetymologie in verband gebracht met *mond*; en dus = ze heeft een grooten bek.

20—24. Zie 4.

25. Dat de gevangenis of althans de Delftsche (Ned. en Lat. Keurdigten I, Rott. 1710, 549) de Grieksche A genoemd werd, is bekend, maar de reden duister. In »met de Grieksche A trouwen« is A m. i. drukfout voor P: II = de galg; zie keurdigten a. b.

26. Zie 25.

27. Pieren = foppen: »En kittelt zich om hier zijn wijsneus door te pieren«. (Asschenbergh, de Winkelier en de Schilder). Ook Gron. tongval. Oorsprong duister.

¹⁾ Buch, op Heda, 329.

²⁾ van den 3den druk niet van den 1sten en 2den.

28. Door ouderdom of anderszins ongeschikt voor debitum coniugale.

29—30. Zie 4.

31. Zoo vol als een ei vol zuivel = zoo vol dat er niets bij kan. Vgl. *eivol*.

32 = Moonken peck, de duivel; Oudemans i. v. en daar aangehaalden. In het volksboek van Marieken van Nijmegen noemt de duivel zich Moonen; hoe het pik er bij komt, is duidelijk genoeg, maar de naam zelf duister. Verwijs en Verdam hebben 't woord niet.

33—34 zie 11,

35. Een zeer geringe toegift of = een naald in een voer hooi.

36. Zie 4.

37. Zeer minziek.

38. Zie 4.

39. Popeley = apoplexie, beroerte; maar ook gebruikt voor epilepsie, vallende ziekte. Oudemans op *popelcye*.

40—50, zie 4.

41. Deuvik, i. = spon of kraan; »aen de deuvick licken = drinken. Ned. en Lat. keurdigten a. v. 359.

W. Z.

Oost-Zaansch S. Maartensliedje.

Sint Sint Maarten,
De kalveren dragen staarten,
Koeien horens,
Klokken torens,
Meisjes rokken,
Jongens broeken,
Oude vrouwen schoteldoeken,
Hierom, daar om,
Daar ginds daar woont een rijke heer,
Een rijke heer met kleeren,
Kleeren wasschen,
Koningsplassen,
Koning in den winter,
Vrouw vrouw je huisje staat,
Er stonden twee meisjes voor de deur,

Die wouen zoo graag eens dansen,
 Rondom de kransen,
 Rondom de lirieboom,
 Vrouw vrouw je huisje valt om.

Aldus opgeteekend in Nov. 1911 en m.i. opmerkelijk door den zuiver kinderlijken gedachtengang.

W. Z.

Volksgezegde te Delft op Haagsche bluf.

Een half ons rookspek dun gesneden
 En wijd uitgelegen
 Want Mama die houdt een doopmaal.

S. K. FEITSNA.

MEMORANDA.

Grafschrift op Lucretia Borgia.

Marnix, Byencorff der H. R. Kercke (uitg. Bruss 1858, II, 135), geeft het aldus:

Conditur hoc tumulo Lucretia nomine, sed re
 Thaïs, Alexandri filia, Sponsa, nurus;
 en schrijft het toe aan Sannazarius. Men vindt echter ook:
 Hic iacet in tumulo (verder a. b.) en ¹⁾ Pontanus als dichter. Wat is nu 't ware?

NIEUWSGIERIG AAGJE.

Nav. LX, 512.

Grafschrift te Nieuwe Niedorp.

Mijne lezing Nav. VIII, 346, welke ik, wat den naam betreft, stellig voor de beste houd, is ontleend aan eene opneming d.d. 11 Juni 1740 door C. van Houten, een der vrienden van Gijsbert Boomkamp, die uit Alkmaar trokken om op de dorpen nota te nemen van opschriften op gebouwen, klokken en graven. Hij teekende te N. Niedorp nog een ander grafschrift aan van eene lotgenoot van Maartje Kusters, die Pieternel heette. Het is t. a. p.

¹⁾ fr. Bapusta.

ook medegedeeld, maar ongelukkiglijk met uitlating van den vijfden regel, waarom het hier nog eens geplaatst wordt:

Hier rust met Pieterneel
 Het clavecimbelspel,
 De schoonheid en de deugdt
 Van haer begaefde jeugdt.
 Maegd, vrou en bruid gelijk,
 Een bloem van sneeuw in 't slijk,
 Voor 't eind der tweede maen
 Veel keurs te ras vergaen.

C. W. B.

Nav. LX, 512.

Gevelsteen op de Markt te Zutten.

Wanneer de vrager opslaat *de Uithangteekens* I blz. 262, dan zal hij daar niet alleen de afbeelding van den gevelsteen (zijnde een dorre boom met het jaartal 1548), maar ook eene volledige verklaring van 't onderschrift vinden, namelijk:

»Dit huus is wal bekant,
 In de zoere boom is dit genant,«
 wat in verstaanbaar Nederduitsch klinkt:
 Dit huis is wel bekend,
 In den dorren boom is dit genaamd.

En ook, al wees de afbeelding er niet op, dat *zoer* beteekent *dor* in het dialect onzer oostelijke provinciën (en niet *zuur*), dan zou ook de *zoore poal* in Drente ons dat leeren: De *zoore poal* of *dorre paal* is een dorre wilgeboom, waarop een aangezicht is geteekend en die met wat oude lappen aangekleed is. Dit monster wordt door een dozijn jonggezellen bij een of ander meisje in huis gesleept, wier »engagement afgeraakt is« (zouden wij zeggen). Een der knapen houdt een toespraak, die hierop neerkomt: »troost je maar en hoop op beter«, terwijl de huismoeder al klaar staat met flesch en glas, om de brengers te trakteeren. Ook dit kan de vrager nalezen, en wel in de *Volksvermaken*, bl. 539.

Hilversum.

J. E. TER GOUW.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

**Inventaris en Naamregister der Grafzerken in en
om de Nederlandsche Hervormde Kerk
van Paramaribo,**

opgemaakt door

FRED. OUDSCHANS DENTZ, *Diaken*,

en opgedragen aan

*den Eerwaarden Kerkeraad der Nederlandsche Hervormde
Gemeente van Paramaribo (Suriname).*

MDCCCXVII.

NAAMREGISTER.

B.	No.	H.	No.
Bisschoff, Johannes Dirk	79.	Halewyn, Jacobus Staats	
Berlyn, Livinius	66.	van	69.
Bloos, Adriaen	3.	Harlingen, Anthoine Jaco-	
Bosse, Wed. Maria, geb.		bus van	51.
Jansz.	80.	Harlingen, Jacobus Fran-	
Braet, Jacobus	28.	çois van	14.
Braet, Johanna	10.	Hemmen, Anna Alber-	
Brethon, Joseph	20.	tina v. d.	12.
Buys, Hendrick	33.	Heyst, Jacob van	36.
C.		Hoy, David de	68.
Couderc, Isaac	17.	I.	
Cous, Nicolaas	59.	Isle, Esther Henriette de	
D.		l', geb. Droilhet . . .	63.
Daalen, Connira Christina		J.	
van, geboren Brouwer	71.	Jacoby, Marcellius . . .	45.
Daalen, Jacobus van . .	49.	Jacoby, Jacoba, geb. Lem-	
Denys, Anna	26.	mers	46.
Denys, Cornelis	11.	Jaille, Gabriel de la . .	78.
Du Peyrou, Maria, geb.		Juran, Jean	30.
Couberc	44.	Juran, Pierre	22.
Du Peyrou, Pierre . . .	18.	K.	
G.		Kocq, Hendrik	21.
Gaegh, Elias van der . .	42.	Kocq, Hendrik Jan . .	74.
Greeff, Agnita Maria de	67.		

L.		No.			No.
Lacroix Desouche, Anthoinette de, geb. Mala	19.		Pieterse, Angenieta . .	39.	
Leeuwarden, Joha. Catharina	38.		Plessis, Maria Susanna du	54.	
Lemmers, Jacobus . . .	8.		Plessis, Joha Margaretha du, geb. van Striep .	52.	
Lemmers, Johanna geb. Sorgesdragers	32.		Prins, Martha, geb. Nepveu	50.	
Lemmers, Nicolaas . .	25.		R.		
Lemmers, Nicolaas . .	56.		Retemeyer, Christina Cornelia	27.	
Lemmers, Maria, geb. Duchemin	53.		Retemeyer, Corns Christiaan	35.	
Lepinasse, François . .	57.		Retemeyer, François Adriaan	61.	
Lepinasse, François . .	55.		Retemeyer, Jan Coenraad	44.	
Lepinasse, Jean . . .	65.		Resa, Hendrick de . .	72.	
Lepinasse, Wed. Anna, geb. Van Ryn . . .	5.		S.		
Linden, Cornelis van der	41.		Sandick, Gerbrand van .	34.	
M.			Sandick, Gerbrand van .	43.	
Meinertzhagen, Wilha Elisabeth., geb. Rombouts .	9.		Scherpingh, Johs Lambs Comans	6.	
Meinertzhagen, Joha, geb. Endrom	29.		Syfkens, Joha Geerta, geb. Lemmers	15.	
Middelhof, Johannes Gerardus	77.		Smolder, Hendrick . .	23.	
Moll, Hester geb.	81.		Sonnenbergh, geb. Prina de mervellie	76.	
N.			T.		
Neale, Lucretia, geb. Anthusius	58.		Theunisse, Jan	37.	
P.			V.		
Pallak, Marga, geb. Neeven	48.		Vereul, Jacob	1.	
Pater, Willem Jacob . .	62.		Vheelen, Corns Adriaan van	24.	
Pennewart, Jacobus . .	16.		Vrient, Catha, geb. van Herzbergen	4.	
Pichol, Joha Margaretha.	2.		W.		
Pichol, Maria Anna, geb. v. d. Beets	47.		Werft, Jacobus van der .	70.	
Pichol, Joha. Constantia	60.		Werkentyn, Johan Joach	40.	

AANTAL ZERKEN:

in de kerk	67.
buiten de kerk . . .	14.
Totaal	81.

AANTAL ZERKEN BLANCO:

buiten de kerk . . .	1.
namen <i>onleesbaar</i> buiten	
de kerk	1.
namen <i>onleesbaar</i> in de	
kerk	1.
Totaal	3.

AANTAL ZERKEN GAAF:

in de kerk	63.
buiten de kerk . . .	9.
Totaal	72.

AANTAL ZERKEN VAN

MARMER:

in de kerk	10.
buiten de kerk . . .	2.
Totaal	12.

AANTAL ZERKEN MET

WAPENS:

in de kerk	20.
buiten de kerk . . .	7.
Totaal	27.

LIGGING:

(Ingang Noorderkerkstraat).

langs oostelijke pilarenrij:	
[Nos. 1—27.	
langs oostelijken zijmuur:	
[Nos. 28—34.	
langs westelijke pilarenrij:	
[Nos. 35—61.	
langs westelijken zijmuur:	
[Nos. 62—67.	
buiten de kerk:	
[Nos. 68—81.	

IN DE KERK.

- No. 1.** Jacob Vereul Geboren den 21 January en overleeden den 4 Augustus 1745.
- No. 2.** Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Margaretha Pichol Dogter Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem Pichol Geboren Den 24 January 1755 Gestorven Den 20 Augusti 1756.
- No. 3.** Hier legd begraven D. Ed. Agtbaeren Heer Adriaen Bloos in Syn Leeven Raad in den Ed. Hove van Politie en Crimineele Justitie Etc. In Suriname Sterft Den 21 September Anno 1710.
Met wapen.
- No. 4.** Hier legt Begraven Catharina Van Hertsbergen Huys vrouw van Jacob de Vrient Gebooren Tot Nieuw-York. Den 25ste December 1714 Nieuwe Steyl En In Den Heere Ontslaapen De 6de July 1739.

- No. 5.** Hier Onder legt begraven Mevrouw Anna van Rijn In Haar Ed. Leven Wed. Wijlen Den Ed. Agtb. Heer François L. Espniasse Geboren Alhier In Suriname op Den 17 Juny A° 1688 En Aldaar overleeden Den 7 April A° 1748.
- No. 6.** Hier ligt begraven Den WelEd. Manhaften Heer Johannis Lambertus Comans Scherpingh Geboren den 18 Maart 1736 En in den Heere Ontslaapen Den 27 Maart 1761 in Syn Ed. Leeven Capitein Van een Compagnie Burgers Deeser Colonie.
Met wapen.
- No. 7.** *Onleesbaar.* Gebooren In den Heeren Ontslaapen den 2 August 1775 in den ouderdom 43 jaaren 4 maanden en 15 daagen.
Met cursieve letters en wapen. Zeer versleten.
- No. 8.** Hier Legd Begraven Den Ed. Agtbare Heer Jacobus Lemmers In Syn Leeven Raed In Den Ed. Hove van Politie En Crimineele Justitie Der Colonie van Suriname Geboren Den 1 Augs. A° 1694 En In Den Heere Ontslapen Den 10 September A° 1737.
- No. 9.** Hier Legt begraaven Wilhelmina Elisabeth Rombouts Huys Vrouw Van Anthony Hendrik Meinertzhagen Gebooren Den 17de October Anno 1723. En In Den Heere Ontslaapen Den 25 September 1748.
- No. 10.** Johanna Braat Geboren 23 September 1734 Overleden 30 Augustus 1738.
Met wapen. Inschrift langs den rand: »Braat Nicolaas.«
- No. 11.** Cornelis Denys Geboren Den 5 Novr. 1716 En Overleeden Den 7 Augs 1742.
- No. 12.** Hier legt Begraven Anna Albertina Van Der Hemmen Geboren Den 3 October A° 1711 In Den Heere Ontrust Den 16 November A° 1743 Ouderdom 32 Jaeren Een Maend En 13 Dagen.
Marmer. Zeer versleten.
- No. 13.** *Onleesbaar.*
Met wapen.
- No. 14.** Hier legt begraaven Den Heer Jacobus Francois van Harlingen Zoon van wijlen Den Edele Agtbaare Heer Anthony

Jacobus van Harlingen In Leeven Raad in Den Edele Hove van Civile Justitie deeser Colonie && we (Die)ulefit February (Ouderd) om van (ma) anden.

- No. 15.** Hier Onder Rust Het Sterfelyk Deel Van Vrouwe Johanna Gertruida Lemmers In Haar Wel Edele Leeven Huisvrouw van den Wel Edele Heer Gerrit Syfken Capitein van een Compagnie Burgeren Postuleerend Procureur in de Colonie van Suriname Haar Wel Edele wierd Geboore den 26 September 1726 en is in den Heere Ontslaapen den 19 October 1768.

Marmmer.

- No. 16.** Jacobus Pennewart Junior Gebooren In Amsterdam Den 11 Januarius Anno 1717 Obiit Den 5 Mayus A° 1743.

- No. 17.** Hier Onder Leyt Begrauen Den Heer en Meester Isaac Couderc Ontvanger Der Hoofft Gelden Der Collonie van Suriname Geboren Den 27 Maart 1703 En in Den Heeren Ontrust Den 28 Juny.

- No. 18.** Hier Legt Begraven Den Ed. Achtb. Heer Pierre Dupeyrou In Zyn Ed. Leven Oud Raad In Den Ed. Hove van Civile Justitie Cap. Van Een Burger Comp Van De Boven Divisie Van Cottica Geboren Den 2 Feb 1702. En obiit Den 3 May 1742.

Met wapen.

- No. 19.** Hier leght begraaven Anthoinette Mala Huysvrouw van P. H. de De Lacroix Desouche Gebooren tot Amsterdam Den 20 Mey 1686 en in den Heeren Ontslaapen Den 23 February 1747.

Met wapen.

- No. 20.** Hier is begr...we de Heer Joseph Brethon. In Syn Leeven Oudt Raedt in den Edele Hove van Cevile Justietie en Capiteyn van de Burgeren Compaignie van Para en Paulus Creeq Oudt synde 52 jaer en 5 maanden Obeit den 28 September 1726.

- No. 21.** Hier Legt Begraaven Hendk. Kocq In Syn Ed. Leeven Regeerend Raad In D Ed. Hooven van Politie & Crim Justia Der Colonie Suriname Was Geb. 15 Jun 1686 In D Heere Ontslapen 15 Aug. 1744.

Met wapen.

- No. 22.** Hier legt begraven Pierre Juran Raed in den Ed. Hooven Van Pollicie & & Gebooren in Amsterdam den 20 Maart A° 1691 Obiit den 20 Desember A° 1742.

Doodskop met gekruiste beenderen boven. Wapen onder.

- No. 23.** Obbiit Hendrick Smolder Den 25 November 1748.

- No. 24.** Cornelis Adriaen Van Vheelen In Zyn Ed Leeve Raad Van Civile Justitie Gebooren Den 25 October 1703 En Gestorven Den 8 May 1738.

Met wapen.

- No. 25.** Hier Legt Begraaven Nicolaas Lemmers In Syn Leeven Geweest Raad In De Edele Agtbaare Hoven van Politie en Crimineele Justitie der Colonie Surinaame Gebooren Den July 1711 Ontslapen (18)00.

Marmar. Onder aan den steen cursief:

»Zalig zyn D . . . ontslapen van . . . Het Word Gesayd in »Swakheyd Het Sal Opstaan In Kragt.«

(Een zaaiende hand en een aantal korenhalmen).

Boven cursief op het wapenschild:

»Ik weet dat mijn Verlosser leeft.«

- No. 26.** Anna Denys Gebooren Den 24 Sept 1740 En Overleeden Den 8 Aug. 1742.

- No. 27.** Hier legt begraven Christina Cornelia Retemeyer gebooren Den 1 October 1742 en in den heeren ontslapen den 8 October 1746.

- No. 28.** Jacobus Braet Geboren Den 26ste May 1736 En Overleeden Den 22ste November 1742.

- No. 29.** Hier leyt begraven Johanna Endrom Huysvrouw van A. Meinertzhagen, zy was geboren den 23 December 174 . . . en is gestorven den 19 October

Met wapen.

- No. 30.** Hier legt begraven Jean Juran Gebooren in Amsterdam den 29 Juny 1703 Obeit den 10 Augusty

Met wapen.

- No. 31.** Hier Leyd Begraaven Jacobus Joseph Dupeyrou Gebooren Den 12 January 1734 En obiit Den 8 July 1738.

- No. 32.** Hier Legt Begraaven Vrouwe Johanna Sorgesdragers; we-

duwe van Den Edel Agt Baare Heer Jacob Lemmers In Zyn Ed. Leeven Raad In Den Edele Hove Van Politie En geboren Den 20 Augustus 1678 En In Den Heere Ontslapen Den 27 September 1737

- No. 33.** Hier Ligt Begraven Hendrik Buys Gebooren Den 9 Augustus 1698 En Overleeden Den 23 January 1749

(Hier het wapen.)

De Doot
Sneed Zyn Leeven Off
Zyn Lyff
Zal Hier Vergaan tot Stoff
Zyn Ziel
Voor Godes Throon
Geniet
Het Zalig Loon

Met wapen.

- No. 34.** Hier legt Begraven De Heer Gerbrand van Sandick In Syn Ed. Leeven Raedt In Den Ed. Hove Van Civiele Justitie deeser Collonie Suriname Obijt Den 27 July 1731 Oudt zynde 29 jaaren 4 maenden en 22 daagen

Met wapen.

- No. 35.** Hier Legt Begraven Cornelis Christiaen Retemeyer. Gebooren Den 25 September 1747 En In Den Heeren Ontslaepen den 28 September 1747.

- No. 36.** Hier Legt Begraven Jacob van Heyst Soon van Albertus Abraham Van Heyst Gebooren Den 14 Maert 1741 Overleeden Den 11 January 1744

- No. 37.** Hier Legt Begraaven Jan Theunisse Gebooren den 24 Juny 1676 en in den Heere Ontslaepen den 27 January 1742.

- No. 38.** Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Catharina van Leeuwarden Gebooren In De Colonie Van Suriname Den 14 January A° 1726 Overleeden Op Haar Eds Geboortedag, Den 14 January 1749 In Den Ouderdom Van 23 jaaren In Haar Ed. Leven Huys Vrouwe van de Heer Otto Frederik Van Alphen.

Marmar. Met wapen.

- No. 39.** Hier Leyt Begraaven Angenieta Pieteron Gebooren Den 4de July 1710 Overleeden Den 23 de February 1749.
- No. 40.** Obiit Johan Joach Werkentyn Den 11 Augustus A° 1755.
- No. 41.** Hier leyt begraaven Den E. D. L. Agtbaaren Heer Cornelis Van der Linden. Out Raet In Den Hoove van Sivile Justisi Kapiteyn van een Compagnie Burgeren in de Colonie van Zurinaamen. Gebooren tot Vlaarderigen op den 2 Maart 1708 en in den Heere gerust op den 26 November 1738 op Paramarybo.
- No. 42.** Hier Legt Begraaven Den Wel Edele Agtbaare Heer Elias van der Gaegh In Syn WelEd. Leeven Raad in den Ed. Hove van Politie en Crimineele Justitie der Colonie Surinamen Rivieren en Districten van Dien & & Gebooren den 8 Maart 1722 Obiit den 5 October 1762 Oud zynde 39 Jaren 6 Maanden en 27 Daagen.
Met wapen.
- No. 43.** Gerbrand van Sandick Gebooren den 13 Januari 1731 Gestorven den 13 Juny 1737.
Met wapen.
- No. 44.** Hier Legt Begraaven Vrouwe Maria Couberc Huys Vrouwe Van Den Edele Agtbaare Heer Jean Dupyerou. Raad In Den Edelen Hoove Van Politie En Crimineele Justitie Deeser Colonie Gebooren Den 21 Juny 1700 En In Den Heeren ontslapen Den 18 Juny 1742
- No. 45.** Hier Leyt Begraven Marcellius Jacoby In Zyn Leeven Cap. van een Een Compagnie Burgeren Van Paramaribo en Vendumeester Der Colonie Gebooren Den . . February A° 1682 en overleeden Den 6 Maart 1742
- No. 46.** Hier Leyt Begraven Jacoba Lemmers Huysvrouw Van Marcellius Jacoby Gebooren Den 15 December A° 1701 En overleden den 23 February A° 1742
- No. 47.** Hier Legt Begraaven Mevrouw Maria Anna Van der Beets Huys Vrouwe Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem Pichol Gebooren Den 15 Augusti 1725 Gestorven Op Den 11de Maart 1758.
Marmer.

- N. 48.** Hier Legt Begraven Margaretha Neeven Huysvrouwe van den Edele Agtbaren Heer Ms Ps Pallak Oudt Raed In den Edele Hove van Politie en Criminele Justitie deeser Colonie Overleeden den 7 November 1754 in de ouderdom van 55 Jaaren en omtrend 5 Maanden.
- No. 49.** Hier Legt begraven Den Edle Agtb. Heer *Jacobus Van Daalen* In Syn Ed. Leven *Oud Raad* Van Den Ed. Hoove Der *Civili Justitie* Geboren Den 8 Septr 1718 In Den Heere Ontslape Den 10 Febr. 1759.
- No. 50.** Hier Rust Van Haar Zorg Martha Nepveu Vrouw van Jan Prins Zy sterfd 16 Maart 1756 Oud circa 39 Jaaren (*Hier Doodskop met 3 gekruiste beenderen*).
 Nog Godsvrugt zeedigheid Nog Deugd.
 . Kond. U Myn Martha Te Sterven niet Bevryden
 Nu Geniet Gy Godelyk d' Onsterffelyke Vreugd
 By d Englen. Schaar Om met den Hyland U te Verblyden.
- No. 51.** Hier onder legt begraaven de Heer Anthoine Jacobus Van Harlingen In Syn Ed. Leeven Raad in den Edele Hoove Van Criminele Justitie deeser Colonie Surinamen etc Gebooren .. 2 February 1719 en in den Heere Gerust den .. July 1748.
- No. 52.** Hier Legt Begraaven Johanna Margaretha van Striep Huysvrouw van Salomon Du Plessis Gebooren Den 6 Maart Ao 1706 Obijt 13 Augusti 1769 Tandem Felix.
Marmen.
- No. 53.** Maria Duchemin Huys Vrouw van Nicolaas Lemmers Geboore 3 April 1711 Gestorven 19 January 1753
- No. 54.** Maria Susanna du Plessis geboren in Surinamen den 10 Maart 1739 Ontslapen 6 October 1795 Eyndelyk ben ik tot Rust gekomen.
Marmen.
- No. 55.** Hier Onder Legt begraaven *Francois Lespinasse* In Syn Leeven Oud Raad van Civile Justitie Gebooren Den 16 April 1677 Gesturven Den .. December Ao 1734.
- No. 56.** Kier onder leyt L(icha)am Den Edele Agtbare (Heer) Mr. Nicolaas Lemme(rs) Oud Raad In Den Edele Hove van

Civiele Justitie der Colonie van Suriname & & Was Gebore den ... 1730 Is Gestorven den 15 September 1767
En dus In Den Ouderdom van 36 Jaare, 11 maanden En 8 Daagen.

Marmer. Met wapen. Letters eursief. Versleten.

No. 57. Hier onder Rust François Lespinasse Gebooren Den 13 November 1718 In Den Heere ontslaapen Den 18 May 1741 In Den Ouderdom Van 22 Jaaren en 6 Maanden.

No. 58. Lucretia A. thusius Huys Vrouw Van Stephanus Laurentius Neale. Geboren ..0 Augustus 1674 Overleeden .. Augustus 1726.

Met wapen.

(Wordt voortgezet).

ONDER DE STUDEERLAMP.

De Bibliothecaris, maandblad voor boek- en bibliotheekwezen, onder redactie van Tiddo Folmer.

1^e Jaarg. No. 1. — 1912.

Een nieuw tijdschriftje, dat beoogt zich te richten tot »allen die met boeken en bibliotheken in aanraking komen en meer speciaal tot hen, die in het boekenvak — hetzij bibliotheek of boekhandel — werkzaam zijn.« Werkelijk een groot voornemen, een tijdschrift dus voor iedereen, en dat dus ook niet iedereen kan bevredigen, de bedoeling zal wel zijn in hoofdzaak den a.s. boekhandelaren zekere leiding te geven; voor bibliothecaris is meer noodig, dan ons blijktens het eerste Nummer het tijdschrift van plan is te geven, de opzet en inhoud zijn daarvoor te eenvoudig, trouwens de Boekzaal e.a. voorzien al in die behoefte, en aan den anderen kant weer niet eenvoudig genoeg. B.v. in het eerste artikel: »Wat is eene bibliotheek?« verklaart de redactie natuurlijk »van Griekschen oorsprong (van *to biblion* en *thèkè*)«, dat *biblion* boek beteekent is overbekend, maar dat *thèkè* van *tithèmi* = leggen, afstamt zal niet veel a.s. boekverkoopers bekend zijn, dat had er dus wel even bijgevoegd mogen worden, want anders heeft de heele woordverklaring geen zin, om opgegeven te worden; van de a.s. bibliothecarissen mag en moet verondersteld worden, dat ze wel zooveel Latijn en Grieksch kennen, om ook dit zonder deze uiteenzetting te weten. Verder bevat het

de rubrieken: Het Antiquariaat, Een Nederlandsche bibliographie, het boek en zijn onderdeelen, Van de oude-boekenmarkt, Korte mededeelingen en een Vragenbus, waarin o.a. een vraag en antwoord over de beste volgorde voor de verschillende onderdeelen van den titel; de redactie acht consequentie en éénvormigheid (1. achternaam van den schrijver, »in den eersten naamval«, 2. voornaam, 3. titel, 4. bijzaken van den titel, enz.) het beste; we kunnen ons voorstellen, dat een andere redactie een andere volgorde praefereert en we kunnen dat die andere redactie evenmin kwalijk nemen, we dachten een oogenblik aan Prof. Sombart, die de wereld met zooveel mogelijk verscheidenheden van menschenrassen wil bevolken en deze zoo bont mogelijk maken, terwijl een ander geleerde alles in één vorm wil gieten zooals belichaamd in de Amerikaansche dames, waarvan er 12 in een dozijn gaan. Men houdt zich bij de titelsamenstelling eenvoudig aan het gebruik, en wie daarvan eenigszins afwijkt, begaat geen doodzonde; waarom moet de achternaam van den schrijver het eerst genoemd worden? Omdat de voornaam niet vooraan mag staan? 't Is even onlogisch als lastig, 't is immers zoo samengesmolten, dat voor- en achternaam haast één woord vormen, vgl. Jules Verne, etc.

Ronduit, dit eerste Nommer is ons niet meegevallen, wellicht brengt het tweede wat beters.

Nederlands vroegste geschiedenis in beeld, oudheidkundige Platen-Atlas, samengesteld en toegelicht door Dr. J. H. Holwerda, onder-Directeur van 's Rijksmuseum.
Amsterdam. — S. L. van Looy. — 1912.

De uitgevers van den nuttigen »Atlas van Nederlandsche Historieprenten« door van Rijn en Kernkamp hebben daarop een aardige aanvulling doen verschijnen of liever inleiding in den vorm van een oudheidkundigen atlas, de alleroudste beschavingsprodukten van ons land, door het land zelve bewaard, *in beeld*, ziedaar *de* daadwerkelijke gegevens of de voorwerpen in natura, die naast de vergeelde oorkonden en moeilijk te ontwarren overleveringen *de* geschiedenis moeten vertellen; het zijn die »oude beschavingsvormen« zelf in steen, been, metaal, gevormd, uitgebeeld en opgelegd, die zich over hun eigen periode en ontstaan moeten uiten en daardoor de historie moeten opbouwen; zelfs is er een kaartje aan toegevoegd, waarop de verspreiding van de verschillende volks-

bestanddeelen van ons land naar de archaeologische gegevens is aangegeven. In hoeverre deze kaart in overeenstemming is met de eens bestaande werkelijkheid, valt moeilijk na te gaan, daar de »vondsten-gegevens« nog niet uitgeput zijn en nog steeds toenemen; natuurlijk is er in den loop der tijden veel verloren gegaan, gelukkig is hier nu verandering ingekomen en wordt alles in de musea opgeborgen, daar onderzocht, vergeleken, geregistreerd en door deze bureaux van den burgerlijken stand voor oude potten, beeldwerk, etc. moeten wij de vervaardigers en gebruikers van dit »scherfgoed« leeren kennen, want dikwijls is het niet veel meer dan eene schervenverzameling, die terecht zoo zorgvuldig wordt bewaard.

Op genoemd kaartje nu zijn dan door middel van deze gegevens de legering van de oude volksstammen van ons land vastgesteld, t. w. het hunnebeddenvolk, in een deel van Drente, de Veluwe en Friesland, $\pm$ 1000 v. Chr. een jongere volksstam, waaromtrent nog niet heel veel bekend is, Gallische stammen in het Zuidoosten van ons land ($\pm$ 300 v. Chr.), de voorloopers van de Saksers in het Oosten (1^e eeuw), Friezen en Bataafsche stammen, de Romeinen, de Saksers in het Noorden (5^e eeuw) en de Merovingische Franken in de 5^e eeuw en verder.

Wat te denken van een moeras- en wildernisland, dat later Nederland zou worden, in een periode, waar we namen aangevend vinden als Hunenborg en Uddel!

De afbeelding der Drentsche hunnebedden, met de daarbij gevonden voorwerpen, die den dooden in het graf werden toegevoegd, de voor-historische hutten op de Veluwe, waarvan alleen nog de gaten in den grond over zijn, de z.g. koepelgraven, de urnenvelden zijn zeer duidelijk in den atlas weergegeven, wat er echter van de »moeraslijken« en houten kano's, aan die perioden wordt toegeschreven, lijkt ons zeer dubieus, al kan het moeras de menschelijke huid looien (het museum te Assen bewaart eenige vleeschlooze huiden) zal Dr. Holwerda toch heel wat moeite hebben om daarvan het tijdperk vast te stellen; daarvoor zijn trouwens ook de gegevens te schraal en worden de eenvormige kenmerken gemist, die bij vazen, urnen of werktuigen vrij duidelijk de cultuur aanwijzen.

Wanneer we in de Romeinsche periode komen, is het net of het zonlicht doorbreekt in het land der nevelen, want hier helpen natuurlijk de overweldigende hoeveelheid ontdekkingen in Italië

zelf gedaan, en dan is het merkwaardig ook hierdoor weer op te merken, welk een ontzaglijken invloed het Romeinsche beschavingsvolk ook in ons land heeft gehad. Overblijfselen van vestingen, ringmuren, nog wel vrij gaaf, en verder de vele huiselijke en landelijke voorstellingen, die in beelden (b.v. op den Trajanuszuil te Rome) waren uitgehouwen, geven werkelijk een vrij goed beeld op het toenmalige leven en werken onzer voorouders en dit wordt steeds duidelijker, hoe verder we in de geschiedenis voortschrijden. De korte aantekeningen, die de samensteller van den atlas bij de platen en kaarten levert, hadden we gaarne wat minder kort gezien, daar de leerling, (voor den geleerde achten wij den atlas niet bestemd) nog heel wat toelichting behoeft in dezen hypothesen-tijd. Het praktische nut van deze studie lijkt ons ook goed neergelegd in het aardige kaartje van de Hunneschans door J. Bijtel, daar hebben we een geheel, voor zoover dat natuurlijk door de omstandigheden mogelijk is; minder gelukkig lijkt ons het kaartje van Novaesium, dat aan duidelijkheid te wenschen overlaat en waarbij men, bij het overnemen uit Bonn. Jahrb. zelfs vergeten heeft de namen als »Nord-kanal«, »Längschnitt«, etc, te vernederlandschen, dat mag toch niet in een Nederlandsche uitgave. Maar hiervan afgezien lijkt ons het werk van Dr. Holwerda zeer nuttig, men krijgt een overzicht, en als zoodanig kunnen we dezen atlas gerustelijk aanbevelen.

De Gereformeerde Kerck van Esselickerwoude in 't Kerckdorp Woubrugge, door O. C. van Hemessen Sr.

Uitg. C. van Wieringen Jr. — Alphen a/d Rijn. — 1912.

Een aardige bijdrage tot de kerkgeschiedenis van Woubrugge geeft ons de schrijver in bovengenoemd boekje door de historie van de kerk van het plaatsje na te gaan in verband met de restauratie, die genoemd gebouw heeft ondergaan; de Rijks-commissie van de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst leverde de cliché's, en de Heer van Hemessen, die tevens het ambt van veldwachter bekleedt, het staat in het werkje er bij vermeld, ging op onderzoek uit, in de archieven, en ontdekte op deze wijze een vrij volledig samenhangende geschiedenis, die ook technisch goed in elkaar zit, daardoor is een enkele taal- of stijlfout, die is blijven staan, licht te vergeven. Het ware te wenschen, dat men op meerdere kleinere plaatsen in ons land het flinke voorbeeld van den Heer v. H. volgde. Dit boekje is blijkbaar met kennis van zaken samengesteld.

G. F.

Effertz-Archiv

Internationales Seminar für Enzyklopädische Wissenschaft.

Beruhend auf dem Prinzip der obligierenden Offerte.

- Lieferung I. Zweck, Prinzip und Plan dieser Zeitschrift. Das neue Preszprinzip der obligierenden Offerte, von O. E. f 0,30
- Lieferung II. J'accuse! Die amtsmeineidige akademische Pygocratie und die universitäre Volksverdummung. Experimenteller offener Brief an die Studierenden und Alten Herren deutscher Zunge von O. E. (*Uitverkocht*).
- Lieferung III. Düsseldorfer Senf mit attischem Salz, oder soziologische Beobachtungen und Experimente eines weltenbummlenden Medicus. Teil I Reise um Afrika, v. O. E. " 1,50
- Lieferung IV. Virulentia celerior immunitas hereditaria. Studien zur komparativen Pathologie der Rassen, Zeiten und Länder, von O. E., Dr. med. (*Verschiynt binnenkort*).
- Lieferung V. J'accuse! Die soziale Frage und deren ponophysiokratische Lösung. Offener Brief an die deutschen Arbeiter, von O. E. " 1,50
- Lieferung VI. Les rapports franco-allemands et la question de l'Alsace. Reponse à l'Association de la Paix par le droit de Nîmes, par O. Effertz. (Französisch) " 1.—
- Lieferung VII. Eröffnung meines Seminars für politische Oekonomie. Die neue dramatologisch-ponophystiokratische Schule, von O. E. " 0,25
- Lieferung VIII. Studien über Hysterie, Hypnotismus und Suggestion, von O. E. Dr. med. " 1,25
- Lieferung IX. Die Offensive der Bonner Universität gegen die Ponophysiokratie. Eine bevorstehende sensationelle Gerichtsverhandlung, von O. E. " 0,50
- Lieferung X. Düsseldorfer Senf mit attischem Salz. Soziologische Beobachtungen und Experimente eines weltenbummlenden Medicus. Teil III Amerika. Abteilung II Reise durch Mexiko. (*Verschiynt binnenkort*).
- Lieferung XI. Suspension, Scheintod und Wiedererwachen eines gefolterten Indianers. Religionsphilosophische Betrachtungen, von O. E. (*Verschiynt binnenkort*).
- Lieferung XII. Metaphysik, von O. E.
- Lieferung XIII. Caesarem appello! Offener Brief an Se. Majestät den Kaiser Wilhelm II, von O. E. " 0,25
- LES ANTAGONISMES ECONOMIQUES** Intrigue, Catastrophe et Dénouement du Drame social par **Otto Effertz**. Avec une introduction par **Charles Andler** Maître de Conférences à la Faculté des Lettres de Paris. Broché f 6,60; Relié f 7,25.

UITGEVERS: **Engelhard, Van Embden & Co.,**
Amsterdam.

„DE NAVORSCHER”.

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor aboné's van „De Navorscher” à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd:

Jaargangen 1898, 1899 van de Navorscher.

Aangeboden:

Bodegravensche Bank,

Bodegraven.

— — GOEDGEK. BIJ KON. BESLUIT. — —

Telegram-adres „BANK”.

Telefoon Interc. No. 19. -

Kap^t 200.000

Raad van Commissarissen:

K. DOUWES DEKKER.

G. BERN. FORTUYN.

J. A. HOOGENDIJK.

Directeur:

H. AUG^t. DRIJVER.

KOOPT EN VERKOOPT EFFECTEN, COUPONS, CHEQUE'S

EN VREEMDE MUNT +- +- +- +- +- +- +- +- +-

INCASSEERT WISSELS +- +- +- +- +- +- +- +- +-

SLUIT HYPOTHEKEN EN ASSURANTIËN +- +- +- +- +-

GEEFT CREDIETEN EN **ONTVANGT** GELDEN à DEPOSITO.

H. A. J. BROUWER,

DAGUERRESTRAAT 193,

DEN HAAG.

Telefoon 3316.

OPSPOREN, TEEKENEN EN
SCHILDEREN **IN OLIE=**

EN WATERVERF

VAN

FAMILIEWAPENS.

ONTWERPEN VAN

VIGNET, EX-LIBRIS ENZ.

**BAKKER &
TEERINK,**

**BOEKBINDERS,
AMSTERDAM.**

Telefoon 6828.

BINDEN

SCHOOL- en STUDIEBOEKEN

en GELEGENHEIDS ALBUMS.

PORTEFEUILLES.

Utrechtsche

Levensverzekering- Maatschappij

„HET MALIEHUIS”.

Verzekerd Bedrag
f 30.000.000.

Commissarissen:

G. C. D. D'AUMALE BARON VAN HARDEN-
BROEK VAN HARDENBROEK te *Driebergen*,
JHR. E. QUARLES VAN UFFORD te *Maartensdijk*.
F. A. R. A. BARON VAN ITTERSUM te *Utrecht*.
MR. C. H. Q. VAN STRIJEN te *'s-Gravenhage*.
JHR. J. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST te
's-Gravenhage.

Directeuren:

JHR. R. A. VAN HOLTHE TOT ECHTEN.
S. P. TEN HOLT.

DE NAVORSCHER

~ ~ ~
Een middel tot gedach-
tenwisseling en letter-
kundig verkeer tusschen
allen die iets weten te
vragen hebben of iets
kunnen oplossen.

~ ~ ~
Onder redactie van
G. Fuldauer.

DE NAVORSCHER verschijnt maandelijks, in afleveringen van 3 vel.
Afzonderlijke afleveringen, voor zoover voorhanden, worden à *f* 1.25 geleverd.
Bij iederen jaargang behoort een uitvoerig register, titel en onslag, die den inteekenaren worden toegezonden met de 1ste aflevering van den volgenden jaargang.
De prijs bedraagt *f* 8.50 per jaar. Voor 't Buitenland [met portio] *f* 9.60. Over de abonnementsgelden wordt in twee halfjaarlijksche termijnen bij vooruitbetaling beschikt.
Men abonneert zich voor niet minder dan een jaargang.
Opzegging moet geschieden vóór 1 December.
H.H. Medewerkers wordt beleefd verzocht, hunne copie slechts aan *één kant* te schrijven en *rechtstreeks* toe te zenden aan de Redactie, **Andreas Bonnstraat 25, Amsterdam**.
Men gelieve de in te zenden stukken liefst met zijn *vollen* naam te onderteekenen
Inzendingen, waarvan de schrijver der Redactie onbekend is, worden vernietigd.
De copie wordt geplaatst naar tijdsorde van ontvangst, doch stukken van Abonnés, vervolgen en antwoorden op vragen gaan daarbij voor.
Op verlangen geschiedt toezending van proef en copie ter correctie aan den schrijver; alle verdere correctie geschiedt door de Redactie. Ingrijpende correctie van dien aard, dat de tekst geheel gewijzigd wordt of groote tusschenvoegingen moeten worden vermeden.
Overdrukjes gelieve men tegelijk met de toezending der drukproef bij den Uitgever aan te vragen. Zij worden berekend à *f* 2.50 per 15 stuks van 16 blz. of minder.
Zij, die een ingezonden artikel verlangen geïllustreerd te zien, zijn gehouden de clichés daarvoor bij te voegen, tenzij deze op hunne kosten kunnen vervaardigd worden.
Nieuw verschenen werken op het gebied der wetenschappen, waarover in dit tijdschrift gehandeld wordt, kunnen beoordeeld worden na ontvangst van een presentexemplaar.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
MUNT- EN PENNINGKUNDE.		Voornaamste uitvindingen, door M. A.	
Het Loodsmannetje, door P. H. D.	129	v. R. v. d. K.	160
STEDEGESCHIEDENIS.		De blauwe Pijp te Haarlem, door W.	
De Arnhemse Begraafplaatsen, door		P. J. O.	161
J. van Hogerlinden	133	Studentenair, door O.	161
KRIJSGESCHIEDENIS.		Klaas van Kijten, door Pauw van	
Legertoestanden uit den ouden tijd,		Wieldrecht	161
door W. E. van Dam van Isselt	140	'GESLACHT- EN WAPENKUNDE.	
VOLKSKUNDE.		Inventaris en Naamregister der Graf-	
Korpsliederen, door Steenkamp	141	zerken in- en om de Nederlandsche	
Een lied van Gelderland, door M. A.		Hervormde Kerk van Paramaribo,	
v. R. v. d. K.	145	door Fred. Oudschans Dentz (voort-	
Volks- en straatliedjes van 1813-1815,		zetting)	162
door W. P. J. Overmeer	146	Aanteekingen uit de oude registers van	
Spreekwoordelijke uitdrukkingen, door		Amersfoort, door W. E. van Dam van	
J. W. Wijndelts	154	Isselt	164
TAAL- EN LETTERKUNDE.		Stamboom van het geslacht Raedt ook	
Vegetarisme, door E. E. Gewin	155	Raedt van Oldenbarneveldt, door	
Men vangt geen haas met een koe		M. A. v. R. v. d. K.	168
(of met een os), door Mr. C. Bake	156	Addenda tot de Genealogie van het	
VRAAG	157	geslacht Penninck, door James Pen-	
MEMORANDA.		ninck	169
Een honderdjarig jubileum, April 1912,		VRAGEN EN ANTWOORDEN	171
door J. van Hogerlinden	157	ONDER DE STUDEERLAMP	176

MEDEWERKERS: A. AARSEN, MR. C. BAKE, GEN.-MAJ. F. DE BAS, JOH. H. BEEN, ED. VAN BIEMA, DR. H. BLINK, DR. JOH. C. BREEN, C. W. BRUINVIS, PROF. DR. P. H. DAMSTÉ, KAPT. W. E. VAN DAM VAN ISSELT, J. P. ENKLAAR, A. N. J. FABIUS, S. K. FEITSMA, PROF. DR. J. J. A. A. FRANTZEN, PROF. R. FRUIN, E. E. GEWIN, J. E. TER GOUW, PROF. MR. J. E. HEERES, DR. F. BUITENRUST HETTEMA, BARON VAN HOEVELL, C. F. GIJSBERTI HODENPIJL, J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL, DR. J. M. HOOGVLIET, DR. EDWARD B. KOSTER, BARON A. VON LINDEN, MR. P. A. N. S. VAN MEURS, DR. P. C. MOLHUIJSEN, DR. G. A. NAUTA, PROF. R. D. NAUTA, MR. M. C. NIJLAND, W. P. J. OVERMEER, RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, J. PENNINCK M. A., CH. J. POLVLIET, M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, DR. H. J. REIJNDERS, JHR. H. H. ROËLL, F. H. A. SABRON, A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, W. BARON SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, J. F. VAN SOMEREN, KAPT. J. C. STEENKAMP, JHR. MR. VICTOR DE STUERS, J. W. DES TOMBE, PROF. DR. C. C. UHLENBECK, PROF. DR. J. VERCOULLIE, DR. R. VERDEIJEN, A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN, J. VRIJSENDORP, J. D. WAGNER, PROF. DR. G. C. VAN WALSEM, M. G. WILDEMAN, JOH. WINKLER, DR. W. ZUIDEMA E. A. — —

MUNT- EN PENNINGKUNDE.

HET LOODSMANNETJE.

En dwalende vinden wij 't spoor.
DE GENESTET.

Eenigen tijd geleden ontving ik een bezoek van een mijner vrienden, die krachtens zijn ambt veel omgaat met munten, penningen en al wat daarop betrekking heeft. Hij toonde mij een oud kwartje, met den beeldenaar van Willem II, dat hem uit Amsterdam was toegezonden. Van dat kwartje was de eene zijde glad geslepen, waarna er de volgende inscriptie was ingegrift:

**SQVALO
ES
NAVCRAATES DVCTOR.**

De eigenaar had zelf dat opschrift niet kunnen ontraadselen, zich vervolgens tot anderen gewend »om bericht en raad« — sed me hercule frustra! en was ten slotte bij mijn vriend terecht gekomen, die nu wederom mijne hulp inriep. Ik verzocht hem, het muntje een poos te mogen behouden en na de woorden aandachtig te hebben beschouwd, schreef ik hem het volgende:

Amice,

Het raadseltje, dat gij mij gisteren hebt opgegeven, heeft mij een poos aangenaam bezig gehouden en al durf ik in de verste verte niet verzekeren, dat ik u de oplossing geven kan, eene oplossing wil ik u althans met alle bescheidenheid voorstellen. Wie weet of zij nog niet eens tot de ware oplossing leiden kan! Ik weet niet beter te doen dan u het proces mijner redeneering maar weer te geven: gij zult dan het best kunnen beoordeelen of — en zoo ja, welke — waarde aan mijne uitkomst zal moeten worden gehecht.

Beginnen we dan met de woorden te beschouwen, die op het muntje voorkomen, dan zien wij, dat *Naucrates* en *ductor* de eenige woorden daarop zijn, die volledig zijn weergegeven en ons dus een zeker houvast bieden. Immers *squalo* kan, zoo het een woord op zichzelf is, slechts dativus of ablativus zijn, hetzij van *squalus*, oud-Lat. vorm van het adjectivum *squalidus*, of van het substan-

tivum *squalus*, een haai; dat een van die beide woorden in eene inscriptie als de onze zou voorkomen, is al zeer onwaarschijnlijk. Ook het daaronder staande *es* geeft ons op zichzelf niets. Wij zullen dus moeten uitgaan van de woorden *naucrates* en *ductor*.

Nu is het laatste een algemeen bekend en gebruikelijk substantivum, dat beteekent: »leider, aanvoerder, voorganger, voorzitter«. *Naucrates* beteekent als adiectivum: »die met de schepen, ter zee de baas is«, maar komt ook als eigennaam voor, en zoo vinden wij in de Oudheid een paar personen, die dien naam dragen, vermeld; toch zijn zij niet zóó algemeen bekend geweest, dat het een standaard-naam voor de een of andere eigenschap is geworden. Het is daarom niet aan te nemen, dat in onze inscriptie één dier personen uit de Oudheid is bedoeld, zoodat ons slechts overblijft aan te nemen, dat het woord een modern persoon (d. w. z. uit den tijd van het muntje) heeft moeten weergeven.

Nu was het ook destijds nog wel de gewoonte, dat iemand, die eenige wetenschappelijke aspiraties koesterde, zijn naam verlatiniseerde of vergraecizeerde: Voorbroek noemde zich Perizonius, Melanchthon is eene vertaling van Schwarzerd, enz. Wilde dus iemand, die b.v. Schippers, Zeeman, Admiraal of Kaptein heette, zijn naam in eene Latijnsche inscriptie aanbrengen, dan lag het voor de hand, dat hij dien vertaalde met het Lat. *nauta* of het Gr. *Naucrâtês*.

Nemen wij dus eens aan, dat dit is geschied, dan krijgen wij: Zeeman, voorzitter. Het ligt nu voor de hand, uit te zien naar een genitivus-vorm in onze inscriptie, want, indien bovenstaande redeneering juist is en het muntje dus als insigne van eene vereeniging heeft gediend, waarvan een mijnheer Zeeman voorzitter was, dan heeft daarop natuurlijk ook de naam van het gezelschap vermeld gestaan en dan natuurlijk in den genitivus. Beschouwen wij nu de overblijvende letters SQVALOES, dan is die genitivus te vinden in de vijf laatste letters *aloes* d. i. van de Aloë. En de beteekenis der drie resteerende letters SQV wordt ons nu helder: zij zijn de beginletters van de woorden *societatis quae vocatur*. De geheele inscriptie luidt dus: Zeeman, voorzitter van het Gezelschap »De Aloë.«

De naam van het gezelschap doet ons allereerst aan een pharmaceutisch- of medisch-genootschap denken en zulks, in verband gebracht met den naam Zeeman, heeft een vage herinnering in

mij wakker geroepen, dat er te Delft een bekend medicus van dien naam heeft geleefd, wellicht de grootvader of overgrootvader der tegenwoordige professoren van dien naam. Verder echter zal ik mijne hypothesen niet voortzetten: zij zijn nu een stadium ingetreden, waarin het aanbeveling kan verdienen, de »Navorscher« te hulp te roepen om door middel van dat tijdschrift wellicht mijn kaartenhuis omver te blazen of het op een steviger grondslag te vestigen. De Amerikaansche dichter en schrijver Edgar Allan Poe heeft aardige dingen geschreven over »cryptography« en daarin o.a. gezegd, dat geen menschelijke scherpzinnigheid in staat is om een geheimschrift te scheppen, dat niet door menschelijke scherpzinnigheid kan worden opgelost. Nu hebben we op dit muntje niet eens met geheimschrift te doen: de moeilijkheden zijn er niet in aangebracht om duister te zijn of de bedoeling van den steller te verbergen, maar slechts uit noodzaak, door de beperkte ruimte. Daarom moeten wij er bij het ontcijferen tevoren op bedacht zijn, woorden door de beginletters vertegenwoordigd te zullen vinden en woorden op vreemde wijzen te zien afgebroken ter wille van de symmetrie. Het oog wil ook wat! De eerste opmerking maakt SQV — de tweede de afbreking ALO — ES verklaarbaar.

* * *

Zooals de uitingen in het begin en het einde van bovenstaanden brief genoegzaam bewijzen, had ik allerminst het vaste vertrouwen, dat mijn betoog juist en mijne oplossing de ware was. Inderdaad was het geheel en al verkeerd, zooals uit het vervolg van mijn verhaal zal blijken: niettemin heeft het de verdienste gehad, dat het (ni iterum fallor) tot de ware oplossing heeft geleid.

Mijn vriend namelijk was met mijn brief uitermate ingenomen en van de onomstootelijkheid mijner redeneering zóó overtuigd, dat hij er genoegen in vond, ook anderen deelgenoot te maken van mijn vondst. Zoodra hij derhalve een zijner kennissen ontmoette, haalde hij mijn schrijven voor den dag en zong den lof mijner scherpzinnigheid — totdat hij op zekeren dag ook een zoöloog er op wilde onthalen. Nauwelijks had hij de op het muntje gegraveerde woorden geuit of de zoöloog wilde hem in de rede vallen. Mijn vriend verzocht hem nadrukkelijk, een oogenblik te willen zwijgen, totdat hijzelf zou hebben uitgesproken en hoewel zijn toehoorder trappelde van ongeduld en telkens

trachtte aan het woord te komen, liet hij zich niet van zijn stuk brengen en bracht de voorlezing van mijn schrijven met voldoening ten einde. Toen echter riep de zoöloog uit: »Maar *naucrates ductor* noemen wij in de zoölogie het loodsmannetje!»

Daar stortte het kaartenhuis, dat mijne logica had opgebouwd, ineen!

Wat de ruïne voor mij nog droeviger maakte, was het feit, dat ik, zeer goed wetende, dat de haai door het loodsmannetje wordt voorafgegaan, bij de eerste beschouwing der inscriptie inderdaad aan dat vischje had gedacht: *ductor squalo*, wegwijzer voor den haai, — die woorden hadden niet nagelaten, die herinnering bij mij op te wekken. Zelfs had ik er Plinius Maior op nageslagen om te zien, of de Romeinen het diertje hadden gekend en benoemd, maar ik had s. v. *squalus* niets anders gevonden, dan dat de haai een ruggegraat van kraakbeen heeft en zijne jongen ter wereld brengt omstreeks den tijd der dag- en nachtsevening. En daar hadden de heeren zoölogen nu het vischje met dien heroïeken, mij onbekenden, naam gedoopt!

Mijn vriend ging nu op zijn beurt aan het interpreteren en deelde mij tegelijk met de tijding van mijne dwaling zijne nieuwe explicatie mede, die luidde: »Gij zijt voor de haaien, loodsman!» Daartegen meende ik echter mij te moeten verzetten. Daargelaten nog, dat die raadselachtige uitroep tegen een onbekenden loodsman ons niet veel verder bracht in het verstaan der inscriptie, merkte ik op, dat de Latijnsche woorden nimmer die beteekenis konden hebben. Wij, Hollanders, zijn een zeevarend volk en onze taal geeft daarvan het bewijs door de menigte van uitdrukkingen, die aan de zee zijn ontleend; zoo zeggen wij voor »gij zijt verloren»: »gij zijt voor de haaien«, maar de Romeinen waren niet een zeevarend volk en drukten die gedachte geheel anders uit: de uitdrukking »voor de haaien zijn« hebben zij in hunne taal nimmer gekend. Bovendien zou dan niet het enkelvoud *squalo*, doch het meervoud *squalis* vereischt zijn geweest. Nu ik echter op de hoogte was gebracht van de beteekenis der woorden *naucrates ductor*, meende ik den aard en den zin van het opschrift eindelijk te vatten.

Het kwartje heeft blijkbaar moeten dienen als een geluk aanbrengend muntje, dat men zou kunnen vergelijken met een doorboorde cent, die onze bijgeloovige landgenooten in den zak — met het »Glückschweinchen«, dat onze Duitsche naburen aan hun

horlogeketting plegen te dragen, ook met het handje van lava, dat de Napolitanen beschermen moet tegen den invloed van het booze oog. De beteekenis der woorden is blijkbaar: Wees (als) het loodsmannetje voor den haai! d. w. z. hetgeen het loodsmannetje voor den haai is, n.l. de trouwe, onafscheidelijke vóór-ganger, wees gij, kwartje, datzelfde voor grootere munten!

Mocht deze opvatting de ware zijn en niet door een deskundigen lezer van de »Navorscher« worden omvergeworpen, dan zal men mij zeker niet euvel duiden, dat ik ook mijne eerste, geheel verkeerde, uitlegging in extenso heb medegedeeld, daar ook aan haar een, zij het negatieve, verdienste niet valt te ontzeggen en wel deze, dat zij ons eenige oogenblikken van intellectueel genot verschaft heeft en het middel geweest is om ons al dwalende het spoor te doen vinden.

Utrecht.

P. H. D.

STEDEGESCHIEDENIS.

De Arnhemsche Begraafplaatsen

DOOR

J. VAN HOGERLINDEN.

In den loop der tijden zijn de begraafplaatsen in de steden van het centrum langzamerhand verplaatst naar rustiger oorden, zoo veel mogelijk gelegen buiten de bebouwde kom.

Oorspronkelijk werd niet binnen de tempels en nederzettingen begraven. De wetgever der oude Israëlieten beval, dat de lijken buiten de tempels en legerplaatsen zouden begraven worden, zoo als steeds door de Joodsche bevolking ook is geschied.

De Egyptenaren zonderden ze af op bijna ontoegankelijke oorden.

De Grieken, althans ten tijde van Solon, weerden het begraven binnen de tempels, en de Romeinen hadden een wet tegen het misbruik.

De Staten van Holland verboden in 1795 het begraven van lijken binnen de kerken; doch ook reeds vóór dezen tijd hadden

geleerden zich verzet tegen het schadelijke van deze oude gewoonte, o. a. C. G. Hoffman te Frankfort en Andreas Mueti te Leiden.

De eerste persoon in Nederland, overtuigd van het groote nut van buitenbegraafplaatsen en die dat idee ook in de practijk wist door te voeren, was Perrenot, die in het laatst der achttiende eeuw (1779), stichter was van een begraafplaats bij Scheveningen genaamd: »Ter Navolging«.

In 1783 werd door het Zeeuwsche Genootschap een prijsvraag uitgeschreven over de bezwaren tegen het begraven in kerken. De heer Mr. J. D. van Leeuwen te Tiel werd voor beantwoording dier vraag met goud bekroond; daarna werd door hem eene vereeniging »Ter Navolging« gesticht, ten doel hebbende het begraven buiten de kerk. In 1786 kwam de begraafplaats buiten Tiel tot stand.

»In 1816 drong van Leeuwen in eene vergadering van »Prodesse Conamur« te Arnhem op het begraven buiten kerk en stad aan.

Velen waren niet ingenomen met deze wijze van handelen, vooral de Roomsche-Katholieken waren niet tevreden met dit revolutionnaire beginsel.

Doch dat dit *beginsel* vooral voor de gezondheid der levenden werd gepropageerd, bleek wel uit een grafschrift:

»Zijt, levend, een waar menschenvrind,
En doe ook na uw dood geen schade«.

Vóór de afscheiding van Kerk en Staat waren de Kerk zoowel als de fondsen ter beschikking van den Hervormden eeredienst en *het kerkhof* onder het *beheer van het Stedelijk Bestuur* en bestemd, speciaal bij de St. Eusebius kerk alhier tot begraafplaats voor de algemeene armen. Deze toestand is blijven voortduren, totdat bij decreet van 2 Aug. 1808 werd bepaald, dat de kerkelijke goederen en fondsen, welke onder administratie waren van de plaatselijke besturen, moesten worden overgebracht aan de publieke schatkist.

Bij keizerlijk decreet van 23 Prairial XIIe jaar (12 Juni 1804) hier te lande executoir verklaard door de inlijving bij Frankrijk in 1810, was verboden in de kerken of op de begraafplaatsen in de kom der steden te begraven en werd gelast, zoodra de nieuwe begraafplaatsen buiten de gemeente zouden gereed zijn, de be-

staande begraafplaatsen te sluiten en te laten in den toestand gedurende 5 jaren.

In Arnhem was men reeds vóór dezen tijd met plannen bezig, om een begraafplaats aan te leggen buiten de gemeentekom. Reeds te lang wachtte men op eene verordening, waarbij het begraven in de kerk zou verboden worden.

De Souvereine Vorst besloot 22 Dec. 1813 echter, het begraven binnen de kerk weder toe te staan volgens oud gebruik. Vele verlichte mannen besloten krachtig het oude systeem te bestrijden, zoodat met ingang van 1 Januari 1829 het begraven van afgestorvenen in kerken en kapellen etc. werd verboden.

In 1428 was er reeds een kerkhof ten Noorden van de St. Eusebiuskerk, dat in 1636 werd vergroot, terwijl in 1450 het kerkhof aan de Zuidzijde gewijd werd.

Het noordelijke gedeelte is in 1782 buiten gebruik gesteld; het zuidelijke gedeelte is na 1630 niet meer als kerkhof gebruikt.

In 1782 deed het stadsbestuur eene publicatie, waarbij een nieuw kerkhof buiten de stad (z.g. tuin van Mallinckrodt aan de Steenstraat) werd aangewezen voor de teraardebestelling van afgestorvenen en wel speciaal voor de diaconie-dooden. Doch het volk kwam in verzet, zoodat de publicatie werd ingetrokken.

In de St. Walburgskerk is begraven tot 6 Sept. 1636, toen de magistraat het begraven aldaar verbood, nadat zij reeds in 1590 voor den eeredienst onbruikbaar was gemaakt.

In de maand Juli 1823 is door den Raad der stad Arnhem aan bijzondere personen stadsgrond afgestaan voor het aanleggen van een begraafplaats, niet in eigendom, maar alleen in gebruik.

Aangelegd uit fondsen van particulieren, werd een voormalig buiten-bastion, de Vliegerenberg (thans Coehoornstraat) bestemd voor laatste rustplaats van ingezetenen en vreemdelingen, onverschillig van welke godsdienstige geloofsbelijdenis.

Het initiatief tot dit plan was genomen door de heeren H. H. Donker Curtius, A. T. R. E. baron van Haersolte, Mr. J. van Leeuwen, J. H. Thomas, Mr. J. M. de Kempenaer, Mr. A. A. de Ruuk, Mr. W. Staats Evers, van wie de vier eerstgenoemden aldaar begraven zijn.

In 1825 was het kerkhof gereed. Op het midden prijkte een gegoten ijzeren naald met de volgende opschriften:

Civibus, Exteris
 Summis, Infimis
 Quocunque ritu deum colentibus,
 Omnibus vita functis
 Hanc placidae quietis sedem
 Communis multorum voluntas
 Consecravit
 Anno MDCCCXXV

dat is:

Aan ingezetenen en vreemdelingen,
 voor aanzienlijken en geringen,
 welk godsdienstig geloof ook belijdende,
 voor alle afgestorvenen
 is deze stille rustplaats,
 op het eenstemmig verlangen van velen
 gewijd
 in het jaar 1825.

Aan de achterzijde vindt men er het zinnebeeld op van de
 eeuwigheid. Aan de oostzijde leest men de woorden:

Tuti quiescant
 Laeti resurgant
 Quotquot haec terra tegit.
 dat is:

Mogen zij veilig rusten
 en blijmoedig weder opstaan.
 zoo velen hier de aarde dekt.

Aan de westzijde:

Terra quos rapuit
 coelum restituet.
 dat is:

Wie de aarde heeft weggerukt,
 Zal de Hemel teruggeven.

Ook is er nog een grafmonument voor Wouter Kuyck, die
 6 Aug. 1826 verdrong bij gelegenheid van een pleiziertocht der boot
 van Arnhem naar Rotterdam. De officieren der 13de afd. Infanterie,
 waarvan Kuyck destijds commandant was, hebben boven zijn
 rustplaats een afgeknotte zuil opgericht met het volgende opschrift:

W. Kuyck
Kolonel der 13de afd. Infanterie
Ridder van de Militaire
Willemsorde,
Lid van het legioen
van Eer.
geb. 10 Febr. 1775.
overl. 6 Aug. 1826.

Aan de andere zijde:

De officieren der 13de afd. infanterie.
Uit Hoogachting.

Ook is aldaar nog aanwezig de grafsteen, waaronder begraven is Dr. H. H. Donker Curtius, een bekend predikant uit het begin der vorige eeuw (1802—1839).

Deze begraafplaats is 10 Nov. 1828 door de stad overgenomen. Sedert dien tijd heeft de begraafplaats gediend tot algemeene begraafplaats, alhoewel er slechts een enkele maal door R. C. van gebruik is gemaakt, terwijl de Israëlieten hunne afzonderlijke begraafplaatsen hadden.

Doch de beide begraafplaatsen — de Vliegerenberg en de Steenstraat — werden bij uitbreiding der stad te klein.

In 1849 besloot de Raad een stuk grond van het St. Petersgasthuis te koopen aan den Hommelschen weg (onder de Linden) om tot algemeene begraafplaats te dienen.

Nadien kreeg men afzonderlijke begraafplaatsen voor de verschillende kerkelijke gezindten, die wij achtereenvolgens zullen bespreken.

PROTESTANTEN.

In 1851 wijst de Raad een gedeelte van bovengenoemd terrein aan voor de Ned. Herv. en andere gezindten (behalve R.-C. en Isr.), en besluit in 1859 het als kerkhof te doen inrichten.

Op 1 Sept. 1862 werd de begraafplaats in de Coehoornstraat gesloten en de begraafplaats onder de Linden in gebruik gesteld. In het volgende jaar werden nog 130 lijken van de Coehoornstraat naar hier overgebracht. Op de verschillende afdeelingen van Onder de Linden (R.-C., Protest. en Israël.) zijn sedert dezen datum 13592 afgestorvenen begraven; de cijfers voor de R.-C. begraafplaats van 1852—1862 ontbreken mij.

De uitbreiding der stad was ook van invloed op de begraaf-

plaatsen, aangezien men reeds in 1873 besloot een nieuwe algemeene begraafplaats in te richten bij Moscowa, die 17 Januari 1876 in gebruik is genomen.

Alhier, dus uitsluitend op het z.g. protestanten-kerkhof zijn van dien datum tot 1 Januari dezes jaars begraven 18179 personen.

Ook deze begraafplaats is reeds in 1906 uitgebreid, terwijl sedert het begin van dit jaar een nieuw terrein aan de noordzijde tot den Schelmschen weg in gebruik is genomen.

In 1870 heeft het Bestuur der gemeente een besluit genomen tot het aanleggen van een begraafplaats uitsluitend ten dienste der Ned. Herv. gemeente te Schaarsbergen, waar tot 1 Jan. 1912 377 personen zijn ter aarde besteld.

Op Onder de Linden wordt alleen nog in eigen graven ter aarde besteld; sedert de openstelling van Moscowa bedraagt dit getal 809 personen of gemiddeld ongeveer 20 per jaar, welk getal de laatste jaren sterk is gedaald en bijv. in 1911 slechts 6 bedroeg.

DE R.-C. BEGRAAFPLAATSEN.

De Roomsche-Catholijken begonnen reeds vroeg nieuwe *bijzondere* begraafplaatsen aan te leggen, omdat de behoefte met het oog op de kerkelijke ceremonieën zich zeer deed gevoelen.

Oudtijds begroef men in de kloosters en in en bij de kerken, o.a. in het Agnietenklooster tot 1622; buiten de stad in het St. Antonius-gasthuis aan den Rosendaalschen weg tot 1625 en in het klooster Bethanië (thans ongeveer Presikhaaf) tot 1597.

Na 1622 begroef men de dooden der kloosters ook op het Walburgskerkhof, doch waarschijnlijk niet langer dan tot 1636.

De magistraat gelastte in 1622 ook de afgestorvenen in kisten te begraven, overeenkomstig het gebruik te Nijmegen.

Ook werden tot 1572 vele aanzienlijken begraven in het klooster, dat ongeveer gelegen heeft op de plek, waar thans Monnikenhuis staat.

Binnen de stad werd, behalve in en bij de St. Walburgskerk, begraven op het St. Janskerkhof (ongeveer, waar nu de Koepelkerk is), doch vóór 1614, daar in het laatste jaar de Hervormden hunne godsdienstoefeningen daar hielden.

In de gebouwen der voormalige commanderie van St. Jan werd in 1622 een kerkje ingericht voor de Catholijken, daar zij door de Reformatie verstoken waren van bedehuizen. Vermoedelijk is

daaromheen dus in de 17^e en 18^e eeuw begraven door de Catholieken. Alleen van 1672—1675 kwam de St. Eusebiuskerk op de Markt weder tijdelijk in gebruik bij de Catholieken.

Toen nu in 1823 besloten werd een algemeene begraafplaats aan te leggen, namen de R. C., na wijding, het kerkhof aan de Steenstraat in gebruik, uitsluitend voor gelijkgezinden, alhoewel het van 1783 algemeene begraafplaats was geweest.

Het bestuur der gemeente deed 8 Oct. 1851 aan den pastoor der R. C. gemeente binnen Arnhem weten, dat de R. C.-begraafplaats aan de Steenstraat niet meer als zoodanig dienstbaar kon blijven, terwijl zij tevens berichtten, dat een stuk grond aan den Hommelschen weg door den Raad was afgezonderd voor de Roomsche-Catholieken; dat stuk is in het laatst van 1852 in gebruik genomen, waardoor het overvolle kerkhof aan de Steenstraat kon worden gesloten.

In 1877 nam het kerkbestuur der R. C. gemeente de eerste afdeeling aan den Apeldoornschen weg bij Moscowa over voor eene som van ongeveer 31560 gulden.

Aldaar zijn van 1877—1911 begraven 14507 personen, terwijl een enkele maal nog begraven wordt aan Onder de Linden (in eigen graven).

ISRAËLIETEN.

Bij besluit van den Magistraat van 13 October 1755 werd aan de Israëlieten voor 't eerst toegestaan de dooden, die vroeger in Huissen en Wageningen moesten worden ter aarde besteld, op het kerkhof aan den Sandberg (achter de Buitensocieteit) te begraven, met voorschrift, dit met planken te omheinen tot eene grootte van 40 bij 50 voet.

Bij raadsbesluit van 25 April 1827 is grond aangewezen voor een nieuw Israëlietisch kerkhof achter den muur van het particuliere kerkhof bij de Valk, dat in eigendom toebehoorde aan de familie Prins c. s. (tusschen Bellevue en Brugstraat).

Dit bleek spoedig te klein te zijn, zoodat herhaaldelijk is aangedrongen op een nieuw terrein. In 1857 werd door den gemeenteraad een terrein aangewezen aan Onder de Linden, dat reeds 22 Februari 1858 in gebruik werd genomen, zoodat toen feitelijk de begraafplaats aan den Utrechtschen weg (de Valk) gesloten is.

In 1864 kocht de Israëlietische gemeente aan den Apeldoornschen

weg bij Moscowa een stuk grond van de gemeente, dat in 1866 voor kerkhof in gebruik is genomen.

Van 1866 tot en met 1911 zijn aldaar 757 lijken begraven.

Naast het kerkhof is nog een particulier kerkhof, behorende aan een Israëlietisch ingezetene; tot op heden is hierop evenwel nog niet begraven.

KRIJGSGESCHIEDENIS.

Legertoestanden uit den ouden tijd.

In her archief van Amersfoort vindt men onder de »Ingekomen brieven« (Inventaris, n°. 40) in deel 4 een tweetal bescheiden, die een eigenaardig licht werpen op legertoestanden uit den ouden tijd.

De eerste brief d.d. 29 Aug. 1637 is er een van de Gedeputeerden van Utrecht aan de Regeering van Amersfoort, waarvan de aanhef als volgt luidt:

»Alsoo diversche Capiteynen ende officieren wesende in dienste van dese Landen, niettegenstaende 't Leger vanden vijandt te Velde Ende Syne Hoocheyt mede, met de grootste macht van desen Staet voor de Stadt van Breda geoccupeert is, haer onthouden buijten de plaetsen daer hare Compagnien in garnisoen leggen. Ende alsoo haren schuldigen plicht haer wel behoorde te vermaenen, Ende obligeren, t' allen tijden haer bij hare Compagnien te houden, soo wanneer om wettige redenen sy niet genoodsaecht zijn, haer daer van te absenteren. Soo verstaen wij gantsch inexcusabel te zyn dat de voorsz. Capiteynen Ende Officieren in dese conjuncture van tijden haer uijt de voorsz. plaetsen van haer garnisoen noch blyven onthouden. Terwijle den vijandt aen d' een zijde met vive force de steden van desen Staet begint aen te tasten, Ende (zoo d' advertentien houden) op andere plaetsen int werck is, Ende het daer toe aenleydt om by surprise d' een ofte andere plaetse t' overvallen, om Syne Hoocheyt den Heere Prince van Oraengien te benoodigen de belegeringe der voorsz. Stadt van Breda te verlaeten. Ende alhoewel Zyne Hoocheijt by particuliere aenschrijvinge aen allen Capiteynen die in de boven Steden vande Maes in Garnisoen legghen (op pene van dat haere Compagnien aen andere sullen vergeven worden, by soo verre sy binnen den tijt van twaelff ofte veerthien daeghen haer

aldaer niet instellen). Daerinne genough ende met approbatie van de Hoo. Mo. Heeren Staten-Generael hadde versien, soo...«

De andere brief is er een, eigenhandig door Prins Frederik Hendrik den 26^{en} Juni 1638 onderteekend »int Legher opde Noordgeest«. Daer de Prins van den L. kolonel Alard vernomen had, hoe vele soldaten zijner compagnie, destijds in garnizoen te Maastricht, zich zonder verlof van hunne officieren naar Amersfoort begaven om daer by hunne vrouwen en kinderen eenigen tijd te verblijven, verzocht de Prins aan de Regeering van Amersfoort om alle soldaten zonder verlof te doen vatten en naar zijn leger te doen opzenden.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Amersfoort, Juni 1911.

VOLKSKUNDE.

Niet alleen het zware wapen, doch ook enkele andere hebben hunne korpsliederen of zoo men wil hun wapenlied.

Zoo luidt b.v. het »*Huzarenlied*«, dat in marschtempo gezongen wordt, als volgt:

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
 Huzaren, huzaren het Vaderland getrouw!
 Heel rap van lijf en leden,
 Een zwaard van staal gesmeden.
 En is het Vaderland in nood,
 Wij blijven trouw tot in den dood. } *bis.*

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
 Huzaren, huzaren, het Vaderland getrouw!
 Voor Vaderland, Vorstin en Bruid,
 Daarvoor het zwaard de scheede uit!
 Maar is het Vaderland in nood,
 Dan zijn wij trouw tot in den dood. } *bis.*

Huzaren, huzaren, huzaren rood en blauw
 Huzaren, huzaren, het Vaderland getrouw!

Al is ons Wapen nog zoo klein
 Steeds zullen wij de eersten zijn.
 Want is het Vaderland in nood,
 1) Wij blijven trouw tot in den dood. } *bis.*

Op de Koninklijke Militaire Academie werd door het Cadetten-corps in 1887 een prijsvraag uitgeschreven voor een korpslied. De uitslag was, dat het *Cadettenlied*, woorden van P. van Essen en muziek van J. L. Abel bekroond werd en nog steeds in eere wordt gehouden. Het luidt:

Cadettenlied.

Komt, Wapenbroeders, Neerlands zonen,
 Door 't zelfde levensdoel verwant,
 Met heilig vuur bezielde voor 't ééne,
 Verknocht aan 't zelfde Vaderland,
 Verhef den zang, ontbloot uw hoofden,
 En zweert met ons denzelfden eed,
 Dien eenmaal onze vad'ren zwoeren,
 Toen vreemd geweld hen zuchten deed!

Hetzij in 't koele, blonde Noorden,
 Op d'eigen grond van 't vaderland,
 Of in de diepe donk're wouden
 Van Insulinde's lachend strand,
 Nooit zal een blaam uw wit besmetten.
 O, Neerlands fiere, reine vlag,
 Zoolang in Kilacadmons muren
 Een enkel hart nog kloppen mag.

En mocht eenmaal de oorlogsfakkel
 Weer blaken aan het Dietsche strand
 En vreemden dwang u weer bedreigen,
 U vrijheid van ons Vaderland,
 Dan zouden wij, cadetten, toonen.
 Dat 't oude bloed nog in ons vloeit!
 Dat liefdevuur voor Nassau's helden
 Nog steeds in onzen boezem gloeit!

1) Muziek en woorden in den Liederensbundel van Janmaat en Soldaat met piano-begeleiding.

Komt, wapenbroeders, Neerlands zonen,
Door 't zelfde levensdoel verwant,
Met heilig vuur bezield voor 't ééne,
Verknocht aan 't zelfde vaderland!
Kom, zweert met ons dan deze woorden;
Zweert: »Trouw aan Koningin en Land!«
Zoo God het wil zij dan ons leven
1) Eenmaal deez' duren eed tot pand!

Ook de *Adelborsten* hebben hun korpslied, waarvan mij echter maar één couplet is opgegeven, dat hier volgt:

Adelborstenlied.

Waar de Ruyter eens moest sneven
Waar een Tromp zijn roem behield,
Staan wij aan 't begin van 't leven,
Maar met hoop en moed bezield.
Mocht nog eens in later dagen
Neerlands vlag ten strijd ontplooid,
Stervend zullen wij haar schragen,
Maar die vlag verlaten — nooit!

De onderofficieren van den *Hoofdcursus* te Kampen zingen bij voorkomende gelegenheden het onderstaande korpslied:

Korpslied Hoofdcursus.

»Immer hooger« zij ons streven,
Zij de leus van ons bestaan;
Door geen vrees teruggedreven,
Rukken we op de sterren aan.
Voer' ons pad langs schoone dreven,
Zij de weg ook lang en dor,
Steeds den blik op 't doel geheven
Juichen wij »Excelsior!«

Stap voor stap met vaste schreden,
Treden wij waar plicht ons wacht;
Elken zijweg steeds vermeden,
Steeds vooruit met moed en kracht.

1) Evenals het voorgaande uitgegeven door den Boekhandelaar P. B. Nieuwenhuis te Breda.

Mogen rampen ons ook dragen,
 Laat Fortuna ons geen keus:
 Nimmer bukken, nimmer zijgen,
 »Immer hooger« blijft de leus.

»Immer hooger« zij ons streven
 Maar met eendracht steeds gepaard:
 Eensgezindheid zal ons geven
 't »Immer hooger« hier op aard!
 Luider klinken onze zangen,
 Weg dan klachten en gemor:
 Vol van hoop en vol verlangen
 Roepen wij: »Excelsior!«

Meer zijn er, voor zoover mij bekend, niet, tenzij men »de *Jagers 'van Van Dam*« zou wil noemen.

De Infanterie en Genie houden er geen op na, doch wij vermelden wèl, dat er nog korps-*marschen* bestaan. Bekend is b.v. de *grenadiers*-marsch: *Turf in je Ransel*, waarop ook woorden gezongen kunnen worden en die bij het defileeren alléén over het regiment Grenadiers en Jagers en het Cadetten-corps mogen gespeeld worden. Voorts de *Cadetten*- en de *Adelborsten*-marsch en, in der tijd tenminste, de defleermarsch van het 6e, waarbij alle tamboers en hoornblazers nu en dan invielen.

Mocht iemand nog meerdere gegevens bezitten, dan vulle hij deze aan.

Zoo ontving ik van den vervaardiger de mededeeling, dat het lied der *Vesting-Artillerie* niet volkomen juist is wedergegeven en dat het gelezen moet worden als volgt:

De Vestingartillerie.

Wanneer de vijand binnenrukt
 In 't dierbaar vaderland,
 Dan reiken onze forten trouw
 Elkaar de broederhand.
 »Tot hiertoe en niet verder!« roept
 De Vestingartillerie,
 En met zijn stalen monden speelt
 't Geschut de melodie. (*bis*).

Daarom is vestingartillerie
 Het wapen onzer keus.
 »Trouw aan Vorstin en Vaderland«
 Voor immer onze leus,
 En 's Holland's linie 't bed van eer:
 Dáár is ons 't sterven schoon,
 Zij slechts Oud-Holland's zegepraal
 Ons laatst en eenig loon! (*bis*).

Den Haag, Jan. 1912.

STEENKAMP.

Een Lied van Gelderland.

(In den trant van *Goethe's*:
 Kennst du das Land, enz.)

Kent gij dat land, waar ronde gulheid woont;
 Eenvoudigheid in taal en zeden troont;
 Natuur, vol pracht, in maagden frischheid bloeit;
 Een zilvren stroom langs rijke beemden vloeit?
 Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
 Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Kent gij dat land, vol heuveln, lagchend schoon
 En koele dagen, waar de reine toon
 Des nachtegaals bij brongemurmur klinkt,
 Als lentes zon aan d' avondhemel zinkt?
 Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
 Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Kent gij dat land, waar, op het welig veld,
 De gouden vrucht van Ceres golvend zwelt;
 Pomona's ooft met keur van verwen gloort,
 En door zijn waas 't verlangend oog bekoort?
 Kent gij dat land? — Daarheen — daarheen —
 Daar trekt mij 't hart, o mijn geliefde, heen.

Mijn Ida, ja, ik ken dat schoon gewest,
 Waar gulheid nog en eenvoud zijn gevest,
 En waar natuur, met schatten, rijk bestrooid
 Gelijk een bruid, aanminnig is getooid:
 't Is *Gelderland!* — Daarheen — daarheen —
 Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Dan klimmen wij die heuveln vrolijk op,
 En staren, diep verrukt, van hunnen top;
 Dan rusten wij in 't fraaiste bloemendal.
 Bij vooglenzang, aan beekjes van kristal;
 Mijne Ida, kom! — Daarheen — daarheen —
 Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Dan wandlen wij dat golvend graan-veld door,
 En aadmen bloemen-geuren op ons spoor;
 Dan lokt Pomona's ooft ons tot genot,
 En 't zoet der min bekroont ons heilrijk lot.
 Mijn Ida, kom! — Daarheen — daarheen —
 Trek daar met mij, o mijn geliefde, heen.

Een gedicht van *C. ten Hoet*, notaris te Ubbergen, geb. 19 April 1796 te Nijmegen en in het jaar 1832 overleden. In het jaar 1822 was hij gehuwd met *C. H. W. Lochman van Königsfeldt*.¹⁾

M. A. v. R. v. D. K.

Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje.

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(*Voortzetting van Nav. LXI, 105.*)

XVII.

Een Nieuw Lied,

Smijt hem maar op de Wagen.

I.

Lucifer komt ten tweede maal,
 Hij ment zijn vurige wagen,
 Zijn baard en knevels zijn van staal,
 Hij komt zijn lading halen,
 Vrienden kijkt uit, *de Kinderdief*,
 Zal jelui niet meer plagen,
 De Helsche voerman heeft hem lief,
 En bind hem op de wagen. (*bis*)

¹⁾ Zie den Gelderschen Volks-Almanak voor het jaar 1835, blz. 116.

2.

Zingt dan Hoesée, nu zijn wij vrij,
Van alle slaafsche banden,
De *Oranje* vlag word aan het Y,
De schrik der Dwingelanden;
Geen scheldnaam word er meer gehoord,
Nu wij *Oranje* dragen,
Al wie de rust en vrede stoord,
Smijt die maar op de wagen.

3.

Geen Kees of Foef spookt meer in 't Land,
't Zijn al *Oranje* vrinden,
't *Oranje* lint is nu de band,
Dat alles saam moet binden,
Die nog van d' oude Koeijen spreekt,
Is in 't verstand geslagen,
Hij is de Vos die de Passie preekt,
Smijt hem maar op de wagen.

4.

Hij is geen waare Oranje vrind,
Die plunderen wil of roven,
Maar is Napoleons gezind,
Al roept hij *Oranje* boven,
Laat hem in plaats van lint of strik,
• Een Gier of Arend dragen,
Doe hem present aan heintje pik,
En smijt hem op de wagen.

5.

Maar die zijn booze kop verzet,
En op de Prins wil smalen,
En niet wil deelen in de pret,
Die zal de drommel halen,
Wij kunnen geen baloorigheid,
Of bang gezigt verdragen,
Die huilt of pruilt van nijd of spijt,
Smijt die maar op de wagen.

XVIII.

B O N A P A R T E,

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

Logogryphisch beschouwd.

3. 9. 7. 2.

N E R O.

Nero bragt de gene om 't leven,
 Die hem 't aanzijn had gegeven;
Nero stak zijn moeder dood;
 Was in euvel daden groot.
 Met zich zelven te doorstoten,
 Heeft hij zijne rol besloten,
 En wie denkt dat een tiran
 Minder schand'lijk sterven kan?

* *

7. 4. 8.

R. A. T.

Hoezeer de *Rat* ook moog' mishagen,
 Door zijn zoo schadelijk verknagen,
 Wij zien nogtans, in onzen tijd,
 Een *Rat* het vorstlijk sieraad dragen,
 Een gruwel-*Rat* bij wiens verknagen,
 De menschheid allerdeerlijkst lijdt.

* *

1. 4. 3.

B A N.

Wat is het werk van een tiran?
 Hij doet de menschheid in de Ban.
 En moet dit aangezien, gelaten en geduldig?
 Geenszins! Wraakoefening is elk der menschheid schuldig.
 Ha! *Nederlanders!* dit 's uw zaak;
 Ja, dit 's voor u een heil'ge taak.
 Te wapen dan! Rukt aan! de menschheid moet gewroken;
 Rust niet voor dat gij 't hart uws dwingelands hebt doorstoken.

* *

2. 3.

O N.

De bijbelvriend kent, in deez' woesten oproermaker,
 Een schandelijken pligtverzaker,

Een die zich tegen regt en wet,
 Die, in de mannen Gods, zich tegen God verzet ¹⁾.
 Een *on* leeft ook in onze dagen;
 En Gods regtvaardigheid doet hem de straf reeds dragen.

* * *
 8. 7. 2. 2. 3.
 T R O O N.

Niet alle *Troon* is heilig.
 In schaduw van den troon is men niet altoos veilig.
 Of gilt de menschheid niet van onweêrstaanbaar leed,
 Nu *Bonaparte* een troon betreedt?

* * *
 1. 4. 7. 9. 3.
 B A R E N.

Wat ook de *Barcn* soms verzwelgen,
 Het wordt als niets geacht,
 Zoo men de daden van een dwingeland betracht:
 Deez' ziet men volk bij volk verdelgen,
 Wilt gij 't bewezen zien? Welnu,
 Zie *Bonaparta*, en gruw.

* * *
 1. 7. 2. 3.
 B R O N.

Hoe aangenaam de *Bronnen* zijn,
 Vol water krachtiger dan wijn,
 Een *Bron* kan toch vergiftigd zijn,
 Vergiftigd van verstand en harte,
 Dit zien wij klaar in *Bonaparte*,
 Die naar den schandnaam van tiran des menschdoms dingt;
 Hij is een *Bron*, waaruit niets dan ellende springt.

* * *
 5. 9. 2. 7.
 P E O R (Baal-peor).

Een afgod bij de aloude joden,
 Wiens dienaars God beval te dooden ²⁾.
 Vrees dus niet dat ge iets kwaad begaat,
 Als gij de dienaar van den Christen Baal verslaat;

¹⁾ *Numm.* 16 vs. 1.

²⁾ *Numm.* 25 vs. 4.

Van den vermeet'len, die we om nooddruft moesten bidden.
 Eens zagen wij hem in ons midden;
 O hadden wij hem toen het eerloos hart doorboord,
 Of in ons water hem vermoord!

I. 4. 7.

B A R.

Hoe schoon deez' aarde ook moge wezen,
 En welke bloempjes elk op zijnen weg kan lezen,
 Hij die de menschheid klinkt aan zijnen zege-kar,
 Maakte ieders weg woestijnig BAR.
 Voor een verkeerd begrip behoef ik niet te vreezen;
 Want wie kan 't anders dan een *Bonaparte* wezen?

2. 7. 9. 1.

O R E B.

Het hoofd van deze afgodsdienaar
 Bragt men aan *Gideon* ¹⁾.
 Bragt men *Oranje* 't hoofd des dwingelands *Bonaparte*,
 'T waar zeker 't grootst geschenk dat men hem brengen kon,
 En een regtvaardigheid bedreven.
 Een OREB had alleen door beeldendienst misdaan;
 Maar *Bonaparte* bidt gewis den duivel aan.

7. 2. 9. 7. 9. 3.

R O E R E N.

Het *fransch bestuur*
 Stond *Neêrland duur*;
 Noch hoofd noch hand kon zich meer ROEREN,
 Gekneveld met tirannen-snoeren,

7. 2. 9. 5. 9. 3.

R O E P E N.

Het ROEPEN dat de menschheid deed,
 Om raad en bijstand in haar leed;
 Ontheffing van het juk, dat *Frankrijk* haar deed dragen,
 Klinkt in onze ooren nog als felle donderslagen.

2. 3. 4. 3.

O N A N.

Hij werd van God gedood om een gevloekte daad;
 De booswicht gaf ten prooi aan het verderf zijn zaad ²⁾:

¹⁾ *Judic.* 7 vs. 25.

²⁾ *Gen.* 38 vs. 9.

Moet een tiran dan niet gelijke straf verwachten,
 Die door de jong'lingschap te slagten;
 Een jong'lingschap, zoo schoon als immer heeft geleefd,
 Hun zaad ten prooi aan het verderf gegeven heeft?

5. 4. 7. 4. 3.

P A R A N.

Wee, wee! de zwarte ziel die steeds in moordlust blaakt,
 En 't eden, door Gods hand,
 Zoo zegenrijk beplant,
 Ons tot een PARAN maakt ¹⁾,

5. 2. 2. 7. 8.

P O O R T.

Al houdt gezondheid, jongeling!
 De POORT des grafs voor u gesloten;
 De vuist van eenen dwingeland,
 Die 't menschenbloed nooit naar genoegten heeft gezopen,
 Rammeit haar voor u open,
 Gij wijdt der Godheid dus uw hand,
 Zoo gij die wapent om den beul ter neêr te stooten,
 En tevens redt ge uw Vaderland.

7. 2. 8.

R O T.

Rukt aan, rukt aan op 't overschot
 Van 't *Fransche* ROT,
 Dat al te lang met God en Godsdienst heeft gespot.
 Komt makkers! spieg'len we ons aan Spanje.
 Op broeders! de algemeene zaak
 Roept ons ter wraak',
 De leus zij, *vrijheid* en *Oranje*.

7. 4. 5. 8.

R A P T.

Hij die een R A P T (een maagdenroof) begaat,
 Bedrijft gewis een slechte daad,
 Dan, hij doet echter de geroofde maagd niet sneven;
 Maar welk een gruwlijk kwaad
 Doet dan niet de onverlaat
 Die maagd bij maagd berooft van 't leven;
 Ja langzaam kwijnend grafwaarts sleept,
 Daar hij haar minnaars naar zijn moordtooneelen zweept!

¹⁾ Numm. 10 vs. 12.

7. 4. 5. 8. 2. 7.

R A P T O R.

Hoor mij, R A P T O R! maagdenroover,
 Eertijds waart gij snood; maar nu
 Is er erger maagdenroover;
 Is er booswicht boven u:
 Gij zijt maagden-rust verstoorder;
Bonaparte is maagden-moorder.

3. 9. 1. 2.

N E B O.

De afgod N E B O is gevallen,
 Bij 't voormalig Israël;
Bel en N E B O zijn gevallen; ¹⁾
 Vielen naar Gods wijs bestel;
 Ook viel naar dat wijs bestel,
 Die zich zelf' ten afgod stelde;
 Die der *Russen* krijgsdeugd velde.

8. 2. 2. 7. 3.

T O O R N.

Een onverlaat moge uit der hoogte spreken,
 En zeggen: *God gaf mij de wil en magt*; ²⁾
 Maar spoedig ziet men d' onverlaat bezweken;
 Zijn dag verkeert in een' stik-donkeren nacht,
 Ontbrandt Gods TOORN: dit is ons jongst gebleken,
 In 't *fransch gebroed*, zoo ras ten val gebragt.

9. 7.

E R.

Werd E R van d' Eeuwigen gedood om zijn boosheid ³⁾

¹⁾ *Jes.* 46 vs. 1.

²⁾ «Dit heeft de vermetele *Bonaparte*, bij zekere gelegenheid, gezegd».

³⁾ *Gen.* 38 vs. 7.

De schrijver dezer rijmelarij schreef ter inleiding o. m. het volgende: «Intusschen hoop ik dat deze weinige bladen weder 't hunne zullen toebrengen, om den afkeer voor de *franschen* (welke afkeer thans in aller harten zoo levendig is) aan te vuren; want, die afkeer den tiran bekend geworden zijnde, moet in hem de hoop dooden, van eenmaal weder een voet op ons grondgebied te zullen kunnen zetten; hij moet daardoor vaststellen: Er is een decreet bij 't gezamentlijke volk van Holland genomen, houdende: «De *franschen* komen nooit weder in ons land». En immers, goede lezer! moeten wij wegens ons zelve denken, dat zuik een decreet waarlijk onder ons genomen en bezworen is? zonder eens in aanmerking te nemen de liefde en getrouwheid van onzen Souverein voor ons, of Hoogst deszelfs decreeten, natuurlijk daaruit moetende voortvloeijen. Tenminsten, ik voor mij ben gewoon, ieder die nog eenige vrees voor het terugkeeren der *franschen* oppert, te gemoet te voeren: «neen maar, wij burgers, wij moeten gezamentlijk decreteeren: De *franschen* komen nooit terug: de *franschen* kunnen niet terugkomen, dan over de lijken van ons allen ook tot dat van den laatsten man toe».

Dat lot wacht ook gewis
 Europa's beul, wyl hij, in allerlei godloosheid,
 Verr' boven E R te stellen is.

1. 9. 9. 7.

B E E R.

De B E E R verslindt, wanneer hij honger heeft;
 Maar een' tiran ziet men altoos verslinden,
 En goed en bloed, ja zelfs dat van zijn vrinden;
 Dit 's toch in den gekroonden Cors beleefd.

9. 8. 8. 9. 7.

E T T E R.

Vol van stinkende ETTER-builen,
 Is 't geweten van den man
 Dien wij thans zoo veilig noemen,
 Aartstiran.

Jesaja zegt van 't harte
 Van *Israël*.

En 't slaat zeer wèl,
 Op 't eerloos harte,

Van den dwingland Bonaparte:

Van beneden tot boven is er niet geheel aan 't zelve; maar
 wonden en striemen, en etterbuilen, die niet uitgedrukt of ver-
 bonden zijn; noch geen van welke met olie verzacht is.

Cap. 1 vs. 6.

1. 9. 7. 2. 9. 7. 9. 3.

B E R O E R E N.

Ons levensstroomtje zien wij zoo snel BEROEREN,
 Dan als wij 't magtwoord, '*k wil*', een' dwingland hooren voeren;
 Want steeds wil een tiran den val van allen stand,
 Den ondergang van allen land.

1. 2. 9. 8. 9.

B O E T E.

Bestond de BOETE van den man
 Die d' armen *Lazarus* geen kruimke wilde geven,
 In 't lijden van de pijn der hel;
 Wat ijslijk lot wacht, na dit leven,
 Dan op den snooden *Corsikaan*,
 Die gansch *Europa* van gebrek hadd' doen vergaan,

Hadd' God het niet zijn' klauw ontheven!
 Ook moet er dan, naar allen schijn,
 Voor zulk een monster-mensch een hel der helle zijn.

8. 2. 5.

T O P.

Enropa's dwingeland haalde onzinnig 't zeil in TOP,
 En koos het barre sop,
 Om met zijn moord-vloot ook de *Russen* te vernielen.
 Dan, hij wrocht *Rusland's* roem, wel verr' van *Rusland's* leed;
 Al spoedig zag men zijne kielen
 Vervallen op een klip die *brandend Moscou* heet.

8. 7. 4. 5. 5. 9. 3.

T R A P P E N.

De burger, door 't gebrek, te omhangen met slechts lappen,
 En dan hem op het hart te TRAPPEN,
 Door 't rooven van zijn kroost, de pijnlijkste ellend',
 Daaraan is 't dat men den *verfranschten Corser* kent.
 (Uitgegeven te Amsterdam in 1814 bij *A. Vink.*)

Spreekwoordelijke uitdrukkingen.

Ondergeteekende zou gaarne de beteekenis weten van de uitdrukking: *op den mantel dansen*. Zij komt voor in een hs. bevattende extracten uit de »Kontschappen beleydet voer den Gerichte der Stadt Zutphen«, en wel in de volgende acte:

1623 Juli 9. »Joncker Hector van Delen zal. is eens ten eeten »geweest op Eschoten bij Jr. van Broeckhuisen waer met praesent »was Daem van Broeckhuisen met syn susteren end de predicant »Henrick Schram, alwaer Jr. van Delen soo droncken gemaect »was dat sy met malcanderen *op de mantel dansten*, end heeft »de predicant mede gedanst. End dat Daem van Broeckhuisen »met syn suster tegen Jr. Hector van Delen zal. seyde, neef »schenckt ons den Boencamp, ghy sult doch guets genoech hebben, »het kan U niet schaeden, de olden leven noch noch, 't welck »hij gedaen heeft, zijnde noch in leven syn beste vader Jr. Brant »van Delen en syn vader Jr. Sweer van Delen, welcke seer verstoort was dat syn soon Hector sulx gedaen had, seggende dat »zij den camp niet holden souden, indien hem Godt het leven »guste, end ondertussen quam hy te sterven«.

J. W. WIJNDELTS.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Nav. LX, 499, LXI, 67.

Vegetarisme.

Het vegetarisme, zoowel het woord als het begrip, gaven in den laatsten tijd aanleiding tot eenige opmerkingen en mededeelingen in den Navorscher. In verband met hetgeen door mij in Nav. LX, 499 gezegd is, schrijft de Heer W. Zuidema, zonder nadere toelichting of bronvermelding, in Nav. LXI, 67: »Bovendien waren de *eerste* vegetariërs wel degelijk alleen planteneters, gelijk de *echte* nog zijn«.

Wat — zoo vraag ik — zijn de »*eerste*« en wat de »*echte*« vegetariërs? Bedoeld de Heer Z. Eduard Baltzer, Shelley, Benjamin Franklin, Jean Antoine Gleizès (den auteur van »Thalasia ou la nouvelle existence«), Franklin, Rousseau ¹⁾, Pythagoras, Socrates ofwel moeten wij naar Buddha terug? Misschien denkt de Heer Z. bij »*eerste* vegetariërs« eerder aan hen die zich in de 19e eeuw organiseerden en in verband waarmee het woord vegetarisme ontstond, dus aan de Engelsche »Vegetarian Association« in 1847 geground of juist nog: gereorganiseerd uit een kleine groep, waartoe ook Shelley behoorde ²⁾, en verder de duitsche »Vegetariër Verein«, in 1867 te Nordhausen door Eduard Baltzer gesticht ³⁾. Maar dat deze »alleen planteneters« zouden zijn geweest is onjuist. Er zijn voorstanders van een bloedloos dieet zonder meer, voorstanders van een lacto-vegetabilisch dieet en ook zij die de voortbrengselen van het plantenrijk voornamelijk *rauw* genieten. Men heeft dus menschen, die het begrip »natuurlijke leefwijze« streng en minder streng opvatten. Maar als »*echte*« vegetariërs worden zij allen beschouwd. Prof. Dr. John E. B. Mayor van Cambridge, een zaakkundige op dit gebied, (ik meen een der oprichters van den Engelschen Veget. Assoc) zegt in zijn geschriftje: »What is vegetarianism«: »From the first the founders of the Vegetarian Society forbade the use of fish, flesh or fowl as food. So far they went and no farther. With regard to milk, butter, cheese, eggs, honey, some used them, some did not. The society was and is neutral on the point, though very many see

¹⁾ Rousseau in zijn *Emile* (dl. I) na van het dierlijk voedsel gezegd te hebben »La substance animale en putréfaction fourmille de vers, ce qui n'arrive pas de même à la substance végétale«, merkt ten opzichte van melk op: »Le lait, bien qu' élaboré dans le corps de l'animal, est une substance végétale; son analyse le démontre«.

²⁾ Enkarpa, Culturgeschichte der Menschheit im Lichte der phytagoraischen Lehre, von Robert Springer. (Hannover 1884) p. 529.

³⁾ Id. p. 530.

in fruits, cereals, pulse and garden vegetables, the ideal diet». Dat verder Baltzer, de stichter van de duitsche vereeniging, niet tegen 't gebruik van melk en zuivelproducten was, blijkt uit zijn geschrift: »Der Weg zur Gesundheit und socialen Heil.« (p. 39).

Ik beoogde met het bovenstaande, gelijk met mijn vorige opmerkingen over vegetarisme, zonder mij pro- of contra te stellen, een juiste voorstelling van *feiten* te geven; bestrijding of verdediging van het vegetarisch beginsel zou trouwens in dit tijdschrift niet op zijn plaats zijn.

E. E. GEWIN.

„Men vangt geen haas met een koe (of met een os).”

Dit spreekwoord, in het Woordenboek der Nederlandsche Taal vermeld bij *Haas* (V, 1466), zal wel met het bekende *Men kan niet (of nooit) weten, hoe een koe een haas vangt* in verband staan. Bij beide staat het dwaze op den voorgrond van de gedachte, dat een rund een haas zou vangen. Het eerste zal wel het oudste zijn. Het Woordenboek teekent er bij aan: »Een figuurlijke zegsw. voor: met traagheid is op de hazenjacht niets gedaan. Een Haes mit een Osch, dat is met traecheyd, vervolghen, tooi boi ton lagoo kunègetein.... is absurd, Merula, *Wildern.* 2. Men vanght gheen haze met een koe, *De Brune*, Spreeckw. 485 (zie ook *ald.* 18 en 210.)«

De plaats bij Merula doet vermoeden, dat de uitdrukking aan het Grieksch ontleend is. En nu vond ik onlangs onder den titel *Ongerechtvaardigd klagen* in het *Weekblad voor de Vrijzinnige Hervormden* de volgende woorden van *Plutarchus*, waarin men dezelfde gedachte terug vindt:

»In niet geringe mate fnuikt dit de welgemoedheid, dat men zeilen gebruikt, te groot voor het schip, dat is, dat men neigingen koestert, die niet passen bij de vermogens, waarover men te beschikken heeft, en aldus strevend naar en hopen op te groote dingen, als ze mislukt zijn, de godheid en het noodlot beschuldigt en niet zijn eigen onverstand. Als iemand zou willen boogschieten met zijn ploeg of *hazen jagen met zijn os*, of als iemand met een fuik of een sleepnet tevergeefs beproeft herten te vangen, dan kan men toch niet zeggen, dat hij tegenspoed heeft! Al zulke menschen hebben tot hun vijand, niet een of anderen boozen geest, maar hun eigen dwaasheid, die streeft naar het onmogelijke.«

Weet een van de lezers van dit tijdschrift misschien, waar de plaats bij Plutarchus te vinden is, en of Merula op die plaats doelt of wel op een Grieksch spreekwoord?

Mr. C. BAKE.

Dezer dagen trof ik het woord „**Dourak**” aan in een verhaal in de *Revue des deux mondes* voorkomende. Het schijnt een Russisch scheldwoord te zijn, maar wat beteekent het?

Sp. o. O., 6 Maart 1912.

VAN HOVELL.

MEMORANDA.

Een honderdjarig jubileum.

APRIL 1912.

Na de inlijving van Holland bij het Fransche Keizerrijk werd de Code Napoléon in ons land ingevoerd en krachtens Keizerlijk Decreet van 19 April 1811 trad het burgerlijk wetboek, geheel overeenkomstig aan dat voor Frankrijk, in werking en daarmee het beginsel van den Burgerlijken Stand.

Dit gevolg der Fransche overheersching is van genoeg belang om een weinig nader te bespreken.

De Burgerlijke Stand geeft gegevens omtrent drie voorname tijdstippen uit het menschelijke leven. Deze tijdstippen, op een-vormige manier geboekstaafd, moeten behoorlijke bewijzen opleveren voor de rechten van alle leden der maatschappij. Reeds in vroegere tijden heeft men behoefte gehad aan de registratie der 3 voornaamste tijdstippen uit het leven van elken natuurlijken persoon, n.l. de geboorte, het huwelijk en de dood. Dat de beschaving in de verschillende landen gelijken tred hield met eene betere inrichting van deze registratuur is ongetwijfeld. Reeds in Athene werden vroeger acten opgemaakt van de zooeven genoemde tijdstippen, evenals later bij de Romeinen (de quaestors).

In de Middeleeuwen is de burgerlijke stand geheel verloren gegaan; eerst de geestelijkheid deed bij plechtigheden, krachtens besluit van het concilie, te Trente gehouden van 1545—1563, weder acte houden der plaats gehad hebbende feiten. Lang-

zamerhand had de geestelijkheid dan ook onder zich een materiaal voor opteekening van doop, huwelijk en begrafenis.

In het laatst der 16^e eeuw hadden hier en daar zulke opteekeningen geregeld plaats. De Reformatie deed aan de Roomsche geestelijkheid toendertijd bij plakaten verbieden, handelingen uit te voeren in verband met doop of huwelijk. Dat de toestand zeer gebrekkig en onregelmatig was, zal een ieder licht begrijpen; er was geen toezicht en geen eenheid van uitvoering.

De kerkelijke registers zijn oorspronkelijk voor het eerst gehouden in het laatst der 16^e eeuw en zijn blijven bestaan tot het begin der vorige eeuw. Een noodzakelijk gevolg van de invoering van den Burgerlijken Stand was, dat iedereen een geslachtsnaam moest voeren.

In de 16^e en de 17^e eeuw was de voornaam hoofdnaam en het patronymicum was eene nadere aanduiding, d.i. bijv. Willems ter aanduiding van Jan, zoon van Willem, zoodat men kreeg Jan Willemszoon. Dit patronymicum werd later dan familie- of geslachtsnaam. In de 18^e eeuw werd de vadersnaam familienaam (indien er geen eigenlijke familienaam was); na 1795 beschouwt men het patronymicum niet meer als familienaam bijv. in de noordelijke provinciën, waar vele hoofden van gezinnen gedwongen werden een familienaam aan te nemen. In het archief van Arnhem zijn 2 boeken van ingezetenen, die bij keizerlijk decreet ¹⁾ een familienaam moesten aannemen.

De onvolledigheid der kerkelijke registers deed na de revolutie een nauwkeurige opteekening eischen. In Frankrijk was de nieuwe regeling — l'Etat civil — ingevoerd bij de wet van 20 September 1792. ²⁾

Het bovengenoemde decreet hield in: Nouvelles dispositions sur la mise en activité des lois et réglemens de l'Empire dans les 9 départemens de la Hollande et dans l'arrondissement de Breda. ³⁾

Daardoor was dus de Fransche wet executoir verklaard in Holland. Vóór dien tijd konden de acten nog opgenomen worden volgens de oude landsgebruiken.

Art. 2 der wet van 1792 bepaalde, dat de oude kerkelijke registers zouden gedeponceerd worden ten stadhuije der gemeente ⁴⁾, alwaar zij werden opgenomen in het archief.

¹⁾ Van 18 Aug. 1811 Bulletin des lois 387.

²⁾ Zie Lois et actes du Gouvernement.

³⁾ Zie Bulletins des Lois 1811 Nummer 372, décret impérial 6872.

⁴⁾ Lois et actes du Gouvernement 1789—1794.

Wie zijn nu bewaarders der oude kerkelijke registers: de secretarissen der gemeenten, als belast met de zorg voor het archief ¹⁾, of de ambtenaren van den Burgerlijken Stand, als zijnde bevoegd om afschriften te geven ²⁾?

De praktijk neemt de laatsten aan; Mr. Fruin heeft in een geschrift gepleit voor toestemmende beantwoording der eerste categorie.

In elk geval, de kerkelijke registers zijn over het algemeen in 1811 overgegeven aan de gemeentebesturen, doch niet altijd even goedschiks, bijv. in Amsterdam dreigde de prefect met rigoureuze maatregelen bij verzet.

Wat Arnhem betreft, volgens verklaring, afgegeven door den maire, d.d. 27 Mei 1811, zijn de oude registers ingeleverd ten gemeentehuize, alwaar ze nu nog worden bewaard.

Door de goede zorg van den wethouder van den Burgerlijken Stand, Mr. Dr. R. J. de Visser, zijn de oude kerkelijke registers, waarvan ik hieronder eene opsomming geef, hersteld, aangezien de banden zeer geleden hadden.

De oude kerkregisters te Arnhem omvatten:

De Gebodeboeken der Groote Kerk van 1608—1811 en der Sint Janskerk van 1638—1795.

De Doopboeken der Ned. Herv. Kerk van 1608—1811.

Luiboeken (d. z. boeken van overledenen) der Groote Kerk van 1626-1692.

Doodenboeken van 1726—1791.

Register der begrafenis en in de stad en het schependom van Arnhem van 4 Jan. 1792—21 Mei 1811.

Trouw- en Doopboek van de R. C. gem. St. Jan van 1722—1811.

Idem idem der kerk in de Varkensstraat van 1752—1800.

Trouw- en Doopboek der Evangelische Luthersche gemeente van 1648—1811.

Trouw- en Doopboek der Waalsch Herv. gemeente van 1684—1811.

Trouwboek van Arnhem 1796—1811.

Verder een register (2 boeken) van ingezetenen, die ingevolge keizerlijk decreet een familienaam aannamen.

Dat een goede verzorging dezer oude registers van belang is

¹⁾ Art. 103 al. 2 der gemeentewet.

²⁾ Art. 24 Burgerlijk Wetboek.

voor genealogische onderzoekingen, is voor geen tegenspraak vatbaar.

Burgemeester en Wethouders hebben dan ook in 1885, op voorstel van den Wethouder van den Burgerlijken Stand besloten, een alfabet te laten vervaardigen op de doopboeken, wat evenwel tot op heden niet geschied is met de geboden- en begrafenisboeken,

De tegenwoordige registers van den Burgerlijken Stand, die dank zij de vele hulpmiddelen, uitstekend in orde zijn, wat betreft de 3 voornaamste onderdeelen als geboorte, huwelijk en overlijden, zijn dan ook voor de toekomst van zeer groot belang en al hebben wij aan de Fransche overheersching niet veel te danken, de invoering van den Burgerlijken Stand moet steeds dankbaar worden herdacht.

Nu in April de Burgerlijke Stand binnen Arnhem *volle 100 jaar* heeft bestaan, meende ik zulks wel even te moeten herdenken.

Arnhem.

J. VAN HOGERLINDEN.

Voorname uitvindingen. ¹⁾

- 1198 Een smit, Plevaux Houillieux, ontdekt de eerste kolenmijn bij Luik.
- 1386 Door Willem Beukelsz., te Biervliet, het haringkaken.
- 1389 De watermolens.
- 1400 Johs. van Eyck, geb. te Maaseyck, het schilderen met olieverw.
- 1423 Laurens Jansz. Koster, te Haarlem, de boekdrukkunst.
- 1475 Theodorus Martin, te Haarlem, de gegotene letters.
- 1480 De bommen te Venlo.
- 1550 Een Vlaming, de beweegbare molenkappen.
- 1580 Simon Stevin, de tiendeelige breuken.
- 1590 Zacharias Janssen, te Middelburg, de verrekijkers.
- 1592 Cornelis Cornelisz., te Uitgeest, de houtzaagmolens.
- 1627 Cornelis Drebbel, te Alkmaar, de thermometer en het mikroskoop.
- 1652 De kettingkogels door Joan de Witt.
- 1655 Het slingeruurwerk door Christiaan Huygens, te 's Gravenhage.
- 1673 Jan van der Heyden, te Amsterdam, de slangbrandspuiten en straatlantaarns.
- 1690 Meeuwis Meindertsz., bakker, de scheeps-kameelen.

M. A. v. R. v. D. R.

¹⁾ Dit lijstje is natuurlijk in ruime mate aan te vullen. Als een van *de* voornaamste uitvindingen, zouden wij *het rad* willen noemen; door wien? RED.

De Blaauwe Pijp te Haarlem.

Aldus noemt men in den volksmond de huizen der beambten van de *H. V. S. M.* aan de Westergracht te Haarlem. Deze naam ontstond doordat de dakgoten en afvoerpijpen hardblauw waren geverfd bij den bouw vóór eenige jaren. Het vorig jaar is dit veranderd, doch daar de naam blijft bestaan, meen ik hier den oorsprong te mogen mededeelen, omdat er later wellicht allerlei gissingen over gemaakt zullen worden.

Een gedeelte aan de Leidsche Vaart alhier noemt men sinds tal van jaren »*t rooie dorp*«. De juiste reden weet ik niet, doch ik vermoed, dat de kleur der dakpannen hieraan niet vreemd is.

W. P. J. O.

Studenten-air.

In de »Beroyde student« van *J. Nooseman* (Amst. 1646) lezen we: »De boeren zijn een ander maaksel van menschen, dan studenten«.

O.

Nav. LXI, 35.

Aangaande **Klaas van Kijten** »den Sparrewouwer Reus« vind ik het navolgende vermeld in een oud boekje, onlangs mij in handen gekomen en genaamd »*Cronijck ende Historie van het Edele ende Machtighe gheslachte van der Huijse van Egmond, ghelegen in Noort-Hollandt*«. Tot Alckmaer, bij Pieter Thomasz. Baart-Boeck-vercooper ende stadls Drucker, woonende in de Langhe straet, 1637.

»In dezen tijt is het ghebeurt Anno 1296 datter gheweest is »een Reuse genaemt Claes van Kitten, ghebooren van Spaerwoude: »hij was soo groot dat de langste Man in Hollant mocht onder »zijn armen deurgaen, ende sijn schoenen waren so groot datter »een jonck Kindeken in een van sijn schoenen mochte legghen; »de vrouwen ende kinderen en dorsten hem van voren niet aen-sien, en waren van hem vervaert.

»Heer Willem van Egmond (*Willem II van Egmond* 1242— »1304) heeft dese Claes Kitten opghenomen, ende in 't jaer 1296 »als Heer Willem van Egmond met Heer Hendrick, Burg-Grave »tot Leyden, Heer Dirck van Brederode ende de Abt van Egmout »in Enghelandt zijn getrocken, heeft die Heer van Egmond den »voornoemden Claes Kitten mede ghenomen, daer haer de Engel- »schen seer of verwonderden«.

PAUW VAN WIELDRECHT.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

**Inventaris en Naamregister der Grafzerken in en
om de Nederlandsche Hervormde Kerk
van Paramaribo,**

opgemaakt door

FRED. OUDSCHANS DENTZ, *Diaken*,

en opgedragen aan

*den Eerwaarden Kerkeraad der Nederlandsche Hervormde
Gemcente van Paramaribo (Suriname).*

MDCCCXVII.

(Voortzetting van Nav. LXI, 125).

- No. 59.** Hier Legt Begraaven Nicolaas Cous Gebooren Den 4
Juny A° 1711 En Gestorven Den 14 November 1755 In den
ouderdom van 44 Jaaren 5 maanden en 10 Daagen.

Met wapen.

- No. 60.** Hier Legt Begraaven Mejuffrouw Johanna Constansia
Pichol Dogter Van Den Edle Agtbaare Heer Jan Willem
Pichol Gebooren Een 7 October 1751 Gestorven Een 18
Maart 1754.

Marmen.

- No. 61.** (Aier L)yd begraven François Adriaan (Re)temeyer Ge-
booren den 23 Juny 1749 en in den ouderdom van 1 jaer
10 maanden en 12 daegen.

- No. 62.** Hier ligt begraven Willen Jacob Pater Is Gebooren 17
Maart 1717 En overleden Den 19 October 1734.

- No. 63.** Hier Legt Begraaven Esther Henriette Droilhet Huys
Vrouw van Daniël De L' Isle Geboren den 9 Sept. 1700 En
Gestorven Den 3 January 1738.

- No. 64** Hier Leyt Begraven Jan Coenraad Retemeyer Gebooren
den 20 October 1715 en in den Heeren ontslapen den 16
April 1751 in den ouderdom van 35 Jaeren en 5 maanden
en 17 daegen.

- No. 65.** Jean Lespinasse Gebooren 2 Mey 1733 Overleden den
9 August 1760

- No. 66.** Hier legt begraven Livinius Berlyn Geboren.....
Overleden.....

- No. 67.** Hier Rust Manas sterfelyk deel Van Smart en Pyn Ontbonden
 God, hoop ik, Heeft haar beste deel Bevryd Van sorgen Sonden.
 L. Doesburg V. D. M.
 Agnita Maria de Greeff Geboren den 12 September 1723
 In den Heere Ontslaapen den 14 October 1771.

BUITEN OM DE KERK.

- No. 68.** Hier legt begraven David de Hoy oud 49 Jaaren gestorven 11 Juny Anno 1743.
Met wapen.
- No. 69.** Hier leyd begraven M(r Jac)obus Staats van Halewyn He(er) Van Werven Horve... te ter Ruliet & & in (zij)n (Edel)e leven Raad fi(sca)al Van de Colonie van Suriname (Riv)ieren en Distri(c)te(n) Van Dien & & geboren tot Gorinchem Den 23 January 1692 In Den Heere ontslapen Op Den 22 Augustus 1746 oud 54 Jaren 7 maanden

 Jacobus Staats Van Halewyn.
Marmer. Met Wapen.
- No. 70.** Hier legt begraven Jacobus Van der Werft zoon Van de heer Jacob Van der Werft geboren den 2 Augs 1721 en in den Heere ontslapen den 20 September 1726 in den Ouderdom van 5 jaar een m(a)n(d) en 18 dagen.
- No. 71.** Hier legt begraven Connira Christina Brouwer Huysvrouw van Jacobus Van Daalen Geboren den seevende Junyi En in den Heere gerust den seevenden Augustyi
Met wapen.
- No. 72.** Hier onder leidt begraaven Den Heer Hendrick de Resa In Zyn Edele leeven Commissaris Van t Edele Collegie van Heeren Commissarissen van Kleyne zaaken deese(r) Colonie gebooren d(en) 30 En in den Heere ontsl(ap)en Alhier Aan Paramaribo Den 26 February 1756 In den ouderdom van 46 Jaare 6 maanden En 27 Daagen.
Met wapen.
- No. 73.** Hier ligt begr Lucia Huysvrouw van E D . . . M Heer van D . . . M . . . Geboo(ren) Den 23 April Gestor(ven) Den . . Ju . .

- No. 74.** Hendrik Jan Kocq Geb. d. 15 Octob. 17.8 Overleden d. 12 July 1741.
Kleine steen.
- No. 75.** BLANCO. ALLEEN WAPEN.
Kleine steen. Marmer. Met wapen.
- No. 76.** Hier legt begraven Prina De Mervellie laest weeduwe D Keer Joris Sonnenbergh gebooren den 22 January 1675 en in den Heere ontslaapen den 2 January 1744.
- No. 77.** Hier onder Legt Begraven Johannes Gerardus Middelhoff In Zyn Ede leeven oud Kapitaïn van een Compagnie Respectie Burgers alhier aan Paramaribo gebooren den 29 September 1702 En in Den Heer Ontslapen Den (6) October 1754 In Den ouderdom Van 59 Jaaren en 7 Daagen.
Met wapen.
- No. 78.** Gabriel de la Jaille In Leeven Raadt in de Edle Hove Politie en Crimineele Justitie in de Colonie Suriname Geboren te Suriname den 10 January 1720 en in den Heere ontslaapen den 28 January 1754.
Met wapen.
- No. 79.** Hier onder rust t lichaam van den Heer Johannes Dirk Bisschoff Geboren den 12de July 1732 en overleeden den 9^e November 1754.
- No. 80.** Hier legt begraven Maria Jansz Weduwe van wylen Den Heer F. C. Bosse In den Heeren ontslapen den 30 Nov. 1753.
- No. 81.** Hier legt begraven Hester AN...NT,...Huys (Vro)uw van den Edelen...ar Heer Johannes Moll den Edelen Hove van....Justitie en....Een Compagnie....Van Paramaribo Geboren den....mber 1701 en den 14 Maar(t) (17)44.

**AANTEKENINGEN UIT DE OUDE REGISTERS
TE AMERSFOORT.**

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

I.

In het gemeente-archief te Amersfoort de oude doop-, trouwen begrafboeken tot 1636 doorlopende, teekende ik verschil-

lende inschrijvingen aan, die oude Amersfoortsche families dan wel andere bekende namen betreffen. In het vertrouwen, dat zij sommigen belang inboezemen dan wel van dienst kunnen zijn bij genealogische navorschingen en studiën, worden bedoelde aantekeningen hierachter den lezers van De Navorscher aangeboden.

Amersfoort, Augustus 1911.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

A. Gedoopt: (St. Joriskerk).

Den 22de *Meert* 1580 menheer die schout deser stadt amersfort mejster cornelis van dueuerden ende joffrou.....¹⁾ syn huijsvrouw haer kijndt alhier gedoopt geheeten aert die getuijchgen waerren joncker aernt van laurenburch borgemeijster ende heerschap cornelis doer²⁾ borgemeijster deser stadt nu ter tijt.

Den *ersten january* 1581 aelbert ghysbertss. van berrevelt ende antonijn putters echteluijden haer kijndt alhier gedoopt geheeten hester, die getuijchgen waeren euert Dierckss. jutgen (?) ghysbert Reyers. huijsvrouw ende euertgen gerrit aertss. huysvrouw.

ongedateerd (staat in een hiaat tusschen Jan. 1581 en 20 May 1582) Cornelis van Duuerden schout 't Amersfort ende syn huysvr. hebben haer kindt laten doopen voor die geheele gemeente getuyg. waren Wouter van Bijler ende Coenaert franssen (?)³⁾ het kindt is genaemt Derick.

1583 *den 3 february* Joncker anselmus Ruijchs ende ioffer iudit van Launnenenborch hebben haer kijnderen ter doept ghehadt een soen ghenaeamt ian Ruijchs en dij dochter ghenaeamt mergritgen en dij ghetugen sijn dees aernt Jansen van Lauuuerenborch borgemeester en wolter van byler schepen en ebbert van byler ende Joeffer ruyschen ende toen Jans van Launuerenboerch ende frangen van hardeue¹⁾ (blad afgesneden).

1583 *Den 21 february* heeft ebbert van bijler en syn huisurou aeltjen goerts van Lauuuerenborch haer kint ter doep geghadt en het kint is ghenaeamt Hendrick van bijler en dy ghetugen sijn dees Ioncker anselmus Ruus en wolter van byler ende altjen van Lauuuerenborch.

¹⁾ Opengelaten in het boek.

²⁾ D.i. Cornelis Douwer of Duwer.

³⁾ O.a. raad te Amersfoort in 1582 en 1584.

1583 (6 Juny) heeft ghoert andrisen borgemester der stad amersfoort ende sijn huusurou fransgen van hardeuelt haer kint laten dopen d. 6 Juny en dij gansgege meent (sic) tot getuugen en het kint is genaempt andrijes goertsen.

1583 (9 July) heeft Hendrick Willemsen ende sijn huuswrou anna willems. haer kint ter doep ghehadt den 9 Julijus en het kint is ghenaempt willem en dij ghetuugen sijn dees wouter van bijler en peter van Dam ende Jacopghen boessen.

Den 18 Augustus 1583 heeft albert ghisbertsen van berneuilt en antonijn puttijers haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt (opengelaten) en dy gethugen syn de ghansghemeent.

1583 Den 3 december heeft hendrik ram en sijn huiswrou gritgen rammen haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt ghertgen en dij ghetuugen syn dees adriaen voegelaer en maria ians en gritgen rammen.

1584 den 9 ianuary heeft De Borgemeester Berttolemeus van Der glijs en syn huusuro aeltgen clemensen haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt clemengsen en dij ghetuugen syn dees loedeuuijk iansen ende dirrick henderickx.

1584 (24 Januari) heeft steuen de kersmaker en syn huusuro henrickgen stevens haer kint ter doep ghehadt en het kint is ghenaempt cornelis en dij ghetugen syn dees wouter van bijler ende peter van dam ende giesbertgen tonis den xxiiij ianuary.

1584 heeft cornelis van doeuerden scholtus van amersfoort ende syn huusurou iofûro ianneken haer kint ter doep ghehadt en het kint is genaemt anna en dij ghetuugen syn dees peter rutgersen ende gertgen mens claessen de 6 februarij.

1585 heeft ioncker ian drost van scerppesel een kint ter doep gehadt en het kint is genaempt gerraet en dy getuugen ionker van niuelt den 25 nouember.

1586. Den 23 macy heeft Willem Henricksen van Berneuilt een kint ter doep gehadt en het kint heet walick (?) en dy getuugen syn dees albert gysbertsen van berneuilt ende lyvin van gent.

1586 Den 17 iulij heeft albert gijsbertsen van berneuilt een kint ter doep gehadt en heet abraham ende dij getuugen syn dees gijsbert (open) ende guetgen gijsberts.

1586 *Den 29 augusti* heeft aelbert ricksen van Berneuelte een kint ter doep gehad en het kint heet lijsgen.

1586 *den 20 nouember* heeft pilgrom willemsen van berneuelte een kint ter doep gehad en het kint heet aertgen.

1586 *den 2 december* heeft willem van berneuelte een kint ter doep gehad en het kint heet ian ende dij getuugen syn dees wolter van bijler ende grietgen van groetuelte.

1587 *Den 19 ianuarij* heeft ioncker anselmus ruus een kint ter doep gehad en het kint heet aeltgen en dij getuugen sijn dees peter van groetuelte ende batteraet van wael ende geert euerts.

1587 *Den 9 februarij* heeft ian teelinck wachtmester een kint ter doep gehad en het kint heet ian en dij getuugen sijn dees dij borgemester hermen van domselaer en batteraet van wael en babstist dij lombaert.

1587 *Den 6 Septembris* heeft antonis van domselaer een kint ten doep gehad en het kint heet sofja en dij getuugen sijn dees dij borgemeester Harmen van Domselaer.

1587 *Den 20 october* heeft cristiaen van Hoochstraeten een kint ter doep gehad en het kint heet geertgen.

1586 *Den 12 december* heeft dij Borgemeester goert andrijsen een kint ter doep gehad en het kint heet Bertolomee en dij getuugen grietgen van herdeuelte.

1588 *Den 1 Mertius* heeft wouter Sandersen van berneuelte een kint ter doep gehad en het kint heet Sander.

1588 *Den 31 Mertius* heeft peter petersen een kint ter doep gehad en het kint heet Henrick en dij getuugen sijn dees peter van dam ende mechtelt van ryn ende willem peters.

1588. *Den 21 Novemb.* heeft een soldaat onder vijlers en is genaempt Jan van antwerpen een kint ter doep gehad en kint heet annagen en dij borgemeester arent van lauerenborch ende peter van dam schepen beide als getuugen.

1589. *Den 1 Junij* heeft Cornelis van dueuerden, scholtus van amersfoort een kint ter doep gehad en kint heet mechtelt en dij getuugen. (worden niet vermeld.)

_____ . (Wordt voortgezet).

Stamboom van het geslacht Raedt ook Raedt van Oldenbarnevelt.

Wapen: in zilver twee golvende blauwe dwarsbalken.

Helmteeken een uitkomende zilveren hazewindhond, met gouden halsband, de kop omgewend.

Wapenspreuk: *Raadpleeg wind en stroomen.*

I. *Meinard Raedt*, geb. omstreeks 1516.

II. *Henrik Meinardss. Raedt*, geb. omstreeks 1545, werd in 1600 predikant te Diever, vertrok in 1601 naar Nyeveen bij Meppel, en stierf te Ham en Fransum (gemeente Aduard in Groningen) anno 1623.

III. *Arent Hendriksz. Raadt*, geb. omstreeks 1569.

IV. *Karst Raedt* huwde 26 Maart 1617 met Anna Traeft.

V. *Henrik Raedt* huwde omstreeks 1644 met *Fanna Morgens-tern*, die nog in 1675 in leven was.

VI. *Arendt Raedt* huwde in 1672 met *Geertje Paauwens*. Hij stierf 1 April 1718, zij stierf 7 Oct. 1721.

VII. *Henrik Jan Raedt*, geb. in 1676, stadhouder van Leenen, rentmeester van Nettelhorst, de Cloese en Langen, huwde *Jenneken Arendsen*, geb. 10 Juli 1687, dochter van Arend Arendzen, burgemeester van Lochem, en van Jenneken Willikes. Hij stierf te Lochem 3 Febr. 1745, zij stierf aldaar 28 Maart 1771.

VIII. *Henrik Jan Raedt*, geb. te Lochem in 1719, burge-meester van Lochem, huwde *Ida van Oldenbarnevelt*, geb. 29 Maart 1732, dochter van Anthony van Oldenbarnevelt en van Willemina Betmer. Hij stierf te Lochem Sept. 1794, zij stierf aldaar 10 Dec. 1793.

IX. *Hendrik Jan Raedt*, geb. te Lochem 27 Aug. 1758, bur-gemeester van Lochem, huwde te Zutphen 20 Oct. 1786 met *Elizabeth Antonia Brass*, geb. 25 Febr. 1766. Hij stierf te Lochem 13 April 1826.

X. *Antonis Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Lochem 20 Oct. 1796, koopman te Amsterdam, huwde in 1823 met *Henriëtte Chris-tina Engelenberg*, geb. te Meppel 15 Jan. 1801, dochter van Jo-

hannes Rudolph Engelenberg en van Johanna Sidonia Hein. Hij stierf op den huize Morren, onder Doornspijk, 1 Nov. 1852, zij te 's-Gravenhage 13 Febr. 1883.

XI. *Christiaan Hendrik Arend Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Amsterdam 9 Sept. 1830, Generaal-Majoor der Artillerie van het Ned. Indisch leger, Ridder in de Orde van den Ned. Leeuw, huwde te Riouw 2 April 1857 *Frederika Louisa Wilhelmina Borgen*, dochter van Marcus Borgen en van Charlotte Marya Jemaima Cuthberson. Hij stierf te 's-Gravenhage 20 Febr. 1904.

XII. *Frederik Lodewijk Willem Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Ambarawa 23 Oct. 1864, kapitein der Infanterie bij het Ned. Ind. leger, huwde te Malang bij volmacht 15 Nov. 1888 met *Léonore Henriëtte Stennekens*.

XIII. *Lodewijk Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. in Ned. Indië 27 April 1890 en *Walther Leonard Christiaan Raedt van Oldenbarnevelt*, geb. te Malang 22 Mei 1891.

M. A. v. R. v. D. K.

Nav. LX, 522, 570, LXI, 40.

Addenda tot de Genealogie van het geslacht „Penninck”.

door JAMES PENNINCK.

Uittreksels uit de Doopsregisters te Enschede:

1723—1791. 13/7.

Kinderen uit het huwelijk tusschen *Henricus Penninck*, Burge-meester van *Enschede*, en *Gezina Bekker* ¹⁾).

1745 October 31, *Hieronimns*.

1747 Februari 5, *Laurens*.

1748 December 1, *Henricus*.

1750 October 18, *Anna Margareta* (gehuwd met Adriaan Hen-
[drik Friezendorp.)

1752 November 12, *Theodora Willemina*.

1754 Avgustus 11, *Gerrit*.

1756 December 22, *Fenneken*.

1759 October 7, *Joanna*.

1761 September 6, *Gerrit* ²⁾).

¹⁾ Zie: *Navorscher*, 60ste Jaarg., Bladzijde 519, *Penninck Enschede Lijn*.

²⁾ Zie: *De Navorscher*, 60ste Jaarg., Bladzijde 519, *Penninck Enschede Lijn*.

N.B. Het verschil in data tusschen doopsregister en familie-papieren moet liggen in de onjuistheid van het copieeren. Zie: *Geslacht- en Wapenkunde*, Bladzijde 518, *De Navorscher*, 60ste Jaargang. *Beknopt overzicht van het geslacht Penninck* door *James Penninck*, M. A. 11 Broadway: New York City: U. S. A.

Familie-vertakkingen der Penninck's.

Mr. Hendrikus Adrianus Jacobus van Hanswijck Penninck: Doesburg.

*Kinderen: Mr. Henri Charles van Hanswijck Penninck: Zutphen.
 Frederik van Hanswijck Penninck: Kampen. Cato van
 Hanswijck Penninck: Zutphen. Ernst J. F. van Hanswijck
 Penninck: San Francisco: Cal. U. S. O. Mevrouw N. de
 Ridder Penninck: Oosterbeek.*

Mevrouw Marie Vis ter Horst: Amsterdam.

Dochter: Mejuffrouw Anna ter Horst: Amsterdam.

Mevrouw W. Lim Bergsma: Semarang: N. O. I.

Mevrouw Bakker Penninck: Den Haag.

*Kinderen: Mevrouw D. Goossen Bakker: Harlingen. H. J. W. A.
 Bakker: Zwijndrecht.*

Mevrouw Nicolina Penninck Haighton.

Dochter: Louisc Penninck.

Willem Philip Karel Penninck: Den Haag.

Jean Jacques François Penninck van Oudeland: Station de Bildt.

*Zoons: J. Karel K. Penninck van Oudeland: Delft. Johan
 Mathilde Penninck: Delft.*

Johannes Jacobus Penninck: Rotterdam.

Kinderen: Mevrouw H. Penninck van Limburg: Rotterdam.

Mevrouw M. Pit Penninck: Rotterdam. Mejuffrouw H. Penninck.

Mr. Johan Matthias Karel Penninck: Amsterdam.

*Zoons: J. Burchard D. Penninck: Singapore: O.-I. Willem
 Penninck: Amsterdam. Jan Penninck: Amsterdam. Jacob
 Penninck: Amsterdam. Hans Penninck: Amsterdam.*

A. J. van Hamel: Leiden.

J. J. van Hamel: Haarlem.

S. van Hamel: Den Haag.

Mevrouw Mossel van Hamel: Amsterdam.

Mejuffrouw Cateau van Hamel: Apeldoorn.

Kinderen: Mevrouw van Hamel. Anton van Hamel.

Henri Charles Penninck: Den Haag.
Mejuffrouw Johanna Penninck: Bussum.
Mejuffrouw Suzanna Christina Penninck: Arnhem.
Mejuffrouw Marie Josephe Philippine Penninck: Den Haag.
Mejuffrouw Anna Wilhelmina Penninck: Den Briel.
Mevrouw Alide Geertruida Bakker Penninck: Groningen.
James Penninck: New York City: U. S. A.
Willem Philip Karel Penninck: Java: N. O. I.

Nav. LX, 530, LXI, 39.

Ds. Petrus Keuchenius, zoon van Ds. Paulus Keuchenius en Emilia Eusebia Neomogus, geb. 20 Dec. 1755 werd in 1780 predikant te Hilvarenbeek en in 1791 predikant te Geertruidenberg, huwde. te Dirksland (Overflakkee) 6 Aug. 1794 *Cornelia Angelica van Nieuwenhoven*.

Hadden twee kinderen:

1. *Wilhelmina* Keuchenius, geb. te Dirksland in 1795, huwde *Pieter Lodewijk Albertus Collard*, directeur der registratie en domeinen in de provincie Noord-Brabant. Zij stierf te Hoogland 28 Febr. 1886, hij stierf te Baarn in Nov. 1868.

2. *Emilia* Keuchenius, geb. te Geertruidenberg, huwde *Theodorus Brunsveld van Hulten*.

Meer bijzonderheden over deze personen kunnen niet door mij worden medegedeeld. M. A. v. R. v. D. K.

Nav. LXI, 46.

Geslacht Engels.

Een lakafdruk van dit wapen is bij de redactie ingekomen en zal den vrager worden toegezonden. RED.

Nav. LXI, blz. 46.

Geslacht Tarring à Gronsfelt.

Het tegenwoordig geslacht Gronsfeld stamt uit de heeren van Gronsfeld bij Maastricht. V. D. S.

Slaghecke. Van Heek.

Waar mij ter kennis is gekomen, dat een mij bij name onbekende persoon gegevens verzamelt over de familie *Slagheck* in Delden en ik in het bezit ben van enkele gegevens, die voor dien

persoon van waarde kunnen zijn, stel ik deze gaarne beschikbaar. Ik zelf houd mij aanbevolen voor gegevens der familie *van Heek*, eveneens uit Delden afkomstig. C. J. SNUIF.

Nav. LX, 577, LXI, 41.

Burggraeff.

Rietstap vermeldt onder de wapens van den òf uitgestorven òf nog niet weder erkenden adel:

Roorda de Borghreef — Friesland. Gedeeld: 1. in zilver twee van elkander afgewende zwarte zalmen; 2. in blauw een gouden lelie in het midden, vergezeld van boven van twee gouden sterren en van onderen van een zilveren wassenaar. Helmt: een zilveren wassenaar, in de inbuiging eene gouden lelie dragende en elke hoorn getopt met eene gouden ster.

Het eerste is dus het wapen Burggraeff, 't 2^e dat van Roorda van Tjummarum, bijgenaamd »met de halve maan«.

We hebben hier dus vermoedelijk te doen met eene alliantie van een mannelijken de Borghreef met eene vrouwelijke Roorda (van Tjummarum).

Kan het ook een fout zijn, die in het wapen geslopen is, dat de huidige Friesche tak van het geslacht Burghgraef de zalmen op een gouden veld voert? G.

Familie de Burine.

Bestaan in ons land nog leden dezer familie of is het geslacht uitgestorven. Later en wel omsteeks 1825 werd deze naam gevoegd bij de familie de Veije, bestaat deze nog? Vanwaar is dit geslacht oorspronkelijk en wie heeft de goedheid genealogische gegevens mede te deelen.

Wapen familie Brocx.

Het wapen dezer familie is bekend, doch niet de kleuren. Kunnen die ook worden opgegeven. In . . . een St. Andrieskruis, samengesteld uit 12 staande kruisjes (croisettes) (van?) en vergezeld met 4 zesp. sterren van?.. Helmteeken: een vlucht waartusschen de ster uit het schild en als Cri: Ad Alta.

Er bestaat ook een Noord-Brabantsch geslacht Brocx (Brox), dat R.-C. is en voert: zilver met een schildhoofd van rood, waarin een natuurlijke loopende geluipaarden leeuw. Helmteeken: de gel. leeuw, doch op zijn achterste pooten.

M.

B.

Een vriend in Italië zendt mij de navolgende vraag:

»In de jaren 1827 en 1828 heeft te Rome verblijf gehouden een jongmensch, wiens familie, van Duitsche afkomst, woonde in »de Nederlanden, men weet niet, in welke provincie noch in welke »stad. Hij heette Antoine **Landberg** of **Landsberg**, maar hij »teekende zijn naam ook **Berghe**. Men heeft hooren zeggen, dat »hij den titel van Markies had. Is deze familie nog bestaande »in Holland? In welke stad houdt zij verblijf?»

Velp.

OBREEN.

Um die Verbindung der 11. bis 15. Generation festzustellen, fehlt zur urkundlichen Beglaubigung nachstehende Stammfolge. Es wird um gef. Angabe der Quellen gebeten.

11. Gen. Henrich von Münster auf Meinhöod, 1349—1408.
Gem. Elsabe von Bodelschwingh 1374—1379.

12. Gen. Bernhard von Münster auf Ruinen, 1403 † 1443.
Gem. 11. 2. 1425 Johanna van Ruinen, Erbin der Herrlichkeit Ruinen, † 1478.

13. Gen. Henrich von Munster auf Ruinen 1456 † 1510.
Gem: am Sonntag nach St. Peter u. Paul 1471 Agnes de Vos van Steenwijk a. d. H. Entingen.

14. Gen. Bernhard von Münster auf Ruinen 1510. † 1545.
Gem. am 1. Freitag in den Fasten 1518 Anna Margaretha van Raësfeld a. d. Lüdgenhof.

15. Gen. Henrich von Münster auf Ruinen and Meinhövel.
† 17. 11. 1608 zu Ruinen (nach anderen Quellen 1590)
Gem. 10. 6. (Margarethentag) 1551
Elsabe van Ripperda a. d. H. Farmsum 1597.

Rittergut Linz, Kgr. Sachsen, bei Ortrand Prov. Sachsen, am 22 März 1912.

Hermann Graf zu Münster.

In de Geslachtskundige Aanteekeningen van mr. J. van Doorninck, bldz. 22 staat o.m.:

Johan (v. Steenwijk) nu volgt op 28 Maart 1559 zijnen overledenen vader Johan, in zijne overijsselsche leenen op. Zijne moeder

was *Joanna van Dorth*. Trouwt op 7 Maart 1570 met Margaretha, dochter van wijlen *Derk van Isselmuden* en van *Anna Stelling* (toen echtgenoot van Mr. Robbert van der Beeck) uit welk huwelijk eene dochter, Anna van Steenwijk, enz.

Zou iemand kunnen mededeelen, wie de ouders waren van Joanna van Dorth, van Derk van Isselmuden en ook van wie Anna Stelling afstamt? S.

Nachenius.

Is ook een onzer lezers het wapen bekend van de familie Nachenius? Volgens mededeeling moet zulks bestaan hebben, doch 't is zoek geraakt.

M.

B.

Jacobus Waten.

Wie kan mij mededeelen, wanneer de Amsterdamsche klokkenmaker Jacobus Waten leefde? L. v. W.

Familie Hartman.

In 1753 zeilde een echtpaar Hartman met hun driejarig kind, *Isaac Hartman* van Holland naar Amerika. De beide ouders stierven onderweg; voor het kind werd in New-Jersey State een tehuis gezocht, waar het werd opgevoed. Deze Isaac Hartman overleed in 1833 in den omtrek van Cincinnati in Ohio. Een talrijk nageslacht van hem leeft nu nog in de Vereenigde Staten o.a. in Oklehama.

Weet ook iemand mede te deelen, wie de ouders van dezen Isaac Hartman waren, met welk schip zij reisden, waar zij vandaan kwamen enz.? J. H. A. K.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Onze Vorstinnen uit het Huis van Oranje-Nassau,

door Johanna W. A. Naber.

2 deelen. 2de verbeterde druk.

Haarlem, H. D. Tjeenk Willink & Zn. (Ingen. f 3.—, geb. f 3.80.)

Deze tweede druk van bovengenoemd werk is werkelijk een verbetering. De begaafde schrijfster heeft met de noodige zorg haar arbeid herzien en de resultaten daarvan, in het boek neergelegd, hebben niet alleen de wetenschappelijke waarde, maar weten

tevens door den aantrekkelijken schrijfrant den lezer te boeien. Achtereenvolgens worden behandeld: Juliana van Stolberg, hoewel geen eigenlijke Oranje, toch te nauw aan ons vorstenhuis gebonden om onvermeld te blijven, Charlotte van Bourbon, Louise de Coligny, Amalia van Solms, Maria Stuart, Maria van Engeland, Albertine Agnes van Oranje, Amalia van Anhalt, Maria Louise van Hessen-Kassel, Anna van Hessen-Kassel, Anna van Hannover, Wilhelmina van Pruisen e. a., terwijl de keurig uitgevoerde reproducties, naar schilderijen, er bij worden gevoegd.

De schrijfster bedoelde geen baanbrekend werk te geven, trouwens Jorissen behandelde in zijn Historische Bladen b.v. Amalia van Solms en Maria Stuart; Hora Siccama leverde de Brieven en Gedenkschriften van Maria van Engeland in der tijd in de Gids, Fruin en Müller schreven er over, maar toch een speciaal verzamелwerk als dat wat voor ons ligt, hadden we nog niet, en ook hier en daar worden ons enkele nieuwe gezichtspunten in de historie van de moeilijke dagen geleverd, waarin de Oranjes leefden. Het waren immers meer moeilijke dagen dan vroolijke, die zij meemaakten en dat spreekt ook duidelijk uit de zorgelijke trekken, die treffend op de afbeeldingen der vorstinnen uitkomen. Overbekend is haar invloed op de geschiedenis van het Nederlandsche volk en van deze zijde bekeken heeft het ook zijn verdienste de vorstinnen afzonderlijk te behandelen. Onze indruk over de wijze waarop schr. haar taak zou opvatten was reeds te voorzien, gegeven haar vroegere degelijke werken, als »Overheersching en Vrijwording« en »Caroline van Oranje«, en onze verwachtingen zijn na lezing van »Onze Vorstinnen« ook niet bedrogen.

Het boek mag er zijn.

Van Lennep kan met zijn historische romans roem geoogst hebben, omdat het romantische dus het onhistorische meer op den voorgrond trad dan het historische, maar Johanna Naber heeft getoond, dat men toch boeiend en interessant schrijven kan zonder van de historie af te wijken, dat is verdienstelijk werk.

GROOTE GODSDIENSTEN.

Het Buddhisme in Japan, door Dr. M. W. de Visser.

Serie I, No. 8,

Baarn, Hollandia-Drukkerij.

Wellicht zou de titel juister zijn als deze luidde: »Iets over het

Buddhisme in Japan», want veel meer wordt ons in het boekje niet geboden en wanneer men het standaardwerk van Prof. Kern over dit onderwerp heeft gelezen, lijkt bovenstaand werkje overbodig, maar anders is wellicht »iets« beter dan »niets«; de titel is in ieder geval wat pretentius.

Piet Retief.

Levensgeschiedenis van die grote Voortrekker,
door Gustav S. Preller. 7^e druk.

Pretoria. — Volkstem. — Drukkerij.

Inderdaad een interessante geschiedenis in het eigenaardige Afrikaansch-Hollandsch geschreven; men krijgt er een vrij goeden kijk door op de »Boeren«-historie en op dat gebied kunnen we nog wel wat leeren. Het boek is ernstig werk, met opgaaf van bronnen en verklarende noten voorzien, wij kunnen de lezing er van wel aanbevelen.

Keizer Napoleon als mensch

door Arthur Lévy met een voorrede van Francois Coppée
vertaald door Jhr. L. op ten Noort.

Utrecht. — J. G. Broese.

Een vertaling blijft steeds het oorspronkelijke minderwaardig, maar toch zit er goeds in, want daardoor toch komt het werk tot meerderen; het is werkelijk een durf om over den veel besproken en beschreven keizer nog iets te geven, dat het publiek treffen en interesseeren kan. Uit een wetenschappelijk oogpunt moet men dit boek niet bekijken, en anderszins kan het bijdragen om den lust te bevredigen van hen, die alles en alles willen weten van een wonderlijke figuur als Napoleon. De schrijver zal hier en daar wel moeite hebben zijn verklaringen wetenschappelijk te schragen, maar wie zal het hem vragen? Toch poogt de schr. zakelijk te blijven en waar dit streven voorzit is het boek lezenswaardig.

G. F.

CORRESPONDENTIE.

Register 1911 met titel en omslag verschijnen zoo spoedig mogelijk.

Effertz-Archiv

Internationales Seminar für Enzyklopädische Wissenschaft.

Beruhend auf dem Prinzip der obligierenden Offerte.

- Lieferung I. Zweck, Prinzip und Plan dieser Zeitschrift. Das neue Preszprinzip der obligierenden Offerte, von O. E. f 0,30
- Lieferung II. J'accuse! Die amtsmeineidige akademische Pygocratie und die universitäre Volksverdummung. Experimenteller offener Brief an die Studierenden und Alten Herren deutscher Zunge von O. E. (*Uitverkocht*).
- Lieferung III. Düsseldorfer Senf mit attischem Salz, oder soziologische Beobachtungen und Experimente eines weltenbummlenden Medicus. Teil I Reise um Afrika, v. O. E. " 1,50
- Lieferung IV. Virulentia celerior immunitas hereditaria. Studien zur komparativen Pathologie der Rassen, Zeiten und Länder, von O. E., Dr. med. (*Verschiynt binnenkort*).
- Lieferung V. J'accuse! Die soziale Frage und deren ponophysiokratische Lösung. Offener Brief an die deutschen Arbeiter, von O. E. " 1,50
- Lieferung VI. Les rapports franco-allemands et la question de l'Alsace. Reponse à l'Association de la Paix par le droit de Nîmes, par O. Effertz. (Französisch) " 1.—
- Lieferung VII. Eröffnung meines Seminars für politische Oekonomie. Die neue dramatologisch-ponophystiokratische Schule, von O. E. " 0,25
- Lieferung VIII. Studien über Hysterie, Hypnotismus und Suggestion, von O. E. Dr. med. " 1,25
- Lieferung IX. Die Offensive der Bonner Universität gegen die Ponophysiokratie. Eine bevorstehende sensationelle Gerichtsverhandlung, von O. E. " 0,50
- Lieferung X. Düsseldorfer Senf mit attischem Salz. Soziologische Beobachtungen und Experimente eines weltenbummlenden Medicus. Teil III Amerika. Abteilung II Reise durch Mexiko. (*Verschiynt binnenkort*).
- Lieferung XI. Suspension, Scheintod und Wiedererwachen eines gefolterten Indianers. Religionsphilosophische Betrachtungen, von O. E. (*Verschiynt binnenkort*),
- Lieferung XII. Metaphysik, von O. E.
- Lieferung XIII. Caesarem appello! Offener Brief an Se. Majestät den Kaiser Wilhelm II, von O. E. " 0,25
- LES ANTAGONISMES ECONOMIQUES** Intrigue, Catastrophe et Dénouement du Drame social par **Otto Effertz**. Avec une introduction par **Charles Andler** Maître de Conférences à la Faculté des Lettres de Paris. Broché f 6,60; Relié f 7,25.

UITGEVERS: **Engelhard, Van Embden & Co.,**
Amsterdam.

„DE NAVORSCHER”.

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor aboné's van „De Navorscher” à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd:

Jaargangen 1865, 1898, 1899 van de Navorscher.

Aangeboden:

Twee hoorns van de Kudu-Antilope.

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM

NAUTA & HAAGEN,

Het **BESTE ADRES**

voor uwe

Cliché's,
Teekeningen,
Boekstempels,
enz. enz.

AMSTERDAM,

Prinsengracht 750.

TELEFOON 5725.

Bodegravensche Bank,

Bodegraven.

— — GOEDGEK. BIJ KON. BESLUIT. — —

Telegram-adres „BANK”.

Telefoon Interc. No. 19. —

Kap^t 200.000

Raad van Commissarissen:

K. DOUWES DEKKER.

G. BERN. FORTUYN.

J. A. HOOGENDIJK.

Directeur:

H. AUG^r. DRIJVER.

KOOPT EN VERKOOPT EFFECTEN, COUPONS, CHEQUE'S

EN VREEMDE MUNT :- :- :- :- :- :- :- :- :- :-

INCASSEERT WISSELS :- :- :- :- :- :- :- :- :- :-

SLUIT HYPOTHEKEN EN ASSURANTIËN :- :- :- :- :-

GEEFT CREDIETEN EN **ONTVANGT** GELDEN à DEPOSITO.

H. A. J. BROUWER,

DAGUERRESTRAAT 193,

DEN HAAG.

Telefoon 3316.

OPSPOREN, TEEKENEN EN
SCHILDEREN **IN OLIE-**
EN WATERVERF
VAN

FAMILIEWAPENS.

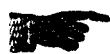
ONTWERPEN VAN
VIGNET, EX-LIBRIS ENZ.

**BAKKER &
TEERINK,**

**BOEKBINDERS,
AMSTERDAM.**

Telefoon 6828.

BINDEN

SCHOOL- en STUDIEBOEKEN
en GELEGENHEIDS ALBUMS.
PORTEFEUILLES.

Utrechtsche

Levensverzekering- Maatschappij

„HET MALIEHUIS”.

Verzekerd Bedrag

f 30.000.000.

Commissarissen:

G. C. D. D'AUMALE BARON VAN HARDEN-
BROEK VAN HARDENBROEK te *Driebergen*,
JHR. E. QUARLES VAN UFFORD te *Maartensdijk*.
F. A. R. A. BARON VAN ITTERSUM te *Utrecht*.
MR. C. H. Q. VAN STRIJEN te *'s-Gravenhage*.
JHR. J. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST te
's-Gravenhage.

Directeuren:

JHR. R. A. VAN HOLTHE TOT ECHTEN.
S. P. TEN HOLT.

DE NAVORSCHER

~ ~ ~
Een middel tot gedach-
tenwisseling en letter-
kundig verkeer tusschen
allen die iets weten te
vragen hebben of iets
kunnen oplossen.

~ ~ ~
Onder redactie van
G. Fuldauer.

DE NAVORSCHER verschijnt maandelijks, in afleveringen van 3 vel.
Afzonderlijke afleveringen, voor zoover voorhanden, worden à *f* 1.25 geleverd.
Bij iederen jaargang behoort een uitvoerig register, titel en onslag, die den inteekenaren worden toegezonden met de 1ste aflevering van den volgende jaargang.
De prijs bedraagt *f* 8.50 per jaar. Voor 't Buitenland [met porto] *f* 9.60. Over de abonnementsgelden wordt in twee halfjaarlijksche termijnen bij vooruitbetaling beschikt.
Men abonneert zich voor niet minder dan een jaargang.
Opzegging moet geschieden vóór 1 December.
H.H. Medcwerkers wordt beleefd verzocht, hunne copie slechts aan *één kant* te schrijven en *rechtstreeks* toe te zenden aan de Redactie, **Andreas Bonnstraat 25, Amsterdam**.
Men gelieve de in te zenden stukken liefst met zijn *vollen* naam te onderteekenen
Inzendingen, waarvan de schrijver der Redactie onbekend is, worden vernietigd.
De copie wordt geplaatst naar tijdsorde van ontvangst, doch stukken van *Abonnés*, vervolgen en antwoorden op vragen gaan daarbij voor.
Op verlangen geschiedt toezending van proef en copie ter correctie aan den schrijver; alle verdere correctie geschiedt door de Redactie. Ingrijpende correctie van dien aard, dat de tekst geheel gewijzigd wordt of groote tusschenvoegingen moeten worden vermeden.
Overdrukjes gelieve men tegelijk met de toezending der drukproef bij den **Uitgever** aan te vragen. Zij worden berekend à *f* 2.50 per 15 stuks van 16 blz. of minder.
Zij, die een ingezonden artikel verlangen geïllustreerd te zien, zijn gehouden de clichés daarvoor bij te voegen, tenzij deze op hunne kosten kunnen vervaardigd worden.
Nieuw verschenen werken op het gebied der wetenschappen, waarover in dit tijdschrift gehandeld wordt, kunnen beoordeeld worden na ontvangst van een presentemplaar.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
TAAL- EN LETTERKUNDE.		De eerste overdracht van een eigendom	
Woorden en zegswijzen, door A. J.		in Nieuw-Amsterdam, door James	
Servaas van Rooyen	177	Penninck	200
KRIJGSGESCHIEDENIS.		Jubert — Joubert, door W. E. van	
Ordres en Reglementen voor het Guar-		Dam van Isselt.	203
nisoen van Sluys in Vlaenderen en		GESLACHT- EN WAPENKUNDE.	
de onderhorige Forten, door J. K.	192	Ein sphragistisch—heraldisches Uni-	
GESCHIEDENIS.		cum. Das Siegel des Anthony de	
Een familieschandaal tijdens de Ba-		Beke, Fürstbischof von Durham,	
taafsche Republiek, door J. W. des		1283-1310, door Adhemar de Lynden	204
Tombe	196	VRAGEN	221
		ONDER DE STUDEERLAMP.	222

MEDEWERKERS: A. AARSEN, MR. C. BAKE, GEN.-MAJ. F. DE BAS, JOH. H. BEEN, ED. VAN BIEMA, DR. H. BLINK, DR. JOH. C. BREEN, C.W. BRUINVIS, PROF. DR. P. H. DAMSTÉ, KAPT. W. E. VANDAM VAN ISSELT, J. P. ENKLAAR, A. N. J. FABIUS, S. K. PEITSMA, PROF. DR. J. J. A. A. FRANTZEN, PROF. R. FRUIN, E. E. GEWIN, J. E. TER GOUW, PROF. MR. J. E. HEERES, DR. F. BUITENRUST HETTEMA, BARON VAN HOEVELL, C. F. GIJSBERTI HODENPIJL, J. C. GIJSBERTI HODENPIJL, VAN HODENPIJL, DR. J. M. HOOGVLIET, DR. EDWARD B. KOSTER, BARON A. VON LINDEN, MR. P. A. N. S. VAN MEURS, DR. P. C. MOLHUIJSEN, DR. G. A. NAUTA, PROF. R. D. NAUTA, MR. M. C. NIJLAND, W. P. J. OVERMEER, RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, J. PENNINCK M. A., CH. J. POLVLIET, M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, DR. H. J. REIJNDERS, JHR. H. H. ROËLL, F. H. A. SABRON, A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, W. BARON SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, J. F. VAN SOMEREN, KAPT. J. C. STEENKAMP, JHR. MR. VICTOR DE STUERS, J. W. DES TOMBE, PROF. DR. C. C. UHLENBECK, PROF. DR. J. VERCOULLIE, DR. R. VERDELJEN, A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN, J. VRISENDORP, J. D. WAGNER, PROF. DR. G. C. VAN WALSEM, M. G. WILDEMAN, JOH. WINKLER, DR. W. ZUIDEMA E. A. — —

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Wat ik aan **WOORDEN, ZEGSWIJZEN, ENZ.** in 30 jaar aangeeteekend heb, en in chronologische orde gelegd, meen ik in diezelfde volgorde te mogen laten drukken.

Er zal veel bekends onder zijn, maar daardoor frisschen we de memorie weer eens op.

Zooveel mogelijk heb ik ter wille van de kleur de oude, dikwerf gebrekkige, spelling weêrgegeven.

Voor 't verwijzen vond ik een doorlopend nummer als aangewezen.

1. 1579, Leiden. »dair leyt een buydel met mijn dagelicx gelt, ende dair leyt een *cnoppeldouck* by in den schuyr nefens die betstede begraven«.
2. 1579, Leiden. »ick wil eerst die reeckeningh syen; sy hebbender wel een *lach* van tseventich gulden op geset, ende dair op *gesopt ende geflopt*. Ick begeer die eerst te syen«.
3. 1587, Den Haag. »Betaelt aen de weduwe van Arent Ijsbrantszoon in 't Vosken 14 gulden 8 stuivers vuyt saecke van vier *stedecannen*, inhoudende elcx twee stoepen wyns«.
4. 1587/1588, Den Haag. Een rietdekker leverde als materialen »riet, *locksnoer* en latten«.
5. 1587/1588, Den Haag. Betaald voor twee »*hordewagens*« 4 gulden 5 stuivers.
6. 1589. »Swanger ende *groot* van kinde ginck«.
7. 1592, Leiden. En »is hy 't gelt deurgebracht hebbende, een dach twee ofte drie daer nae weder thuys gecomen, *hebbende alsdan mede de pypen gestelt*, soe mit vloucken, sweeren, als anders«.
8. 1592, Leiden. »soo 't scheen wel *by den drank synde*«.
9. 1593, Delft. Aaltgen Arentsdr. »*hostybacxster*«.
10. 1597. »tes om *een leur ende seur*; sy hebben my gheen nyeuwe jaer gegeven«.
11. 1597, Leiden. »*clappeclusmaker*«.

12. 1599. »Spaignaerts ende al heure goederen voor *goede prinse* verclaert worden.« — *Prinsjes* aan pannekoeken, die de kinderen mogen wegsnoepen.
13. 1600. »*Wratselende*«.
14. Febr. 1601, Leiden. Cornelis Maertenszoon »*zegeltrecker*«.
15. 1601. »hoe nae (in bloedverwantschap) zyt ghy dan de meyt die t *spul* met Claes onse buyrknechte heeft.«
16. 1601 i Febr. Leiden. Cornelis Louweriszoon »*Legtse te bedde*« (als familienaam; zie ook Maandbl. v. h. Gen. herald. gen. »de Nederl. Leeuw« 1910, n°. 9, blz. 276.)
17. 1605. Onder doodschulden: »Van 't waken ende *bloocken* over ende van 't lichaem« van Adriaen Engbrechtszoon.
18. 1607, Delft. Volgens eene acte (prot. Not^s A. Ryshouck) is er sprake van een weddenschap over het drinken van de »*wyncoop*« van de »*cleermakerstaeffel*«, als er iemand onthoofd was, en die tafel werd getaxeerd op drie gulden.
19. 1607. zeggende, »dat de kaers die voorging best lichte«, (voorgaan in liefdadigheid; de eerste op een lijst).
- 19*. 1610. De requirant was een »*craayer*«; men moest zich voor zulk een wachten.
20. 1611, Leiden. »die groot rumoer maecten en *zeer de pypen stelden*« (zie n°. 7).
21. 1611, Leiden. »mittet *troufspel* hebben begonst te spelen om een *biertgen*.«
- 21*. 1614. »*Boschetdief*; een *boschetten dieff*«.
22. 1614, Delft. Jacob Thomas zeide: »Staet gij daer, comt wij moeten *een sneetgen leggen*, ende hebt gij mijn vader de neus afgebeten, soo bijt mijn mede de neus aff.«.
23. 1614, Leiden. Over »t rijden ofte veeren (voeren) van een vracht op Leiden daer sij luijden volgens 't gebruijck om *geworpen* hadden.
24. 1615, Leiden. *Notaris* Adr. Paets, Leiden, wordt een *pennelikker* genoemd.

25. 1615. »die een *foclet* aen hadde, zijnde onder gewerckt mit groen.«
26. 1616, Leiden. »*Clappecluijsmaecker*« (zie n°. 11).
27. 1616, Leiden. Zeker persoon te Leiden »capitein van de Schutterije ende *steenplaetser*,« en een ander burger mede »*steenplaetser*.«
28. 1616, Leiden. »*Rol* ende deeckentrapier.«
29. 1616, Leiden. »*Foocletmaecker*« (zie n° 25).
30. 1617. »dat sij, insinuante, soude syn een *Craijster* ende dat sij haer verclict hadde (zie n°. 19*).
31. 1617. »besich was syn broeck *op te nestelen*.«
32. 1617. »zeeckere gouden *houpring* die zij aen de *hartvinger* van haer rechterhand was draegende.«
33. 9 Dec. 1618, Leiden. Kaerl Boerave »*waranderer* van de saey-neeringe.«
34. 1618, Leiden. Thomas Henrickzoon »hem generende met *rotte off mollevangen*.«
35. 1618, Leiden. »ende mit malcanderen ende noch ander geselschap hebben gegeten ende gedroncken ende vrolick syn geweest, ende over maeltyt ende daerna vrundelicke *con-tenantien* ende discourssen mit malcanderen hebben gehouden.«
36. 1618. »Ik hebbe hier de silvre lepelen in myn *diesack* ick en derff se nyet voor den dach brengen. Steeckende noch in haer *diesack* twee hulletgens.
37. 1618. »hout ghy datt tott een *gedenckenis*.«
38. 1618. »mitsgaders oock zeecker *teru* in een zackgen uyt-gedeelt aen zeecker huysges in 't Rietvelt dair stomme kinderen waren.«
39. 1618. »ghy syt een *crayer*, een schelm, een *schrobber*; ghy meucht de *vots* licken in een paerdestal. (Voor »*crayer*«, zie n°. 30).
40. 1618. »*Leppigen* en schampere woorden.«
41. 1618. onder andere »ongeschikte« woorden: »ghij *babock*.«

42. 1619 Delft. »alle *pletsverkoopers*».
43. 1619. »zekere vrouw sterft »door een groote *bangicheyt in haer keel*, seer *hemmende* ende *brummende*«.
44. 1619 Leiden. »dat de requirant een *pieck op hem hadde*,« zeggende, »dat hij geen *pieck op hem hadde*«.
45. 1619 Leiden. Jan Verpoorten »*taeffeletmaccker* ende *laeckenstopper*«.
46. 1620 Leiden. Mathijs Henrixszoon »*cleermaccker* ende *foculctmaccker*« (zie n° 29).
47. 1621. In een Inventaris: *voorts 't kindergoed mittet kind totte minne*«.
48. 1623 Leiden. Jan Adriaenszn »*clappecluysmaecker*« (zie n°. 26.)
49. 1623. »*Haer huyck over haer hooft trock in maniere als of zij beschaemt was*«.
50. 1623. »Komt ghij hier stelen met een *spaensche kap op*«.
51. 1624. »*Een dansge soude legghen*«.
52. 1624 Den Haag. Toen Jacob Hacke »*bouckebinder*« in 1624 weduwnaar was, werd aan de weeskamer o.m. overgeleverd »*zeecker cartebelleken* van de meuble, goederen enz.«
53. 21 Juni 1626 Leiden. »es den voornoemden van Torre, hebbende zijn handen in zijn *dgiesacken* (*dijzakken* = broekzakken), naar hem toegetreden, zeggende jegens den requirant: comt willen we nu eens een *plichaertgen of een sneetgen leggen* daerop den requirant zeggende: dat hem nijet en luste te vechten«. In de woordenquaestie wordt nog gezegd: gaet ghij ende *danst weder in 't hempt om 't kaersgen*«. (Voor »*dgiesack* zie n° 36; voor »*sneetgen leggen*«, n° 22.)
54. 1626 Katwijk a/Zee. »gevende voor redenen haerder wetenschap, dat d' voorsz. Reeckeninge gesciede tharer getuges voorsz. woonplaetse ende herberge tot Catwyck op Zee daer de Swan uything in *zeecker Camertgen* aldaer *genaemt het Emausgen*«.
55. 1627. »Daer gaet die *Linckert*, soewel weet hij te passen als de man uyt is om met de vrouw te boeleren.«

56. 1628. »*dat het ctont op het tippgen*«.
57. 1629. »Sekere vrouw heeft geseyt dat de requirante on-
eerlyck was ende niet meer eer hadde dan een *munnick op
syn mispel*«.
58. 1630 Leiden. »*naast allemanshoer, allemans weet het wel*«.
59. 29 Mei 1630 Delft. »Alle Engelsche Cooplyden van de
Societeit genaemt marchands advanturiers«. (Prot. Not. Joh à
Steelandt).
60. 1630. »Laat mij gaan off ik stoodt u in uw *sack*«.
61. 3 Dec. 1632. »Ick heb u aengenomen; dat ick u looft dat
sal ick u geven; vattende bij sijn haer seggende soo meenige
haer als ick in mijn handt hebt, soo meenige *duyvel vaert
mijn int lijff* soo ick het u nyet naer en come«.
62. 1632. »een speeljacht, zoo als 't *drijft* en zeilt«.
63. 1634 Leiden. »seggende, dat hij den requirant sulcke *ca-
pusyn* op den neus soude stellen daer door *hij gedwongen*
zoude werden *gort uijt zijn hant* te eeten en te laechen».
64. 1634 Den Haag. »dat hij niet en dochte, dat hij oock
een *kraeijer* was en tot de schout in den Haech geweest
ende aldaer haer ende haer man *bekraeijt* hadde«. (Zie n°. 39.)
65. 1635. »Twee *maseertgens* met kant«.
66. 1636. »noch een *prent tafereel* daer in afgebeelt staen *het
opslecken van de quade wijffen*«.
67. 1636 Den Haag. »Voor den gerechte van den voorsz.
Hage bij de *barnende wasse keerse is vercocht*«.
68. 1636. »21 *maseurtgens* ofte hooftdoeckgens«. (Zie n°. 65.)
69. 1636. »*Tabackspinder*«.
70. 1637 Den Haag. »*Claer is kees*«.
71. 1637 Den Haag. De man is geck, en *is met de cop gequelt*«.
72. 1637 Delft. Brouwerij de drie »*Cimbellen*«.
73. 1637. Over het »*havenen ende bouwen* van de melck ende
't suyvel van de koeijen«.
74. 1647. Een halve ton »*wccdas*«, in den kelder liggende.

75. 1637 Den Bosch. »daerenboven soo schrijft ghij mij sulcken *Schotsen* antwoordt alsof ghij 't selve van den uwe geeft«.
76. 1639. »Luijtenant van de *timmerluijden te velde*«.
77. 1639. »jou verbruijden *craeijer* ende halven *trull*; gij bent een *craijer* ende halven *trull*. (Zie voor »craijer« n°. 39).
78. 1639 Delft. Een *Hovering*, wonende aan de Groentgens Vest is geld schuldig in een boedel.
79. 1640. »dat sij was een *fransche tronie*«.
80. 1642. »een *cooltge vuer in 't hemt*« voor hoer.
81. 1642. over een diefstal antwoordde een juffrouw »'t is meer als al te waer ende laet *aen die lijn niet trecken opdat de pot toe is blijvende*«.
82. 1643 Den Haag. Er is sprake van eene qualiteit »peerden«, welke »als sijnde uijt dese landen *gelorrendraijde* peerden sij mede naer de Grave voerden.« Later wordt gezegd, dat sommige »van dezelve peerden der huijsluyden eijgen, ende geen *golorredraijde* peerden waeren«.
83. 1644. Iemand kreeg zoo'n hevige vuistslag in 't aangezicht, dat hij verklaarde »*hij in persoone niet en wist ofte hij staen ofte valten wilde*«.
84. 1644. »*verpleckt stondt*«,
85. 1644 Delft. »een wintmoutmolen, genaemt het *bordeeltge* ofte de *bordeclmolen* op de stads vest achter de Dirck Langensteech«.
86. 1645 Amsterdam. Claes Lucaszoon »in sijn leven *Garbeleerder*« op 't Oostindisch huis.
87. 1646 Delft. Jan Mathijszoon van den Boogaert »*debicksnijder*«.
88. 1646 Den Haag. »mede in gecomen is met een stuck etens in sijn hant, ende soo te samen met malcanderen *boonsuijcxen* mem ¹⁾ drinckende«.
89. 1636 Den Haag. »wel wilt ghij vechten, soo gheeft mij oock een *stuck van uw neusdoeck*. Daer op de voorsz. Jan van Straten uijt voorsz. herberg gegaen is, als wanneer de-

¹⁾ Deze twee woorden zijn zeer moeielijk leesbaar.

requirant dadelicken 't voorsz. *stuck van de neusdoeck* ter venster vuyt geworpen heeft, als niet van meening wesende met d' voorsz. Jan te vechten«.

90. 1647. »*Kattekullen*«, gezegd tegen de Heeren Hooge Raden »ten affronte«.
91. 1647. »Zij heeft *kooltge vier in 't hembe* gespeelt«. (Zie n° 80).
92. 1647. »Ick sal morgen een *bast* voor u draeijen daer ghij sult aen hangen«.
93. 1647. »hij was hem scheldende voor *hapscheer*«.
94. 1648. »zwanger ofte *groot gaende*. (Zie N°. 6.)
95. 1648, Delft, »*toebackspinder*«. (Zie n°. 69.)
96. 4 Febr., 1649, Den Haag, Verklaard wordt dat zekere jufvrouw niet aldaar (Den Haag) is »geschafotteert«, veel min, dat zij requirante »een van diegene soude wesen die ten tijde seeckere jongman in 't laest van den voorleden somer, metten swaerde werde geëxecuteert op het schavot *met roeyen in den arm* soude hebben gestaen«.
97. 1650, Delft. Nicolaas Coulon »*houtgesm^r. of schoehoutgesmaecker*«.
98. 1650. »hoe legt ghy hyer en *tilpt* en raest.«
99. 1650, Delft. cuyper ofte *cleynwerckmaecker*«.
100. 6 Febr. 1650, Delft. »*als de bruyt is in de schuyt soo syn de beloften uyt*«
101. 1650. »*bet en bult*« verteerd.
102. 1650. »alwaer ghy den *devick* uyt een oxhooft hebt getrocken soo dat aldaer de kelder van wyn blank lyt.« (Zie n°. 87.)
103. 1650, Den Haag. »Seecker yemant hadde gecocht een soode rogh ende noodde een ander daerop ende syn sy samen gegaen om een pintgen te drincken ende *een visch*, naer 't ordinaere spreekwoort, *te verexcysen*«.
104. 31/12 1650, Delft. een echtpaar verzoekt aan Schepenen (Prot. Simon Mesch) echtscheiding, omdat »sy malcanderen in de huyshoudinge niet langer en connen verstaen, vermits sy

de Hel aen malcanderen *verdienen* met vloecken ende sweeren.«

105. 1651. »een clerck off een *bruy*.«
106. 1651. »jou *treyter*.«
107. 1652. In een wijnkelder worden wijnen geproefd. De wijn viel wat zoet, en men wenschte *rysiger* wijnen te proeven, maar er waren geen andere »wynen die *rysiger* vielen.«
108. 1652. *Mompypen*, komt voor in een Inventaris.
109. 1652. Den Haag. Bij een standje op Maandagavond in 't Noordeinde waren voor de deur »een deel *maerckt-jongens*.«
110. 1653. »dat hij was een groote *montademaecker* (boutademaker).«
111. 1654. «daer geen lieffde en is daer en is geen jaloursheyt, maer ick hebbe u lieff ende daeromme ben ick jalours, wij twee sullen een zijn ende ick sal u nimmermeer niet verlaten noch geen andere ter wereld trouwen als u alleen, off *ick moet duyvels eygen worden*, ende de duyvel moet mijn haelen.« (Zie n° 61.)
112. 1654. dat hij met de voornoemde Dieuwertje »gepopt ofte geboeleert heeft«.
113. 1654. »eene vloot, waerinne zij blaen cool waarmoes hadde gehaalt«.
114. 1665. »gecompareert en verschenen«.
115. 1655. »hij heeft al weer zijn gat vol,« voor dronken.
116. 1655. »Ick sal mijn man doen hoorens draegen met tacken dat daer alle jaeren een tack aenwast.«
117. 1655. »dewelcke verclarende testateuren wel te kennen ende dat zij lieden zijn die gene *die sij hen baptiseren* als getuigen van goeden gelove.«
118. 1656. Iemand is naar »*Nieu Nederland* insolvent vertrocken naerlatende veele schulden.«
119. 1656, Den Haag. Zeker persoon had gezegd: »dat de Bodens van de Generaliteyt *hoorndragers* waren.« Tot verantwoording geroepen wist hij zich op deze wijze te verontschuldigen: »sijn de bodens geen hoorndragers; moetten se niet als sij reijsen ende voor een besloten plaetse comen op

den hoorn blaessen omme binnen gelaten te worden«, en verder »dragense off voerense neffens twapen van de generaliteijt oock niet het wapen van Sijne Hoocheyt den Heere Prince van Orangien, ende staen daer geen hoorens in?« (Zie N° 116.)

120. 1656. »Ick sal maer naer de *Zeeuwen gaen*, die hoeff ick maer een woort te seggen, dan sal ick mijn gellitje in mijn schoot krijgen,«
121. 1656. »*Kruijckedecker*.«
122. 1656. »Wilt ghij den *officier een boete in sijn borse iagen*.«
123. 1656. »dat de Juffrouw was een *staeltghe*.« Dit wordt genoemd te zijn een »*atroche ende ennorme injurie*.«
124. 1656. »*Off tselve bruijloffsvolck in tverbij rijden van den voorsz. wagen niet heel wel in haer schick ende vrolyck waeren, alle singende en quelende, haar hoeden uijt de portiers steeckende omhoogh, ende in haer handen clappende?*«
125. 1657. »het is soo waerachtich waer als *ick Godt den doot schuldich ben*.«
126. 1657. »seggende *u haddebeck* ende meer dergelijke scheltwoorden.«
127. 1657. »Wij hebben gisteren al vrij een glaesie in 't hooft gehat«. (voor *dronken*.)
128. 1658. »Ick *bruy* u met de *ry* op den kop«.
129. 1658. Een »*warpentrapyer*« neemt aan zekeren leerjongen te onderwijzen in het »hantwerck van warpen«. De jongen zou, indien hij meester werd, en »een stuck ter weecke« afleverde meer loon krijgen.
130. 1658. »*Tut, tut*, het is maer een *nuffken*.«
131. 1658. »my dunct, dat hy *in de vincken is*, meynende daermede dat hy *droncken* was«.
132. 1659. Een vrouw die zich bedronk, »ende geen *huysvrouwende* vrouw en is«.
133. 1659. »Onse jouffrou is zoo gierich; men behoort haer te bestelen *bij neus ende bij lippen*.«

134. 18 Sept. 1659. Leo Aitsma, Resident van wegen de »*Acnzeesteden*«. (Herhaaldelijk gevonden; Hanzesteden.)
135. 1659. »Ick sal den buchelden hont nog slaen, dat hij *oly schyten sal*«.
136. 1660. »jou banqueroetiersters, uytsuypers en *kerkpilaeren*«.
137. 1660. »in groote armoede sittende en *van den eenen broode nauwelix tot den anderen broode* kunnen geraecken«.
138. 1661 Leiden. »*Neurenbergier* tot Rotterdam«.
139. 1661. »dat hij deselve specificatie houdende is voor puijre *cartabella*, dewijle deselve niet behoorlicken ende wettelicker wijs is gemaect«. (Zie n°. 52).
140. 1661. »wij belooven u een *dageraet*« (voor »in brand« steken).
141. 1661. »*bij dranck sijnde*« (voor dronken).
142. 1661. in een herberg werd tot de waardin gezegd: »Ghij moet met mijn kijven«. Daarop antwoordde zij: »ick en kan niet kijven«. Hij zeide wederom: »kunt ghij niet *kijven als de viswijven te Amsterdam*«.
143. 162. »ghij *puijter*; ik wil mijn vrou in geen *puijters* geselschap hebben«.
144. 163. »wij en sijn geen *bier vliech*«.
145. 164. Iemand zegt tegen een pas gehuwd man: »'t is nu tijd dat gij een blicke hoet laet maken, opdat daar geen *horens* door en groeijen«, stekende twee vingers als horens naar den requirant toe. (Zie n°. 121).
146. 1662. »Zoo gaet ghij nae Griet Glas toe, ende daer verdomineert ende *vertuijrluert* ghij u gelt«.
147. 1662. Arnoldus Janszoon van den Heuvel, mr. *koper-geelgieter*.
148. 1663. »Ghij ringeloort mijn als off ick een *kootjongen* was«.
149. 1663. »Ghij droncke *tobbe*«.
150. 12 Maart 1663. Zeker persoon, die gestorven was, had in een miserabelen staat verkeerd, »alsoo hij ontrent vier jaren te voren *tusschen vier ende bedden heeft gegaen*«, en alzoo niets heeft kunnen winnen.

151. 1663. De requirante werd met vileyne woorden aangesproken: »Ghij *Rijnosterkop*, waeromme geeft ghij mijn geen gelt«. Ook werd haar toegevoegd: »*karitaetbrock, bedelbrock gasthuijsbrouck*«.
152. 1663. »wat doet ghij in een *modt- ende kodthuijs*«.
153. 1663. »een mantel met een *karrepoets*«.
154. 2. Mei 1664. Johan van der Mij, »*portegieter*« (2 maal bij nots C. v. Berendrecht).
155. 1664. »Ick weet voor u een rijcken *forckert* en 't is een jonghman.«
156. 1664. Philipina van Merwoorde werd telkens genoemd »ende aengesproken met woorden die een bijzondere genetheijt te kennen geven, als mijn *Philippinsche*, mijn *Vareloosje*«.
157. 1665. »een silver *chassoir* met het wapen van Groulaert ende een contramerck«.
158. 1665. »dat sij een *portegijse ende luijphoer* is«.
159. 1665. eenige schutters en burgers waren »*te samen in vruntschap, in eenicheijt, soeticheijt ende buerschap met den anderen vergadert*«.
160. 1665. »het hulsel van Joff^e van der Voegen, *gepallert* met een paer goude pendants met een steen ende paerlen ende een gout toertje met dobbelde paerlen ende vrongh«.
161. 1666. »het is met uw gelijk het *Cameloth*, dat een quade vrouw genomen heeft dat kander niet weder uijt«.
162. 1666. »ghij bent een sacramentsen *hoornbeest*«. (Zie n°. 147).
163. 1666. »Wat hebt ghij mij vijff oxhoofden wijn geleverd? *vijff drommels op uw hert* mocht ghij mij geleverd hebben. Ghij hebt mij maer twee geleverd«.
164. 1667 Den Haag. »*mr. Levoordraijer*«.
165. 1668. »Bij haer hebbende een *tuijmelaer* ofte *barnetel jaegerhondt*«.
166. 1668. »*habijt ende cledinge*«. Het paar wou trouwen. (Zie noot bij n°. 205).
167. 1668. »Een *casuarishoer*«. (Uit de Casuaristr. in den Haag?)

168. 1668. bij inwoning wordt gecontracteerd den commensaal »aen te doen sijn behoorlijck *gerack ende gemack*.
169. 1668. »dat alsoo gecken *quaet cruijt* was«.
170. 1668. »dan kon je *onder den duijn* mededoen en gij soudt braef gelt verdienen, en evenwel een eerlieke meijt blijven«.
171. 1669. »alt'samen *ghandt ende getandt*«.
172. 1669. »gegeven van de *steene aen de pael 4 stuijvers*«. Deze uitdrukking komt voor onder verschotten van de dienstbode ten laste van een boedel.
173. 1669. »Gij zijt soo een *haeg en velt*«.
174. 1669. Een (zekere) D[ominee?] Cleur tot Wilsveen komt dronken van Scheveningen van bezoek aan den Schout aldaar. Gebracht met een wagen aan de Leidsche Schuit, zegt de waard »is dat *dominees werk*, willende daarmede uijtbeelden dat den voorsz. Cleur droncken was.« De voerman antwoordde: »eens weelde is altijd geen arremoe«.
175. 1669 Delft. »gewesene *gijlinslager* dezer stadt«.
176. 1 Maart 1669. »Een huijsinge, genaemt St. Jacob in de Hoochstraat ('s-Gravenhage), wordt, naer voorgaende Son-ende Marctdaechte, ende andere gerequireerde Solemniteijten, alreede bij den *brandende wassche kaerse vercocht*«. (Zie n°. 67).
177. 1670. »een poth met geconfijte *ginghbaer*«.
178. 1670. Gevraagd werd aan zekere jonge dochter »off sij oock oijt t'eenigen tijde eenige conversatie met eenige manspersonen heeft gehouden ofte met ymant eenigh *mal gelaet heeft gepleecht*«.
179. 1670. Een vrouw lag te Scheveningen »sieck aen een *gequetste hooftwont*«.
180. 1670. »gij meucht *schrijven en vrijven*, ick hebber niets mede te doen«.
181. 1679. In een Inventaris onder schilderijen: »een cleijn *billegatje*«.
182. 1670. jonkheer Servaes van Panhuijs was »*mr. knaap* van de Houtvesterie van Hollandt«.

183. 1670. »Op een *stuck springent vlees* ten eeten waren versocht«.
184. 1671. »noch een *scheurselbant* met toebehooren; een *scheurselbandt* met een paer hosen«.
185. 1672 Delft. »Eene quaestie tusschen enkele personen was bijgelegd, «affgedroncken ende *in 't vier der liefde gesmolten*«.
186. 1672. »Den requirant te *lederen* (laideeren?) ofte te quetsen«.
187. 12 Juni 1672. »het gaet nu gelijk de *penneman* in de laeste Engelsche oorlog seijde, te weten, dat de Engelsen *de geusen soudén leeren bidden*«.
188. 1673. »Ick hoop dat sij nogh *door het bedstroo sal druipen*«.
189. 1673. »Siet eens hoe suyr hy siet alsoff hy *Vianen ver-raden hadde*«.
190. 27 Oct. 1673. »Madalen Damme heeft gewoont ten huysé van Silvester ende dat de voorsz. Madalen aldaer wierde ge-employeert voor een *Slobbetje* van thuys, ende minder als een kindermeyt, laetende dselve niet als van bootschappen loopen, en met de kinderen speelen en op de hals draegen ende als d'selve niet en dede tgene de voorsz. Silvester soo datelyck wilde hebben ende somtyts soo ras nyet en conde werden gedaen gaff hy dselve een *schop* onder 't gat, ende een *lap* om haer hoofd met dreygementen om haer telkens wegh te jaegen ende liet de voorsz. Madaleen als een bedelaerster in een hoeck alleen eeten«.
191. 1674. »dat er in huys *gesmeert ende gesmult* wiert.«
192. 1674. »*kercken en houren* soudén hebben bestolen«.
193. 1674. voor geld; »niet één te hebben, »*daer een hamer opgevallen was*«.
194. 1674. »dat sy ons de glasen sal doen inslaen ende maken, *datter bloedige hemden sullen werden* gedragen.«
195. 1674. »noch een *clein clavercymbaeltje* van cypresse hout voor de jonge juffr. van Breukelerweerd om daerop te leeren speelen.«
196. 1674. »laat je wat *cuseren* met een wat *jampen* wilde halen.«
197. 1674. »dat hy den *brats* hadde van syn swager«.

198. 1675. »ick wenschte dat hem ymant soo een *bruy* gaff,
dat hy de moort stack«.
199. 1675. »ghy »hoornbeest«, *coggil*, verrader, »craeyer«, comt
 schelm daer uyt.« (Zie n°. 164 voor »hoornbeest« en n°. 77
 voor crayer«).
200. 1675. »Verweet hem dat hy was een *kraeyer*, ende ghy
 syt voor een *kraeyer* van 't stadthuy's gegaen en voor een
kraeyer moet ghy gaen. (Zie n°. 201.)
201. 1675. »Een boedel te repudieren, ende *mette voet te stooten*«.
202. 1675. »hebbende de *doodverve* soo geset, dat tusschen de
 selve ende de dood geen onderscheid is.«
- 203 ¹⁾. 1675. »ontstelt ende *perplecxt*«
 »gedaen ende *gepasseert*«
 »kunnen *exerceren* ofte bedryven«
 »sigbaar en *remonstratif* bewijs«.
- } Zie n°. 114.
204. 1676. *laboermaeekster*.
205. 1676. »Duyvelse hoer; *lorscous*.
206. 1676, 's-Gravenhage. Er is sprake van zekeren wijntapper
 in de Nieuwe Molstraat bij wien »boven het venster ter zyde
 van de deur twee *koehoorns* aangespijkt waren.« (Zie n°. 201).
207. 1677. Dertig paar manshandschoenen »*garnobel*«.
 Twaalf » witte handschoenen »*garnobel*«.
208. 1677. »en dat degeen die wat op syn hoorens hadt *syn*
quast wel schuren mocht.«
209. 1677. zekere Block »*inslager*«.
210. 1678. »Een *clavecimbel* synde een *staertstuck op een voet*.
 (Zie n°. 197.)
211. 1678. een cleyn dun ende mager *spiljoenhondeke* met lange
 hanghooren.«

¹⁾ Dit herhalen van woorden van gelijke beteekenis; voornamelijk het plaatsen van Nederlandsche naast bastaardwoorden komt herhaaldelijk voor. Is dit 't woord en het begrip versterken of verklaren? Zoo juist vind ik nog in 1562: »up haer luijder *eijgen* ende *propren* goederen«. Zie ook 203 en andere.

212. 30 Juli 1679. »dat hy hem aende pachters van de wynen soude hebben *verkraeyt* ende aengebracht.« (Zie n°. 202.)
213. 1681. »daerop gestoft ende geroemt heeft, dat het geen kunst was een boer te bedriegen, maer dat het kunst was een *fray* advokaat te bedriegen.«
214. 1682, Den Haag. Bij een kibbelpartij wordt door een »vendrigh« der schuttery gezegd: »Gy syt *maer jongens*, schurcken, ende gaudieven; de galgh siet u de oogen uyt; gy syt van *Jan Pistooltjes volck*.«
215. 1886, Den Haag. *Utrechtsche theekantjes of tee-koeekgens* kosten 10 stuivers het pond.
216. 1686. »Betaelt aen poeyer, een poeyerdoos en twee *Venlosche koecken*« een gulden acht stuivers, voor een Haagsch weeskind te Delft op kostschool.
217. 1688. »Kussesloopen met *blocnaden*; slopen met *binneercken*.«
218. 1689. »laet hy syn vinger in de aerde steecken en ruycken in wat lant hy is.«
219. 1690. »Den IX October gegeven aen dit weeskind (Alida van Spanje, dochter van den Majoor K. van Spange), om een maeltyt te geven aen diegeenen die haer op haer verjaerdag met eenen *silveren borstel hadden bestoocken* f 31.50.«
220. 1691. 20 Febr. Aan hetzelfde weeskind gegeven f 6.30 tot het »coopen van eenige *frayicheden* om haer broeder te *besteecken*,« die jarig is geweest.
221. 1705. »me heb ick het *kloen by den draet*.«
222. 1717, 10 April. Mr. Adriaan van der Goes was *meester-knaap* van de wildernisse in Holland. (Zie n°. 184).
223. 1741. Een »*besemstuyver*«.
224. 1769. In een inventaris: »Eenige *rommelarye*«.

A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

's-Gravenhage.

KRIJGSGESCHIEDENIS

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(Voortzetting van Nav. LXI, 98).

Art. 38.

Men sal de pagters van het gras op de wall en in de werken, gerustelijk laeten Maeijen, hooijen, en haer hoeij vervoeren, mits voor aff aen de commandant van de wagt, geExhibeert te hebben de beschijden haer daer toe qualificeerende, in dit geval moeten de schildwagten, ook gewaerschout zijn.

Art. 39.

Geen soort van vee sal geleeden worden in de werken te wijden dan op speciale permissie, de schildwagten sullen alle honden die op de borstweeringe komen te loopen doot slaen ofte schieten indien zij konnen, en het vee sien in arrest te neemen.

Art. 40.

Geene vrouluijden sullen in de wagthuijsen geleeden worden op poene voor sulks vrouwmens van op het houte paert geset, en de stadt uijtgeleijd te worden, en voor die geene die de selve in de wagt gebragt mogt hebben, van agt dagen te water en te broot in de provoost geset te worden.

Art. 41.

Men sal geen bedelaers in de stadt laeten komen, en ook sorg draegen dat geene personen, die door het gouvernement off door de magistraet van deese stad zouden mogen uijt geset zijn, weder binnen koomen en sulke in het binnen comen ontdekt wordende sal men de selve onder goed geleijden na de hooftwagt senden.

Art. 42.

Geene schuijten sullen bij nacht ergens anders gelaeden worden, dan aen off onder de bruggen gesloten ofte wel in het ponthuijs en geensints in de contrecharpe.

Art. 43.

Wanneer Eenige poort voor d'een off ander open gehouden word en de persoon, of personen voor wien de selve open blijft, ten elff uren niet binnen zijn, sal men de poort sluijten ten zij bij speciaele contrarie ordre, senden de ondertusschen, de officieren haere avond rapport op de ordinaire tijdt aen de hooftwagt.

Art. 44.

Indien men op het sluijten van de poorten een ofte meer personen het zij mans ofte vrouwen, van verre zien aankoomen om binnen te geraeken sal men niet sluijten voor dat de selve binnen zijn.

Art. 45.

Als den Gouverneur, off, Commanderende officier, de een off andere poort mogten uijt gaen, sal daer inmediaet rapport van gedaen worden aen de hooftwagt gelijk mede wanneer de selve weder binnen koomen.

Art. 46.

Men sal niemant met schietgeweer off Jagthonden buijten de poorten laeten gaen, ten zij hij voorsien zij met een pas van den Gouverneur off Jachtgericht.

Art. 47.

Als de poorten gesloten off geopend werden sal men voorzigtigheid gebruiken in het ophaelen en nederlaeten der valbruggens dat geen schade daer aen werde toegebracht.

Art. 48.

Des Middags van twaelf tot een uur en des Sondags off andere publieke Feestdagen onder de kerktijd moeten de buijtenste valbruggens opgehaelt en de barrieres toe gedaan worden.

Art. 49.

Men moet sorg draegen dat de Posten ordentelijk en suiwer zijn als die overgelevert worden, soo in de corps de gardes als daer voor, tot de secreten incluijs, daer de corporaels voor sullen moeten verantwoorden, als mede dat de posten sonder defecten en compleet overgegeven en genomen worden, en indien daer defecten gevonden wierden sal den officier, off onderofficier, die aflosschen moet, daer van eer hij de oude wagt afloscht rapport aen de hooftwagt laeten doen, op poene dat het defect voor zijn Rekening sal zijn dit moet ook verstaan worden, ten opsigte van de Sergeanten, Corporaals en tamboers, waerom zij wel serieuslijk gelast worden alles wel over te neemen eer zij aflosschen.

Art. 50.

Omtrent het ceremonieel sal men volgen de ordres van Zijne Hoogheijd Prins Willem de derde gegeven den sesden Sept. 1688.

Art. 51.

De Directeur van het Departement en de ingenieurs van het

Guarnisoen sal men over al, laeten passeeren en om hier omtrent geene abuijsen te hebben, moeten de soldaeten soo wel als de officieren van het guarnisoen die heeren leren kennen, en men sal den Directeur de Eer aendoen, welke hem volgens de ordres op het ceremoniel competeerd.

Art. 52.

De Respective wagten sullen de hooftronde niet ontfangen, ten zij aen haer, door de sergt. het teeijken van de Hooftronde verthoont word het welk een ronde copere pennink is gemerkt met de letters: H. R.

Art. 53.

Als den ondermajoor Ronde doet, sullen de wagten in het geweer koomen, ende officier van de wagt, sal sig voor zijn volk stellen, en als hij na besette wagt Ronde doet, sal men het ceremonieel opserveren, als bij andere rondens gebruikelijk is.

Art. 54.

De Sergeanten van de wagten, sullen soo wel als de Corporaels zorg draegen dat haer volk op de turffmandens niet gaen sitten off eenige schade daer aen toebrengen alsmede aen de Lantaerns op poene van straff, off vergoeding.

Art. 55.

Niemant sal sig vervorderen in de corps de gardes en wel speciaal in de nieuwe op off omtrent De Schoumantels, banken, deuren, tafels vensters, britzen, alsmede in off aende schilderhuijsen, met messen off eenige andere instrumenten naemen off andere figueren te snijden nog ook met geen heete tangen te branden op poene daer over arbitrairlijk gestraft te worden, de corporaels, sullen bij de aflossinge alles wel Examineeren mits dit tot haer lieder verantwoording sal zijn.

Art. 56.

Niemant de wagt hebbende off niet hebbende sal sig vervorderen eenige onbewoonde baracken open te maeken onder wat pretext het ook zij op poene van met spitsroeden daer over gestraft te zullen worden.

Art. 57.

De soldaeten die de wagt hebben, sullen niet vermogen eenig volk aente brengen om dienst te neemen, nog veel minder bij de zielverkopers, voor en al eer die luijden eerst aengebragt zijn bij den Gouverneur, oft Commandeerende officier, op poene van met spitsroeden gestraft te worden.

Art. 58.

De patrouilles, soo bij dag als bij de nacht sullen van alle wagten, Exactelijck gedaen worden, soo als de Capt. van de hooftwagd sal ordonneeren en sullen de patrouilles bij dag, bijzondere attentie hebben op de rijngheijd van de posten op de wal en waer zij passeeren sullen, en alle jongens off kinderen op de wal vindende te speelen daer affjagen.

Art. 59.

Als de Militaire patrouille die van de burgers, bij nacht in de straeten mogten ontmoeten sal die eerst aangeropen word, antwoorden Guarnisoen off burgers patrouille waerop de eerste moet seggen patrouille voorbij, en sullen gemelde patrouilles des versogt wordende elkanderen de behulpsaeme hand geven.

Art. 60.

Des morgen's als de poorten geopend werden sal men niemant, uijt off in laeten gaen tenzij het velt eerst ontdekt is door een Corporael en twee man, moetende soo lang de valbrug opgehaelt, en de barriere gesloten worden tot dat de corporaels rapport doet dat alles rigtig is.

Art. 61.

Des morgens voor de aflossinge der wagten, sal daer een officier de wagt heeft door een Sergt. en daer een Sergt. de wagt heeft, door een corporael, de palisaden gevisiteerd worden, gehoorende onder haere posten, off die compleet zijn ofte niet en zulks op het morgenrapport setten.

Art. 62.

De Cannonnier die met een ordonnantie van de hooftwagt, 's morgens de visite gaet doen sal men overal laeten passeren tenzij daer de pasagie voor een ijeder verboden is.

Art. 63.

Indien iets extraordinairs gedurende de wagt was voorgevallen, sal den officier off onderofficier nadat afgelost sal zijn daer personeel rapport van doen aende Gouverneur off commanderende officier.

(Wordt voortgezet).

GESCHIEDENIS.

Een familieschandaal tijdens de Bataafsche Republiek.

Op een avond in den nazomer van het jaar 1802, ongeveer ten negen ure, klopte aan een der deftige huizen op de Heeren-gracht bij de Utrechtsche straat te Amsterdam een jonge dame van circa 25-jarigen leeftijd aan. Haar houding verried, dat zij eene bekende van het huis was en dat haar ongeduld geprikkeld werd door het lange wachten alvorens men de huisdeur opendeed. Toen dit ten slotte geschiedde, hoorde zij zich echter in plaats van een woord van welkom, het bescheid toevoegen, dat Mevrouw haar den toegang tot het huis voor nu en voor immer ontzegde. Meer verontwaardigd dan teleurgesteld begaf zich het meisje nu naar een der voornaamste herbergen der stad, vanwaar zij het navolgende schrijven verzond: »Permettez que je vous demande si c'est par vos ordres qu'on ma refusé ce soir l'entrée de la maison paternelle. Je n'en sais pas la cause. Je ne l'ai pas quittée à votre insu. Un mot de vous, ma mère, confirmera l'arrêt que sans doute votre coeur maternel n'a pu dicter et que je ne mérite pas. Votre très respectueuse fille, J. V. H.

P. S. Daignez vous rappeler, ma mère, que je n'ai personne à qui j'ose risquer de demander un asile, excepté celui que vous me refusez pour epoux.«

De jonge dame, tegen wie zulke strenge, men is geneigd te zeggen, onvergeeflijk strenge maatregelen getroffen werden, was Johanna Theodora Geertruid van Hoorn (geb. 30 Maart 1777) dochter van Mevrouw de weduwe van Hoorn, geboren Testart en zuster van Pieter Theodoor van Hoorn, penningmeester der Thesaurie van Amsterdam, gehuwd met Bregetta Henrietta Constancia Pancras Clifford en eindelijk schoonzuster van Mr. Henrick Bicker, koopman te Amsterdam, echtgenoot van Willemina Jacoba van Hoorn. De reden, die de moeder noopte haar kind te verstooten, wordt ons door Johanna van Hoorn in een geschriftje medegedeeld, dat tot titel heeft: »Mémoire d'une épouse persécutée par sa famille« en is uitgegeven bij de weduwe Boniez te Chalons.

Johanna leefde onbezorgd en door haar familie bemind, totdat den 8sten December 1797 haar vader overleed, deze, Quirijn Willem van Hoorn, ambachtsheer van Noordwijkerhout en de Zilk, was sedert 1787 door den Erfstadhouder als oud-burgemeester gepromoveerd en had zich vanaf dien tijd als een ijverig patriot doen

kennen. Hij was bankier van den Poolschen Koning Augustus Poniatowski en stond bekend als een vermogend man. Voor zijn jongste dochter schijnt hij een zwak gehad te hebben, dat door zijn vrouw niet werd gedeeld, althans na zijn dood is er eene verkoeling tusschen de moeder en Johanna ontstaan.

Tegenover haar broeder en zuster liet Johanna zich menigmaal half gekscherend, half ernstig uit, dat zij geen roeping tot het huwelijk gevoelde en dat zij zich zelf reeds als de suikertante van haar neefjes en nichtjes beschouwde. Zoowel aan de verkoeling in haar verhouding tot haar moeder, als aan deze uitlatingen tegenover haar familie, wijt Johanna grootendeels alle vijandigheden, die zij later van hen ondervond.

Het verlangen om zich aan het coelibaat en aan de rol van suikertante te wijden, is niet zeer groot geweest, want toen de ware Jacob kwam en zij in 1801 kennis maakte met een zekeren Chevalier François Pollon d' Alix vervlogen hare plannen in rook. De chevalier bereisde toenmaals ons land met zijn mentor en vriend Z.Exc. den baron Reuterholm, een Zweedsch senator en het gevolg der kennismaking met de 24-jarige Johanna van Hoorn was, dat zij zich met elkander in stilte verloofden en na François' vertrek een teedere briefwisseling met elkaar aanknoopten. Mevrouw Bicker ontdekte het eerst deze geheime correspondentie en gaf van haar ontdekking kennis aan haar moeder. Mevrouw van Hoorn schijnt in den aanvang de vrijage niet zoo ongunstig beoordeeld te hebben, Johanna's broeder en zwager daarentegen hebben zich onmiddellijk ten sterkste hiertegen verzet.

De beschrijving, die Johanna ons van haren geliefde geeft, is uit den aard der zaak zeer gunstig, maar ondanks haar verzekering van diens groote belangeloosheid en onkreukbare eerbaarheid kunnen wij een gevoel van wantrouwen jegens hem niet onderdrukken. Pollon d' Alix was Franschman, geboortig uit Lotharingen, alwaar zijn vader als gepensioneerd militair leefde; op jeugdigen leeftijd verliet hij, in gezelschap van den baron Reuterholm zijn geboorteland en bezocht achtereenvolgens Italië, daarna Praag, tijdens de kroningsfeesten van Keizer Leopold, dan Petersburg, alwaar hij de verlovingsfeesten van den Koning van Zweden met een Russische Grootvorstin meemaakte, om ten slotte in Zweden te belanden, alwaar hij onder het Regentschap van den Hertog van Sondermanie verschillende posten bekleedde. Voor

dien vorst volbracht hij eene zending bij den Paus en verkreeg hiervoor de orde van den Gouden Spoor. Om redenen, die ons niet genoemd worden, maar die, volgens Johanna, niet anders dan tot zijn eer moeten worden uitgelegd, werd hij in Zweden vervolgd en kon alleen, doordien hij Deensch onderdaan was, aan eene inhechtenisneming ontsnappen, en om zijn internationaal karakter te volmaken, werd hij door den Hertog van Saxen-Meiningen tot geheimraad aangesteld.

Johanna's broeder en zwager hebben wellicht de eenigszins bewogen loopbaan van den chevalier niet vertrouwd en werden in hun wantrouwen versterkt door de ongunstige berichten omtrent hem van den vice-consul van Zweden te Amsterdam. Zij vreesden, dat de millioenen door Quirijn Willem van Hoorn aan den Koning van Polen geleend een grootere aantrekkingskracht voor den jeugdigen gelukzóeker vormden, dan de vrouwelijke eigenschappen en hoedanigheden hunner zuster. Zoowel de van Hoorn's als de Bicker's hadden door hun patriottische gevoelens meerdere relaties in Frankrijk, alwaar trouwens de jongste broeder van hun vader en schoonvader Pieter Nicolaas van Hoorn, heer van Vlooswijk verblijf hield en hebben voorzeker ook te Parijs hunne informaties naar den chevalier ingewonnen. Een politieke rol heeft deze laatste in ons land klaarblijkelijk niet gespeeld, zoodat het verzet der familie tegen het huwelijk van Johanna wel niet anders dan op de ongunstige inlichtingen zal hebben berust. Wij kunnen althans niet aannemen, dat dit verzet louter en alleen aangewakkerd zou zijn geworden door de spijt en teleurstelling wegens het verlies van de, menschelijkerwijs gesproken, nog in een ver verschiet liggende erfenis. Maar niet alleen waren het de naaste familieleden die zich tegen het huwelijk verzetten, ook haar oom Mr. Daniel Hendrik van Hoorn liet zich uit: »*L'aimerais mieux que ce fut un petit courtier*«, die Johanna het hof maakte, »*qu' un gentilhomme; je n' aime pas la noblesse.*« Toen deze oom den 11den Mei 1802 kinderloos overleed, een fortuin van ruim 3 ton gouds nalatende, ontferfde hij zijn nicht voor het geval, dat zij tegen den wil harer familie met den vreemdeling huwen zou.

Johanna werd door dit alles nog sterker geprikkeld om haar zin te volgen; den 30sten Maart 1802 was zij 25 jaar oud en dus meerderjarig geworden, zoodat zij na de wettelijke sommaties gedaan te hebben op eigen gezag in het huwelijk kon treden.

De zaak voor de Amsterdamsche rechtbank gebracht, werd aldaar naar haar meening door haar familie tegengewerkt, zij besloot daarom de kwestie voor de »Grand Tribunal« te 's-Gravenhage te brengen. Bij de behandeling moest zij in persoon voor dit hof verschijnen, van deze reis gaf zij aan haar moeder kennis, maar werd, toen zij 's avonds terugkeerde, zooals wij aan den aanvang van dit opstel mededeelden, niet meer in het ouderlijke huis toegelaten.

Onbegrijpelijk schijnt ons de krasse maatregel door de moeder getroffen, pijnlijk doet het ons aan, dat de dochter, verlaten door haar naastbestaanden, feitelijk aan de bescherming werd overgelaten van hem, dien men als echtgenoot het allerminst voor haar verlangde, tenzij . . . door de Haagsche reis een verhouding tusschen de gelieven was ontstaan, die slechts door een huwelijk was goed te maken, maar een dergelijk huwelijk, hoe zeer ook in de omstandigheden gewenscht, kon althans door de familie niet openlijk worden goedgekeurd.

Hoe dit ook zij, ter zijde gestaan door Mr. Jan Schimmelpenninck »avocat estimable« (Mr. Rutger Jan Schimmelpenninck?) werden de wettelijke moeilijkheden overwonnen, teekenden de gelieven den 22 October 1802 te Amsterdam aan en huwden 6 November d.a.v. zonder toestemming der moeder van de bruid.

Over haar vaderlijk erfdeel werd nog getwist, maar ten slotte werd haar dit uitbetaald. Zij ontving f 25000, waarvan f 7000 in contanten, die zij echter dadelijk aan honoraria van advocaat en notaris en aan kosten voor het huwelijk en uitzet moest betalen, en f 18000 in eene obligatie na twee jaar aflosbaar.

Het echtpaar verliet ons land en vestigde zich te Parijs. Johanna hoopte zich aldaar in de gunst van haar oom Pieter Nicolaas te dringen, maar ook dit mislukte, altijd volgens haar geschrift, door de laffe intrigues van haar naaste bloedverwanten. Haar oom wilde haar niet ontmoeten en haar echtgenoot niet leeren kennen, hij overleed te Parijs in 1805, zonder naar wij meenen, met zijn nicht verzoend te zijn.

Te Parijs werd Pollon d' Alix gevangen genomen en later verbannen; waarheen het echtpaar toen getogen is, weten wij niet; wellicht naar Frankfort, alwaar hun een meisje geboren werd, dat echter kort daarna stierf. Johanna schonk haren echtgenoot nog een zoon, maar overleed reeds 2 Juli 1807 te Parijs, alwaar het echtpaar dus teruggekeerd schijnt te zijn.

Moeten wij uit deze mededeelingen de gevolgtrekking maken, dat Johanna van Hoorn het slachtoffer is geweest van de haat harer familie, of moeten wij, in plaats van de familie te laken, haar van ongehoorzaamheid aan haar moeder en van verregaande lichtzinnigheid beschuldigen? Den sluier, die ons het beeld van Pollon d'Alix onttrekt, zouden wij gaarne even willen oplichten. Voor Johanna was haar echtgenoot boven alle verdenking verheven en was hij een slachtoffer van zijn Zweedsche vijanden. Tijdens zijn ballingschap verklaart zij, dat niets haar scheiden kan »de l'homme de qui je m'honore, de l'époux qui j'aime, du père de l'enfant que je porte.«

Medegedeeld door J. W. DES TOMBE.

De eerste overdracht van een eigendom in Nieuw-Amsterdam.

Akten van eigendom in *Nieuw-Amsterdam* werden uitgemaakt en overgedragen in tegenwoordigheid en vóór den Stadraad op geregelde dagen, wanneer eene Gerechtszitting plaats vond in het oude Stadhuis.

Dit laatste stond aan het bovineinde van Coenties Slip en is afgebroken vóór October 1700.

Het blijkt uit de notulen der conferenties van Burgemeesters en Schepenen, dat de eerste akte werd uitgemaakt op 12 October 1654 in tegenwoordigheid van de twee Burgemeesters: *Martijn Cregier* en *Arend van Hattem*. De Schepenen tegenwoordig waren: *Willem Beeckman*, *Oloff Stevensen van Cortlandt*, *Pieter Wolfertsen van Kouwenhoven* en *Paulus Leendertsen van der Grift*, waarvan de laatste als Griffier optrad.

De verkooper van het eigendom (nu bekend als 61 Parelstraat en 26 Steenstraat) was *Cornelius van Tienhoven*, die beschreven staat als een corpulent heerschap met een grof, rood gezicht en een moedervlek op zijn linkerwang. Hij stond verder bekend als een fatterig heer met eene sterke neiging voor opvallende kleedij.

De kooper was *Jacob Hendricks Varrevanger*: een der twee welbekende chirurgen van *Nieuw-Amsterdam* en die gewoonlijk in somber zwart gekleed was. Men beweert echter, dat zijn naam Hendricks en niet Varrevanger was, en dat Varrevanger in het oud-Hollandsch agent beteekende. Daar hij, kort na zijn aankomst uit Holland, steeds als agent voor andere personen optrad,

blijft het mogelijk, dat hij zoo gewoon geraakte Varrevanger achter zijn naam te schrijven, dat hij zich langzamerhand Hendricks Varrevanger noemde: ter onderscheiding van zoo vele andere Hendricksen. In andere dokumenten onderteekende hij zich Jacob Hendricks en in een dokument van 1678 onderteekende hij eenvoudig Hendricks naast zijn privaat zegel. Hij blijkt niet alleen een befaamd chirurg te zijn geweest, maar tevens een hoogst onaangenaam mensch. Een overzicht toch van de notulen van het Gerechtshof te *Nieuw-Amsterdam* over een tijdsverloop van twintig jaren doet in bijna elke zitting der Rechtbank den naam van *Jacob Hendricks* te voorschijn treden. In bovengemelde transactie schijnt hij dadelijk zijn eigendom weer verkocht te hebben en wel op dienzelfden dag aan *Jacob Steendam*: een stoffeerder, die zich in zijn vrijen tijd bezig hield met dichten. De gedichten zijn niet slecht, waarschijnlijk beter dan zijn meubelen, daar van de laatste geen spoor meer te vinden is, terwijl de eerste nog in leven zijn. Sinds dien tijd trad *Hendricks Varrevanger* voortdurend op als aanklager of vervolger van personen, die hem onroerende goederen af- of verkochten.

De dichter *Steendam* had oogenschijnlijk het plan opgevat om zijn nieuw eigendom met een muur te omschutten tot aan den waterkant, die zich tot een paar voet van de tegenwoordige noordzijde van Pearlstraat uitstrekte. Kort voordat hij dat plan kon uitvoeren, vernam hij, dat de stad er over dacht een straat te bouwen langs de waterzijde (de tegenwoordige Pearlstraat), waardoor hij onmogelijk de menschen kon beletten over zijn land te loopen. Hij ging hierom Dokter Varrevanger weer opzoeken en verlangde den koopprijs van het eigendom terug op grond, dat hij zich niet zou kunnen hoeden tegen voetgangers en zijne persoonlijke vrijheid aangerand achtte. Varrevanger's antwoord hierop was, dat hij hem (*Steendam*) niet meer kon geven dan dat hij gekocht had, waarna hij hem op zijn beurt naar Van Tienhoven verwees, die hem (*Steendam*) scherpelijk onderrichtte, dat, wanneer de Stad eene straat over zijn eigendom wou laten loopen, hij (*Steendam*) zijn persoonlijk belang moest onderwerpen aan dat van het algemeene. Waarschijnlijk wijze ontving hij ten slotte behoorlijke schadevergoeding, ofschoon hiervan geen melding wordt gemaakt. De meergemelde akte van eigendom werd verzegeld met het oude zegel van *Nieuw-Nederland* en niet met het

nieuwe zegel der Gemeente, hetwelk volgens bestelling in het Oude *Amsterdam* zou vervaardigd worden en hetgeen niet in *Nieuw-Amsterdam* werd afgeleverd vóór December 1654, terwijl de bedoelde akte, zooals vermeld, reeds in October 1654 werd opgesteld.

In latere jaren werd het eigendom van den dichter *Steendam* door hem verkocht aan *Jan Cornelissen van Hoorn*.

Een historische schilderij van John Ward Dunsmore geeft het tooneel weer van dien eersten overdracht van Hollandsch eigendom alhier.

De twee Burgemeesters zitten op eene verhevenheid achter een langen lessenaar.

De vier Schepenen zitten beneden hen voor eene breede tafel.

Aan den rechterkant zit *Van Tienhoven*, bezig met het teekenen van het dokument, terwijl successievelijk achter en vóór hem staan: *Dokter Varrevanger* en *Jacob Steendam*.

De groote, hooggerugde leeren zetels der Burgemeesters zouden voor het oog in oppervlakte samenvloeien met de gelijk-kleurige, bruin-houten paneelen, die de onderhelft der zaal-muren bedekken, ware het niet onderbroken door de zich scherp-afteekenende, groote, koperen nagels, die het harde leer op het houten geraamte vastnagelen.

Boven het houten paneelwerk, dat de zaal aan alle zijden insluit, bevinden zich de vensters van het Hof, waardoor de zonnestralen, (aanmerkelijk verzacht door de kleine, in lood-gevatte ruitjes), het vertrek binnentreden en fantastische schakeeringen vormen op de veel-kleurige kleedij van *Van Tienhoven* en de nieuwe Oranjesjerp van den Halbardier, die onbeweeglijk naast den armzetel van den, in zwart fluweel getooiden, Burgemeester *Arend van Hattem* staat.

De tweede Burgemeester: *Martijn Cregier*, in paarsch fluweel uitgedost, rookt een lange, Goudsche pijp.

In den tegenwoordigen tijd is het rooken in Gerechtshoven verboden, maar toen de Gouverneur *Kieft*, de onmiddellijke voorganger van *Pieter Stuijvesant*, en Gouverneur gedurende den tijd, waarvan hier gewaagd wordt, trachtte het rooken in publieke plaatsen te beletten, kwamen alle, mannelijke inwoners van *Nieuw-Amsterdam* hem met hunne pijpen bezoeken en begonnen zij het Gouverneurshuis zoodanig met rookwolken te vullen, dat de Gouverneur

zijn eigen huis moest uitvluchten. Hij zag toen in, dat het nutteloos zou blijken verdere mandaten tegen het rooken uit te vaardigen en gaf alle, verdere pogingen in die richting dan ook op.

Daar echter lange pijpen den arbeid zouden beletten, werd er eene wet vastgesteld, die den pijpensteel tot de lengte van zes centimeters beperkte. De arbeidsklasse gehoorzaamde die wet als iets natuurlijks, maar de hoogere klasse niet. Dus werd er eene soort van pijp-aristocratie in het leven geroepen en bleven de lange pijpen voor de rijken en de korte voor de armen. Hierdoor werden de menschen onderscheiden, geklasseerd en zelfs betiteld naar gelang van de lengte van hun pijpensteel en een lange pijp duidde den aristokraat, een korte pijp den arbeidsman aan.

New York City, 11 Broadway.

JAMES PENNINGK.

Jubert — Joubert.

In de ingekomen brieven (Inventaris archief Amersfoort no. 40, deel 2) vindt men de minuut van een brief, door de rekening van Amersfoort op den 19^{en} December 1654 geschreven aan de burgemeesters en de magistraat der stad Hamburg, aanvangende aldus:

»Piere Jubert, een gebooren Fransman en binnen onse stadt aen een seer eerlijcke familie getrouwt synde en 't sedert die tyt alhier in alle modestie gewoont hebbende, gelyck hij alsnoch doet, heeft ons volgens de hier nevens gaande attestatie bij gelooffweerdighe getuygen gegeven, vertoont, geweest te syn een Oom van seecker frans Edelman, genaemt Daniël Baltailie Heer de Merie, ¹⁾ enz.« De brief loopt verder over eenige bezittingen van dien neef.

In verband met den vroeger meermalen gevoerden strijd over de vraag, of de Transvaalsche Generaal P. J. Joubert van Fransche of van Hollandsche afkomst was, scheen het mij wel van belang, den aanhef van den bedoelden brief — die op zich zelf nog geen bewijs vormt — hier mede te deelen.

Amersfoort, Mei 1911.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

¹⁾ Niet duidelijk leesbaar.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

Ein sphragistisch-heraldisches Unicum.

DAS SIEGEL

DES

ANTHONY DE BEKE,

FÜRSTBISCHOF VON DURHAM.

1283—1310.¹⁾

Seit nun über 600 Jahren ist man in gelehrten Kreisen im Unklaren über die Blasonirung des Personal-Wappens dieses Kirchenfürsten, in dessem bischöflichen Siegel, sowie über die Zugehörigkeit der anderen in diesem Siegel dargestellten heraldischen Symbole. Es dürfte daher, nicht nur im fachmännischen, sondern im allge-

1) Anthony de Beke was a younger son of Walter Bek, Baron of Eresby, and in the 54th Hen. III. 1270, was signed with the cross on going to the Holy Land with Prince Edward, who nominated him one of the executors to his will, which was dated at Acre in June, 1272. In the 3d Edw. I. 1275, being then a clerk, he was appointed Constable of the Tower of London, and was constituted Archdeacon of Durham as early as 1273. He was present in the Parliament at Westminster at the feast of St. Michael, 6 Edw. I. 1278, when the King of Scotland did homage to Edward, and on the 9th of July, 1283, was elected Bishop of Durham. The ceremony of his consecration was performed by the archbishop of York, in the presence of the King, on the 9th of January following; but at his enthronization at Durham on Christmas Eve, a dispute arose between the Official of the Archbishop of York and the Prior of Durham as to the right of the performing office, which the Bishop terminated by receiving the mitre from the hands of his brother, Thomas Beke, Bishop of St. Davids,

It is impossible to state even the principal occasions, on which Bishop Beke was conspicuous; it being perhaps sufficient to observe, that scarcely a single event of any importance took place during the reign of Edward the First whether of war or diplomacy, but in which he was concerned (Nicolas, Sir N.H., The siege of Carlaverock in the XXVIII Edward I. A.D. MCCC, with the arms of the Earls, Barons and Knights, who were present on the occasion, etc. 1828, p. 288).

Anthony de Beke war ausersehen, schon in so früher Zeitperiode (Ende des 13. Jahrhds), die Vereinigung Schottlands mit England einzuleiten, und dieser hochpolitische Vorgang war schon damals zur Thatsache geworden, hatte nicht der Tod der minderjährigen Königin Margaretha von Schottland, zukünftigen Braut des Thronerben von England, Sohnes König Edward I., denselben zu nichte gemacht. Thatsächlich war Fürstbischof De Beke bereits zum *Lord-Lieutenant von Schottland* ernannt: Prince-Bishop Anthony was appointed lord-lieutenant of Scotland (by king Edward I. in the name of the young queen

meinen Interesse liegen, diese heraldischen Symbole im Lichte der Wissenschaft zu deuten.

Die photographische Reproduction, und die ausführliche Beschreibung des prächtigen, wohl erhaltenen Siegels ist in den Beilagen zu dieser Studie zu ersehen.¹⁾ Dort sind die oben angedeuteten Punkte dargestellt, wie folgt:

»Auf der Brust des auf einem Throne sitzenden Fürstbischofs ist ein Mühleisen-Kreuz, das Wappen der Beke. Dieses Wappenbild ist wiederholt, in einem Medaillon, unter dem Throne, auf der linken (heraldisch) Seite, auf der rechten Seite ist ein dreithürmiges Schloss, für Castilien; über dem Haupte ist der Löwe von England.«

Es ist gleich hier zu betonen, dass das genannte Wappenbild des Fürstbischofs weder ein Mühleisen-Kreuz, noch überhaupt ein heraldisches Kreuz darstellt, was wir in dieser Studie zu beweisen bemüssigt sein werden. Wir sehen somit die Brust des Kirchenfürsten mit einem Kreuze überdeckt, *dessen Form in der Heraldik unbekannt ist*, das aber von *allen* Schriftstellern bald als ein Mühleisen, bald als ein Mühleisen-Kreuz, und schliesslich auch als ein Kreuz recercelé gedeutet wird. Unterhalb des Thrones wiederholt sich das Kreuz, eingelegt in ein rundes Medaillon.

Die *Form* des genannten Kreuzes erinnert an die Metall-Beschläge des alten Kampfschildes.

Thatsächlich, erwähnt Fürst Hohenlohe ein solches Kreuz, das in einem Siegel, als Wappenbild des Siegelinhabers dargestellt ist. Es ist dasjenige des Ulrich von Schnabelburg, 1236, das, wie Hohenlohe sagt, durch eine ganz verkehrt gravirte Legende, + S. Uolrici de Snabilbore, bemerkenswerth ist, sowie durch das *Wappenbild* selbst.²⁾

Margaret, daughter of king Eric of Norway, of the lady Margaret queen of Scotland, and Edward his son, to administer justice and govern the kingdom, together with the guardian of the state, with the council of the prelates and nobles, and according to the established laws and customs of the realm (British Museum, Pryan, V. III p. 398; Rymers Foedera, V. II. 487, 149).

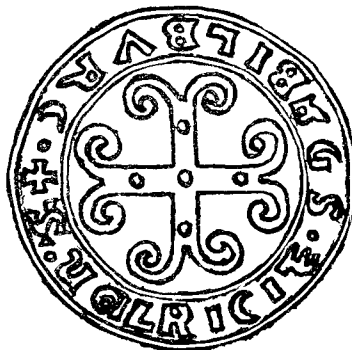
In the year 1294 Prince-Bishop Anthony de Beke was sent ambassador from the king of England to the emperor of Germany, to conclude a treaty with that potentate, against the increasing power of France (Biograph. Brit., new edition, V. II. p. 147).

¹⁾ Beilagen A. C.

²⁾ Hohenlohe-Waldenburg, Dr. F. K. Fürst zu, Sphragistische Aphorismen p. 50, Tat. XIV, Fig. 148.

Hier folgt eine Facsimile Zeichnung des genannten Siegels.

Zeller-Werdmüller theilt dasselbe im »Deutschen Herold« ¹⁾ mit, als weiterer Beweis für die Richtigkeit der Annahme, dass die Metall-Beschläge der alten Kampfschilde zuweilen in die späteren Wappen übergegangen sind. ²⁾ Er bemerkt dazu: das Kreuz hat hier den ausgeprägten Charakter einer Schmiedearbeit und der Stempelschneider hat es nicht unterlassen, die Köpfe der Nägel, durch welche das Kreuz auf dem Schilde festgehalten wurde, auch im Siegel anzudeuten.

ULRICH VON SCHNABELBURG 1236.

Bei Vergleichung des Kreuzes in dem genannten Siegel mit dem, nicht in einem Schilde, sondern in einem Medaillon dargestellten Kreuze im Siegel des Fürstbischofs Anthony de Beke ³⁾, ergibt sich eine Facsimile-Ähnlichkeit in der Form der beiden Kreuze, aus welcher Thatsache man schliessen muss, dass die Metall-Beschläge auf dem Kampfschilde des Fürstbischofs in des letzteren Siegel, als dessen Wappenbild übergegangen sind.

Ein Kirchenfürst, einen Kampfschild führend, wie erklärt sich das?

Fürstbischof Anthony de Beke war, nach dem Zeugnisse der Historiker, ein grosser Bischof, ein Uebermensch, aber er war auch, wie manche Kirchenfürsten im Mittelalter, ein sehr streitbarer Bischof.

»Graystanes says, that Bishop Beke was a most magnificent »prelate, living in a degree of splendour inferior to none but his »sovereign, and only exceeded by the king in his military actions »skill and power; that he was more assiduous about affairs of »government than in the execution of his episcopal function. In »warfare he was a powerful associate of the king, and in council »sage and circumspect. In the war with Scotland, he says, he »had with him 26 vexillarii, or standards, of his own family or »principality, and his ordinary or accustomed suite consisted of

¹⁾ Berlin, »Deutscher Herold« 1877, p. 107.

²⁾ Ibid. »Deutscher Herold«, 1873, p. 3; Wien »Adler«, 1877, p. 22.

³⁾ Beilage C. 1 & 3.

»one hundred and forty knights, so that he appeared more like
»a powerful prince than a priest or prelate«. ¹⁾

In der »Battle Abbey Roll« liest man über Fürstbischof Anthony de Beke: »His chief delight was in war and feats of arms,
»for he was every inch a soldier; and the little army (one
»thousand foot and five hundred horse) marching under the
»banner of St. Cuthbert was foremost in all Edward I's Scottish
»expeditions. *None but himself was ever suffered to lead it in*
»*the field*; and on one occasion, *whilst fighting in the mêlée* at
»the battle of Falkirk, he was met by the cry:« To your mass,
»O priest«. ²⁾

Langstoft's rhyming Chronicle praises his activity and boldness of heart:

»Le eveske de Duram, ke mout fet a loer,
En 'conquerant la tere fu toujours le primer«.

Aus dem Vorstehenden erklärt es sich, in treffender Weise, warum Fürstbischof Anthony im Besitze eines Kampfschildes war, denn, niemand anderer als er selbst führte seine Streitkräfte gegen den Feind, und war mit ihnen mitten im Kampfgewühl, wie obiger Bericht sagt. Daraus folgt, dass er mit einem *Kampfschild* bewaffnet war, und man kann sich vorstellen, mit welchen reichen Beschlägen der prachtliebende Bischof denselben ausgestattet haben muss, und dass er es selbst vorgezogen hat, die auf dem Kampfschild angebrachten kreuzförmigen Metall-Beschläge auf seinem Siegel, in Erinnerung an seine Kriegszüge, darzustellen, anstatt seinem Familienwappen diesen Ehrenplatz einzuräumen.

Er konnte dies mit leichtem Gemüthe thun, da in dem Siegel das Wappentier (Löwe) seines Geschlechtes (De Lynde) über seinem Haupte prangte. ³⁾

Wenn die Schriftsteller den Löwen, über dem Haupte des

¹⁾ Hutchinson, W., The History and Antiquities of the County Palatine of Durham, Bek, I, pp. 228—258.

²⁾ Cleveland, Duchess of, The Battle Abbey Roll. I p, 121 et seq.

³⁾ Der Fürstbischof Anthony de Beke hatte, während der Kriege mit Schottland, seine Hauptresidenz in der Palatinatgrafschaft Durham, in *Bishop Middleton*, einer sehr starken Festung. Aus dieser Zeit ist ein Lied erhalten, in welchem, unter anderem, darauf hingewiesen wird, dass auf dem Belfrey der Festung des Fürstbischofs *Lewen Banner* wehte (Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock in the XXVIII Edward I. A.D.MCCC, with the arms of Earls, Barons, and Knights who were present on the occasion etc. 1828 p, 293.) Uebrigens, wird eine nachfolgende Studie den Beweis der Identität De Lynde-De Beke erbringen, und die beiden Familien, als Kampfgenossen des Guillaume de Normandie, in der Schlacht von Hastings, 1066, zeigen, sowie dass diese De Lynde, von Lynde (Martens-lynde), bei Bilsen, stammen.

Fürstbischof's, als die Englische Krone repräsentirend deuten, so muss dies als ein Irrthum ihrerseits betrachtet werden, denn in dem Siegel ist der Englischen Krone volle und die allein entsprechende Ehre angethan, indem zur *Rechten* des bischöflichen Thrones, St. Oswald, König und Märtyrer, dargestellt ist, und wenn das Wappen der Englischen Krone in dem Siegel hätte vertreten sein sollen, so könnte dies, aus technischen Gründen, nur auf dem Gewande des Königs Oswald, oder zu Füßen desselben bewerkstelligt werden; zudem, zeigt das Wappen der Englischen Krone, nicht einen, sondern *drei* schreitende Löwen, übereinander gestellt.

Wenn schon das Wappen des Königs von England im Siegel des Fürstbischof's keinen Platz hatte, so ist es noch weniger denkbar, dass das persönliche Wappen der Königin von England (Blanca von Castilien, Gemahlin König Edward I.) in dem Siegel dargestellt sein sollte, wie die Schriftsteller glaubten, indem sie das, rechts unter dem Throne befindliche heraldische Symbol, ein dreithürmiges Schloss, als das Wappen von Castilien hinstellten, ganz übersehend, dass dieses Wappen ein *weiterer* Beweis dafür ist, dass der Löwe über dem Haupte des Fürstbischof's nicht das heraldische Symbol von England sein kann, weil hier — wenn es überhaupt denkbar wäre, dass ein katholischer Bischof sein Wappen vereint mit demjenigen seines Landesherrn führen könnte — anstatt dem Wappen der Landesherrin, dasjenige des Landesherrn dargestellt sein müsste.

Das heraldische Symbol, rechts unter dem Throne, welches die Schriftsteller a castle triple tower nennen, stellt vielmehr eine *Kirche* dar (die Cathedrale von Durham), auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham sichtbar ist: Ein Kreuz, die 4 leeren Felder je mit einem Vogel belegt.¹⁾

Das Siegel des Fürstbischof's, Anthony de Beke, ist somit in vollkommener Weise representativ: der Bischof auf einem Throne sitzend; über dessen Brust, ein Kreuz, darstellend, die Metall-Beschläge aus seinem Kampfschild, die in sein Wappen übergegangen sind; zu seiner Rechten, die Krone von England, durch König Oswald repräsentirt, zu seiner Linken, St. Cuthbert, der Heilige von Durham; links, unter dem Thron, dasselbe Kreuz, wie auf der Brust des Bischof's, in einem runden Medaillon, rechts,

¹⁾ Schrott, Martin, Wappenbuch der Bisthümer des Hlg. Römischen Reichs Deutscher Nation, München, 1576: »Im blauen Schildt ein gelbes Creutz, und 4 weisse Vögel«.

die Kirche von Durham, auf deren Mauern das Wappen, des gleichnamigen Bisthums; über dem Haupt des Bischofs, ein schreitender Löwe, das Wappenthier des Geschlechtes De Lynde, aus welchem der Bischof hervorgegangen ist.

In dem Siegel, als Patriarch von Jerusalem, unter jeder der Seiten-Nischen, dasselbe Kreuz wie im bischöflichen Siegel, belegt mit Hermelin ¹⁾).

Nunmehr haben wir, die auf wissenschaftlicher Grundlage reconstruirte Beschreibung des Wappens des Fürstbischofs Anthony de Beke, wie folgt: auf der Brust des Bischofs ein Kreuz, darstellend die kreuzförmigen Metall-Beschläge seines Kampfschildes; dasselbe wiederholt sich links, unter dem Thron, in einem runden Medaillon; rechts, eine Kirche, auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham; über dem Haupte, ein schreitender Löwe, das Wappenthier des Geschlechtes De Lynde, aus dem der Fürstbischof stammte.

Fürstbischof Anthony de Beke wurde erwählt am 9 Juli 1282; die königliche Bestätigung trägt das Datum vom 28 August 1283; seine Consecration fand statt am 9 Jan. 1284 in der Cathedrale von York, in Gegenwart König Edward I. Das bischöfliche Siegel wurde daher fertiggestellt im Jahre 1283. Das Siegel, als Patriarch von Jerusalem, stammt aus der Zeitperiode 1300—1306.

Da Fürstbischof Anthony de Beke, die kreuzförmigen Metall-Beschläge seines Kampfschildes für sein Siegel, als Wappenbild benützte, so stellt sich nun die Frage, welches sein eigentliches Wappen d. h. dasjenige der De Beke, in England, war. In dem oben wiederholt angezogenen Liede über die Belagerung von Carlaverock befindet sich, unter anderem, eine Verherrlichung des Fürstbischofs Anthony de Beke, und seiner Streitkräfte, nebst Blasonirung seines Wappens, wie folgt:

Vermeille o un fer de molyn

D' ermine i envoia se ensoigne

(Er schickte auch sein *Zeichen* (ensoigne), welches war, in Roth, ein silbernes Mühleisen ²⁾).

Das hier benützte Wort »Zeichen« deckt sich, im 12 Jahrhundert, mit dem Begriff der Worte Fahne, Banier und Zeichen.

¹⁾ Beilagen A. C.

²⁾ Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock, p. 294.

Herbert von Fritzlar (1210) bezeichnet die Wappenbilder als Zeichen:

4438 Ir ros waren wole bedacht
 Uf coverture
 Rich und ture
 Phelill vnd eindat
 Arne Sewen dar in genat
 Und *ander zeichen* da mite
 Als ez noch ist site.

Seit der Mitte des 13. Jahrhunderts ist Zeichen immer ein Synonym von Wappen.

Der Sänger von Carlaverock gibt in seinem Liede dem Fürstbischof Anthony de Beke, *nicht ein Mühleisen-Kreuz*, wie es die Schriftsteller ihm zusprechen, *sondern kurzweg ein Mühleisen*, und diese Tatsache wird bestätigt durch Sir N. H. Nicolas. Er sagt in seinem Buche über die Belagerung von Carlaverock: »The personal arms of Bishop Beke, were, *Gules, a fer de moulin ermine*; and which it appears were borne on his *banner* without any junction with those of his see, he being deemed merely a temporal Noble when in the field»¹⁾. Doch, das Verblüffende in der Sache ist, dass er der Beschreibung des Wappens, eine Zeichnung desselben beilegt, nach den im British Museum beruhenden Wappen-Codexen, *das, nicht ein Mühleisen*, auch nicht ein Mühleisenkreuz, *sondern ein Anker-Kreuz darstellt*. Nicolas mus daher der Meinung gewesen sein, dass ein Anker-Kreuz und ein Mühleisen, oder ein Mühleisenkreuz identische heraldische Bilder seien. Hier ist die Facsimile Reproduction dieses Banners auf welchem, thatsächlich, ein heraldisches *Anker-Kreuz* dargestellt ist.

Zur Entwirrung der heraldischen Sachlage müssen wir uns daher zuvörderst Rechenschaft ablegen über die Figur eines Mühleisens, das hier so eine interessante Rolle spielt. Das Mühleisen erscheint in je nach dem Lande sehr abweichenden Formen, von welchen, um genau zu sein, gemeldet werden muss, wie sie aussehen. Wir geben hier vier verschiedene Formen von Mühleisen, nach Gritzner²⁾.

¹⁾ Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock etc. p. 294.

²⁾ Gritzner, M., Handbuch der heraldischen Terminologie, Tafel 30.

1. 2. 3. 4.

Man kann nicht sagen, dass eine der vorstehenden vier Mühleisenformen eine Aehnlichkeit mit einem Kreuze habe.

Die nachfolgenden Schriftsteller, seit 1300, scheinen auch Anstoss an dem Mühleisen, als Wappenbild des Fürstbischof's Anthony de Beke genommen zu haben, denn sie alle geben ihm an Stelle des Mühleisens ein Mühleisen-Kreuz, als heraldisches Symbol, ja, sie nennen sogar das an Stelle des Wappens gesetzte Metall-Beschläg aus dem Kampfschilde im bischöflichen Siegel, ein Mühleisen-Kreuz.

Nun aber stellt sich die Frage: Ist das in den Englischen Wappen-Codexen, das von den Schriftstellern, und das im bischöflichen Siegel dargestellte Kreuz, wirklich ein Mühleisen-Kreuz? Wir lassen hier die Autoritäten reden.

Menestrier gibt für die Familie Viry, in Burgund, das folgende Wappen:

»De sable à la *croix de Moulin*, d' argent: c' est à dire qu'elle »est *anchrée, et ouverte en quarré au milieu*.¹⁾«

Der eben angezogene Gritzner sagt genau dasselbe: Ein Mühleisen-Kreuz, ist ein in der Mitte quadratisch durchbrochenes *Anker-Kreuz*, und er illustriert die beiden Kreuzesformen, das Anker-Kreuz, und das Mühleisen-Kreuz, in folgender Weise:

Das Anker-Kreuz
Zeit wie Fig. 1,
Fig. 2 vor, die Haken
len Ankerhaken vor-

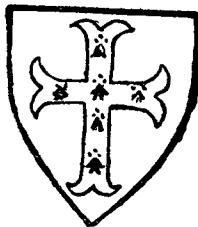
1. 2. 3.

kommt in älterer
neuerdings mehr wie
an den Enden sol-
stellen.

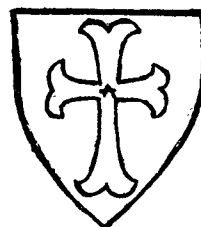
Fig. 3 ist das vielbesprochene *Mühleisen-Kreuz*, das, wie wir sehen, identisch ist mit dem Anker-Kreuz, mit dem Unterschiede, dass es in der *Mitte quadratisch durchbrochen ist*. Die beiden Kreuzesformen könnten daher sehr leicht mit einander verwechselt werden, und das ist thatsächlich mit dem heraldischen Symbol der De Beke, in England, geschehen, wie wir oben gesehen haben, und wie die beiden hier folgenden Facsimile Reproductionen aus dem

¹⁾ Menestrier, Francois, *L'origine des Armoiries*, Lyon 1671, p. 326.

British Museum in klassischer Weise bezeugen. Das eine ist das Wappen des Fürstbischofs Anthony de Beke, das andere dasjenige seines Bruders John de Beke, der als Lord Beke de Eresby in 's Parlament berufen wurde in 1295.

ANTY DE BEK
EUERGZ. DE DURAM.

JOAN D' BECK.

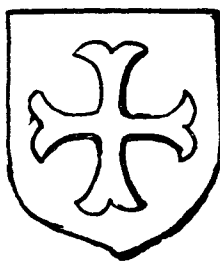
Die Wappen aus den Wappen-Codexen im British Museum, welchen die beiden Facsimile-Zeichnungen entnommen wurden, werden beschrieben, wie folgt:

- A. † *Bek, Antony de*, Bishop of Durham bore at the battle of Falkrik, 1298, and at the siege of Carlaverock, 1300, *gules, a fer-du-moulin-ermine* (F). The Bishop's name appears among the *bannerets*¹⁾ in Parliamentary Roll. Brother of the next named.
- B. *Bek, John a baron* 1295— (E III Roll) bore, *gules a cross moline argent*, in Jenyn's Ordinary (F); the *cross recer celée* in the Arden Roll. Father of the next named.
- C. *Bek, Sir Waut*²⁾ *de* — (E. I Roll) bore, *gules, a cross recer celée argent*; l. Guillim Roll.
F = Facsimile. † = took up the cross, i.e. a Crusader 1270. (Forster, I., Some Feudal Coats of Arms from Heraldic Rolls, 1902, p. 15).
- D. John Beke, of Eresby, son of Walter Beke, bears a shield of arms on his seal charged with a *cross moline*. On each side of the shield is a *garb*, and above it is a *sword* (British Museum, Harley ch. 45 H. 14, sine dato; Ibid., Doubleday Casts. E. 487; Ibid., Harley Ch. 45 H. 1513, A. D. 1297; Ibid., 45 H. 16, A. D. 1297.)
- E. Thomas Becke, Bishop of St. Davids, zweiter Bruder des Fürstbischofs Anthony de Beke, der letzte, nicht minder gewichtige Zeuge unserer Beweisführung, in betreff der fehlerhaften

¹⁾ Bannerets = Bannerherr oder Bande herr, womit das Recht der hohen und niederen Justiz, und eine Fahne mit dem Geschlechtswappen zu führen, sowie unter diesem eigenen Banner mit den Vasallen in den Krieg zu ziehen, verbunden war. Diese Bezeichnung war in den Niederlanden gleichbedeutend mit dem Titel Baron, worunter aber nur Diejenigen verstanden wurden, welche wirkliche Dynasten oder Herren und nur quantitativ weniger mächtig waren, wie die sogenannten Landesfürsten.

²⁾ Waut = Wauter = Wouters = Walters.

Blasonirung des De Beke'schen Wappens. Sein Wappen zeigt, gerade so wie das Wappen des letzteren, und desjenigen seines älteren Bruders, Lord Beke de Eresby, ein regelrechtes heraldisches *Anker-Kreuz*, das aber, in der Blasonirung, *gules, a cross moline argent*, beschrieben wird. Hier folgt die Facsimile-Zeichnung des Wappens, nach Bedford's Blazon of Episcopacy. Thomas de Oxford in 1269, Lord in 1279, und Bischof Seine Berühmtheit wurde gestellt durch seinen thony, Prince Bishop of Chronikschreiber sagt, Potentates of his time in Christientie.«

THOMAS DE BEKE,
Bishop of St. Davids.

Beke war Chancellor of Treasurer of England, von St. David's in 1280. de ganz in den Schatten glorreichen Bruder, An-Durham, who, wie ein »was one of the greatest and the proudest Lorde

Wir stehen hier in mitten der oben geschilderten Verwirrung, in betreff der Blasonirung des Wappens der De Beke, in England. In A wird das heraldische Stück ein *Mühleisen*, in B ein *Mühleisen-Kreuz* genannt, während doch beide zu A und B gehörende Facsimile Zeichnungen regelrechte heraldische *Anker-Kreuze* vorstellen, analog dem Anker-Kreuz auf dem Banner des Fürstbischofs im Lied von Carlaverock, das von dessen Sänger ein Mühleisen genannt wird. Zu allem Ueberfluss, wird in B das Wappenbild auch *cross »recercelé«* geheissen, welche Benennung wir auch in C finden. In dem Siegelwappen D wird das heraldische Stück, wie in B, ein *Mühleisen-Kreuz* genannt, während der in unserem Besitze befindliche Abdruck, dieses im British Museum deponirten Siegels, ein *cross »recercelé«* zeigt.

In A und B handelt es sich daher um ein *Anker-Kreuz*, und in C und D um ein *cross »recercelé«*, welche *unheraldische Kreuzesform* nichts anderes ist, als die eingangs beschriebenen, kreuzförmigen Metall-Beschläge aus dem Kampfschild des Fürstbischofs De Beke, deren Enden die Form eines Wildschweinschwanzes haben, wenn er geknötet ist.

Es ist somit Thatsache, dass hier, ein und dasselbe Kreuz (Anker-Kreuz), bald Mühleisen-Kreuz, bald Mühleisen, und schliesslich Kreuz »recercelé« genannt wird, welche Verwirrung wohl nur dem Umstand zugeschrieben werden kann, dass den

betreffenden Persönlichkeiten der Unterschied zwischen einem Mühleisen- und einem Anker-Kreuz nicht bekannt war, und sie gaben der Kreuzesform den ersteren Namen, weil der Sänger von Carlaverock von einem fer-de-moulin spricht; und das cross »recerclé« ist die Reproduction der Metall-Beschläge aus dem Kampfschild des Fürstbischof's, welches seine Brüder und dessen Nachkommen, *ihm zu Ehren*, zu gleicher Zeit mit ihrem wirklichen Wappenbild, dem Anker-Kreuze, geführt haben.

Dieselbe Verwirrung in betreff des De Beke'schen Wappenbildes ist bei den mit den De Beke verschwägerten De Willoughby of Willoughby (Lincolnshire) wahrzunehmen. Robert de Willoughby, welcher als Lord Willoughby de Eresby in 's Parlament berufen wurde in 1313, war der älteste Sohn des William de Willughby of Willughby, und der Alice, ältesten Tochter und Miterbin des John Beke, Lord of Eresby, und wurde geboren in 1270. Im 4ten Edw. II (1312) wurde er einer der Erben seines mütterlichen Onkels, Anthony de Beke, Fürstbischof von Durham. Bei der Belagerung von Carlaverock, 1300, führte er das Wappen der Willughby of Willughby: In gold, blau gegittert (fretté) A, aber nach dem Tode seines Onkels, des Fürstbischof's im 4ten Edw. II. (1312), adoptirte er und seine Nachkommen das Wappen des letzteren ¹⁾.

Aus den hier folgenden Wappen der De Willoughby, ist ersichtlich, dass sich dieselben in nicht geringer Verlegenheit befunden haben müssen in betreff der neuen heraldischen Sachlage, denn schon Sir Robert Willoughby, Knt., 1348, sah sich thatsächlich bemüssigt, alle drei Wappenbilder der De Beke anzunehmen, das Mühleisen, das Mühleisen-Kreuz, und das recerclé Kreuz, das letztere (B) mit dem Schrägbalken, das zweite (C) ohne denselben, und da der Schrägbalken nach der linken Seite absteigend ist, so ist er als das Beizeichen eines Nachgeborenen vom Blute anzunehmen.

Lord (Robert) de Willoughby (C) zeigt in seinem Wappenschild eine Vierung in 3 und 2, ein Dornen Kreuz (De Lynde); in 1 und 4, ein Mühleisen-respective Anker-Kreuz (De Beke), und auch verkehrt, so dass man mit der Annahme kaum fehl geht, dass hier in Folge einer Allianz mit einer De Lynde, eine Lehensabsonderung angedeutet werden soll, d. h. sein neuer Lehensbesitz war De Lynde'schen Ursprungs.

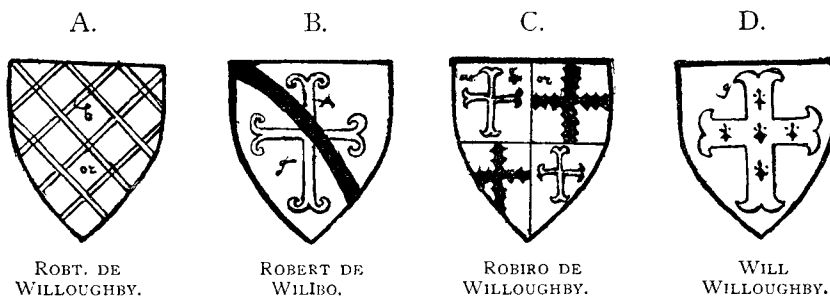
William die Willoughby (D) führte, 1334, nur das Mühleisen,

¹⁾ Nicolas, Sir N. H., The siege of Carlaverock, p. 328.

das aber in der Zeichnung als ein cross anchor ermine dargestellt wird!

- A. *Willoughby, Robert de* — bore, at the siege of Carlaverock 1300, or, fretty azure. F.
- B. *Willoughby, Sir Robert*, knighted at the capitulation of Calais 1348 — bore, gules, a cross recerclée argent, a bendlet sable (F), and without the bendlet for Sir Robert, banneret (H, VI Roll) as a cross moline; Arundel Roll; a *fer-de-mouline* in Parly Roll.
- C. *Willoughby* (Robert, 6th), *Lord de* — bore, at the siege of Rouen 1418, gules, a cross moline argent, quarterly with, or a cross engrailed sable (F.); the quarterings reversed in the Surrey Roll.
- D. *Willoughby, William de* — bore, at the second Dunstable tournament 1334, gules, a *fer-de-mouline* ermine.

F = Facsimile.

Die Entwirrung der hier oben geschilderten heraldischen Verwirrung ergibt sich nun von selbst: der Sänger von Carlaverock wurde, in betreff des Wappenbildes des Fürstbischofs De Beke, entweder nicht genau berichtet, oder er hat die diesbezügliche Mittheilung nicht richtig aufgefasst, und schrieb *fer-de-moulin*, anstatt *croix de moulin*, welche Vermuthung um so wahrscheinlicher ist, als er in seinem Liede, an einer Stelle sagt: »Er (der »Fürstbischof) war zurückgehalten in England, wegen eines eben »abgeschlossenen Vertrags, aber ich weiss nicht über was, so dass »er nicht gekommen ist (zur Belagerung von Carlaverock)«.

Mais ie ne scai par quel outrages
Dont uns plaiz li fu entames
En Engleterre fu remes.

Der Sänger bekam daher die Mittheilung in betreff des Wappens in *Abwesenheit* des Fürstbischofs.

Die nachfolgenden Schriftsteller, wissend, dass die De Beke mit einem Kreuze siegelten, und in Unkenntniss in betreff des Unterschiedes zwischen einem heraldische Anker- und einem Mühleisen-Kreuz, gaben der Kreuzesform den letzteren Namen, weil der Sänger in seinem Liede von einem fer-de-moulin, als Wappenbild des Fürstbischofs, sprach; und das recercelé Kreuz ist die Reproduction der kreuzförmigen Metall-Beschläge aus dem Kampfschilde des Fürstbischofs, welches seine Brüder und deren Nachkommen, ihm zu Ehren, zu gleicher Zeit mit ihrem wirklichen Wappenbild, dem Anker-Kreuz, geführt haben.

Die Leidens Geschichte des heraldischen Symbols der De Beke, in England, ist aber noch nicht zu Ende. Man wird bemerkt haben, dass das sogenannte Mühleisen-Kreuz des Fürstbischofs, das, wie wir nun wissen, ein Anker-Kreuz ist, als »cross moline *ermine* beschrieben wird. Hier ist zu bemerken, dass im frühen Mittelalter, das Pelzwerk, in der Heraldik, an Stelle der Malerei als Surrogat der Farben verwendet wurde, d. h. das Pelzwerk wurde von den Heraldikern *zu den Farben* gerechnet. Hermelin (Ermine) repräsentirte die weisse Farbe oder *Silber*). Hiefür spricht auch die Nothwendigkeit der Aufrechthaltung eines Hauptsatzes der heraldischen Farbenlehre: *Metall soll auf Farbe, und Farbe auf Metall zu stehen kommen*, der sonst sinnlos werden müsste.

In Folge dessen müsste die Blasonirung des genannten Wappens lauten: gules, cross moline *argent* d. h. in Roth, ein *silbernes* Mühleisen-Kreuz oder, wie wir nun wissen, *Anker Kreuz*, wie es, ganz richtig, in den Wappen der Brüder resp. Enkels des Fürstbischofs (B, C, und E) zu ersehen ist. Das Hermelin, als solches, hat daher aus dem Wappenbild der De Beke eliminirt, und durch das Wort »silbern« ersetzt zu werden, weil es die weisse Farbe oder Silber in der heraldischen Sprache repräsentirt.

Lord Beke's andere Tochter und Miterbin, Margery, heirathete Richard de Harcourt of Stanton Harcourt (Oxon). ²⁾

¹⁾ Seyler, G., Geschichte der Heraldik, p. 94.

²⁾ Cleveland, Duchess of, The Battle. Abbey Roll, p. 121.

Das Wappen der De Harcourt :

Harcourt, Sir John de, of co. Leic., banneret-bore, at the first Dunstable tournament, 1308, gules, two bars or, as also did Roger, K.G., slain at the siege of Calais 1347. (F) Parliamentary Roll [borne by John f Sir John, with a label (3. 5) azure] the reverse ascribed

Aus den obigen Erörterungen und Ausführungen geht hervor, dass das Wappen der De Beke, in England, ist, wie folgt:

In Roth, ein silbernes Anker-Kreuz, analog dem Entwurf in der Beilage B.

Dies hatte bewiesen zu werden.

Die hier oben angezogenen heraldisch-sphragistischen Monumente der Vergangenheit und die auf dieselben sich beziehenden heraldischen Zeichnungen beweisen sonnenklar, dass das dem Anthony de Beke zugesprochene Personal-Wappen weder ein Mühleisen noch ein Mühleisenkreuz sein kann, wie von *allen* wissenschaftlichen Autoritäten behauptet worden ist, weil dem dem Fürstbischof zugesprochenen Kreuze das Hauptmerkmal eines Mühleisenkreuzes, ohne welches dasselbe nicht denkbar ist, fehlt: es ist in der Mitte nicht quadratisch durchbrochen ¹⁾

Das persönliche Wappen des Fürstbischofs ist, in seinem bischöflichen Siegel, vielmehr durch den über dem Haupte desselben dargestellten schreitenden *Löwen* repräsentirt, dem Wappenthier des Geschlechtes De Lynde aus welchem er hervorgegangen ist, und das in dem genannten Siegel dargestellte Kreuz, ist, irrtümlicher Weise, als Mühleisen, als Mühleisenkreuz und als Kreuz recercelé *beschrieben* worden, aber als *Ankerkreuz* dargestellt von den heraldischen Autoritäten, während es doch nichts anderes ist als das kreuzformige Beschlag aus dem Kampfschild des Fürstbischofs, und daher nicht von heraldischer Bedeutung ist, wie wir oben nachgewissen haben.

Das heraldische Symbol der De Beke, in Engeland, ist vielmehr, nach den Wappen-Codexen im British Museum, ein *Ankerkreuz*, als Concurrentbild des Wappenthieres (Löwe) des Geschlechtes.

Wie die erstaunliche Verwechslung eines Ankerkreuzes mit einem Mühleisenkreuz Eingang finden konnte in *alle* Englischen wissenschaftlichen Werke, bleibt schwer erklärlich, da der Irrthum

to another John, *Richard*, Thomas, and William; Parliamentary, Segar, Glover, and St. George Rolls (Foster, I., Some Feudal Coats of Arms, and others, 1902, p. 105).

Harecourte, Robert de — (H. III. Roll) — bore, gules, two bars ermine; Howard Roll (Ibid). In der Kirche bei Stanton Harcourt sind zwei Effigies auf einem Grabmal, mit folgender Inschrift:

Sir Robert Harecourt, K.G. 1461, Died 1471; and his Wife Margaret. Dau. of Sir John Byron, of Clayton, co. Lanc., Kt., A Lady of the Order.

Tomb in the Church near Stanton Harcourt, Oxon. (From Austis' History of the Garter).

¹⁾ Eine heraldische Figur muss der Wirklichkeit entsprechen. Das Mühleisenkreuz ist daher desshalb in der Mitte quadratisch durchbrochen um dasselbe durch die hiedurch entstandene Oeffnung in die Kurbel des Windmühlenrades einfügen zu können.

bis in das Ende des 13. Jahrhunderts zurückreicht. Dessen ursprüngliche Einführung scheint aber mit dem Säger von Carlaverock zu liegen, da der Irrthum, sich in seinem oben angezogenen Liede über die Belagerung dieses festen Schlosses, wie anzunehmen ist, zuerst eingeschlichen hat, während der Abwesenheit des Bischofs, und ihm *alle* nachfolgenden Schriftsteller, bis auf den heutigen Tag, kritiklos, nachgeschrieben haben.

Ebenso verhält es sich mit dem heraldischen Symbol, rechts unter dem Throne, im bischöflichen Siegel, das eine Kirche vorstellt, auf deren Mauern das Wappen des Bisthums Durham zu sehen ist, und daher keine andere Bedeutung haben kann als die Vereinigung des bischöflichen Wappens, das zur Linken steht, mit demjenigen des Bisthums Durham. Dies wird auch indirekt bestätigt von Sir N. H. Nicolas, welcher zu Ende seiner Biographie des Fürstbischofs sagt:

»The personal arms of Bishop Bek were, Gules, a fer de moulin »Ermine; and which it appears were borne on the banner, *without any junction with those of his see*, he being merely a temporal Noble, when in the field.« ¹⁾

Sir N. H. Nicolas sah es daher als selbstverständlich an, dass des Bischofs persönliches Wappen, in seinem *officiellen* Siegel, nur in Vereinigung mit demjenigen seines Bisthums dargestellt werden könne.

Noch eine Wahrnehmung ist in dem De Beke'schen Wappen zu machen, welche beweist, wie strenge die Bedeutung der Wappen in den frühen Zeiten beobachtet wurde. Der Fürstbischof Anthony de Beke führt als Wappenbild die *genaue* technische Form des Ankerkreuzes (mit *geraden* Kreuzesarmen), dessen Brüder aber, Thomas de Beke, Bischof von St. David's, und Lord (John) Beke of Eresby, haben eine kleine Veränderung im Ankerkreuz vorgenommen, indem sie die Arme desselben nach *innen gewölbt* haben, wie auf den oben abgebildeten Facsimile Zeichnungen ersichtlich ist.

Diese, wenn auch unbedeutende Veränderung des Ankerkreuzes scheint zur Unterscheidung der beiden jüngeren Brüder von ihrem hochstehenden Bruder, Anthony de Beke, gedient zu haben.

ADHEMAR DE LYNDEN.

¹⁾ Sir N. H. Nicolas, The siege of Carlaverock, 1300.

BEILAGE A.

Seal of Anthony de Beke, Prince-Bishop of Durham, 1283—1310 (British Museum, Detached Seals and Casts, XLVII, 232, 233).

Three and a half by two and a quarter inches. Pointed oval or vesica shape. On the obverse or principal side is the figure of the Bishop seated on a richly carved throne, full-length appearance with feet on a bracket supported by foliage. He is lifting up the right hand in the act of pronouncing a benediction, in the left hand is the pastoral staff of a bishop. On each side is a trefoiled niche containing on the left a king with crown and sceptre, on the right a bishop with mitre and pastoral staff, perhaps for Oswald and Cuthbert respectively. *On the breast of the bishop is a cross moline, the charge in the armorial bearings of Bek. This is repeated below the throne on the right, on the left is a castle triple-towered for Castile; overhead is a lion of England. The legend is: S : ANTONII : DEI : GRA : DVNOLM : EPI.*¹⁾

See Surtees, *History of Durham*, vol. IV, pl. ii, fig. 4.

The reverse or counterseal bears a representation of the Coronation of the Blessed Virgin beneath a double canopy of light and elegant design. In the base, under a trefoiled arch and arcade is a figure of Bishop Anthony kneeling to the right, in the act of prayer. The legend is:

ECCE : EXALTATA : ES : SR : CHOROS : ANG'LOR.

This is the episcopal seal of the Prince-Bishop.

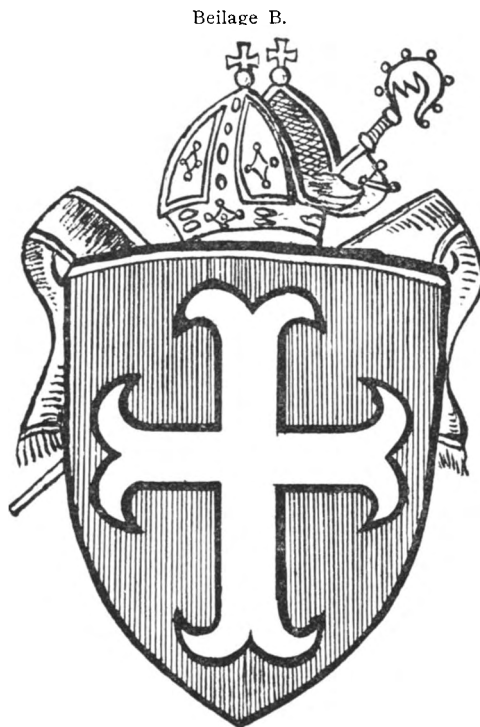
The seal as Patriarch of Jerusalem. about 1306—1311 (British Museum Detached seals and casts Liv. 69). Four inches and one-eighth diameter bears a very elaborate design consisting of a triptych or architectural composition of large central niche with smaller ones on each side: each having a trefoiled arch and crocheted canopy. On the top of the central one is a patriarchal cross. The central niche is divided into three storeys. In the upper storey Our Lord on the Cross between the B. V. Mary on the left and St. John Evangelist with book on the right hand. In the middle storey the Sepulchre with an angel seated on the right hand side, behind it the figures of the three Maries holding their usual emblems, and in three arches recesses below are as many soldiers with coats of mail, swords, and shields of arms. In the

¹⁾ Die Stadt Durham wurde von den Anglo-Sachsen *Dunholm*, und von den Normänischen Eroberern *Duresme* genannt.

lowest storey under a trefoiled arch and arcading is a figure of the Patriarch of Jerusalem kneeling to the left hand in the act of prayer between two patriarchal crosses. In the side niches outside this elevation, on the left hand the B. Virgin, full length, crowned and holding the Child who wears a nimbus; on the right hand St. Cuthbert, full-length, mitred, lifting up the right hand in the act of pronouncing a blessing and holding in the left hand the crowned head of St. Oswald king and Martyr and a pastoral staff with the curved part turned outwards. *Below each of the side niches is the cross moline ermine of the Bek armorials in a circular panel between three trefoils of tracery.* The field of the beautiful and elaborate seal is finely hatched throughout, and the border is engrailed. The legend is:

S' . ANTONII . DEI .
GRA . SCE . HIEROSO-
LOMIT' . ECCLESIE .
PATRIARCHE . ET .
EPI . DVNOLM ¹⁾

See also Surtees, *History of Durham*, vol. I, pl. V. fig. 1.

ANTHONY DE BEKE, Prince-Bishop of Durham, 1283—1310;
Patriarch of Jerusalem about 1306; Constable of The
Tower of London, 1275; King of the Isle of
Man, about 1308.

¹⁾ De Gray-Birch, Dr., Catalogue, British Museum.

BEILAGE C.

1.

2.

3.

1.—Anthony de Beke, Prince-Bishop of Durham, 1283-1310; Patriarch of Jerusalem, about 1306; Constable of the Tower of London; King of the Isle of Man.

2.—Counter-Seal.

3.—As Patriarch of Jerusalem.

Kan iemand mij ook soms biographische bijzonderheden mededeelen betreffende **Corn. Daems** of mij een weg wijzen, waarlangs ik die zou kunnen verkrijgen? Hij was (volgens G. Brandt) Rechtsgeleerde te Brussel, maar vertoefde ook veel in de Noord-Nederlanden, en wel te Gouda. In het Stedelijk Archief aldaar komt zijn naam niet voor. Hij stond bekend als een der beste vrienden van Faustus Socinus en deed zich kennen als iemand van Sociëtaansche gevoelens. Geen andere levensbijzonderheden zijn mij en anderen, die ik raadpleegde, van hem gebleken dan het voorval te Utrecht, waar hem zijn papieren ontnomen werden, die hij later (1589) terugkreeg. (Zie Uitenbogaart «Kerck. Hist.» blz. 269, 270 e.a. schrijvers). Volgens Uitenbogaart was D. eertijds ook advocaat te Mechelen.

Kan iemand mij iets naders mededeelen omtrent **Ds. Justus van Dam**, op wien volgens v. d. Aa (Biogr. woordenboek) Ds. Bern. ten Dam, van 1734 tot 1755 pred. te Rotterdam, een lijkrede zou hebben gehouden en uitgegeven?

Gaarne zou ik ook ingelicht worden omtrent geboorteplaats en -datum van **Tido van Dam**, zoon van den hoogleeraar Daniël van Dam. Hij aanvaarde het predikambt in 1651 te Heukelum; zijn vader was van 1625—1628 pred. in zijn geboorteplaats Witmarsum, vertrok vandaar naar Nieuwland (Cl. Sneek), en werd in 1631 hoogleeraar te Franeker (later Regent van het Staten-college te Leiden.) Tido v. D. is waarschijnlijk te Nieuwland of te Franeker geboren, waar hij ook wel gestudeerd zal hebben.

De doopregisters te Nieuwland vangen pas aan 1770. Bestaat er een geslachtslijst der fam. v. Dam?

Den Haag.

Dr. P. DE BIE.

Genealogie van Breugel.

Rietstap, Wapenboek van den Nederlandschen Adel, Dl. I, blz. 50, vermeldt over deze familie: »Onlangs is eene volledige genealogie samengesteld door wijlen Mr. Robert Baron van Breugel Douglas.« Kan een der lezers wellicht mededeelen, waar bedoelde genealogie, hetzij in druk, hetzij in handschrift, te vinden is?

A.

Th. G.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Door duisternis tot licht.

Gedachten over en voor het Javaansche volk van wijlen Raden
Adjeng Kartini. (2de druk.)

N.V. Electrische Drukkerij »Luctor en Emergo«
's Gravenhage. — 1912.

In onzen tijd van boekenoverlading gebeurt het niet zoo vaak, dat we door een enkel werk meer dan gewoon getroffen worden, en zeker niet door een brievenverzameling, die hoe interessant ook, slechts een geheel kan geven met hiaten van tijd en plaats, een geheel van stukken en brokken.

Hoe geheel anders is het gesteld met Kartini's brieven, een inlandsche »prinses«, regentendochter, (prinses wilde ze niet heeten) aan haar Hollandsche vrienden en vriendinnen. Welk een fijnheid van gevoel, welk een reinheid van gedachte, welk een keurige wijze van uitdrukken en ten slotte met welk een gemak beheerscht zij de Nederlandsche taal.

Hoe eenvoudig en waar, weet zij te schrijven! zij, opgevoed in de duisternis van inlandsche zeden en gebruiken, al liet haar vader, een verlicht regent met hart voor de opheffing van zijn volk, haar een vrij goede opvoeding geven.

Heel haar ziel snakt naar licht, licht voor haar zelve, licht voor de Javaantjes, licht in de eerste plaats voor de dochters der talrijke inlandsche grooten, die achter hooge muren van de maatschappij worden afgesloten, tot ze trouwen kunnen een man, die ze nooit te voren zagen, meestal; ze wil zich losrukken, en worstelen om die knellende banden te verbreken en haar volk te geven die ontwikkeling, die het behoeft, ze wil een school, ze voelde het, dat ze bij de kinderen moest beginnen, want aan dezen behoort de toekomst, helaas, op 23-jarigen leeftijd stierf ze, maar de »Kartinischool« zal er toch komen, want het baanbrekend werk heeft ze verricht, en anderen zetten het voort.

Er is nog heel wat te doen voor ons als koloniseerende mogendheid in Indië.

Welk een aardigen kijk krijgen we op inlandsche toestanden, zeden en gewoonten, die een Europeaan nooit zoo onder oogen krijgt, en die we in dit boek zoo mooi temperamentvol beschreven vinden door een inlandsche, die snakt naar de Hollandsche be-

schaving en toch gevoel heeft voor het poëtische in de overoude gebruiken van haar volk.

Hoe karakteristiek juist weet zij de opgeblazenheid van sommige Hollandsche ambtenaartjes belachelijk te maken, en met welk een eerbied ziet ze op tegen de hooge Nederlandsche bestuurders als ze toonen werkelijk belang te stellen in de inlanders!

En welk een liefde voor de Nederlandsche taal!

Jammer, eeuwig jammer, dat deze begaafde inlandsche zoo jong gestorven is, ze had de regeering nog zoo uitstekend kunnen voorlichten, veel meer dan honderd officieele rapporten door deskundigen opgesteld, die zich eerst moeten inwerken en dat toch zoo nooit zoo kunnen als iemand, die er in geboren is en meeleeft

De opbrengst van dit boek zal ook grootendeels aan de beschavingsschool van inlandsche meisjes gewijd worden, en 't is gewenscht, dat ieder Nederlander, die wat voor Indië voelt dat werk steune; maar buitendien: Kartini's brieven zijn boeiend en keurig geschreven, ongeknutseld, niet eens voor publicatie bestemd, maar met toestemming der familieleden uitgegeven, waarvoor wij den verzamelaar Mr. J. H. Abendanon, niet genoeg dankbaar kunnen zijn.

Dit boek moet gelezen worden.

Het Jaar der Dichters 1912,

samengesteld door J. Greshoff.

Uitg. L. A. Dickhoff Jr. — 's Hage. 1912.

Deze smaakvolle uitgave met fijne aantekeningen en prentjes verlicht, brengt de dichtregelen van jongere dichters, die speciaal voor dit verzamelwerkje gevraagd zijn.

We vinden er bijdragen in van Th. van Ameide, Alb. Besnard, Walter Vaes, P. N. van Eyck, J. Philip van Goethem, J. Greshoff, A. Roland Holst, Nico van Suchtelen, Laurent Verwey e.a., verder een lijst van Nederlandsche en Vlaamsche tijdschriften en een opgaaf van de boeken der medewerkers.

Men krijgt er even een blik door op den stand der Nederlandsche poezie in een bepaalde periode en wanneer ons dat ieder jaar geboden wordt, zooals we veronderstellen, dat het plan is, kunnen we dat streven niet anders dan toejuichen.

Oude en Nieuwe Kennissen

van Jan Maclaren,

door W. van Nes, (tweede druk.)

Rotterdam, J. M. Bredée's Boekhandel en Uitgevers-Mij.

Van lang vervlogen dagen.

Schetsen uit Schotland van Jan Maclaren

door W. van Nes (vierde druk).

Rotterdam, J. M. Bredée's Boekhandel en Uitgevers-Mij.

Twee boekjes met novellen en verhalen, waaruit hier en daar nog wel iets te leeren valt, eenvoudig en van zedelijke strekking. Lichte kost en in ieder geval het lezen wel waard.

De Nieuwe Gids, 27ste Jaargang. Afl. 2—6 Febr.—Juni 1912.

N. V. Electr. Drukkerij Luctor et Emergo, 's Hage.

Taxandria, Tijdschrift voor Noord-Brabantsche Geschiedenis en Volkskunde 19de Jaarg

Afl. 1, 2.

Gebr. Juten — Bergen op Zoom — 1912.

Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche folklore. 23e Jaarg. Afl. 1—6.

Gent — Ad. Hoste. Deventer — A. E. Kluwer 1912.

Nijhoff's Index op de Nederlandsche periodieken van algemeenen inhoud. No. 29—32 (3e jrg. No. 1—4) Maart—April 1912. 's Gravenhage. — Mart. Nijhoff — 1912.

Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenkunde, 27ste jaarg. afl. 2 en 3.

P. Noordhoff. — Groningen. — 1912.

Limburgs Jaarboek uitgave van het Provinciaal Genootschap voor Geschiedkundige Wetenschappen, Taal en Kunst.

Sittard — 1912.

Catalogus van de Boekwerken toebehoorende aan Limburg door J. N. Snackers.

Sittard — 1912.

Driemaandelijksche Bladen uitgegeven door de Vereeniging tot onderzoek van taal en volksleven 12e Jaargang No. 1.

H. H. Fongers, — Uithuizen.

Archiv für Stamm- und Wappenkunde XII Jahrg. No. 7—12 Jan.—Juni 1912

Gebr. Vogt, Papiermühle S.A.

Der Deutsche Herold, 43 Jahrg. No. 1—6. Jan.—Juni 1912.

„DE NAVORSCHER”.

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor abonné's van „De Navorscher” à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd:

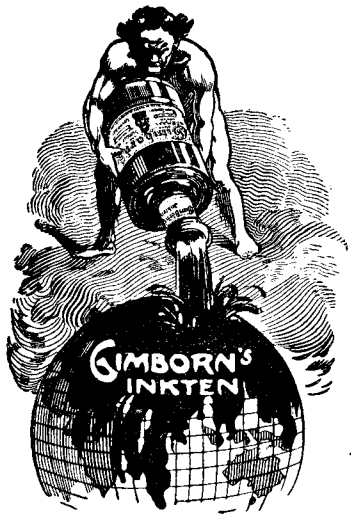
Jaargangen 1865, 1898, 1899 van »de Navorscher«.

De afl. van »de Navorscher«, waarin voorkomen: pag. 149 van den 23^{en} jaarg. en pag. 141 van den 5^{en} jaargang, benevens 1 exempl. 1865, waarin voorkomen: pag. 345 en 346.

De afl. 1894 van »de Navorscher«, waarin voorkomt vel 37.

Aangeboden:

Twee hoorns van de Kudu-Antilope.

Het beste —
Nederlandsche
— Fabrikaat.

**H. v. GIMBORN,
ZEVENAAR.**

Nauta & Haagen.

Het **BESTE ADRES**
voor uwe

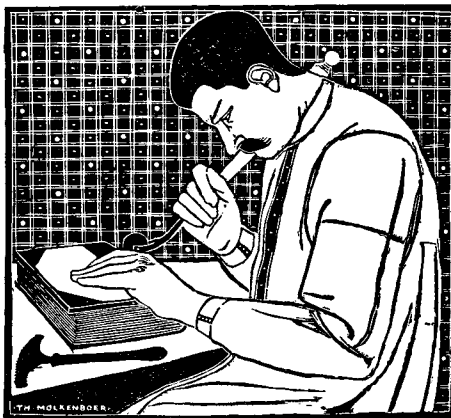
Cliché's,
Teekeningen,
Boekstempels,
enz. enz.

AMSTERDAM,

Prinsengracht 750.

TELEFOON 5725.

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

**KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM**

Bodegravensche Bank, Bodegraven.

— — GOEDGEK. BIJ KON. BESLUIT. — —

Telegram-adres „BANK”.

Telefoon Interc. No. 19. -

Kap^t 200.000

Raad van Commissarissen:

K. DOUWES DEKKER.

G. BERN. FORTUYN.

J. A. HOOGENDIJK.

Directeur:

H. AUG^r. DRIJVER.

KOOPT EN VERKOOPT EFFECTEN, COUPONS, CHEQUE'S

EN VREEMDE MUNT -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:-

INCASSEERT WISSELS -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:-

SLUIT HYPOTHEKEN EN ASSURANTIËN -:- -:- -:- -:- -:-

GEEFT CREDIETEN EN **ONTVANGT** GELDEN à DEPOSITO.

H. A. J. BROUWER,

DAGUERRESTRAAT 193,

DEN HAAG.

Telefoon 3316.

OPSPOREN, TEEKENEN EN

SCHILDEREN **IN OLIE-**

EN WATERVERF

VAN

FAMILIEWAPENS.

ONTWERPEN VAN

VIGNET, EX-LIBRIS ENZ.

**BAKKER &
TEERINK,**

**BOEKBINDERS,
AMSTERDAM.**

Telefoon 6828.

BINDEN

SCHOOL- en STUDIEBOEKEN

en GELEGENHEIDS ALBUMS.

PORTEFEUILLES.

Utrechtsche

Levensverzekering- Maatschappij

„HET MALIEHUIS”.

Verzekerd Bedrag
f 30.000.000.

Commissarissen:

G. C. D. D'AUMALE BARON VAN HARDEN-
BROEK VAN HARDENBROEK te *Driebergen*,
JHR. E. QUARLES VAN UFFORD te *Maartensdijk*.
F. A. R. A. BARON VAN ITTERSUM te *Utrecht*.
MR. C. H. Q. VAN STRIJEN te *'s-Gravenhage*.
JHR. J. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST te
's-Gravenhage.

Directeuren:

JHR. R. A. VAN HOLTHE TOT ECHTEN.
S. P. TEN HOLT.

DE NAVORSCHER

~ ~ ~
Een middel tot gedach-
tenwisseling en letter-
kundig verkeer tusschen
allen die iets weten te
vragen hebben of iets
kunnen oplossen.

~ ~ ~
Onder redactie van
G. Fuldauer.

DE NAVORSCHER verschijnt maandelijks, in afleveringen van 3 vel.
Afzonderlijke afleveringen, voor zoover voorhanden, worden à *f* 1.25 geleverd.
Bij iederen jaargang behoort een uitvoerig register, titel en onslag, die den inteekenaren worden toegezonden met de 1ste aflevering van den volgenden jaargang.
De prijs bedraagt *f* 8.50 per jaar. Voor 't Buitenland [met porto] *f* 9.60. Over de abonnementsgelden wordt in twee halfjaarlijksche termijnen bij vooruitbetaling beschikt. Men abonneert zich voor niet minder dan een jaargang.
Opzegging moet geschieden vóór 1 December.
H.H. Medewerkers wordt beleefd verzocht, hunne copie slechts aan *één kant* te schrijven en *rechtstreeks* toe te zenden aan de Redactie, **Andreas Bonnstraat 25, Amsterdam**.
Mer gelieve de in te zenden stukken liefst met zijn *vollen* naam te onderteekenen. Inzendingen, waarvan de schrijver der Redactie onbekend is, worden vernietigd.
De copie wordt geplaatst naar tijdsorde van ontvangst, doch stukken van *Abonnés*, vervolgen en antwoorden op vragen gaan daarbij voor.
Op verlangen geschiedt toezending van proef en copie ter correctie aan den schrijver; alle verdere correctie geschiedt door de Redactie. Ingrijpende correctie van dien aard, dat de tekst geheel gewijzigd wordt of groote tusschenvoegingen moeten worden vermeden.

INHOUD.

	Bladz.		Bladz.
GESCHIEDENIS.		OUDHEIDKUNDE.	
Prins Maurits te Wijk bij Duurstede, door M. J. Gasman	225	Uit Medemblik, door H. J. S.	245
Redenjkerskamer te Wijk bij Duurstede, door M. J. Gasman	227	TAAL- EN LETTERKUNDE.	
Verguizing van Willem van Oranje en de Graven van Egmont en Hoorne in België, A ^o Di 1911, door M. G. Wildeman	227	Verspreide Gedichten van de Génestet, door G. Engels	249
Van Oldenbarnevelt en Barnevelt, door W. E. van Dam van Isselt	233	Vragen en antwoorden	250
Kanon te Washington, door James Penninck	235	MEMORANDA.	
KUNSTGESCHIEDENIS.		Een kwestie van smaak, door James Penninck	251
De kleuren Gombien, Incarnaat, Tarnet en Feuille mort, door A. Aarsen	234	Amsterdamsche Chirurgijns, door W. P. J. Overmeer	253
KRIJSGESCHIEDENIS.		Noodlottig omgekomen, door G. Postma	254
Ordres en Reglementen voor het Garnison van Sluys in Vlaenderen en de onderhorige Forten, door J. K. (Voortzetting van pag. 195)	234	Poort met het wapen der familie van Ittersum, in 't museum te Essen, door H. J. S.	255
Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815 betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling en Oranje, door W. P. J. Overmeer (Voortzetting van pag. 154)	239	Vraag	255
Rode zwaan of witte zwaan, door G. Postma	241	GESLACHT- EN WAPENKUNDE.	
De St. Maarten-gans, door H. J. S.	242	Aanteekeningen uit de oude registers te Amersfoort, door W. E. van Dam van Isselt	256
ANTWOORDEN	243	Genealogische aanteekeningen, betreffende de familie van Dam (Amersfoort), door W. E. van Dam van Isselt	260
		Van Dam—Van Segwaert, door W. E. van Dam van Isselt	266
		Vragen en antwoorden	267
		ONDER DE STUDEERLAMP	270

MEDEWERKERS: A. AARSEN, MR. C. BAKE, GEN.-MAJ. F. DE BAS, JOH. H. BEEN, ED. VAN BIEMA, DR. H. BLINK, DR. JOH. C. BREEN, C. W. BRUINVIS, PROF. DR. P. H. DAMSTÉ, KAPT. W. E. VAN DAM VAN ISSELT, J. P. ENKLAAR, A. N. J. FABIUS, S. K. FEITSMA, PROF. DR. J. J. A. A. FRANTZEN, PROF. R. FRUIN, E. E. GEWIN, J. E. TER GOUW, PROF. MR. J. E. HEERES, DR. F. BUTENRUST HETTEMA, BARON VAN HOEVELL, C. F. GIJSBERTI HODENPIJL, J. C. GIJSBERTI HODENPIJL VAN HODENPIJL, DR. J. M. HOOGVLIET, DR. EDWARD B. KOSTER, BARON A. VON LINDEN, MR. P. A. N. S. VAN MEURS, DR. P. C. MOLHUIJSEN, DR. G. A. NAUTA, PROF. R. D. NAUTA, MR. M. C. NIJLAND, W. P. J. OVERMEER, RIDDER PAUW VAN WIELDRECHT, J. PENNINCK M. A., CH. J. POLVLIET, M. A. VAN RHEDE VAN DER KLOOT, DR. H. J. REIJNDERS, JHR. H. H. ROËLL, F. H. A. SABRON, A. J. SERVAAS VAN ROOIJEN, W. BARON SNOUCKAERT VAN SCHAUBURG, J. F. VAN SOMEREN, KAPT. J. C. STEENKAMP, JHR. MR. VICTOR DE STUERS, J. W. DES TOMBE, PROF. DR. C. C. UHLENBECK, PROF. DR. J. VERCOULLIE, DR. R. VERDEIJEN, A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN, J. VRIESENDORP, J. D. WAGNER, PROF. DR. G. C. VAN WALSEM, M. G. WILDEMAN, JOH. WINKLER, DR. W. ZUIDEMA E. A. — —

GESCHIEDENIS.

Prins Maurits te Wijk bij Duurstede.

Alhoewel de Raad der stad Wijk bij Duurstede in 1586 zich volkomen homogeen verklaard had met het streven der burger hoplieden van Utrecht, om de souvereiniteit over de Nederlanden aan Koningin Elizabeth van Engeland op te dragen ¹⁾, liet hij toch niet na in 1590 — toen inmiddels de toestanden reeds zeer gewijzigd waren — den prins van Oranje met solemneele plechtigheid te ontvangen.

Men schrok echter wel eenigszins, toen de burgemeester Johan van Oostrum, van uit Utrecht dit bezoek aankondigde, want men begreep, dat zoo iets geld zou kosten en heel goed bij kas was men oogenblikkelijk niet. In alle haast werd de oude en nieuwe Raad ter vergadering in het stadhuis bijeen geroepen en hier besloot men aan van Oostrum op te dragen in Utrecht zoo mogelijk eenig geld op te nemen tot bestrijding van de kosten der ontvangst. Een logement voor den prins werd gezocht en gevonden ten huize van den Kanunnik Beernt Uten Engh. Voorts werd nog besloten zijn Hoogheid met een schoone »vergulde coppe« te begiftigen, die door den schepen Gerrit Gerritsz. van der Lith in Utrecht zou worden gekocht. Hij zou ook zorg dragen voor den aankoop van een flinke hoeveelheid wijn. Aldus geschiedde; de prins kwam, en werd gehuldigd en toen alles voorbij was, zaten de vroede vaders met . . . de onbetaalde rekeningen.

Zij zagen blijkbaar geen anderen uitweg in de verlegenheid, dan door den verkoop van een der mooiste klokken uit den St. Jans-toren, die ze in 1591 voor 398 carl. guldens en 12 stuivers overdeden aan den klokkegieter Thomas Both te Utrecht.

Op den XI Novemb. 1590 sijn die Regierders van de stadt ende 't meestendeel van den ouden raedt geroupen ende vergadert geweest in den stadthuize op 't schryvens van Johan van Oostrum burgem^r. (alsdoen in commissie wesende 't Utrecht) in date den IX deser maent mentionerende, dat zyn Excell van Nassau etc., stadtholder etc., hyer binnen Wyck pasten te comen etc. Ende is eendrachtelyck geresolveert, dat men d' zelfde zyn Excell. souden mogen bequameclyck logeren ten huze van heer Beernt Uuten Engh; voorts dat men d' zelve zyn Excell. begiftigen sal met een heerlycke presente van eenen coppe ofte dezergelycke vereeringe,

¹⁾ Zie Bor Hist. van de Nederl. Ber. en Oorl. II, 723.

ende schryven aen den voorn. Oostrum, gecommiteerde, dat hij zoude lichten (soe het doenlyck ware) binnen Utrecht zeeckere quantiteit van penningen tot zijne discretie, ten minster laesie van der stadt, doch op behoirlyke interesse, all volgens die missive van denzelfden Oostrum.

Den XIII Novemb. (hebben dezelfden geresolveert) dat men op de komste van Zyn Excell. soude copen een goede aendeel wijn binnen Utrecht ende noch eenen heerlycken vergulden coppe; daertoe gecommiteert is geweest Gerrit Gerritsz. van der Lith schepen.

Resolutien I, fol. 26 vers.

Verkoop eener klok, om de schulden gemaakt voor 't onthaal van den Prins te voldoen.

XIII Nov. 1590 is mede belyeft ter vergaderinge, dat men ter oirzaecke voers (namelyk het onthaal van Prins Maurits binnen Wyck) omme die penningen ten fijnen als vorens te fijneren 't zynder tydt sall moghen vercopen een van der clocken genaemt de franchoise clock in den toorn hangende deser kercke van Wyck ende omme die gelichte penninghen ter oirzaecke voers. wederom te betalen van den coopenningen dezer voers clocke, soe verre die alsdan strecken zullen,

Resol I fol. 27.

In desen jare 1591 is bij mr. Frans van Cleve ende Willem van Hattum beyde burgem^{ren} ende Anthonis Willemsz. Vastricx schepen specialyck bij den gerichte hiertoe gecommiteert, vercocht zeeckere clocke (:genaemt de franchoise clock:) gehangen hebbende in der kercken toorn alhier, aen mr. Thomas Both clockgyeter t' Utrecht, omme dairmede eensdeels te betalen t' achter weesen ende schult darinne de stadt van Wyck gevallen is geweest deur het deffroyement ende gratuityet, welck men (:volgens die resolutie van den ouden ende nieuwen raedt op den XIII Novemb. 1590 voerleden dairop genomen :) Zijnder Excell. van Nassau stadtholder etc., alsdoen hyer binnen Wijk arriverende mit zijne gevolch zoude schencken ende aendoen. Ende is d' voers clocke vercocht ende t' Utrecht in de waghe geleverd geweest elcke hondert ponden tegens achtyen gulden ende thyen stuvers; ende heeft gewoogen twee dusent een hondert vijff ende

vijftich pont, maeckende aen gelt CCCXCVIII carol gulden ende XII stuv. — Actum in der aenvanck van der maent Martius 1591, ten overstaen als voren in capite dezès article. Resol. I A, fol. 34 verso.

Den Hoorn (Gr.)

M. J. GASMAN.

Rederijkerskamer te Wijk bij Duurstede.

Invent. Archief, Wijk n°. 61.

Kamer van Rhetorica te Wijk bij Duurstede Woensdag 12 Junii 1650.

Op de requeste van die van Rhetorica, is haer toegestaan voor deze reys twintich gulden en de voort jaerlix thien gulden, soo lange sij op kermis publicq ageren sullen, mits dat sij haer tonneel op haer eigene kosten maecken ende uut geene oorsaecke yt meer pretenderen sullen

Raadsresol. E, fol. 224.

Den 5 Juli 1650.

Sijn binnen gestaen de gecommitteerden van den kerckeraedt, alse D. Bargeius predicant, Christoffel Stochius ende capiteyn Rhee ende versochten, dat die van Rhetorica op Sondagh niet soudén ageren, also daerdoor den sabbath soude worden geprophaneert. Is geresolveert, dat die van Rhetorica op ten Sondagh niet sullen ageren. Raadsresol. E, fol. 226.

Den Hoorn.

M. J. GASMAN.

Verguizing van Willem van Oranje en de Graven van Egmont en Hoorne in België, A° Di 1911.

In het tijdschrift »*Le Catholique*» verscheen in Augustus 1.1., het volgend artikel van de hand van *Pol Demade*, een schrijver, die bij de clericale partij zeer hoog staat aangeschreven:

Au mois de janvier 1569, Ferdinand Alvarez de Tolède, duc d'Abe capitaine de Charles-Quint, gouverneur des Pays-Bas pour le roi Philippe II, grand d'Espagne, chevalier de la Toison d'Or, la plus admirable incarnation de l'autorité qui parut jamais en notre pays au sommet du pouvoir, s'érigea une statue, donnant ainsi un bel exemple de justice envers soi-même.

Arrivé en notre pays, en des temps troublés, encadré de dix mille vétérans des meilleures troupes espagnoles, il avait ajouté, du droit, dans la balance

de la justice, le poids de sa lourde épée victorieuse déjà des protestants d'Allemagne. Les comtes d'Egmont et de Hornes avaient payé sur l'échafaud le crime de leur infidélité au prince. Les gueux avaient été matés, ou par la juste sévérité des lois, ou par l'épée mise au service du droit. Le duc d'Albe venait de battre Guillaume d'Orange, qu'il n'avait pu, bien à regret sans doute, envoyer rejoindre d'Egmont et de Hornes.

Loyal serviteur, catholique d'une superbe intransigeance, ne connaissant rien en deçà ou delà du devoir, il semble qu'il avait droit à ce monument d'airain . . .

La statue fut renversée par la canaille, et jetée dans l'Escaut.

Ce déboullonnement, non plus que la haine d'un parti héritier des traditions de la gueuserie de ce temps, n'empêchera pas le duc d'Albe de demeurer sur l'indestructible piédestal que lui valent dans l'impartiale histoire sa probité, sa droiture, ses mœurs, son génie militaire.

Les catholiques honoreront cette pure mémoire et s'honoreront eux-mêmes en relevant cette statue renversée.

Sans doute le duc d'Albe ne réussit pas comme nous eussions souhaité qu'il réussit. Son épée, moins heureuse ou moins avisée que le bâton de Tarquin le Superbe, *oublia sur leurs épaules quelques têtes, celles d'un Marnix de Sainte-Aldegonde ou d'un Guillaume d'Orange, que nous eussions vues tomber avec plus de sérénité que celles des comtes d'Egmont et de Hornes.* Mais tel qu'il est, il a rendu d'assez beaux services à la défense du catholicisme pour que nous le réclamions pour nos gloires: *il nous empêcha de devenir des gueux, et cela vaut du marbre et du bronze.*

Il se trouve, à Bruxelles, même, une place publique qui conviendrait à merveille à cette glorification tardive. Ce serait la place du Grand-Sablon. Il n'y aurait qu'une médiocre fontaine à déplacer.

La statue du duc d'Albe, que je souhaiterais équestre et pour laquelle l'artiste s'inspirerait sans doute du portrait étrange mais suggestif aussi de Moro, que possède notre musée ancien, la statue trouverait là un emplacement digne d'une si haute mémoire. Le Petit-Sablon, où poitrinent les comtes d'Egmont et de Hornes, est proche. Nous aurions, séparés seulement par une de nos plus belles églises, et voisinant presque, le Duc à cheval sur son piédestal, les Comtes à pied devant leur pilori, ici le justicier, là les coupables, tout un des plus émouvants chapitres de notre histoire nationale.

Het dagblad »*Le Petit Bleu*« leverde hierop het volgend commentaar, onder het opschrift: *Une statue au duc d'Albe à Bruxelles!*

Louis Veuillot, écrivant le panégyrique de l'Inquisition, déplorait qu'elle n'eût point fait brûler Luther. M. Pol Demade, magnifiant le duc d'Albe, regrette qu'il n'ait point fait décapiter Guillaume d'Orange.

Il nous plaît de rapprocher ces deux exemples de charité chrétienne, — et de constater en même temps que M. Demade avait l'occasion de réclamer aussi un monument pour un autre fidèle serviteur du Roi et de l'Eglise: Balthazar Gérard, qui assassina le Taciturne afin d'obéir à l'édit dans lequel Philippe II, „comme ministre de Dieu“, avait mis à prix la tête de son ennemi.

L'oubli, d'ailleurs, est réparable . . .

* * *

C'est bien, en effet, un type représentatif du catholicisme qu'Alvarez de Tolède, et nous ne croyons pas inutile de compléter la démonstration de M. Pol Demade.

Pendant la lutte des Pays-Bas contre l'intolérance et le despotisme, Philippe II avait écrit à Rome qu'il ferait „ce qu'un prince chrétien et craignant Dieu est obligé de faire pour son saint service, le maintien de la foi catholique, l'autorité et l'honneur du Saint-Siège“. Il nous envoya le duc d'Albe

Le duc avait un excellent programme. Afin d'inspirer moins d'horreur au peuple, afin d'éviter une intervention possible des nations protestantes, il devait, il voulait agir „de façon qu'il ne parût pas que l'entreprise fût faite dans l'intérêt de la religion et contre les hérétiques, mais qu'on pût dire — comme le roi l'avait écrit et soutenu déjà à l'empereur d'Allemagne — qu'elle avait pour but la cause de l'Etat et qu'elle était dirigée contre des rebelles“. Le crime de lèse-majesté humaine servit de masque au crime de lèse-majesté divine; et le Pape ne s'y trompa jamais. Il s'était plaint d'abord, il est vrai, que le roi n'avouât point franchement le vrai caractère de l'expédition; mais Philippe avait répondu à l'archevêque de Rossano: „Que Sa Sainteté ne croie pas que cette dissimulation doive exister en fait; elle n'existera que de nom. Ce sont des hérétiques; et si l'on annonce qu'on va châtier des rebelles, l'effet sera bien différent des paroles. On les poursuivra jusqu'au dernier, et l'on ne fera jamais de compromis avec eux. Sa Sainteté peut être tranquille; elle demeurera satisfaite!“.

Les premières mesures prises par le duc d'Albe durent, en effet, satisfaire le pontife. Le nonce en avait été tout joyeux et avait félicité Alvarez de Tolède „comme chrétien, comme catholique, comme ecclésiastique et comme ministre du Saint-Siège“; il avait écrit au Pape que décidément le roi „remplissait son devoir comme il convenait, même par l'emploi du fer, à l'égard des choses de l'hérésie, et qu'ainsi la religion n'était pas abandonnée de tout côté“. Pie V., qui avait donné des millions de ducats pour l'expédition, voulut lui-même encourager le duc: „Continuez, cher fils, lui écrivait-il le 26 août 1568, — alors que l'empereur, les électeurs et les princes allemands ne se lassaient point, eux, de faire appel à la clémence de Philippe, — continuez à accumuler ces belles actions comme des degrés qui vous conduiront à la gloire éternelle; et de même que vous avez commencé à le faire,

ne négligez rien pour rétablir dans vos provinces la religion catholique en son premier état." Et le 12 décembre, se réjouissant dans le Seigneur des nouveaux „exploits" du „vaillant capitaine", auquel il va bientôt envoyer une toque et une épée bénites, le saint pontife ajoute: „Nous savons que vous êtes par vous-même assez disposé à faire tout ce qui peut être utile à la cause de la très sainte religion; cependant, pour obéir à ce que nous prescrivit la dignité dont nous sommes revêtu, et pour satisfaire au besoin de notre âme, nous croyons devoir vous y exhorter encore..."

* * *

Les cléricaux, on le voit, sont logiques en proposant d'ériger une statue au duc d'Albe — dont le nom est resté (et combien justement!) en exécution dans nos provinces.

Il y a un quart de siècle à peine, l'article de M. Pol Demade eût soulevé dans le pays une indignation profonde.

Aujourd'hui, après vingt-sept années de domination cléricale, il ne nous étonnerait point que Bruxelles se laissât infliger l'outrage suprême...

Ook het weekblad »*Pourquoi Pas*« (Gazette hebdomadaire paraissant le jeudi soir, Redaction: L. Dumont—Wilden = G. Garnir = L. Souquenot, Administration 4 Rue de Barlaimont, Bruxelles) roerde de zaak aan, in de volgende bewoordingen, en onder het opschrift: »*Une statue à Balthazar Gérard*»:

„Le duc d'Albe n'est point parvenu à faire décapiter Guillaume d'Orange. Et un écrivain bien pensant le déplore, tout en exprimant l'avis que les vrais fils de l'Eglise doivent cependant une statue à Alvarez de Tolède.

Certes.

Mais il eût été logique d'en réclamer une aussi pour Balthazar Gérard, qui, lui, ne rata point le Taciturne lorsque Philippe II, „en roi et comme ministre de Dieu", eut mis à prix la tête du prince.

Nos cléricaux ne peuvent ignorer que le „vengeur" fut magnifié par leurs ancêtres du XVIe siècle, notamment dans un opuscule célèbre de 1584: „Les cruels et horribles tordemens de Balthazar Gérard, Bourguignon, vrai martyr, souffert en l'exécution de sa glorieuse et mémorable mort, pour avoir tué Guillaume de Nassau, prince d'Orange, ennemy de son Roy et de l'Eglise catholique."

Au XVIIIe siècle encore, un jésuite bruxellois notoire, Feller, dans son Dictionnaire historique, que de pieux éditeurs n'ont point cessé de réimprimer, l'appelait „l'exécuteur d'un arrêt prononcé par un roi légitime contre un sujet rebelle".

Mais, depuis, on semble avoir oublié un peu ce pauvre Balthazar, si méchamment mis à mort par les gueux.

Il nous aura suffi, sans doute, de rappeler son nom au „Catholique"..."

Waarop *Le Petit Bleu* weder de volgende kantteekening maakte:

Constatons que M. Pol Demade, l'auteur du projet de statue au duc d'Albe, n'est plus isolé.

Une gazette cléricale d'Anvers, „*La Presse*“, écrivait hier:

„On est en train de rectifier dans les journaux l'opinion que l'on avait toujours eue du fameux duc d'Albe. C'est l'écrivain Pol Demade qui, dans le „*Catholique*“, donna le branle.“

Et elle signale avec bonheur qu'un jésuite, le P. Henri Degrelle, vient de publier à Louvain une „*Histoire de Belgique illustrée à l'usage de la jeunesse*“, où, étudiant nos troubles du XVIe siècle, dont le récit a trop longtemps „bénéficié pour le côté gueux d'une indulgence incompréhensible, au grand détriment de la justice et des principes catholiques“, il s'est rencontré avec l'écrivain-poète Pol Demade“.

L'heureuse rencontre!

Ten slotte bemoeide zich »*La Dépêche*« te Toulouse ook met de zaak, in welk dagblad de heer Henri Roujon zeide:

„On assure qu'un journal de Belgique aurait lancé l'idée d'élever une statue au duc d'Albe. En matière de statues, tout arrive; celle-là, tout de même, est inattendue. Le jour où on l'érigera, il y aura quelque chose de changé dans la conscience universelle...“

D'ailleurs, il est fait, et parfait, le monument du duc d'Albe! En sortant du square des Sablons, où sont honorés de Hornes et d'Egmont, tournez à droite, traversez et entrez un instant au Musée de Bruxelles. Regardez une fois de plus le portrait du duc par Antonio Moro. N'est-il pas vrai que vous avez peur?

Quelle école de sincérité que cet art du Nord! Ce chevalier Anthonie Mor van Dashort dont nous aimons mieux le nom italianisé d'Antonio Moro, tenait de ses maîtres d'Utrecht l'humble respect de la vérité. Sa belle candeur d'honnête ouvrier de Hollande était allée se réchauffer devant Titien; l'Italie lui avait enseigné l'élégance. Moro a mené, avant Rubens et Van Dyck, l'existence nomade du peintre à clientèle cosmopolite, aujourd'hui à Venise, hier à Londres, demain à Madrid, partout où, l'appelait un modèle illustre, accablé de commandes et toujours magnifiquement égal à lui-même. A la fin, il se fixa à Anvers, où la faveur du duc d'Albe le vint chercher. L'homme implacable a vécu devant ce calme et pénétrant contemplateur; le loyal artiste a dévoilé toute cette âme.

Comment oublier cette spectrale figure, le front d'obstination, les yeux troubles, le nez brutal, et, dans la barbe rare, cette bouche crispée qui ne s'ouvre que pour dire la haine et vouloir la mort? Le coup de génie, c'est d'avoir montré ce tortionnaire-grand-seigneur en son armature de fer comme une sorte de mécanique articulée qui fait les gestes des bourreaux, sur l'ordre

d' on ne sait qui. Allez demander quoi qui ce soit d' humain à cette machine à broyer les consciences! Fromentin dit dans „les Maîtres d'autrefois“ : „Quand on regarde ce portrait, on est certain que tout grand seigneur qu'il fut et tout habitué qu'il fut à peindre des grands seigneurs, Antonio Moro était fort sérieux, fort attentif et passablement ému au moment où il s'assit devant ce tragique personnage, sec, anguleux, étranglé dans son armure sombre, articulé comme un automate, et dont l'œil de côté regarde de haut en bas, froid, dur et noir comme si jamais la lumière du ciel n'en avait attendri l'émail.“

C'était la deuxième fois que le fanatisme posait devant Moro. Auparavant, il l'avait peint dans son incarnation féminine. Le pendant du duc d'Albe du Musée de Bruxelles, c'est la Marie Tudor, du Prado. Autre monstre, la femelle, non moins inquiétante, plus obstinée encore dans son rêve de sang. La reine des supplices va signer des sentences; l'artiste a eu l'ironique caprice de lui mettre une fleur dans la main. On sent que les doigts de cire vont se crispier sur la fraîche chose innocente; qu'est-ce que cette femme-là ferait d'une rose?

Que pensait Moro de ces deux modèles? Nous ne savons que peu de chose de l'homme qu'il fut, rien de ses pensées ou de ses croyances. Résigné sans doute, presque indifférent, amant de la vie insoucieuse, ainsi que la plupart des sujets bourguignons du roi d'Espagne. En d'autres portraits de magistrats savants, ou de pieuses menagères, Moro a montré cette âme sérieuse et douce des Flandres que l'horrible Espagne a torturée. Lui-même tremblait et se taisait. Il peignait l'affreux homme qu'il acceptait pour maître et, comme il avait du génie, le confessait tout entier. Son pinceau ne pouvait pas mentir.“

Teneinde zoo compleet mogelijk het geschrijf over deze zaak te registreeren, geven we als slot 't volgende onder den titel »*Un porte-drapeau?*« verschenen entre-filet in »*La Métropole*.«

„Les journaux cartellistes font en ce moment un tapage du diable autour d'un article publié par un médecin écrivain dans une obscure revue bruxelloise qui se réclame du catholicisme et où cet auteur ne demande rien moins que de voir élever sur le Grand Sablon, une statue au duc d'Albe, le sinistre bourreau qui déchaina à Anvers la furie espagnole et envoya à la torture 20,000 habitants de nos contrées.

„Nous ignorons si le collaborateur du „Catholique“ a voulu chercher dans cette plaisanterie de très mauvais goût une notoriété que ne lui a pas valu son dernier duel à la seringue, mais ce qui nous fait rire dans cette histoire, c'est que les feuilles libérales prennent au sérieux ou feignent de prendre au sérieux de telles élucubrations et essaient de faire croire à leurs lecteurs que le „porte-drapeau“ des catholiques n'est autre chose que le lieutenant

de Philippe II, dont l'évêque de Namur lui-même disait qu'il „a fait plus de mal à la religion en sept ou huit ans que Luther et Calvin avec tous leurs suppôts”!

„Ces feuilles ignorent donc que la revue le „Catholique” est celle-là même où Georges Ramaeckers donne l'air à des „prophéties” dont nous primes la liberté de nous gausser, qu'elle publie la prose de cet admirable farceur qu'est Leon Bloy et qu'au surplus elle a été publiquement désavouée par Rome?

„Les braves gens qui lui accordent le moindre crédit nous font penser à ceux qui considéreraient „Durendal” comme le moniteur officiel de l'épicerie belge, qui prendraient l'„Etoile” pour une autorité en matière de trente-et-quarante ou qui s'imagineraient naïvement que la „Belgique artistique et littéraire” est le porte-drapeau de nos artilleurs.

„Tout simplement.”

p. c. c.

Brussel, 1911.

M. G. WILDEMAN.

van Oldenbarnevelt en van Barnevelt.

In het archief der gemeente Amersfoort vindt men onder de »Ingekomen brieven« (Inventaris, N° 40, 4e deel) eenige stukken (Nos. 87, 88 en 90) nopens eene schadeloosstelling, waartoe Christina van Oldenbarnevelt verplicht was tegenover Bartholomeus van Oldenbarnevelt in een proces tegen Arent Warnarts (A^o 1669).

Het merkwaardige van deze stukken is, dat in één daarvan gesproken wordt van Bartholomeus van Barnevelt, zoodat de namen van Oldenbarnevelt en van Barnevelt destijds blijkbaar af en toe door elkaar werden gebezigd.

In zijn werk over Johan van Oldenbarnevelt noemt Motley dezen ook steeds »John of Barneveld.»

Amersfoort, Febr. 1912.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Voor het Departement van Oorlog in de hoofdstad der Vereenigde Staten in Washington, District Columbia, staat een klein kanon uit brons vervaardigd, gegoten in Holland in 1747 voor Koning George van Engeland.

Het is nog geen zes voet lang en ongeveer drie en een half inch (zoo wat: 10.90 centimeter) in kaliber.

Dit kleine kanon speelde eene belangrijke rol in de Amerikaansche Geschiedenis en werd tweemaal bemachtigd: eerst in 1775 bij de overgave van St. Johns en later opnieuw bij de over-

gave in Yorktown van het Britsche leger in 1775, waardoor de grondslag der onafhankelijkheid der Vereenigde Staten gelegd werd.

JAMES PENNINCK,

KUNSTGESCHIEDENIS.

De kleuren Gombien, Incarnaat, Tarneit en Feuille mort.

In »Het Masker van de Wereld«, afgetrokken, enz. enz. door Pater Adrianus Poirters, komt op blz. 93 de volgende kleurenspraak voor:

»Wit	beteekent	Onnozelheid.«
»Blaauw	»	Getrouwigheid.«
»Gombien	»	Vriendschap.«
»Geel	»	Vermaak.«
»Root	»	Wraakgierigheid.«
»Incarnaat	»	Liefde.«
»Groen	»	Hope.«
»Tarneit	»	Misnoegen.«
»Grys	»	Arbeid.«
»Feuille mort	»	Wanhope.«

»Faveurkens en couleurjtjens« gedoopt *à la mode*, zoo noemt Poirters zijn lijstje, en ik deel 't hier als aardigheid mee. Maar wie van de medewerkers wil me de bovenstaande namen verklaren en welke kleuren er mee bedoeld worden? *Feuille mort* houd ik voor een kleur, die veel weg heeft van een afgevallen, verdroogd, gestorven boomblad, donker geel, bruinachtig.

A. AARSEN.

KRIJSGESCHIEDENIS

Orders en Reglementen voor het Guarnisoen van Sluijs in Vlaenderen en de onderhorige Forten.

Medegedeeld door J. K.

(*Voortzetting van Nav. LXI, 195*).

Art. 64.

Des morgens om agt uren sullen de binnen wagten een schriftelijk rapport zenden aende grootmajoor in deser voegen

Morgen Rapport van de N. wagt luydden de capt. met de hooftronde is aen mijn wagt geweest om uur.

de officier van de hooftwagt met de visiteer ronde om uur.

de officier van de Zuijdpoot met de dag ronde om uur.

de patrouille van de wagt N om uur.

de patrouille van de N wagt om uur.

de patrouille van de N: wagt om uur.

Art. 65.

De officieren en onderofficieren de wagt hebbende aende poorten off elders, moeten wel opletten, dat de ordres aen haese Respective posten Punctueel geexecuteert werden, mits de abuijsen, niet op de schiltwagten en corporaels alleen maer ook op de commandanten van de wagten, sullen verhaelt worden.

Art. 66.

De Commandanten der wagten, sullen soo ras iets defect, off gebroken raekt aen de bruggens, barrieres, slooten, corps de gardes, schilderhuijsen off iets anders daer van een Extra rapport senden aende hooftwagt, die het selve sal senden aende Gouverneur en grootmajoor en een copie aenden eerst aanwezende ingenieur.

Art. 67.

De Commandanten van de wagten sullen bij de aflossinge elkandere deese ordres over leveren, soo als ook de onderofficieren zullen doen, en sorg draegen dat de selve niet bekladt, beschreven off gescheurdt worde oppoene van arbitraere corectie, en dat nieuwe in de plaats sullen moeten besorgen.

Art. 68.

Alle het geene inde voorenstaende en inde volgende ordres, nieten word bepaelt, dat sal uijt gevoert moeten worden ingevolge de gesonde reeden en soo als den dienst vereijste, zullende wijders de commandanten der wagten zig hebben te reguleeren, na de ordres van zynne Doorlugtigste Hoogheijt gegeven den 28 april 1749: voor de wagten in de guarnisoens plaetsen.

Art. 69.

Het volk van de buijten wagten moet sig voor 24 uren voorzien van levensmiddelen alsoo van de kleijne buijtenposten, geen verloff kan gegeven worden.

Ordres voor de Hooftwagt.**Art. 1.**

In cas van allarm, het zij door brandt of andersins, sullen de bataillons sich aenstonds begeven op de allarm plaetsen haer aangewesen en afwagten de ordres die haer soudén kunnen gegeven worden.

Art. 2.

In het selve geval sal yeder bataillon aenstons een officier bij den Gouverneur off commandeerende officier op ordonnantie senden en sal het bataillon dat de Hooftwagt heeft de selve aenstonds verstercken met een officier een sergt en twaalff gemeene.

Art. 3.

Indien den allarm door eenige brandt veroorsaekt word sal de cap^t van de wagt aenstonds derwaers detacheen een officier een sergt en twaalff gemene welke de plaets daer den brandt moge zijn sullen besetten, en niemant daer toe laeten, dan die, welke daer met goed bescheijdt bij moeten zijn, als daar is het volk dat tot de brandspuijt hoort en moet de cap^t soo haest als eenige kennis van brandt heeft gekreegen daer Rapport van laeten doen aen den Gouverneur off commanderende officier de grootmajoor en ondermajoor.

Art. 4.

Soo ras den allarm geslagen wordt, moeten de valbruggen opgehaelt ende poorten gesloten worden.

Art. 5.

Men sal geen allarm laeten slaen als op ordre van den Heer Gouverneur off commandeerende officier, als wanneer alle de tamboers een yeder na de allarmplaets gaende den allarm kunnen slaen.

Art. 6.

De Hooftwagt mits de selve alhier gesitueert is aen de waterpoort sal sorg draegen dat pertinent rapport worde gedaen aen den Heer Gouverneur ofte commanderende officier aen de grootmajoor en de ondermajoor van alle uijtgaende en inkomende scheepen, uijtdrukkende de naemen der schippers, de plaetsen waer sij heen voeren, off waer sij vandaen koomen alsmede van alle de passagiers off inkomende personen mankeerende haere naemen, bedieningen, en de plaats waer die sullen logeeren, als

ook waer zij vandaen komen Onder deese rapporten worden begrepen alle personen, sonder onderscheijdt, soo haest zij buijten de stadt sullen hebben vernacht, officieren van het Guarnisoen soo wel als magistraets personen, van deese stadt en sal dit Rapport aen den Gouverneur off commanderende officier en aen den grootmajoor door een sergt schriftelijk gebragt worden, en door een corporael mondeling aen den ondermajoor.

Art. 7.

De Schildwagt voor het geweer staende sal alle inkomende personen hem onbekent, afvraegen waer zij van daen koomen, al was het alleenlijck om aen de versuijmen welcke bij de paspoort souden kunnen begaen sijn te remedieeren, en lieden vindende die aen de paspoort, niet aengesproken waeren sal hij die bij de cap^t van de wagt brengen om geexamineert te worden.

Art. 8.

Om voor te komen dat geene soldaeten van het Guarnisoen, sijn verstouten sonder behoorlijck verloff met de uijtwarende scheepen te vertrecken, sal een sergt met twee gewapende manschappen, hem laeten vinden aen het schip het welcke gereet legt om afte vaeren, en daer blijven tot het touw sal losgemaekt sijn ondertusschen goede agt gevende off sijn eenige soldaeten, te scheep begeven, en sal sijn door haer doen verthoonen haere verloffpassen ofte paspoorten, het zij, sijn van dit guarnisoen sijn off niet, en wanneer het mogt gebeuren dat sijn eenig soldaet off soldaeten aanboden om mede te vaeren met geene verloffpassen off paspoorten voorsien, sal hij de selve mede na de Hooftwagt in arrest brengen. Het sal gemelde sergt ook gepermiteert sijn op eene discreete maniere het schip te visiteeren om te sien off sijn misschien geene soldaeten in het selve hadden verbergen om sijne vigelatie te leur te stellen, en om te meer precautie te gebruijcken is de magistraet van de stadt versogt haere schippers scherpelijck te verbieden eenig soldaet, off soldaten, sonder haer haere passen off paspoorten verthoont te hebben in te neemen off in haere scheepen te laeten verbergen en sal de cap^t na Exigentie van saeken rapport van het geene hier omtrent soude kunnen voor vallen laeten doen.

Art. 9.

Indien er generaels personen off collonels in de stadt mogten komen (het zij van onse Eijgen troepen het zij van andere mogent-

heden) sal de cap^t daer op staende voet van rapport laten doen, aen den Gouverneur off commandeerende officier, den Grootmajoor en ondermajoor, en sal hij ondertusschen, sonder ordre daer toe afte wagten, aen een Generaal senden, twee ordonantie sergeanten en twee Schildwagten, aen een Lijutenant generaal een ordonantie serg^t en twee Schildwagten, aen een Generaal-majoor twee Schildwagten en aen een Collonel een Schildtwagt laetende voorts rapport doen off die Sergeanten en Schildwagten, aengenomen zijn ofte niet, aengenomen zijnde sal het Bataillon van het welke de Hooftwagt is aenstond, deselve versterken tot remplacement van die Sergeanten en Schildwagten.

Art. 10.

Geene scheepen off schuiften sullen vermogen des nachts off na besette wagt, binnen de passen te koomen ten zij bij speciale permissie van den Gouverneur off commanderende officier en diergelijcke permissie gegeven zijnde sal daer van kennis gegeven worden aen de cap^t van de wagt welcke als dan de posten die het aengaet sal doen waerschouwen, dat sulken permissie gegeven is met uijtdruckinge aen wien het zij om in te komen off om uijt te vaeren, ofte wel om na St Donaes te vaeren, om die selven nacht weder te koomen ofte niet.

Art. 11.

Den boom sal te gelijk met de poort gesloten worden, en indien er ordre off permissie is om die voor den een off den anderen open te houden off te openen sal de Capt sulks in zijn avond rapport invoeren met uijtdruckinge, als in het voorgaende articul is gesegt omtrent het welke het invoeren op het rapport mede moet waergenomen worden.

Art. 12.

De waterpoort bij de Hooftwagt sal open blijven tot tien uren dog sullen na het sluijten van de poorten, geen soldaeten, en Cannonniers de waterpoort uijt gelaten worden, onder wat pretext het ook zijn mogt, sullende de Schildwagt die voor het geweer staet, hier voor moeten sorg draegen en verantwoorden.

(Wordt voortgezet.)

VOLKSKUNDE.

**Volks- en Straatliedjes verschenen in 1813—1815
betreffende Napoleon, de Vrijheidsherstelling
en Oranje.**

Verzameld en opnieuw uitgegeven door

W. P. J. OVERMEER.

(Voortzetting van Nav. LXI, 154.)

XIX.

Op Held Napoleon!

Napoleon! die groote held! ha, ha!

Napoleon! die groote held, ha, ha!

Napoleon, die groote held!

Kwam tweemaal thuis van 't oorlogsveld!

Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij trok naar Moskou op, met glans! ha, ha!

Hij trok naar Moskou op, met glans! ha, ha!

Hij trok naar Moskou op, met glans!

En keerde als een geplukte Gans.

Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij retourneerde, in Parijs, ha, ha!

Hij retourneerde, in Parijs, ha, ha!

Hij retourneerde, in Parijs,

En maakte toen aan 't Volk wat wijs.

Ha ha van Falderara. (*bis*).

't Was weer en wind, en watersnood, ha, ha!

't Was weer en wind, en watersnood, ha, ha!

't Was weer en wind, en watersnood,

Waar voor zijn groote heirmacht vlood.

Ha ha van Falderara. (*bis*).

Noch was zijn trotsch geen perk gesteld, ha, ha!

Noch was zijn trotsch geen perk gesteld, ha, ha!

Noch was zijn trotsch geen perk gesteld,

Hij vroeg opnieuw, weer volk en geld.

Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed, ha, ha!
 Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed, ha, ha!
 Hij vroeg 't en 't was ook weer gereed,
 En ras was zijn ontwerp gesmeed.
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel, ha, ha!
 Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel, ha, ha!
 Marsch, marsch, was toen weer zijn bevel,
 'k Braveer nu weer de Dood, en Hel
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan, ha, ha!
 'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan, ha, ha!
 'k Zal Rus, en Oostenrijk, verslaan,
 De Pruis, geheel ten grond doen gaan,
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

Al wat zich tegen mij verzet, ha, ha!
 Al wat zich tegen mij verzet, ha, ha!
 Al wat zich tegen mij verzet,
 Word door mijn legermacht verplet.
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn, ha ha!
 Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn, ha ha!
 Ruk voort, door Dresden, naar Berlijn,
 'k Wil daar nog deze zomer zijn.
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

Te Dresden, hield hij egter post, ha, ha!
 Te Dresden, hield hij egter post, ha, ha!
 Te Dresden, hield hij egter post.
 Zo lang, tot dat hij wierd gebost.
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

Hij wierd toen weer bijzonder vlug, ha ha!
 Hij wierd toen weer bijzonder vlug, ha ha!
 Hij wierd toen weer bijzonder vlug,
 En liep, gelijk een Haas, terug,
 Ha ha van Falderara. (*bis*).

De beide Keizers! en de Pruijs! ha ha!
 De beide Keizers! en de Pruijs! ha ha!
 De beide Keizers! en de Pruijs,
 Die joegen hem weer naar zijn Huijs.
 Ha ha van Falderara (*bis*).

Zijn volk en geld, was weer verspild, ha ha!
 Zijn volk en geld, was weer verspild, ha ha!
 Zijn volk en geld, was weer verspild,
 Hij was op nieuw geplukt, gevild,
 Ha ha van Falderara. (*bis*)

Nu zit hij met de hand in 't haar, ha ha!
 Nu zit hij met de hand in 't haar, ha ha!
 Nu zit hij met de hand in 't haar,
 En loopt zelfs in Parijs gevaar,
 Ha ha van Falderara. (*bis*)

Hij heeft het nu geweldig kwaad, ha ha!
 Hij heeft het nu geweldig kwaad, ha ha!
 Hij heeft het nu geweldig kwaad,
 Zijn boel is op, hij weet geen raad.
 Ha ha van Falderara. (*bis*)

Het best dat ik hem raden kan, ha ha!
 Het best dat ik hem raden kan, ha ha!
 Het best dat ik hem raden kan,
 Is Dolk, of Strop!... gedaan is 't dan,
 Met hem, van Falderara. (*bis*)

————— (*Wordt voortgezet*).

Roode zwaan of witte zwaan.

(Spel in de zoogenaamde Dokkumer Wouden, eene rij van 6 dorpen).

Het aantal spelenden bij dit spel is onbepaald. 2 der grootste kinderen staan tegenover elkaar en geven elkaar de handen; zoodat er een *poort* ontstaat. De overige kinderen gaan achter elkaar staan, de eene hand op den rug, elkaar vasthoudende.

Ze loopen nu allen in een cirkel om de twee kinderen heen, zingende:

»Roode zwaan of witte zwaan?
 Wie wil mee naar Engeland gaan?

Engeland is gesloten;
 De sleutel is gebroken;
 Er is geen smid in 't gansche land,
 Die den sleutel maken kan.¹⁾
 Kruip door maar, kruip door maar.

Deze laatste regel wordt telkens herhaald, terwijl hiermede de kringloop ophoudt en allen onder de poort doorloopen.

De laatste der rij wordt gevangen, doordat de poortvormers plotseling de armen naar beneden brengen. Nu verwijderen de beide poortvormers zich en bedenken een naam: liefst iets van goud, b.v. een gouden lepel of een gouden vork.

Daarna wordt den gevangene gevraagd: wat hij het liefst heeft, een gouden vork of een gouden lepel. Naargelang hij kiest, komt hij achter een der poortvormers te staan.

Dit gaat zoo door, dus eerst weer zingen tot: »kruip door maar«, dan wordt er een gevangen en deze wordt weer voor dezelfde vraag gesteld.

Zijn alle kinderen zoo achtereenvolgens gevangen, dan wordt er door de poortvormers een lange streep getrokken. De volgelingen van den gouden lepel grijpen elkaar om de middel vast; evenzoo die van de gouden vork. Nu begint een trekkamp. Trekt de gouden vork één over de streep; dan moet die achter zijn volgelingen gaan staan en omgekeerd. Meer dan één kind mag niet tegelijk over de streep getrokken worden. Dit gaat zoo door, tot er van één der partijen niet één meer over is.

G. POSTMA.

Nav. LX, 505.

De St. Maarten-gans.

De heer Feitsma schrijft, dat het eten van een gemeste gans op St. Maarten »althans een halve eeuw geleden« behalve bij andere Germaansche volken, ook in Gelderland, nog in gebruik was. Het is nog zoo!

Op den laatsten St. Maartensdag was ik juist te Düsseldorf, alwaar ik het groote kinderfeest zag, dat alsdan plaats heeft. Maanden van te voren verheugen de kinderen zich op dien dag — zoo werd mij verzekerd. Toen het begon te schemeren, gingen duizenden kinderen naar de Alleestrasse, een der breedste straten der nieuwe stad, alwaar zich ook een muziektent bevindt. Die tent en de omliggende huizen waren verlicht met lampions, meest

¹⁾ In Gelderland. »Is er dan geen smid in het land...«

bolronde roode (de tent zeer somber met donker groene), en deze hingen niet overal, zooals bij ons, langs de huizen, doch meestal, ten getale van 6 of 7 aan stokken, die schuin naar boven uit de ramen gestoken waren. De kinderen en hunne begeleiders hadden allen lampions of kaarsfakkels, van de meest onderscheidene vormen en grootten. De muziek speelde allerlei liederen. Gelijktijdig had er een ommeegang plaats in de naburige straten: voorop een muziekcors ter begeleiding van den zang der deelnemers, daarna allerlei chassinetten, te beginnen met de voorstelling der mantelverdeeling en een paar ruiters in de kleederdracht van een eeuw geleden, en daarachter de kalm zingende menigte. Tegen 8 uur gingen allen naar huis (behalve eenige doorfuivers) om er hun gans te eten, althans voor zoo velen zij die kunnen betalen. Ook zij, die in restauraties eten, krijgen er ganzevleesch, welke dieren, evenals kreeften, etc., eenige dagen te voren als lokmiddel achter de ruiten liggen. De secretaris van den Verkehrs-Verein (Vereen. ter bevordering van vreemdelingenverkeer) verzekerde mij, dat het eten van een gans in geheel West- en Noord-Duitschland nog algemeen is en dat men in andere plaatsen wel gepoogd heeft zulk een kinderfeest te organiseeren, doch dat er het »volkstümliche« van 't feest te Düsseldorf aan ontbreekt.

De liederen voor dit feest zijn, met muziek, ter plaatse uitgekomen bij Joh. Rings. Een daarvan, door S. Westhoff, plano gedrukt, werd mij, toen ik nader informeerde, toegezonden. Het bestaat uit 14 coupletten, allen besloten met het referein: »Dem Kinderfreund zur Ehr vereint durchziehen wir die Strassen. In Jubel sonder Massen«.

Hier volgt een couplet:

Sankt Martin schaut vom Himmel drein
In unserm bunten Lampenschein
Und sieht, wie heut' in Land und Stadt
So manches Kind recht lieb ihn hat.

Berlijn.

H. J. S.

Nav. LX, 508.

Van de navolgende spreekwoorden en uitdrukkingen weet ik o.a. door mijne ouders, de beteekenis:

Aan een schotel rijstenbrij roeien = *in overvloed leven*.

Iemand karossen = *iemand afrossen*.

De piek schuren = *vluchten*.

De paal trekken = *lui zijn* (lijn trekken).

Blauwe boodschap = *boodschap in de buurt*.

Iemand pieren = *iemand foppen*.

Als een boon in een brouwketel. In plaats van *boon* te lezen *mug*. Beteekenis: *niets*.

Hij is een bierbijter. = *Hij heeft te veel op*. (dronken).

Hij is kwintig = *Hij is kwiek, handig*.

Halfweg Haarlem schuren. In dien vorm niet bekend. Wel: *Hij is halfweg Haarlem* = *Hij slaapt half*.

In het val van Urk vervallen = *Slecht weggkomen*.

Verklaringen:

Men kan een aap in haar naars gaar koken. In eenigszins anderen vorm wel bekend, n.l.: *Men kan een ei in zijn (n)aars gaar koken*. Een platte volksuitdrukking. Beteekenis: *Hij zit geweldig in angst*. Men schijnt te meenen, dat in gevallen van grooten angst de aarsopening snel open en dicht gaat. Ik heb dat meer gehoord, weleens van den een of anderen werkman, die te kennen wilde geven, hoe groot zijn angst was.

De koekoek schende de luie knechts. *Schende* moet waarschijnlijk zijn *scheldt*: M'n moeder, afkomstig uit Zeeland, heeft die uitdrukking vaak hooren gebruiken. Wanneer de knecht 's morgens wat lang bleef liggen, zei de boer: »De koekoek scheldt je al uit«. (De koekoek roept reeds vroeg).

L. H. LUIJENDIJK.

Nav. LX, 510.

Aangaande **Groningsche rommelpotliedjes** het volgende:

In plaats van de regels:

*Alle mooie maisies hebben een man
Behalven ik en m'n zuster,*

zong men in Zeeland:

*Meisje hou je kinnebak dicht,
Of 'k moet je d'r eens voor kussen,*

en in Gouda:

*Meisje hou je mondje toe,
Of 'k stop er een pannekoek tusschen.*

Den Haag, Februari '12.

L. H. LUIJENDIJK.

Nav. LXI, 154.

Op den mantel dansen.

De verklaring hiervan moet m.i. gezocht worden in den Bijbel. Hierin leest men n.l., dat na de kruisiging van Jezus, zijne belagers zijne kleederen verlootten. Teneinde zeer veel stukken te krijgen verscheurde men de kledingstukken, uitgezonderd zijnen mantel, deze moest in zijn geheel blijven voortbestaan. Men beschouwde dezen n.l. als heilig. Alzoo een gedeelte van het heilighdom en dit is weder als onderdeel van den godsdienst te beschouwen.

Gelijk men nu bij de uitdrukking: »Het schip is met 12 koppen bemand,« den kop als gedeelte voor het geheel heeft genomen, zoo is het ook hier.

De mantel staat hier, één trapje hoger gaande, voor het geheele heilgdom en dit laatste is weer te beschouwen als aanduidende het geheel n.l. de godsdienst.

Zoodat per slot van rekening »den mantel« hier staat voor »den godsdienst.«

»Den godsdienst trappen (= verschoppen)« enz. Bijgevolg is de uitdrukking saam te vatten in: »godlasteren.«

De vrager leze nu nog eens zijn fragment met dit werkwoord. Hij leest dan iets gelijk het volgende:

Nadat . . . geraakte het gezelschap aan het godlasteren, ja zelfs de predikanten lasterden mee.

P. H. d. L.

OUDHEIDKUNDE.

UIT MEDEMBLIK.

DOOR H. J. S.

I. Notarieele acte van een der Spaansche legerhoofden 1589.

Protocol van notaris Jelle Adriaens *Wijnes* te Medemblik.
(R. A. te Haarlem).

Op huyden, den viertienden Januarij XVc LXXXIX, compareerde voor mij, notario publyck bijden Hove van Hollant geadmitteert, ende in kennisse van den getuygen onder geschreven, den heere Don Diego *Pimentel*, den zoone van heere don Pedro *Pimentel*, marquis van Tanara, ridder van S. Jacob de la Spatha, crijchs-overste vanden crijchsvolek van Cisilien, tegenwoordich op ten

huijse tot Medenblyck. Ende heeft mits desen geconstitueert ende machtich gemaect, constitueerde ende maecte machtich den heere Peeter *van Leon*, crijchsoversten vant spaensche voetvolck, ende den heere Crystoffel *Mandragon*, castileijn vant casteel tot Antwerpen ende gouevernieur vanden selven stadt ende overste des spaensche voetvolck, een van hem ende elcx bysondere omme vuyt hem constituants name ende van zijnentwegen te moegen ageren, verweren ende procederen, oick handelen ende tracteren, op ende jegens eenen iigelycken penninghen oplichten ende ontfanghen, ende vanden selven opgenomen ende gelichte penningen, die zijn voorsz. volmachte tot hem constituants proffijt zullen opnemen, daer van oblygatie met cautie op des constituants name passerende, soe sterck ende vast als den criditeuren van wien dselve penningen opgelicht ende ontfanghen werden selfs gelieve zal, oick met laste oft de saecke sulcx vereijschte quitantie te passeren, voorts alles te doen oft hij constituent selfs voor oogen wesende zoude connen oft moegen doen, belovende de voorsz. constituent, in handen mijns notaris tselve wettelycke stipuleerende, te houden voor goet, vast ende van waerden, onverbreeckelycke tallen daeghen alle tgheene was byde voorsz. sijne geconstitueerde tzamen oft elcx van hen bysonderen int gheene voorsz. es, gedaen ende gebesoingeert zal werden, ende sonder daer jegens te doen ofte te laeten geschieden in eeniger maenieren onder verbintnisse ende submissie van hem constituants perzoon ende goeden allomme, tegenwoordich ende toecomende, begeerende ende consenteerende hy en off by my notaris, residerende binnen Medeblyck, gemaect te werden een openbaer instrument oft merk in communi forma. Aldus gedaen op het casteel van Medenblyck ten daeghe ende jaere voorsz., ter presentie van Willem *van Dorp*, colonel, doctoir Frans *Maclson*, sinecus van Vrieslant, ende Nicolaes *Doblet*, secretaris van de Staeten van Hollant, getuyghen van goede gelove te desen geroepen ende sonderlinghe ghebeden, die desen originael mett mij ende den constituent ter oirconde ondergeschreven hebben. Actum en supra. Was geteyckent: Don Diego *Pimentel*, Willem *van Dorp*, Franchoy *Maclson* ende Nycolaus *Doblet*. Noch laeger stent: J. *Wijnes*, notaris. Noch stent laeger: Ende tot meerder gelofwaerdicheyt vant gheene voorsz es, soe hebben wij Burgemeesteren en de Raeden der voorsz. stede Medeblyck ons segel

ter saecke ter oirconde hier beneden opt spatie van desen gedaen drucken. Actum ut supra. Ende was opgedruet met eenen segele in groene wasse ende onderteykent J. *Wynes*.

Accorderende metten selven. By my

J. WYNES.

1589.

2. **Belezingen te Medemblik in 1592.** (Uit hetzelfde protocol).

Op huyden den Viden Junij 1592 Compareerde voor mij notaris publyck bij den hove van Holland geadmitteert enz. In kennisse van de getuijghen hier onder geschreven Deersamen Hendrick Janszn. schcepstimmerman out omtrent vijftigh Jaeren ende Anna Albersdr., de huysvrouwe van Pieter Jans *Flapkan* out omtrent xlii Jaeren beyde woonende tot Medenblyck Rechtel. verdaecht omme der waerheid getuygenisse te geven. Ten versoecke van Yda Adriaensdr. Ende verclaerden te samen ende elcx van hen besonderen waerachtich te weesen. Eerst de voors. Hendrick Jansz. dat geleden ontrent acht weecken sonder onthout den presiesen dach hij deposant stont op ten straat by den gulden Leeu ende wiste nergens off. Ende dat aldaer by hem quam een Hillegont Gerrits dr. woonende opt westent deser stede ende greep zijn deposants slinckerhand In haar handen ende neep oft dructe denselven zeer hert toe met een glijmende Lach sonder ijers te spreeken ende zonder dat hij wiste wat sulcx bedijde maar naderhant ende strax daernae zulcke last ende spul gehadt heeft dat hij tselve om gheen goet heeft willen Lijden.

Anna Albersdr. voorz. verclaert dat geleden ontrent anderhalf Jaer zij met haeren man gestaen heeft hebbende haeren kint op ten arme byden nieuwen fort 't west deser steede ende dat daer by haer quam den voorsz. Hillegont seggende Anna Albers staet ghy hier? dacrop zij antwoorden Jae, seyde Hillegont is dit u knechtken, tredende met een nae haer toe nemende tkindts ermen ende gaft een kusse ofte twee ende ghinck weder van hen wech waer naa strack 't selve kint wesende een half jaer out sulck groote torment ende lijden angedaen worde alst vuyterlycken bleecke dat se 't selve om gheen dinck hadde willen lijden maer ten laesten heeft doen helpen dattet voorz. kint nu gesont geworden es.

Soo waerlycken moste haer Godt helpen.

Zonder fraude.

Ende versochte deselve Requirant hiervan acte in communi forma.

Gedaen tot Medemblyck ten huyse mijns notaris staende int achter straetken by osten onder Heeren Steech Ten daghe ende Jaere voorsz. ter presentie van den eersamen Taemis Cornelis substituijt van de wachtmeester ¹⁾ deser stede, ende Dirck Adamse huystimmerman, poorters voorsz., getuijghen van goeden gelove te desen geroepen ende sonderlinge gebeden. Die desen met mij geteyckent hebben In myn prothocol ten tijden voorsz.

3. **Gedicht int een in 1550 geschreven boekje met handvesten van Medemblik** (in 't archief aldaar).

Die enen stat sullen regieren
Dese punten sullen sij hantieren
Eendrachtich sijn met trouwen
Ghemeen orbaer an te scouwen
Haer vrijheit niet laten breken
Om ghemeen orbaer dich toespreken
Die stat bevelen den vroeden
Ghemeen ghelt nauwe te hoeden

Ende keerent ten meesten baten
Te vreden houden die ondersaten
Recht te doen alle ghelijcke
So wel den armen als den rijke
Vast tonderhouden hare statuten
Die kwade te werpen altoes buten
Ghetrouwe toe sijn haren heren
Dat is der ouder wijser leeren
Waer een gebreck van desen
Daer staet die stat in vresen.

¹⁾ Dit woord is niet duidelijk.

TAAL- EN LETTERKUNDE.

Verspreide Gedichten van De Génestet.

In de *Nalezing* van *Prof. Tiele* achter de uitgave der *Dichtwerken van De G.* deelt de Verzamelaar mee, dat hij »zich heeft moeten bepalen tot die, welke de dichter zelf aan de pers heeft overgegeven. Dit werd plicht geacht, omdat De Génestet steeds een loffelijke en meer dan gewone nauwgezetheid aan den dag legde ten opzichte van alles, wat door hem bestemd werd om door den druk openbaar gemaakt te worden«.

Bij deze uitspraak zouden we ons kunnen neerleggen, al zouden we voor de kennis van De G.'s ontwikkeling ook graag alle niet-uitgegeven gedichten hebben, maar het blijkt, dat ook sommige uitgegeven gedichten niet zijn opgenomen. In *Taal en Letteren* XV, 403 gaf ik een drietal vertalingen naar *Heine* van onzen dichter uit de *Kunstkröyk* van 1851, ook opgenomen in de Bloemlezing *Ernst en Luim* van *T. van Westrheene Wz.* (Leiden Sijthoff 1858.)

In de tweede aflevering van de *Bibliotheek voor het Huisgezin* (Leeuwarden, Suringar, 1859), welk tijdschrift mij overigens onbekend is, vond ik op p. 58 het volgende:

Nieuwjaarsfeest.

Door mijn blijde kluis
Op den nieuwjaarsdag
Klinkt een druk gedruisch,
Kinderspel en lach —
In mijn buurmans huis
Daar is rouw en kruis

Onze kleene schaar
Telt een kopjen meer
Dan het vorig jaar
Welkoom duizend keer,
Stof van vreugde en dank —
Maar zijn kind is krank!

O, mijn kraaiend wicht,
Zingt ge wel te vrêe
Ook uw nieuwjaarsdicht
Met de zusjens meê? —
't Is zijn oudste zoon
En terecht zijn kroon!

Allen zijn gezond!
Uit mijn rozenhof,
Uit der kindren mond
Klinkt mij, Heer, uw lof —
Wat die veege spond
Ginder wel verkondt?

Allen die ik min
Zijn hier bij elkaêr;
Tot ons kleen gezin
Voegt zich paar aan paar —
Ach aan de overzij
Is het minder blij!

Koomt, de gulle disch,
Vrienden, staat bereid;
Zoo'n nieuwjaarsdag is
Vol gezelligheid —
Zie! de dokter weêr!
Dat 's de vierde keer.

Doet, als waart ge thuis;	Nu, op 't huislijk feest
Zet zich ieder maar	Danken we allen God,
Naast zijn, »kroon en kruis» —	Met ontroerden geest,
Voor zijn nieuwe jaar! —	Voor ons nieuwjaarslot,
Hoe is 't ginder toch?	Voor ons daaglijksch brood —
Gaat eens hooren nog!	Buurmans kind is dood.
	1 Jan. 1859.

Voor de kennis van onze humoristische dichter is dit gedicht zeker niet zonder betekenis; ook hier wordt de dichter getroffen door het verrassend samenvallen van vreugde en droefheid, het beginsel van alle levende kunst, waardoor de 19e Eeuwse Roman-tiek zich kenmerkt.

Zijn er onder de lezers van de Navorscher ook, die mij meer niet in de uitgave opgenomen gedichten van De Génestet kunnen aanwijzen? door een mededeling zouden ze mij zeer verplichten.

Rotterdam.

G. ENGELS.

Nav. LX, 566.

Sorrento voor: Sorrente.

Vele architecten vinden 't geurig een Italiaanschen naam op 't huis te zetten, vooral als ze geen Italiaansch kennen. Blijkbaar hier het geval: de man dacht, dat een Italiaansche naam per-se op *o* eindigt!

H. J. S.

Weet men mij ook den volledige titel te melden van de volgende geschriften van Jacob Cornelisz. **van Dalen**, Geneesheer en leeraar bij de Waterlandsche Mennonieten te Amsterdam (1608 te Rotterdam geboren)?

Zes predikatiën over het lijden van Jesus Christus, 12°.

Christelijke betrachtingen, 12°. Alleen bij v. d. Aa (Biogr. W. b.) vond ik deze titels.

Den Haag.

Dr. J. P. DE BIE.

Hoe te weten te komen, wie de vertaler was van de in 1871—75 uitgegeven serie der werken van *Erckmann-Chatrian*, waartoe o.a. behoort »Huig de Wolf«? De tegenwoordige leden der firma Roelants te Schiedam kunnen dit niet meer nagaan. De hoogst origineele taal en stijl dier vertaling doen mij er zeer veel belang in stellen hieromtrent iets te weten te komen.

G. te H.

»Wie der lezers van »de Navorscher« is in staat mij in te lichten omtrent de beteekenis van het woord **Vroon** (Vroonland, Vroon-visscherij etc.)«?

S. v. A.

MEMORANDA.

Een kwestie van smaak.

Jacob van Couwenhoven, een bierbrouwer in *Nieuw Amsterdam* was Kapitein Hawkins, een Engelschman, elf honderd en vijftig guldens schuldig en beloofde die som te betalen op den 1sten Julie 1655 in de waarde van bier en gedistilleerde dranken.

Toen nu Hawkins op betaling aandrong, gaf Van Couwenhoven hem een brouwsel van bier, waarvan Hawkins verklaarde, dat het niet de vervoerkosten zou loonen. Couwenhoven daarentegen zeide, dat het bier goed was en dat hij onder geen omstandigheden ander bier wou brouwen.

13 September van hetzelfde jaar bracht Hawkins de zaak voor het Gerecht, waarbij Couwenhoven gesommeerd werd. Maar in plaats van een staaltje van dat bier der Overheid voor te zetten, noodigde Kouwenhoven de Magistraten uit om hem het genoegen te doen, na afloop der Gerechtszitting naar zijn brouwerij te komen en aldaar ter plaatse het bier te proeven en de zaak te beslissen. De uitnoodiging werd aangenomen.

Ten einde echter de waardigheid van het Gerechtshof op te houden en de rechterlijke gebruiken te handhaven, werd de zaak vervolgd, en, na beide partijen gehoord te hebben, werd van Couwenhoven veroordeeld het nog verschuldigde te betalen, waartoe hij zich verplicht erkende. Dit laatste was slechts eene formaliteit, daar de betaling, volgens de verklaring van beide partijen, reeds geschied was. De kwestie van geschil school in de kwaliteit van het bier.

Er waren dien dag vele belangrijke zaken te behandelen en het was reeds laat, voordat het Hof de zitting ophief.

Schout van Tienhoven, een kenner van dranken, was ongelukigerwijze afwezig en het Gerecht zag zich verplicht zonder zijn waardevollen raad te moeten handelen.

Schepen Jan Vinge (de eerste blanke geboren in Nieuw-Nederland) was een half uur te laat, maar toch nog bij tijds om de zaak aan te hooren.

Nadat de Gerechtszitting nu was afgelopen, wandelde het geheele Hof in ambtsgewaad met statigen tred naar de brouwerij van Van Couwenhoven, ten einde, volgens gedane belofte, zijn bier te proeven en te toetsen.

De twee Burgemeesters: de geletterde Allard Anthony en de wakkere Oloff Stevensen Van Cortland, openden de processie. Zij werden onmiddellijk gevolgd door den bescheiden maar bekwamen President der Schepenen: Johannes Nevius, loopende naast den aristokratischen Johannes De Peyster, den waardigen nazaat van eene lange linie van aanzienlijke burgers in de Oude Wereld. Onmiddellijk achter hen stapte Schepen Johannes Verbrugge, een van Nieuw Amsterdam's meest ondernemende kooplieden, die zich bezig hield met de verschillende gerechtszaken van dien dag te bespreken met zijn collega: den eerwaarden Jacob Strijcker.

Jan Vinge, niet wel opgevoed maar krachtig gebouwd, en ongetwijfeld trotsch (ofschoon inwendig), daar hij de eenige grondbewerker was tusschen zulk een deftig gezelschap, sloot den optocht met den Secretaris Jacob Kip, die wel niet mocht proeven of stemmen in de aanhangige zaak, maar wiens tegenwoordigheid noodzakelijk was om den loop der zaak te recordeeren. Claes van Elsland, de waardige deurwaarder van het gerechtshof, was in de nabijheid, gewapend met zijn zwaard en handigen stok, terwijl het wapen der stad aan een zilveren keten op zijn borst schitterde. Hij was aanwezig, niet alleen ter bescherming der Magistraten, maar om ten duidelijkste te doen zien, dat het Stadsbestuur een officieel bezoek aflegde.

Bij de brouwerij gekomen werd de Overheid welkom geheeten door Jacob van Couwenhoven, die, na eenig ceremonieel, de bekers deed vullen met het bier van het vat, waaromtrent het geschil was opgekomen.

Het bier scheen den rechters — waarvan minstens twee zelf brouwers waren, met name: Van Cortland en Vinge — te bevallen. Nadat zij de glazen geledigd hadden, keken zij op eene gewichtige wijze rond en sloegen peinzende blikken op de befaamde fabrikanten van het gulden vocht, waarna het bier plechtig: »goed« verklaard werd. Aldus werd het geschil beslecht.

JAMES PENNINCK: 11 Broadway,
New York City.

Amsterdamsche Chirurgijns.

Onder een verzameling »oud papier« trof ik het volgende aan in handschrift. Weet iemand hiervan de beteekenis? Is het eene spotternij op deze heeren?

W. P. J. OVERMEER.

VRVHEID.

Vijf Broeders (zo men zegt)
Vijf Jaaren achter een
Zijn Meesters, in de Vroed —
En naar hunn' Naam en Jaar

BROEDERSCHAP.

dat met hun Vijven t'zamen,
door † Konst ter wereld kwamen;
en Heel-Konst zeer bedreven,
op dit Papier geschreven.

GELVKEHEID.
Aan de Vijf
Chirurgicate
Repraesentanten
van 't Chirurgicate Volk
te
Amsteldam.

† Dit ziet op hunne Promotie.

MEMORANDA.

Kunstgenoten! 'k wensch op heden, — in
gebeden. — dat God aan ons vijven geeft.

H. van Winsen is als Chirurgus ter Wereld gekomen A°. 1777
J. van Hattem _____ 1778
J. H. de Clercq _____ 1779
J. P. Muller _____ 1780
J. H. Blekking, Jacz. _____ 1781

Uit D. 2. G. 6. N°. 4. W. 9. door den Vaderlander J. H.; aan J. P. M. ter hand gesteld.

Alles wat ons kan behagen, —
in de dagen, — die men in 't ver-
volg beleeft. J. P. M.

Noodlottig omgekomen.

In de voorkerk van het dorpje Idaard, kort bij Grouw liggend, lag een grafsteen, die nu 20 jaar geleden er (althans zóó) niet meer is. Ik weet echter, dat die er was, doodeenvoudig omdat ik dien steen zag en het opschrift las. Daarover in 1900 schrijvende, ontving ik een vriendelijk antwoord met inlichting. Het opschrift was:

Thomas ab Herderen in
syn tyden Schoelm'r tot
Ydaerd Hy is ghestorven
opten XII octobris 1594 s v
en leyt hier begraeven.

Den haeven des rvstens
hebbe ick hier gevonden
die noeden *floeden!* der sonden ben
ick ontkoemen
Godt is Godt der levende
tot allen stonden
devr syn barmhertigheit
leven alle vromen.

Mijn oude vriend voegt o.a. toe: »Ik kan er geene geschiedenis bij schrijven; alleen heb ik wel eens hooren vertellen, dat deze »schoelmeester« [*te Idaard*] door het neervallen van een der groote klokken in den toren onder het luiden zijn dood heeft gevonden. In hoe verre deze overlevering waar is, weet ik niet. In de kerkvoogdieboeken van Idaard komt zijn naam niet voor.¹⁾

In de voorkerk voor den toren moet zijn graf zijn, daar ligt een zerk, maar zonder opschrift.²⁾ In 1890 heeft men echter over den vloer van de voorkerk eene portland-specie gegoten, zoodat van den steen niets meer te zien is.

Het opschrift staat [*nu*] op een vierkant bord — geen steen — en is opgeverfd. Een der inwoners verzekerde mij, dat er oorspronkelijk gestaan had »noeden«³⁾ en dat de verver er »floeden«³⁾ van gemaakt had.«

G. POSTMA.

¹⁾ Ofschoon bewijs ontbreekt, zal de overlevering juist zijn; de ongewone ligging bij de torenklok schijnt bewijs genoeg.

²⁾ Men zei mij indertijd: de man was een Duitscher, doch de naam Thomas H. Herderen schijnt me niet zoo Duitsch, doch hij zal geen Nederlander zijn geweest.

³⁾ »Noeden« (= *bezorgheden*, — Friesch woord) *stond er*; de verver beging eene [on]-dichterlijke vrijheid.

**Poort met het wapen der familie van Ittersum, in 't
museum te Essen.**

In het museum te Essen (Ruhr) staat op de binnenplaats een 16^e eeuwse hardsteen poort, afkomstig van de kapel der commanderie (nu kasteel) der Duitsche Ridders onder Borbeck bij Essen. Opschrift:

D. O. M.
Henricus ab Ittersum
equestris ord. teut.
commendator in Welhem
edificari curabat

Daaronder zeer geschonden (verweerd):

ANNO CHRISTI BIS OCT.
QUADRA SIMOT

Van het wapen *van Ittersum* is alleen de onderste ezelskop nog zichtbaar, van het wapen daarnaast (mannel. schild) niets. Daarboven een grooter wapen: een kruis met lelies aan de uiteinden, en hartschildje met dubb. adelaar.

Op die binnenplaats staat ook een zandsteen grafzerk met *Roijs*; in het wapen daaronder: een liggende wassenaar, vergezeld van drie zesp. sterren. Ik meen, dat dit eene Nederl. familie is. Trouwens, in de Rijnstreek vindt men veel Nederl. namen.

Berlijn.

H. J. S.

Samenstelling der oude regeeringscolleges.

In de gerichtsboeken van Almkerk (toen tot Holland behoorend) wordt in 't begin steeds melding gemaakt van heemraden, en niet van schepenen, in latere tijden juist omgekeerd. Het begin der 18^e eeuw schijnt de scheiding te zijn. Hoe zit dat?

H. J. S.

GESLACHT- EN WAPENKUNDE.

AANTEEKENINGEN UIT DE OUDE REGISTERS
TE AMERSFOORT.

DOOR
W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

(Voortzetting van Nav. LXI, 167).

Vóór en achterin het eerste doopboek vindt men het eerste *trouwboek* (geboden boek) van Amersfoort, loopende van 18 April 1583 tot 9 Aug. 1592. Daarin vindt men o.a:

1584 hebben haer een paer volcx laten tesamen geuen voer dij ganse gemeent en sijn genaempt aldus peter peterssen ende geritgen van rij, beide van amersfoort. (zonder datum; ervóór staat een inschrijving van 11 October, erna een van 25 Augustus, beide 1584).

1584 claes roloffsen van domselaer ende susanna cornelis dochter van dronckelaer hebben haer voer dij ganse gement laeten beuestigen den 20 augusti.

1586. Jan Hartichs van Bernevelt ende magdalena ian van dolders dochter van amersfoort getrouwt in dij groette Karck den 13 Septembris stilo veterij.

1588. Den 11 September heeft Hendrick Duer ende grietgen van Herdevelt beide van amersfoort dese tûe syn getrouwt in dij vrouwe karck stilo veterij.

1589. Den 20 Maj syn getrouwt voor der gemeente Gisben van Wenckom van Nieukerck ende Bata van Dompeler.

1589. 1^e gebodt 30 nou. meester Joes Bils van Leijden Jannetien van Dolder van amersf.

1590. gheboden den 26 Juny. Jacob De ram ende ariaens cornelis van amersfoort.

1590, 1^e gebodt den 12 iulij. Arent gijsbertss. ende Aeltgen goerts van laurenborch, beyde van amersfoort.

1590. 't ghebodt den 24 July. Doch. Henrick van Gessel ende margritgen Cornelis Duwers beyde van amersfoort.

1591. geboden 17 January Jan franssz. van noordtwijck ende weijmtgen gerrits bots dochter van (niet ingevuld.)

1591. 25 Julij geboden. Jan Cornelissz. vluch van amersfoort ende Gerritgen peters peter fransz. dochter.

1591. gheboden den 3 december. willem Jansz. van Wutrecht
ende Lumetgen Jacops dochter van dolder van amersfoort.

1592. geboden den 23 Januarij. Simon de lannoey van sint
Amand ende Catarina Struf van maude op de schel.

VERVOLG DOOPBOEK.

1595. Den 20 february heeft euert van Domselaer een kynt ter
ter doep gehadt en het kint heet euert.
den 19 aprilis heeft Wolter buus grijetgen.
den 25 aprilis heeft augustijn Willemsz. cremer. fjtgen.
den 2 octobris heeft mijn heer de scholtus der
stadt amersfoort mechtelgen.
den 19 october heeft henderick dúúr grietgen.
den 30 novembris heeft Berrentsz. v. bernevelt. . . . Berrent.
den 14 decembris heeft rutger van westrenen. . . . Jan.
1596. Den 12 mert heeft peter van Dam Willem.
den 7 november heeft Wouter Bueijs eeuertgen.
den 5 december heeft henrick douwer meerten.
den 12 december heeft lambert van butseler. peter.
1597. Den 4 Januarius heeft Willem de Vlaming petergen.
den 16 ianuarius heeft ghijsbert van dompselaar. ernst.
den 22 februarius heeft Willem Verbuerch mechtelgen.
den 12 maeijus heeft rutger van Westreenen Jan.
den 26 maeijus heeft willem van domselaer eeuert.
den 12 Julij heeft Meelis van dronckelaer. Fuentgen.
den 24 Julij heeft Jan eckholt Aert.
1598. Den 20 Augustij heeft Willem van dompselaar Antonia.
den 8 december heeft Wouter Buys (?) Aeltgen.
1599. den 5 Januarij heeft Jacob van Dolder. Henrickgen.
den 5 Julij heeft Willem Verbuerch dieuergen.
den 2 Augustij heeft Lambert van butselaar. eeuertgen.
den 9 Augustij heeft Rutger van Westrenen. fjtgen.
den 28 Augustij heeft Jan Eeckholt. grietgen.
1600. den 21 Juny heeft cappitein Joneker baltus wijbolt.
1601. den 16 January heeft Joris van dompseler (nietingevuld)
den 15 marty heeft Jacob van dolder Jan.
den 18 april heeft (niet ingevuld) Bueis grietgen.
den 20 Augustij heeft Wauter Bueis Jan.
den 3 September heeft Jan tuenisz. Verbuerch tuenis.

1602. den 18 martij heeft Rutger van Westreenen . cristiaan.
den 9 maeij heeft Jan de ridder antoni.
1603. Den 14 January heeft Ernestus van ommeren . Wijnout.
den 6 februari heeft Andries van Waeijenborch . Antonij.
den 10 Meij heeft Jan Verbuerch mechtelt.
den 30 augustij heeft thuenis van domseler . henrick.
den 29 September heeft Joffrou van niuelt . Jan.
den 9 october heeft Joncker van esseit . . grietgen.
den 13 december heeft Peeter bot eelisabeth.
1604. den 22 January heeft Jacob van dolder . . Henrick.
den 21 february heeft Wouter Buys . . . Jannitgen.
den 30 meert heeft Eernst van ommeren . . Aeltgen.
den 28 nouember heeft Peeter bot de schout
[en suager . Aeltgen.
1605. Den 17 January heeft Rutger van Westreenen . Jan.
den 17 february heeft Peeter van Dauelaer . Peeter.
den 17 meert heeft tuenis van dompselaer . Aeltgen.
den 20 Juny heeft Ernst van ommeren . . Arent.
den 3 nouember heeft Peeter bot Henrick.
1606. Den 7 September heeft Peeter van dauelaer . Stijntgen.
den 14 december heeft Thuenis van domselaer . Barbara.
1607. Den 1 february heeft Peeter bot Aeltgen.
den 1 February heeft Jan van dueverden . . Deliaentgen.
den 29 meert heeft Jan eeckholt Lijsbetgen.
den 9 July heeft eernst van ommeren . . . Alberte.
den 14 July heeft cappiteyn klock . . . Elisabet Johanna.
den 11 october heeft Jan Verbuerch . . . Henrick.
1608. Den 2 Juny heeft Eernst van ommeren . . Steffani.
den 17 July heeft Jan eeckholt (nietingevuld)
den 19 July heeft frans buis en suster . . . cornelis.
den 4 augusty heeft Wouter Buis Merritgen.
den 25 September heeft Henrick van emeler
zijn tue kinderen ten doop ghehat ende het
eene ghenoeemt Euert ende het ander ghe-
naemt Dirck.
1609. Den 17 Januarij heeft Thonis van dompseler
zijn kint ten doop ghehat ende kind heet . Harmen.
den 23 Juny heeft Peeter Bot Johanna.
den 29 Juny heeft Rutger van westreenen . . Maeygen.

- den 31 october heeft Wouter taets cornelis.
 1610. Den 11 meert heeft Jan Verburch Steuen.
 Van 6 Mei 1610 tot 20 Juni 1613 ontbreken
 de doopboeken.
 1613. Den 17^{en} Augusty heeft Johan van dueuerden,
 [scholtus Lijsbet.
 den 2 September heeft Johan Hamel secretaris
 tot Amersfoort nicolaus.
 den 19^{en} September heeft Wijn claess. buick. peel.
 den 5^{en} october heeft Peeter peterss. goeijer. Peeter.
 den 21^{en} october heeft Joncker schenck,
 [ruit. onder sein Ex^{ce} Johannes.
 1614. den 15^{en} Februarij heeft Jan van bijler. Aeltgen.
 den 7^{en} April heeft Cornelis Douwer Lysbetgen.
 den 22^{en} mey heeft Joncker van Weerdenborch,
 [ruiter onder son Ex^{ie} Cornelia.
 den 29^{en} mey heeft ernst van ommeren Jan.
 den 3^{en} July heeft Joncker Rossom, Ruiter
 [onder son Ex^{ie} Ariaentgen.
 den 7^{en} July heeft Gerrit van diemen Abraham.
 den 26^{en} July heeft Lutenant babtist, ruiter
 [onder son Ex^{ie} Fuisgen.
 den 13^{en} nouember heeft Jan eecholt cornelis.
 1615. den 5 meert heeft Willem Janss. couenoven Jan.
 den 12 meert heeft Tomas de la Chese, Lui-
 [tenant vande compaengie Ruterij son Ex-
 [celentie Johan georges.
 den 14 meert heeft Peter de Goeijer Euertgen.
 den 21 mertius heeft Claes Jacobss. Goeyer,
 Ruiter onder de Compaengie van Zijn Ex^{cie}. Iacobgen.
 den 4^{en} mey heeft Jan Verborch inde Uterse straet. merritgen.
 den 18 Augusty heeft tuenis Aertss. budding. Aert.
 den 28^{en} September heeft Ioncker Jan Rolkin,
 Ruiter onder son Ex^{ie} Joris.
 den 30^{en} nouember heeft ernst van ommeren celeman.
 den 25^{en} december heeft Willem van barnevelt,
 [snider Hestergen.
 den 25^{en} december heeft Jan van bijler Engelbartus.
 den 27^{en} december heeft Giliam de Vlaming,
 Ruiter onder son Ex^{cie} Jacob.

(Wordt voortgezet).

Genealogische aantekeningen betreffende de familie van Dam (Amersfoort).

DOOR

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

XII.

Mr. Willem van Dam, schepen te Amersfoort 1626, burgemeester aldaar 1629, lid der Gedeputeerde Staten van Utrecht 1629, enz.

Mr. Willem van Dam, zoon van Pieter van Dam, raad te Amersfoort 1579 enz., schepen 1580 enz., burgemeester 1619 t/m 1621 en van Digna van Leemput¹⁾, werd omstreeks 10 Maart 1596 te Amersfoort *geboren*¹⁾, want: »12 Maart 1596 heeft Peter van Dam een kint ter doep ghehadt en kint heet Willem.«²⁾

Dat hij de zoon was van van Dam van Leemput blijkt uit de 8 kwartieren, waarmede zijn oudste zoon, Mr. Pieter van Dam, advocaat der Oost-Indische Compagnie, (ob. 1706), in de Oude Kerk te Amsterdam begraven is, n.l.:

van Dam	Overryne
Leemputte	Ommeren
Ver-Burch	WijnBergen
De Berghes ten Essendelle	Assenbroek ³⁾

Zijn geboorteplaats blijkt ook uit zijn hieronder te vermelden inschrijving als student *a)*, zijn afstamming uit een later te noemen acte, waarin de Drs. Peter van Dam en Willem van Dam, broeders,⁴⁾ de erfgenamen genoemd worden van Peter van Dam, hun vader. *b)*

Mr. Willem van Dam *studeerde* te Leiden, waar hij 24 Februari 1612 ingeschreven werd als »Wilhelmus Dam, Amersfortius, 16 L.« (= 16 jaar, Letteren) en 17 Februari 1615 als »Guilielmus a Dam, Amersfortianus, 20 I.« (= 20 jaar. Rechten).⁵⁾ Hoewel de laatste inschrijving niet geheel met den leeftijd klopt, mag men toch, mede in verband met de plaats van herkomst, veilig aannemen, dat beide inschrijvingen denzelfden persoon betreffen, zoodat Mr. W. v. D. eerst in de letteren, daarna in de rechten studeerde. Hij promoveerde alleen in laatstgenoemde, wat blijkt uit de toevoeging: »der rechten licentiaet«, die men meermalen

^{a)} Zie blz. 261.

^{b)} Zie het tweede gedeelte van dit stuk.

achter zijn naam vermeld vindt, *a*) terwijl hij op talloze plaatsen »Mr.« wordt genoemd. ⁵⁾) Zijn dissertatie is niet bewaard gebleven, terwijl de promotieboeken over die jaren verloren zijn gegaan.

Na de veroordeeling der Remonstranten in 1618 (Oidenbarnevelt, Hugo de Groot, Hogerbeets) en de verklaring van den 6^{en} Mei 1619, waarbij de gevoelens der Remonstranten in het openbaar veroordeeld en hunne godsdienstleeraaren afgezet werden, weken Mr. W. v. D. en zijn broeder, Dr. Peter van Dam, die beiden het genoemde geloof beleden, naar Holstein uit, waar uitgeweken Hollandsche Remonstranten in 1621 Friedrichstadt aan den Eider stichtten, na reeds den 27^{en} September 1619 een octrooi voor die stichting ontvangen te hebben van Hertog Frederik III van Holstein. Onder de eerste bewoners dier stad, waarvan de eerste steen den 24^{en} Sept. 1621 O. S. werd gelegd, behoorden »Dr. Pieter van Dam, van Amersfoort en syn broeder Willem van Dam Rechtsgeleerde« ⁶⁾).

In welk jaar beide broeders uitweken is niet bekend. Dr. Peter van Dam werd nog den 9^{en} Jan. 1618 als schepen te Amersfoort gecontinueerd, doch komt bij de vernieuwing van de magistraat aldaar door den Prins op 10 Jan. 1619, vermoedelijk in verband met het door hem beleden geloof, niet meer als schepen voor.⁷⁾ De plaats, waar Mr. W. v. D's eerste *huwelijk* met Elysabet Poeyt van Overryne, dochter van Dr. Jacob en van Mechteld van Ommeren den 31^{en} Dec. 1620 gesloten werd ¹⁾, is niet bekend. ²⁾ Daar, zooals later blijken zal, haar vader vermoedelijk te Amersfoort heeft gewoond, ³⁾ zal het wel aldaar zijn gesloten. Dat men het er niet vermeld vindt, evenmin als haar begraven, heeft waarschijnlijk zijn oorzaak in het feit, dat Mr. W. v. D. Remonstrant was. De doop-, trouw- en begraafboeken dier gemeente ontbreken uit dien tijd. Den 2^{en} October 1621 secludeerde »juffrouw Elisabeth Peutius, ⁴⁾ huysfr. vanden E. Wilhelm van Dam, J. U. L. inwoonster alhyer (Amersfoort) cranck van lichaem te bedde leggende« bij acte, gepasseerd voor notaris Johan van Ingen aldaar, de weeskamer uit haren boedel. Als voogden over het kind of de kinderen, door haar na te laten, wees zij aan »Willem Peut

¹⁾ Zie o.a. blz. 263.

²⁾ Zie voor haar en hare afstamming het slot van dit stuk.

³⁾ Zie het tweede gedeelte van dit stuk.

⁴⁾ Poeyt vindt men destijds meermalen als Peut, Poeyt, Puyt, Peit of Poyt gespeld. Zij onderteekende: Elysabet Peut.

haer broeder soo wanneer den selven tot behoorlycken ouderdom gecomen sal zyn, Dr. Peter van Dam haer swager ende Kelman van Ommeren, scholtus tot Ede *a)* haer neve. ⁶⁾ Weinige dagen later, den 8^{en} Oct. 1621, werd hun zoon Pieter te Amersfoort geboren ³⁾. Hoogstwaarschijnlijk tengevolge van hare bevalling overleed Mr. W. v. D.'s eerste vrouw te Amersfoort den 15^{en} October 1621. ¹⁾

In verband met deze feiten en met den stichtingsdatum van Frederikstad is het waarschijnlijk, dat Mr. W. v. D. in het begin van 1622 daarheen vertrok. Den 9^{en} Sept. 1623 sloten daar o.a. Carolus Ryckwaert, *b)* Pieter de Goyer *c)*, Fr. Noordwyck *d)* en Willem van Dam zich aan bij een contract, den 24^{en} July t.v. in de Hollandsche taal opgemaakt tusschen den burgemeester van Frederikstad c.s. en Christiaan Becker, die van den Hertog van Sleeswijk-Holstein het privilege bezat tot indijking van de Megger-, Barmer- en Berghusenernermeren. Bij dit contract werd bepaald, dat iedere deelnemer aan die indijking voor iedere 100 dammaten lands aldaar minstens 4 rijksdaalders zou afstaan voor den bouw van een Remonstrantsche Kerk te Frederikstad.

Daar Mr. Willem van Dam den 8^{en} Jan. 1626 bij de jaarlijksche vernieuwing van de regeering te *Amersfoort* aldaar door den Prins tot *schepen* benoemd werd, in welke hoedanigheid hij ook in 1627 en 1628 zitting had, ⁷⁾ blijkt, dat zijn verblijf buitenslands niet van zeer langen duur was. Ook Scheltema vermeldt, dat hij »spoedig« terugkeerde. ⁶⁾

Den 12^{en} Sept. 1626 was de »E. Mr. Willem van Dam, schepen deser Stadt« (Amersfoort) getuige bij het opmaken eener acte, gepasseerd vóór notaris Jan van Ingen aldaar, waarbij Thonis Thonissen, eertijds gewoond hebbende op Isselt, nu opt Hoochlandt bij Amersfoort woonachtig, bepaalde personen te 's-Gravenhage machtigde om het huys en de hoffstede van Isselt met vier mergen landts enz. te transporteeren op den E. Jacob van Dam, *e)* oud schepen der stad Amersfoort, diens vrouw en zijne erven. ⁹⁾

a) Er heeft eerst gestaan: »Barnevelt«, hetgeen doorgeslagen is. Kelman was blijkbaar een familienaam der van Ommeren's, want 30 Nov. 1625 liet Ernst van Ommeren te Amersfoort een zoon Celeman doopen.

b) Ds. Carolus Ryckwaert, een der mede-onderteekenaars der Remonstrantie. Ook hij keerde uit Friedrichstadt naar Holland terug en bleef daar in voeling met van Dam.

c) Mede uit Amersfoort afkomstig en later aldaar meermalen schepen en burgemeester. In dit stuk zullen wij hem o.a. in 1629 weer ontmoeten.

d) Deze was blijkbaar een vriend van Mr. W. v. D.

e) Jacob van Dam, raad te Amersfoort 1593, schepen 1603, enz. Hij was een germain-neef van Mr. W. v. D.

Den 9ⁿ Aug. 1627 passeerde »Mr. Willem van Dam, der rechten licentiaet ende schepen der stadt Amersfoort« zijn *testament* vóór notaris Johan Mol aldaar. Daarbij maakte hij »Peter van Dam, syn soon« tot eenigen erfgenaam van al zijn bezittingen. Mocht deze komen te overlijden vóór hij den leeftijd van 20 jaar zou hebben bereikt, dan zouden de goederen van Mr. W. v. D. geërfd worden door »Doctor Peter van Dam, syns comparants broeder« of door diens erfgenamen. Deze broeder werd tevens tot eventuele voogd over den genoemden zoon aangewezen. De weeskamer van Amersfoort secludeerde hij uit zijn boedel. »Item alsoe hy Testateur ende syn voors. broeder verscheyde saecken met malcanderen ter goeder trouwen hadden gehandelt, sonder malcanderen van alles pertinent blyck ofte bescheyt te leveren, soe verclaerde hij Testateur syn uysterste wille ende begeerte te wesen, dat int devideren ende liquideren van alle de selve saecken de voors. synen broeder op syn woordt volcomentlick sal worden geloofd.«⁸⁾

Voorts was Mr. W. v. D., schepen te Amersfoort, den 5^{en} Juli 1627 als huwelijksvriend tegenwoordig bij het sluiten vóór notaris Zwaerdecroon te Utrecht van de huwelijksvoorwaarden tusschen Mr. Frans van Noordwyck ^{a)} met Maria van Fockenberch.^{9a)}

Mr. W. v. D. *hertrouwde* den 25^{en} Oct. 1628 met Johanna Hogerbeets.¹⁾ Den 21^{en} t.v. waren te Amersfoort de geboden afgekondigd voor: »Mr. Willem van Dam, der rechten Licentiaet, wonende tot Amersfoort, met J^{re} Johanna Hogerbeets, wonende in 's-Gravenhage.«^{1b)} Voorts vindt men omtrent dit huwelijk nog te Amersfoort opgeteekend (met beider handteekening in originali): »De Heer burgem^r. Peter de Goyer sall believen uijtten name van ons onders. aenden gerechte van Amersfoort te versoecken huwelijxe proclamatien volgens d'ordre ende gewoonte aldaer synde ende voorts te procureren dat het eerste gebot op Vrijdach eerstcomende ende d andere voort daer aen mogen geschieden. Des t'oirconde by ons onderteeckent in 's Gravenhage den 3^{en} Octob. an. XVIe ende XXVIII.«

(w.g.) Johanna Hogerbeets

W. van dam.^{10a)}

1628.

Zij was eene dochter van den bekenden Mr. Rombout Hogerbeets en van Hillegonda Wenssen.¹⁾ Zie voor hare afstamming verder het slot van dit stuk.

^{a)} Deze had evenals Mr. W. v. D. eenigen tijd te Frederikstadt aan den Eider gewoond.

Door dit huwelijk trad Mr. W. v. D. in nog nadere verbinding tot de Remonstranten, wat op zijn verderen levensloop van grooten invloed werd.

Den 10^{en} Januari 1629 bij de jaarlijksche vernieuwing der Regeering werd Mr. W. v. D. tweede *burgemeester van Amersfoort*,⁷⁾ terwijl hij kort daarna benoemd werd tot *lid van de gedeputeerde Staten 's Lands van Utrecht* voor de stad Amersfoort.⁴⁾ Den 20^{en} Febr. 1629 verschenen »Mr. Willem van Dam, Borghemeester der Stadt Amersfoort ende Jelis van Stoutenburch, Borghemeester der Stede Rhenen« voor de eerste maal als »ordinaris-Gedeputeerden« in genoemd college en legden daar den eed af, »nae dat henluyde de selue naer gewoonte was voorgelesen.«¹¹⁾

Voorals zijn benoeming in 1629 tot burgemeester sleepte voor Mr. W. v. D. verstrekkende gevolgen met zich. Op 33-jarigen leeftijd met den eersten burgemeester Willem van Hardevelt aan het hoofd der stad geplaatst, zagen zij zich genoopt met de vroedschap, den krijgsraad en 16 der gequalificeerde burgers Amersfoort den 4^{en} Aug. 1629 a) na de derde sommatie aan Montecuculi over te geven, die over den IJssel getrokken, de Veluwe binnengevallen en den 3^{en} t.v. met ongeveer 11 duizend man vóór Amersfoort gekomen was.

Daar de opperbevelhebber, de Graaf van den Berg, reeds in den nacht van den 12^{en} op den 13^{en} Juli met zijn eerste troepen over den IJssel getrokken was, dreigde Amersfoort al sedert eenigen tijd gevaar. Als ordinaris compareerende in de gedeputeerde Staten van Utrecht was Mr. W. v. D. in de dagen, die aan het beleg voorafgingen, veel buiten de stad, om in genoemd college de belangen van Amersfoort te bepleiten. De strijd liep vooral over de vraag, of men eerst de Utrechtsche Linie versterken zou dan wel de Grebbelinie. Daar Amersfoort door de eerste niet, doch door de tweede wél gedekt werd, was men hier zeer vóór laatstgenoemde linie, doch de stad Utrecht, die een overwegenden invloed had in het bestuur der provincie en die ook door de van nature veel sterkere Utrechtsche Linie beschermd werd, was zeer voor het versterken van deze laatste. Daartoe werd dan ook besloten. Toch werd, hoewel met geheel onvoldoende krachten en voornamelijk door toedoen van Amersfoort, ook aan de voorste linie gewerkt: Mr. W. v. D. was met den Heer Strick, ingevolge

a) Alle data, waarbij het tegendeel niet uitdrukkelijk vermeld staat, zijn Oude Stijl, de destijds in de provincie Utrecht nog gebruikelijke.

commissie van de Staten »gestadich besig, omme de buitenwerken te weten de lantweer (d.i. de Grebbestelling) te bevorderen.«

Voorts werd Mr. W. v. D. met Peter de Goyer, schepen te Amersfoort ^{a)} »met brieven van credentie« naar Prins Frederik Hendrik in het leger vóór 's Hertogenbosch gezonden. Deze achtte het ondersteunen van Amersfoort schadelijk. Hij wilde alles op ééne kaart zetten, n.l. op den val van den Bosch en kon derhalve geen troepen missen, te minder, omdat de vijand zich tot ontzet bij Herenthals verzamelde. Ook vreesde de Prins, dat zijne troepen »in een plaats niet defensibel wesende als Amersfoort ligtelijk bij een accoordt niet t' onbruik voor de landen dienste gemaakt mogte werden.«

Toen de genoemde Amersfoortsche afgevaardigden daarop den Prins afvroegen, hoe zij zich dan moesten gedragen, wanneer de vijand vóór de stad kwam, kregen zij deze merkwaardige woorden ten antwoord: »Indien ik spreken soude op syn soldaats, of waart gij soldaaten, ik soude seggen, vegt dat gy berst, maar nu syt gy burgers.« Bij deze woorden maakte de Prins een schouderophalend gebaar en gaf te kennen, dat men zich met een schikking zou moeten behelpen. In verband hiermede beval hij ook aan, alle vrouwen en kinderen en het overtollige koren uit Amersfoort in veiligheid te brengen, wat echter door tegenstand der burgers niet in tijds geschied is.

^{a)} Hij was in 1626, 1627 en 1628 burgemeester van Amersfoort geweest en heet daarom in vele stukken »Burgemeester.«

AANTEKENINGEN.

¹⁾ Ferwerda, Genealogie van het Geslagte van Dam. 9de Generatie. ²⁾ Doopboek St. Joriskerk Amersfoort. ³⁾ Zie het levensbericht van mijne hand nopens mr. Pieter van Dam in de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Vierde reeks, vijfde deel, derde aflevering. ⁴⁾ Conform Ferwerda. ⁵⁾ Album studiosorum Lugdunum Batavorum, kolom 105 en kolom 119. ^{6a)} Zie o.a. van Bemmelen II, blz. 631 e.v., alsmede de later te noemen processtukken nopens de overgave van Amersfoort in 1629. ⁶⁾ Zie: Brandt, Historie der Reformatie, IV, blz. 655/6. Dr. Joannes Tideman, Frederikstad aan de Eider en hare Hollandsche Gemeente, blz. 17. J. J. van Vollenhoven, Beiträge zur Geschichte der remonstrantisch-reformierten Gemeinde in Friedrichstadt 1849, blz. 3 tot 9. De remonstrantsche Broederschap door J. Tideman. 2de Druk, blz. 386 e.v. (Frederikstad) Scheltema, Staatskundig Nederland. I, blz. 276/8. ⁷⁾ van Bemmelen. Beschrijving van de stad Amersfoort. II, blz. 535 e.v. ⁸⁾ Acte, in afschrift aanwezig in het familie-archief. ⁹⁾ Leenregister van Holland, 1624—1627. Capitulo Sticht. Folio 24 verso. ^{9a)} Notarieel archief van Utrecht. (*Rijk en stad*). ¹⁰⁾ Afkondiging der geboden te Amersfoort. ^{10a)} Archief Amersfoort. Bewijzen van afkondiging der geboden tot het sluiten van huwelijken tusschen 1620 en 1800. ¹¹⁾ Resolutieboeken der Gedeputeerde Staten van Utrecht op den genoemden datum.

(Wordt voortgezet).

van Dam—van Segwaert.

In de Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, Vierde Reeks, Vijfde Deel (1906) gaf ik een levensschets van Mr. Pieter van Dam (1621 tot 1706), die van 1652 tot zijn dood, derhalve gedurende 54 jaar, advocaat (= secretaris) der Oost-Indische Compagnie was.

Nav. 1908, blz. 601 e. v. vermeldde van mijne hand de 16 kwartieren van Mr. Pieter van Dam's eerste vrouw, Lydia van Segwaert. In genoemde levensschets werd vermeld, dat hun huwelijk 3 Maart 1648 *te Dordrecht* gesloten werd; in den bedoelden kwartierstaat werd de plaats van het huwelijk in het midden gelaten en werd slechts vermeld: »trouwt niet te Dordrecht.« Thans is mij gebleken, dat het huwelijk *te 's Gravenhage* plaats vond. Men vindt aldaar toch in het Trouwboek van de Groote Kerk (1643 tot 1648):

»Den 16 February 1648 (ondertrouwd) Mr. Pieter van Dam, Advocaet voor den Hove van Holland, jongman woonende tot Amstelredam, met Joffrouwe Lydia van Segwaert, jongedochter woonende alhier in 's Gravenhage.« In margine staat: »Getrouwt by Do. Streso den 3^{en} Marty 1648.«

Tot aanvulling van bovengenoemden kwartierstaat moge nog dienen, dat Lydia's moeder, Adriana van Crayesteyn, in Dec. 1639 *te Utrecht* overleed. Men vindt aldaar toch in het »Register van den aenbreng«:

»23/12 1639 (datum van aangifte), dom groot (geluid) Joffr. Adriana van Crayesteyn, wed^e van Heer ende Mr. Bartholomeus van Segwaert, licentiaet in beyde de rechten, by St. Jeronimus-school, nalatende echte mundige ende onmundige kynderen, daervan den Cameraer Modens de Vront is. St. Pauls (plaats v. begraven). 12—0—« (aan de kerk betaald).

Waar Lydia's vader, Mr. Bartholomeus van Segwaert, overleed, is mij niet bekend. Te Dordrecht is er niets van te vinden; evenmin vond ik het te Utrecht. Te 's Gravenhage blijkt uit oude stukken nopens hem slechts, dat hij gehuwd was met Adriana van Crayenstein, in welke hoedanigheid hij den 22^{en} Maart 1627 optrad onder de erven van Pieter van Treslongh en diens vrouw Margaretha van Crayenstein. Overigens komt zijn naam daar niet in de klappers voor.

Amersfoort, Jan. 1912.

W. E. VAN DAM VAN ISSELT.

Nav. LX, 522, 570, LXI, 40, 169.

Het artikel betreffende de familie **Pennink** en wel speciaal de Enschedésche tak geeft mij aanleiding, op deze genealogische aantekeningen even terug te komen, daar niet alle opgaven volkomen juist zijn.

De familie Pennink komt in het begin der 18de eeuw het eerst hier ter plaatste voor in de persoon van Hendrik Pennink, o.a. in 1727 en 1738 pachter van den 50sten penninck.

Vermoedelijk zijn Henricus, Hieronimus en Theodorus Pennink zijne zoons, vast staat, dat deze onderling broeders zijn.

- A.** Henricus Pennink eerst gehuwd met Maria Catharina Pennink, daarna met Gesina Becker is meermalen burgemeester, hij sterft voor 1768.

Van hem zijn bekend de volgende kinderen

1. Johanna Margaretha
2. Hieronimus, geb. 31 October 1745
3. Laurens » 5 Febr. 1747.
4. Henricus » 1 Dec. 1748.
5. Anna Margaretha » 18 Oct. 1750.
6. Theodora Wilhelmina » 12 Nov. 1752.
7. Fenneken » 22 Dec. 1756.
8. Joanna » 7 Oct. 1759.
9. Gerrit » 6 Sept. 1761.

2. Hieronimus o.a. in 1773 gemeensman te Enschedé wordt later secretaris te Ootmarsum en speelt een belangrijke rol bij de patriottische twisten, na 1814 komt hij o.a. voor als griffier.

3. Laurens, als Dr. L. Pennink in 1789—1792 in markengerichten voorkomend is katholiek geworden en gehuwd met ? Wagelaar.

9. Gerrit komt in 1798 voor als secretaris van Enschedé in 1809 is hij aldaar ontvanger der onbeschreven middelen.

- B.** Hieronimus wordt in 1732 aangesteld tot secretaris van Enschedé (zie Schepenen.¹⁾)

- C.** In 1749 wordt hij opgevolgd door zijn broeder Theodorus, die in 1761 of 62 sterft, nalatende vijf onverzorgde kinderen zijn zoon Hieronimus, zich gewoonlijk schrijvende

¹⁾ Stukken over de aanstelling van Schepenen binnen de stad Enschedé 1785, waarin voorkomen de aanstellingen van B. C. en diens zoon Hieronimus.

T. F. volgt hem op, zijn andere kinderen waren:

1. Catharina
2. Hermen.
3. Hendrik Carel, geboren 1 Sept. 1643.
4. Hermina.

De stam van Hendrik Carel is de eenige, die hier thans nog voortleeft.

Bij de opkomst der industrie alhier deed ook de familie Pennink mee, in 1780 vinden we de firma's:

Hendrik Karel Pennink
H. en H. Pennink
en Wed. Hk. Pennink.

in 1795 komen op de lijst der volkstelling als zoodanig voor:

Hendrik Carel Pennink geh. Dorothe Planten
Hendrik Pennink geh. Hanna Bessier
Hieronimus Pennink, deze was procureur en koopman.

Enschede, Juni 1912. _____ C. J. SNUIF.

Nav. LXI, 173.

Berghe.

In het werk van *Rietstap*: »de Wapens van den tegenwoordigen en den vroegeren Nederl. Adel«, van 1890, komen de volgende namen voor:

»*Berghe (van)* (later genaamd *Trips*) — Limburg (Rijksgraven, 1796). Gedwarsbalkt van zilver en rood van zes stukken, de zilveren balken beladen met zwarte St. Andrieskruisjes. Helmteeken: een hermelijnen brakkenkop met roode tong (Herkomstig uit Odilienberg bij Roermond) en »*Berghe (van den)* — Overijssel. In goud drie roode kepers. (De havezathe den Berg onder Dalfsen).

's-Gravenhage. _____ M. A. v. R. v. D. K.

Nov. LXI, 174.

Dorth.

Johanna *v. Dorth* is dochter van Gijsbert v. D. 1501, 1531, is dood 1551 en van zijne 1^e vrouw Anna van der Veen.

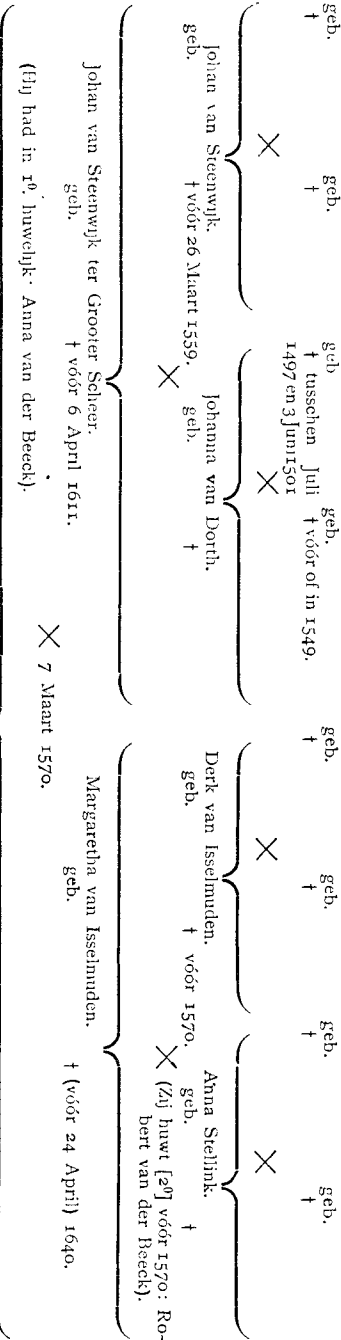
's Gravenhage. _____ J. D. WAGNER.

Nav. LXI, 173.

Wordt gevraagd, wie de ouders waren van **Johanna van Dorth**, van **Dirk van Isselmuden** en ook van wie **Anna Stelling** afstamt.

Het antwoord is te lezen in de uitwerking der linkse kwartieren van zeker grafscript te Goor, medegedeeld in de Nederlandsche Herant van 1883, luidende: 217, Goor. Twee schilden naast elkaar. Regts, gewoon schild Ense; links, ovaal schild Ense; obit den 14 januari c130c1X. Met 16 kwartieren. Regts 1. Ense, 2. Closter, 3. Mulert, 4. Onsta, 5. Voorst, 6. Ittersum, 7. Oldeneel gen^d Roemborgh, 8. Dorth. Links: 9. Steenwick, 10. Isselmuden, 11. Dorth, 12. Stelling (zelfde wapen als Isselmuden), 13. Closter, 14. Boekhorst, 15. Vijanen, 16. Coevorden.

9. Johan v. Steen- 10. Lutjert van 11. Derk v. Dorth, 12. Johanna van Vijanen, 13. van 14. van 15. Johan Stelling. 16. Beli van Coe-
wijk, zoon van Al- den Clooster, heer van Dorth, van Rijsenburg, vrouwe Isselmuden. Buckhorst. verden, dochter
bert en van Johan- dochter van Rei- zoon van Seyno van Merckenburg, doch- ter Gijsbert, heer van
na van Selwert. not en van Wybach. Rijsenburg, en van Jo- hanna of Agnes van Is-
selstein.

Assen, 6 Juni 1912.

J. A. R. KYMMELL.

Nav. LXI, 173.

Münster.

Johanna *v. Ruynen*, echtgen. van Roelof *v. Laer*, bel. met heerl. Rhunen, gelijk haar vader Johan *van Ruynen* dat bezeten had 21 April 1457 en 27 Mei 1465 Hendrik *v. Münster*, na doode zijner moeder Johanna *v. Ruynen*, met Ruynen beleend 3 Juni 1478.

Hy lijftocht zijne vrouwe Niese 19 Aug. 1485. Hij nogmaals 5 Juni 1497.

Bernhardt *v. Münster*, na doode zijns vaders Hendrik, met R. bel. 5 April 1510 en 11 Dec. 1517.

's-Gravenhage.

J. D. WAGNER.

Wie kan mij mededeelen, welke Nederlandsche geslachten den titel van „*dapifer*”; het Duitsche: *truchsess* gevoerd hebben; vanwaar' stamt die titel en aan welke hoven werd hij gevoerd?

v. B.

ONDER DE STUDEERLAMP.

Rekeningen der Stad Nijmegen 1382—1543 door H. D. J. van Schevichaven en J. C. J. Kleijntjes S.J. Deel III 1521—1526.

Nijmegen — L. C. G. Malmberg. — 1912.

Het derde lijvige deel van deze belangrijke uitgave bevat weder gewichtige gegevens voor de stedegeschiedenis van Nijmegen, en deze opzet in aanmerking genomen, zullen we ook nog over de verdere jaren veel te weten komen, van wat tot nu toe in het archief slechts weinigen bekend was.

Voorin treffen we een afbeelding van het oude Valkhof, daarna een inleiding of groepeerings van de historische gegevens uit de rekeningen op te maken van 1521—26, de watermerken der rekeningen in die periode, en dan de eigenlijke »rekeningen«, waarvan de eerste met het opschrift: »Dit nabeschreven is rekenonge miins Peters van Berongen Rentmeisters, vanden ontfanck vanden verpachten ende verwaerden renthen, ende accijzen ende andere opkoemingen der stad Nijmegen, angaende anno Domini 1500 ende 19, op Sent Petersdach ad Cathedram, ende uitgaende op Sent Petersavont ad Cathedram, anno 1520», vervolgens die van den rentmeester Tiis die Lait over 1521—22; Otto Canis over 1522—23, Henric Pels over 1523—24; Arntz van Gent over 1525—26

en Gerrit die Wiess over 1526—27 en ten slotte de registers van persoons- en plaatsnamen, plaatsnamen in Nijmegen en minder gewone woorden en zaaknamen; uit het laatste register willen we een paar dingen aanteekenen als: de vertaling lijkt ons wat te speciaal in dit laatste register, als b.v.: *aenleiden* vertaald met: *beginnen* en *affschrijvongh* met *contrôle van den voorraad wijn*; en aan den anderen kant weer niet speciaal genoeg, als b.v.: *baerdacck* met: *een vaartuig*; maar de bedoeling was ook niet anders dan de opsomming te geven zonder meer, en wat er meer staat, dient als toegift aanvaard te worden.

Uit deze rekeningen blijkt dan, dat er in 1519 voor het eerst melding wordt gemaakt van de maandelijksche opbrengst van den rijkstol op de Waal, van welken tol reeds voor 1100 sprake is in de geschiedenis, verder wordt er in 1519 voor het eerst gesproken van ambten en broederschappen, hoewel ook deze reeds vroeger bestonden, in ieder geval is dit jaar voor de organisatie der gilden van belang, ook is eigenaardig, dat er steeds van »ambten» en bijna niet van »gilden» gerept wordt; er zijn er van brouwers, timmerlieden, smeden, bakkers, wevers, metselaars en leidekkers, schilders en glazenmakers, kramers, zakken-dragers, barbiers, schoenmakers, snijders, droogscheerders, daarnaast worden dan genoemd de broederschappen: St. Olof, (schippers), Heilige Driekoningen, St. Peters (visschers), St. Willems, St. Geertruids, en de St. Michels of Ellendige broederschap, en de schutten: St. Joosts, St. Sebastiaans en St. Jorriens. Deze werden allen van stadswege van tijd tot tijd op bier getracteerd.

In 1519 werden nieuwe vuurwapens aangeschaft, o.a. 34 dubbele haakbussen, en in 1521 de poorten en torens voorzien in verband met een geschil met hertog Karel van Egmond, waarbij de stad haar rechten wist te doen gelden.

In 1522 daagt het omloopen met de »Blauwe Schuit« op Vastenavond weer op, maar dit is niet speciaal Nijmeegsch. Ook in dit jaar wordt flink aan de versterkingswerken der stad gearbeid, waarbij spijkers uit oud materiaal getrokken in »nagelgaten« recht gebogen worden, om opnieuw te kunnen dienen.

Verder vernemen we, dat de Amersfoorters in hun keitrekken niet alleen staan, ook de Nijmegenars hebben een »blauwen steen« (eigenaardige voorliefde voor blauw) uit de haven naar de markt gevoerd en voortaan kan niemand gevangen gezet worden, voor

hij door den burgemeester om dien steen was geleid, bij welke gelegenheid iemand zich als borg voor den beschuldigde kon aanmelden; dat hier weer tal van legenden aan verbonden zijn, spreekt vanzelf.

Het voornaamste van 1525 is het verbod van hertog Karel aan burggraaf en schepenen om uit 's vorstennaam aan te stellen of te beëedigen, wegens een twist van de stad met Venlo, waarbij Venlo ten slotte een schadevergoeding had te betalen van 800 goudgl. en kwam het met Karel nadat eenige door hem gemaakte bepalingen omtrent de schepenkeur goedgevonden waren, tot een schikking.

In 1526 was men weer in volle verzet tegen Karel, tenminste werden groote voorraden krijgsamunitie ingeslagen en verschillende hertogelijke bezittingen in de nabijheid ontmanteld, maar tot een eigenlijk treffen schijnt het niet gekomen te zijn; verder toonde de stad haar weldadigheidszin door de Huissenaars na een dijkbreuk edelmoedig van levensmiddelen te voorzien en vinden we gegevens omtrent den handel van Nijmegen met Antwerpen, waarbij het z.g. molbier genoemd werd.

Zoo zijn er tal van historische bijzonderheden uit deze rekeningen te putten, en vooral de genealogen zullen er veel van hun gading vinden. Met belangstelling zien we de volgende deelen tegemoet. Het ware te wenschen, dat nog meerdere steden het voorbeeld van Nijmegen volgden.

Gedichten van Emanuël Hiel, Bloemlezing door Is. Teirlinck,
N. de Tière en W. Gijssels.

Gent. — Gebr. F. en R. Buyck.

In dezen bundel vinden we gedichten van Hiel vervaardigd van 1859—98, en dat zijn er heel wat; er zijn zeer lezenswaardige bij, maar ook wel, die gerust »achteloos hadden kunnen blijven liggen«, zooals de schrijver dat bedoeld had; toch is het geheel gelukkig te noemen en doet het goed het meesterschap te bewonderen van dezen Vlaam over onze en ook zijn Nederlandsche taal. Hoe fijn gevoeld en eenvoudig is zijn: »'k Ben zestig jaar«, dat aan zijn overleden moeder gewijd is, welk een klank gaat er uit van zijn kinderdichtjes, hoe machtig schitteren zijn vaderlandsche liederen, welk een liefde straalt daar uit voor zijn land en volk! Toch is het goed, dat Hiel gedicht heeft.

G. F.

„DE NAVORSCHER”.

Rubriek van VRAAG en AANBOD.

In deze rubriek kunnen boeken, plaatwerken, tijdschriften, dagbladen, kunstvoorwerpen, schilderstukken, dingen van oudheidkundige of historische waarde, munten en penningen enz., te koop gevraagd of aangeboden worden.

Tevens kunnen zij, die ruilen willen, hieronder hunne voorstellen doen.

Voor abonné's van „De Navorscher” à 10 cents per regel, voor niet-geabonneerden 20 cents per regel bij vooruitbetaling. Gemakshalve worden gaarne *Nederl. postzegels* voor betaling in ontvangst genomen.

Gevraagd:

Jaargangen, 1865, 1898, 1899 van »de Navorscher«.

De afl. van »de Navorscher«, waarin voorkomen: pag. 149 van den 23^{en} jaarg. en pag. 141 van den 5^{en} jaargang, benevens 1 exempl. 1865, waarin voorkomen: pag. 345 en 346.

De afl. van jaarg. 1894 van »de Navorscher«, waarin voorkomt vel 37.

Aangeboden:

Twee hoorns van de Kudu-Antilope.

De zes eerste Jaargangen van »de Navorscher«, tegen elk aannemelijk bod.

Familiewapens op naam van Nederl. adellijke en aanzienlijke geslachten (lak-afdrukken) te koop voor f 5.— de honderd.

Ex-Libris, moderne: f 0.25, f 0.40, f 0.60; oude: f 0.75, f 1.—.

Van Lennep — Blauwe bandjes. D. IX, 2^e D.

»Klaasje Zevenster«.

●● De BOEK-, COURANT-
en HANDELSDRUKKERIJ

— VAN —

C. v. Wieringen Jr,

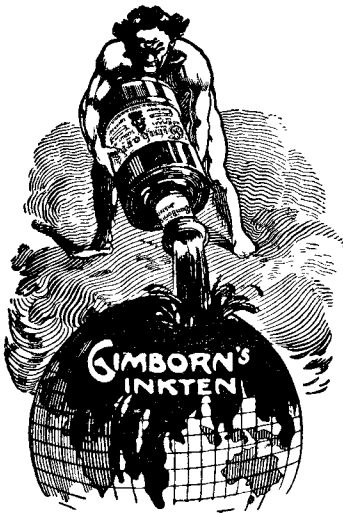
ALPHEN a. d. RIJN,

beveelt zich beleefd aan. ●●

VLUGGE en NETTE afwerking.

INT. TELEPH. N° 60.

Het beste —
Nederlandsche
— Fabrikaat.

**H. v. GIMBORN,
ZEVENAAR.**

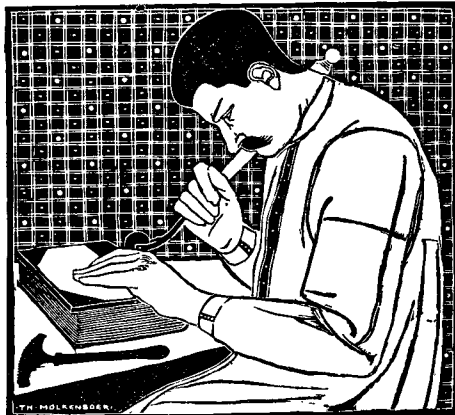
Nauta & Haagen.

Het **BESTE ADRES**
voor uwe

Cliché's,
Teekeningen,
Boekstempels,
enz. enz.

AMSTERDAM,
Prinsengracht 750.
TELEFOON 5725.

ELIAS P. VAN BOMMEL
BOEKBINDER

**KERKSTRAAT 53
AMSTERDAM**

Bodegravensche Bank, Bodegraven.

— — GOEDGEK. BIJ KON. BESLUIT. — —

Telegram-adres „BANK”.

Telefoon Interc. No. 19. -

Kap^t 200.000

Raad van Commissarissen:

K. DOUWES DEKKER.

G. BERN. FORTUYN.

J. A. HOOGENDIJK.

Directeur:

H. AUG^r. DRIJVER.

KOOPT EN VERKOOPT EFFECTEN, COUPONS, CHEQUE'S

EN VREEMDE MUNT -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:-

INCASSEERT WISSELS -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:- -:-

SLUIT HYPOTHEKEN EN ASSURANTIËN -:- -:- -:- -:-

GEEFT CREDIETEN EN **ONTVANGT** GELDEN à DEPOSITO.

H. A. J. BROUWER,

DAGUERRESTRAAT 193,

DEN HAAG.

Telefoon 3316.

OPSPOREN, TEEKENEN EN
SCHILDEREN **IN OLIE-**
EN WATERVERF
VAN

FAMILIEWAPENS.

ONTWERPEN VAN
VIGNET, EX-LIBRIS ENZ.

**BAKKER &
TEERINK,**

**BOEKBINDERS,
AMSTERDAM.**

Telefoon 6828.

 BINDEN

SCHOOL- en STUDIEBOEKEN
en GELEGENHEIDS ALBUMS.
PORTEFEUILLES.

Utrechtsche

Levensverzekering- Maatschappij

„HET MALIEHUIS”.

Verzekerd Bedrag

f 30.000.000.

Commissarissen:

G. C. D. D'AUMALE BARON VAN HARDEN-
BROEK VAN HARDENBROEK te *Driebergen*,

JHR. E. QUARLES VAN UFFORD te *Maartensdijk*.

F. A. R. A. BARON VAN ITTERSUM

MR. C. H. O. VAN

201146_009

_nav001191201

De Navorscher. Jaargang 61